PROCEEDINGS BOOK

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İZMİR
27 - 28 MART 2021

EGE
2. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

KONGRE TAKVİMİ
Özetlerin gönderileceği son tarih: 19 Mart 2021
Tam metinlerin gönderileceği son tarih: 30 Mart 2021
Kongre kitabı yayın tarihi: 15 Nisan 2021

AEGEAN SUMMIT

2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

Issued: 15. 04. 2021

ISBN : 978-625-7341-16-5

Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies ISSN 2757-5519

EUROASIA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

EUROASIA JOURNAL OF MATHEMATICS-ENGINEERING NATURAL & MEDICAL SCIENCES

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES · USBILIM

ULUSLARARASI BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINEVİ · UBAK

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR - TURKEY

Edited By

DR. LEMAN KUZU

All rights of this book belong to UBAK Publishing house.

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

UBS Publications – 2021 ©

Issued: 15.04.2021

ISBN: 978-625-7341-16-5

CONGRESS ID

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE – PLACE

MARCH 27-28, 2021
IZMIR - TURKEY

ORGANIIZATION

UBAK International Sciences Academy

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Organizing Board: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu
Organizing Committee Member: Dr. Zehra Fırat
Organizing Committee Member: Editor of the USE Journal
Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal
Organizing Committee Member: Editor of UBAK Publishing house.
General Coordinator: Amaneh Manafidizaji

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey –India- Nigeria – South Korea- Latvia- Cairo

PRESENTATION

Oral presentation

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Lale Sariye AKAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL
Kültür Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Nurhan AYDIN
Kafkas Üniversitesi

Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU
Başkent Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR
Uşak Ünversitesi

Doç Dr. Mehmet KAYA
Dicle Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ
Atatürk Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMIR
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Öğr. Üyesi Abdulsemet AYDIN
Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ
Erciyes Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Doç. Dr. Işık SEZEN
Atatürk Üniversitesi

-

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

CONGRESS PROGRAM
Online (with Video Conference) Presentation

Meeting ID: 844 0731 2145

Passcode: 272021

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-2, S- 1 NAME SURNAME

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 1 SESSION: 1 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	10:00 – 12:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: DOÇ. DR. ARZU AL
Authors	Topic title
MELEK MEHMETOĞLU	Azerbaycan'ın Devlet Siyasetinde Ve Gündelik Hayatında Çokkültürlülük
MELEK MEHMETOĞLU	Sosyal Sermaye Perspektifinden Toplumsal Örgütlenmenin Diasporanın Kalkınma Sürecindeki Rolü: Datüb (Dünya Ahıska Türkleri Birliği) Örneği
DR. ÇİĞDEM ÖR	İdeolojisiz Siyaset Olur Mu?
AZZA TAHA ZAKI	Classical Myths in Modern Drama: A Study of the Vision of Jean Anouilh in Antigone
MUHİBULLAH AYDIN	2019 İstanbul Seçimlerinde Siyasal Seçim Stratejileri
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR SARAÇ	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Politika Rekabeti
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN TURAN	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Çerçevesinde Personel Politikalarında Yapısal Dönüşüm; Kamu Personel Yönetimi Versus İnsan Kaynakları Yönetimi
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN TURAN	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi Bağlamında Milletvekilleri
DOÇ. DR. ARZU AL YL.ÖĞRENCİSİ BUĞÇE SOYSAL	11 Eylül 2001 Saldırıları Ve 2003 Irak Müdehalesi Üzerinden Ön Alıcı Ve Önleyici Meşru Müdafaa Hakkının Anlaşılması Üzerine

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 2 SESSION: 1 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021		
	10:00 – 12:00 (Turkey Local Time)	MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGE ALTUN
Authors	Topic title	
DR. EMRE ÖZCAN DR. AZİZ ŞEKER	Michel Foucault'da Oto-Poietik Bir Öznellik Üretimi Olarak Kendilik Etiği	
DR. MEHMET ZEKİ DOĞAN	Kur'ân'da Çelişki Vehmi	
DR. MEHMET ZEKİ DOĞAN	Mübhemâtın Kur'ân'da Yer Almasının Hikmetleri	
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGE ALTUN	Yozgat Müzesinden Mermer Heykel Parçası	
ASSOC. PROF. DR. SANGHAMİTRA ADHYA	Climate Change In Indian Megacities: Adaptation And Mitigation	
DR. ÖĞR. ÜYESİ KERİM LAÇİNBAY	Kamusal Alanlarda Sanat Nesneleri İle Varlık Gösteren Gizli Bir Özne Olarak Banksy	
DR. ÖĞR. ÜYESİ KERİM LAÇİNBAY	Türk Tezyinatında Plastik Bir Değer Olarak Yanılsamacı Mekan	
MURAT KARAMAN	Çığır Dergisinde Aile Temasının Ele Alınış Biçimi	

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 3 SESSION: 1 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	10:00 – 12:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ HASENE ESRA YILDIRIR
Authors	Topic title
ARŞ. GÖR. MÜGE DEVEOĞLU	Türkiye'de 2015-2020 Yılları Arasında Sosyoloji Biliminde Sağlık Ve Hastalık Konularında Yapılan Çalışmalar
DR. SEDA GEDİK	Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültürel Aktarımın Ve Göstergebilimin Önemi
DR. ÖĞR.ÜYESİ ALİ TÜRKDOĞAN	Matematik Özel Dersinin Öğrenciler Üzerindeki Olumsuz Etkileri
BÜŞRA KAYA DR. ÖĞR. ÜYESİ HASENE ESRA YILDIRIR	Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Kimyasal Gösterimlerin Analizi
YL OGRENCİS MELİKE YEDİKUVVET	Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Nitelikli Sanat Eğitimi Ve Akreditasyon
GAMZE ÇINAR DOÇ. DR. BURCU ORALHAN	Sosyal Medyanın Üniversite Öğrencileri Üzerindeki olumlu/Olumsuz Etkilerinin Değerlendirilmesi
ARŞ. GÖR. ÖNDER BALCI ARŞ. GÖR. MURAT AKÇA	Türkiye'de Araştırma Geliştirme Harcamaları, Toplam Faktör Verimliliği Ve Büyüme İlişkisinin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı İle İncelenmesi:1990-2019

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 4 SESSION: 1 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021		
	10:00 – 12:00 (Turkey Local Time)	MODERATOR: DR. CAN SEVİNÇ
Authors	**Topic title**	
DR ORHAN KARAYİĞİT	Sol Ana Koroner Girişimin de Meydana Gelen Beklenmeyen Komplikasyonun Yönetimi	
DR MUHAMMET CİHAT ÇELİK	Balon Anjiyoplasti Esnasında Meydana Gelen Balon Kaymasına Pratik Bir Çözüm	
DOÇ.DR. ADEM KÜÇÜK	Bir Romatoid Artrit Vakasında Tedavi Yönetimi Ve Farklı Tedavi Seçenekleri Olgu Sunumu	
MEHMET HACIOĞLU FİGEN ALBAYRAK OKÇİN	Hemşirelik Ve İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Son Sınıf Lisans Öğrencilerinin, Sigara İle İlgili Bilgi, Tutum Ve Davranışlarının İncelenmesi	
ARŞ. GÖR. MİNE AKSOY	Inhibition Effect Of Flavonoids Derivates On Human Erythrocyte Glutathione S-Transferase	
ELİF PINAR BAKIR DİLAN AYLUÇTARHAN ŞEYHMUS BAKIR	Sosyoekonomik Faktörler İle DMFT Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi	
ERDOĞAN KOCA NESLİHAN BAYRAMOĞLU TEPE BURAK ÜN SEZEN KOCA	Evaluation Of The Effect Of Soluble Fms-Like Tyrosine Kinase-1 And Biochemical Parameter Levels On Prognosis Before And After Plasmapheresis In Pregnant Women With Preeclampsia	
ASSIS. PROF. ERSIN DEMIR	The Importance Of Rhoa/Rock In The Occurrence Of Diabetes Complications	
DR. ÖĞR. ÜYESİ TAHİR ÖZTÜRK OP. DR. FIRAT ERPALA	Femur Dıafiz Kırıklarında Antegrad Çivileme İle Retrograd Çivilemenin Karşılaştırılması	
DR. CAN SEVİNÇ DR. RECEP DEMİRCİ	Hemodiyaliz Hastalarında Covid 19 Enfeksiyonu: Klinik Özellikler Ve Sonuçlar	

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 1 SESSION: 2 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	14:00 – 16:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: AYNURƏ ƏLİYEVA
Authors	**Topic title**
DİLEK ÖZSOY	**"65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz Ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" Kapsamında Sağlanan Düzenli Sosyal Yardımların Asgari Ücret İle Karşılaştırılması (2002-2019)**
UMAR HAMISU ABDULGAFFAR MUHAMMAD PH.D. STUDENT BILKISU ABDULMUMIN USMAN YUSUF ATOKO DR. ABBAS HAMISU AMEEN ABUBAKAR ADEYI DR. BASHIR JAMOH ALIYU AIMAL NURU NURUDEEN MODIBBO NURU ABDULLAHI ISMAIL KURAYE	**Economic Implication of Effective Rail Transportation System in Nigeria: A Case of Abuja-Kaduna Network**
FADUMO ABDULLAHI AHMED	**The Impact Of E-Banking Services On Customer Satisfaction In Commercial Banks Somalıa.**
DR. ÖĞR. ÜYESİ İHSAN İKİZER	**Voluntary Local Reviews Of Un Sustainable Development Goals: Case Of New York City**
HAKAN YILDIRIM	**Avalde Def'iler**
HAKAN YILDIRIM	**Simsarın Ücret Hakkı**
HÜLYA YILMAZ	**A Model Proposal On The Investor's Expectations In The Effect Of The Covid-19 Outbreak On Stock Return Of Companies**

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 2 SESSION: 2 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	14:00 – 16:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: DR. LEMAN KUZU
Authors	Topic title
ÖĞR. GÖR. SONGÜL YANIK	Evde Yaşlı Bakım Hizmeti Veren Aile Üyelerinin Bakım Verme Yükleri İle Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi
ÖĞR. GÖR. SONGÜL YANIK	Covid-19 Salgını Sürecinde Evde Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Ortaya Çıkan Yeni Güçlükler Ve Riskler
ABDULKADİR GÜMÜŞ FATİH GÖNÜL	Çalışmaya Tutkunluk, İş Performansı Ve İşe Gömülmüşlük Arasındaki İlişki
YL. ÖĞRENCİSİ ADEM ÖZBEK	Hedef Baskısı Ve Haset Duygusunun Satış Elemanının Tükenmişliğine Etkisi Kavramsal Bir Çalışma
DR. BERKAY KESKİN PROF. DR. ERDOĞAN GÜNEŞ	Covid-19 Pandemisinin Gıda Tüketimi Üzerine Etkileri
DR. ÖĞR. ÜYESİ EKREM SEDAT ŞAHİN DR. ÖĞR. ÜYESİ SÜMEYYE DERİN	Önemlilik Arayışı Ölçeği'nin (ÖAÖ) Geliştirilmesi, Geçerlilik Ve Güvenilirliği
ÖĞR. GÖR. DR., TUĞBA YILDIZ	Girişimcilik Ve İnovasyonun Sosyal Hizmetler Kapsamında Ele Alınması
ARŞ. GÖR. DR. AYŞE ASLAN	Kovid-19 Pandemisinin Çalışanlar Üzerinde Yarattığı Kaygı Düzeyleri Ve Yaşam Tatminleri Arasındaki İlişkide Psikolojik Dayanıklılığın Düzenleyici Rolü

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 3 SESSION: 2 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	13:00 – 15:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU
Authors	Topic title
DR. ŞENAY TANRIVERMİŞ	Yeni Külkedisi Ve Pamuk Prensesin Feminist Perspektifle İnşasına Örnek; The Queen's Gambit
DR. FATOŞ YALÇINKAYA	Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Ölüm Olgusu
ARŞ. GÖR. İSMAİL UĞUR AKSOY	Tüketim Kültürüne Edebi Bir Başkaldırı: Yeni Kapitalist Kültürde Alternatif Bir Yaşam Formunun Doppler Romanı Üzerinden Çözümlenmesi
BYUNG-JOO OH	Face Recognition using Radial Basis Function Network based on LDA
ARŞ. GÖR. MUSTAFA ALTUNBAY	Arapça Ve Türkçe Fiil Gövdelerinde Çatıların Karşılaştırılması
ASSIS. PROF. DR DIPANWITA PAL	Partition And The Trauma: Reading Agunpakhi Through The Eyes Of The Female Narrator
Y L. ÖĞRENCİSİ NURCAN ÇEVİK	II. Abdülhamid Dönemi İdâdî Mekteplerde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Kastamonu Örneği
ELİF C. NELSON	Bağcılık Aşı Ameliyatı Mektebi Ve Seydiköy Numune Çiftliği

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 4 SESSION: 2 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	13:00 – 15:00 (Turkey Local Time) MODERATOR: PROF. DR. YAŞAR EREN
Authors	**Topic title**
PROF. DR. YAŞAR EREN DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞEYDA PARLAR AR. GÖR. BERKANT COŞKUNER JEOL. YÜK. MÜH. ŞÜKRÜ ARSLAN	**Karapınar Güneyinde (Konya, Orta Anadolu) Hotamış-Akgöl Havzaları İçindeki Obruk Oluşumları**
PROF. DR. YAŞAR EREN AR. GÖR. BERKANT COŞKUNER DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞEYDA PARLAR JEOL. YÜK. MÜH. ŞÜKRÜ ARSLAN	**Seyithacı Çevresindeki (KD Karapınar, Konya) Obrukların Jeolojik Ve Morfolojik Özellikleri**
FİGEN ALTINER ABDULLAH KELKİT	**Güneş Enerjisi Ve Biyokütle Enerjisinin Sürdürülebilir Kentler Kapsamında Önemi Ve Balıkesir Kenti Örneğinde İrdelenmesi**
JĀNIS ZUTERS	**An Extensıon Of Multı-Layer Perceptron Based On Layer-Topology**
OZAN YAĞMUROĞLU SİBEL EMİR DİLTEMİZ	**Development Of Fluorescence Spectroscopy Based Biosensor For The Detection Of Sarin Gas Simulant Parathion**
DR. ZEYNEB KILIÇ	**Piyano Tuşu Savakların Geometrisi Ve Hidrolik Özellikleri**
DR. ZEYNEB KILIÇ	**Baraj Güvenliğini Tehdit Eden Unsurlar Ve Bu Tehditlere Karşı Alınabilecek Önlemler**
OZAN NAZİF GÜNEY MUSTAFA ÖZTÜRK	**İş Sağlığı Ve Güvenliğinde Etiketleme Ve Kilitleme Faaliyetlerinin İş Kazalarına Etkisi**
DR. ÖĞR.ÜYESİ AYGÜLEN KAYAHAN KARAKUL	**Bulanık Topsıs Yöntemi İle Yenilenebilir Enerji Alanında İşgücü Yetiştiren Okul Yeri Seçimi**
BURAK ALKAN DR.ÖĞR.ÜYESİ LÜTFİYE ÖZLEM AKKAN DR.ÖĞR.ÜYESİ AYTAÇ GÖREN	Kapalı Döngü Aktüatörlerin Mobil Hidrolikte Can Protokolü İle Kontrolü

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 3 SESSION: 3 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	16:00 – 17:30 (Turkey Local Time) MODERATOR: DOÇ. DR. SALİH KARABÖRKLÜ
Authors	**Topic title**
DR ÖĞRENCİSİ ABDULLAH TURAN DR. ÖĞR. ÜYESİ. BEDİA BATİ ARŞ. GÖR. NEŞE ERAY PROF. DR. İSMAİL ÇELİK	Investigation Of Myelo Peroxidase Enzyme Activity İn Different Tissues Of Dried Figs (Ficus Carica Subsp Carica) İn Rats Induced Experimental Oxidative Stress
DR. ÖĞRENCİSİ ABDULLAH TURAN YL. ÖĞRENCİSİ SALİH BÜŞRA KURT YL. ÖĞRENCİSİ SALİH BÜŞRA KURT PROF. DR. COŞKUN SİLAN	Investigation Of The Protective Effects Of Micro-Nano-Size Tannic Acid Polymer Against Methotrexate Hepatotoxicity
ASSOC. PROF. DR. SANJEEV KUMAR GUPTA DR. R.K. MANHAS	Ethno-medicinal Plants Used by Locals in the Siwalik Hills of Bhaddu, District Kathua, Jammu and Kashmir, India
MELEK ERDEK	A Preliminary Evaluation Of Creating Sound Behaviour In Solifugae
DOÇ. DR. SALİH KARABÖRKLÜ	*Beauveria Bassiana* Ve *Metarhizium Anisopliae* Türlerinin Erken Dönem *Hyphantria Cunea* (Drury) (Lepidoptera: Arctiidae) Larvaları Üzerindeki Etkinliğinin Belirlenmesi
İBRAHİM YILDIRIM RASİH FELEK	Gıda Koruma Yöntemi: Gıda Işınlama
RASİH FELEK İBRAHİM YILDIRIM	Covid-19 ve Gıda Güvenliği
EFE OGİDİAKA JOHN ATADİOSE BETTY O. BEKEDEREMO	Seasonal Variation in Physical and Chemical Characteristics Of A Tropical River

AEGEAN SUMMIT
2nd INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS
2nd INTERNATIONAL APPLIED SCIENCES CONGRESS
MARCH 27-28, 2021
IZMIR

27.03.2021 HALL: 4 SESSION: 3 Meeting ID: 844 0731 2145 Passcode: 272021	
	16:30 – 17:30 (Turkey Local Time) MODERATOR: DR. ÖĞR.ÜYESİ HÜSEYİN KASAP
Authors	**Topic title**
GİZEM ÜSTÜNEL BÜŞRA YAY DERYA ÖZTÜRK YASİN ÜRSERSOY YEŞİM BALTACI	**Sırlı Porselen Üretimleri İçin Smaltobio Sır Geliştirme**
DR. ÖĞR.ÜYESİ HÜSEYİN KASAP DR. ÖĞR.ÜYESİ NECATİ MERT HAMİDULLAH QAMARZADAH	**L Tipi Planlı Betonarme Yapılarda Perdelerin Plandaki Konumlarının Değişiminin Binaların Yapısal Davranışına Etkisinin İncelenmesi**
DR. ÖĞR.ÜYESİ HÜSEYİN KASAP DR. ÖĞR.ÜYESİ NECATİ MERT FAHİM ALİZADA	**T Tipi Planlı Betonarme Yapılarda Perdelerin Plandaki Konumlarının Değişiminin Binaların Yapısal Davranışına Etkisinin İncelenmesi**
SEDA YILDIZ DOÇ. DR. MURAT ÖZSOY DR.ÖĞR. ÜYESİ. NESLİHAN ÖZSOY SELAMİ DOĞAN	**AISI 1040 Malzemesinin Şerit Testere İle Kesim İşleminde Kesme Parametrelerinin Yüzey Pürüzlülüğüne Etkisinin Taguchı Metoduyla İncelenmesi**
ASSIS. PROF. DR. GHANSHYAM BARMAN	**Cenosphere : A Novel Adsorbent For Water Purification**

MÜCELLA ÖZBAY KARAKUŞ HİDAYET ÇETİN ALİ DELİBAŞ	**Yarı Katı Jel Üretimi Ve Çapraz Bağ Miktarının Boyayla Duyarlılaştırılmış Güneş Pili Verimine Etkisi**
Betül ŞEN YÜKSEL	**Two Zinc(II) complexes containing 2-acetylthiophenyl-thiosemicarbazone ligand: Crystal structure and Hirshfeld surface analysis**

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXT OF ORAL PRESENTED PAPERS	
Çiğdem Ör **İDEOLOJİSİZ SİYASET OLUR MU?**	1
Özge ALTUN **YOZGAT MÜZESİNDEN MERMER HEYKEL PARÇASI**	18
Kerim Laçinbay **KAMUSAL ALANLARDA SANAT NESNELERİ İLE VARLIK GÖSTEREN GİZLİ BİR ÖZNE OLARAK BANKSY**	27
Kerim Laçinbay **TÜRK TEZYİNATINDA PLASTİK BİR DEĞER OLARAK YANILSAMACI MEKÂN**	39
Murat KARAMAN **ÇIĞIR DERGİSİNDE AİLE TEMASININ ELE ALINIŞ BİÇİMİ**	49
Seda GEDİK **YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KÜLTÜREL AKTARIMIN VE GÖSTERGEBİLİMİN ÖNEMİ**	61
Melike Yedikuvvet **TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA NİTELİKLİ SANAT EĞİTİMİ VE AKREDİTASYON**	71
Önder Balcı & Murat Akça **TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA GELİŞTİRME HARCAMALARI, TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ:1990-2019**	81
Umar Hamisu & Abdulgaffar Muhammad & Bilkisu Abdulmumin & Usman Yusuf Atoko & Abbas Hamisu & Ameen Abubakar Adeyi & Bashir Jamoh & Aliyu Aimal Nuru & Nurudeen Modibbo Nuru & Abdullahi Ismail Kuraye **ECONOMIC IMPLICATION OF EFFECTIVE RAIL TRANSPORTATION SYSTEM IN NIGERIA: A CASE OF ABUJA-KADUNA NETWORK**	96
Adem ÖZBEK **HEDEF BASKISI VE HASET DUYGUSUNUN SATIŞ ELEMANININ TÜKENMİŞLİĞİNE ETKİSİ KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA**	110
Ayşe Aslan **KOVİD-19 PANDEMİSİNİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE YARATTIĞI KAYGI DÜZEYLERİ VE YAŞAM TATMİNLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIĞIN DÜZENLEYİCİ ROLÜ**	114
Şenay Tanrıvermiş **YENİ KÜLKEDİSİ VE PAMUK PRENSESİN FEMİNİST PERSPEKTİFLE İNŞASINA ÖRNEK; THE QUEEN'S GAMBİT**	136

Fatoş Yalçınkaya **KARACAOĞLAN'IN ŞİİRLERİNDE ÖLÜM OLGUSU**	142
İsmail Uğur Aksoy **TÜKETİM KÜLTÜRÜNE EDEBİ BİR BAŞKALDIRI: YENİ KAPİTALİST KÜLTÜRDE* ALTERNATİF BİR YAŞAM FORMUNUN DOPPLER ROMANI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ**	152
Mustafa Altunbay **ARAPÇA VE TÜRKÇE FİİL GÖVDELERİNDE ÇATILARIN KARŞILAŞTIRILMASI**	163
Nurcan ÇEVİK **II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ İDÂDÎ MEKTEPLERDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ: KASTAMONU ÖRNEĞİ**	172

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

İDEOLOJİSİZ SİYASET OLUR MU?

Dr. Çiğdem Ör
Marmara Üniversitesi
https://orcid.org/0000-0002-5707-1411

ÖZET

İdeoloji kavramı; düşünbilimsel, toplumsal ya da siyasal bir öğreti oluşturan, ülkü olarak da benimsenebilen, kişi ve kurumların davranışlarına yön veren düşünceler bütünü olarak tanımlanmaktadır.[1] Ancak gelinen noktada bugünün ölçü ve ölçeğinde siyasi parametreler, aforizmalar ve pratikler geleneksel yapıyı ve tutumları değişime zorlamaktadır ve önümüze ciddi bir tartışma başlığı koymaktadır: İdeolojisiz siyaset olur mu? Yeni yüzyılın biçimlendirilmesinde "ideolojilerin" yön verici, değiştirici, dönüştürücü ya da *status quo*'yu koruyucu roller üstlenen bilinen geçmişleriyle yaşamaya, yaşatılmaya devam edip etmeyeceğine ilişkin tartışmalar sürmektedir. Siyaset kurumlarının ve genel anlamda örgütsel dinamizmin oluşturulmasında eskiden bugünlere taşınan ideolojilerin yetkinliğini ve etkinliğini koruması ekseninden hareketle internet çağının ve evrensel kodlama dilinin altında birer *anı*ya dönüşmek zorunda kalıp kalmadığının çok taraflı tarihsel bir bağlamda ve gelecek tasarımında irdelenmesi gerekmektedir.

Bu tartışmalara; siyaset ve ideolojiyi ayrı tutmayı reddeden ve ideolojilerin dünyayı betimlemedeki üstün rolünü koruduğunu savunan bir grup kuramcı savaşların ve çatışmaların devam ettiği hakikatinden hareketle şiddetle karşı çıkmaktadır. Egemen yaklaşımda; siyasetin herhangi bir düşünsel bütünlük taşımadan, bir öğreti ve hedef içermeden icra edilemeyeceği anlayışı tüm vurgusuyla ileri sürülmekte ve zihinsel bir çerçeve olarak ideolojinin siyasi örgütlere, partilere ve hatta onları çevreleyen baskı ve çıkar gruplarına kadar sistematize edilmiş bir düşünce motivasyonu sağladığı yönündeki geleneksel paradigmalara yöneltilen eleştirileri ya da "ideolojisiz dünya" umudu taşıyan çağdaş mitleri baskılamaktadır.

Anahtar Kelimeler :İdeoloji, siyaset, siyasi tarih, sistem, düşünce, örgüt

[1] TDK, "İdeoloji".

İDEOLOJİSİZ SİYASET OLUR MU?

Giriş

İdeoloji kavramı; düşünbilimsel, toplumsal ya da siyasal bir öğreti oluşturan, ülkü olarak da benimsenebilen, kişi ve kurumların davranışlarına yön veren düşünceler bütünü olarak tanımlanmaktadır (TDK). Esasen; böyle bir tanım yapılabilse bile fikirleri birbirine göre konumlandırmak üzere düşünsel birlikler ortaya koyan "ideoloji" teriminin kavramsallığına dair üzerinde uzlaşılan net bir tanım henüz yapılmamıştır. Dünya siyasi ve toplumsal tarihinin tasarımındaki öncü ve etkin rolü göz önüne alındığında ideolojilerin işlevselliği üzerinde durmak ve bunu açımlamaya çalışmak sonraki fikrî izlenim ve modellerin varoluşuna dair temel sağlayabilecektir. İdeolojiler, teori ve pratikteki karşılıkları arasında bir korelatif bağ kurma arayışını beraberinde getirmekte, hal-i hazırda güncel siyasi paradigmalara ilişkin fikrî eğilim ve/veya aidiyetlerini kavramak bakımından geliştirilecek yönerge ya da perspektifleri tahlile açmaktadır. Ancak gelinen noktada bugünün ölçü ve ölçeğinde siyasi parametreler, aforizmalar ve pratikler geleneksel yapıyı ve tutumları değişime zorlamakta ve "ideolojisiz bir siyaset" yapılıp yapılamayacağına dair tartışmaları önümüze koymaktadır.

Yeni yüzyılın biçimlendirilmesinde "ideoloji" yön verici, değiştirici, dönüştürücü ya da *status quo*'yu koruyucu roller üstlenen eski halleriyle yaşamaya, yaşatılmaya devam edecek mi? Siyaset kurumlarının ve genel manada örgütsel dinamizmin oluşturulmasında eskiden bugünlere taşınan ideolojiler hala yetkinliğini ve etkinliği koruyor mu; yoksa internet çağının ve evrensel kodlama dilinin altında birer *anı*ya dönüşmek zorunda mıdır?

Siyaset ve ideolojiyi ayrı tutmayı reddeden ve ideolojilerin dünyayı betimlemedeki üstün rolünü çatışmaların devam ettiği gerçeğinden yola çıkarak açıklamaya çalışan bir grup kuramcı bu tartışmalara şiddetle karşı çıkmaktadır. Egemen yaklaşımda; siyasetin herhangi bir düşünsel bütünlük taşımadan, bir öğreti ve hedef içermeden icra edilemeyeceği anlayışı tüm vurgusuyla savunulmakta ve zihinsel bir çerçeve olarak ideolojinin siyasi örgütlere, partilere ve hatta onları çevreleyen baskı ve çıkar gruplarına kadar dizgelenmiş bir düşünce güdülenmesi sağladığı yönündeki geleneksel tutum eleştirileri ya da ideolojisiz dünya umudu taşıyan çağdaş mitleri baskılamaktadır. Öte yandan; Marks'ın tanımladığı sınıfların olmadığı, altyapı ve üst kurumlar arasındaki ilişki düzeneğinin tariflerinin yapılmadığı bir politik evrenin yeterince anlaşılamayacağı da açıktır. Böyle düşünenler için yeni dünya hangi ülke merkezinde kurgulanırsa kurgulansın ideolojiler kendi kendini üretecek ve devamlı bir mücadele alanı olmayı sürdürecektir. Marks'ın "yönetici sınıfı" belki de eskiye nazaran bugün adından daha

çok söz ettirmekte ve toplumun sermayesini kullanırken kültürünü de kendinde biriktirmeye gösterdiği eğilim nedeniyle siyasal ortamı her zamankinden fazla manipüle ederek başta çokuluslu şirketler olmak üzere sistemi "kapital dili" üzerinden tasarlamaktadır. Buna karşılık; tartışılan mefhumun açımladığı öngörülerde mevcut iktidar düzenini korumayı, yıkmayı, değiştirmeyi kendine gaye edinen ideolojik tutumlar ve eylemler kişileri kendilerini de aşan anlamlara bağlı ya da bağıntılı kıldığından önemsenmektedir. Kişisel ihtiraslardan ya da kaygılardan beslenen ve paradigması bunun üzerine oturan siyasi aktörler ya da partilerin herkes için paylaştığı bir "umut" ya da en hafif deyişle "projeleri" olduğu söylemi ancak böyle düşünsel yüklenmeler ile beslenmektedir.

TEORİDE "İDEOLOJİ"

1796'da Fransız filozof Destutt de Tracy (1754–1836) "ideoloji" kavramını literatüre kazandırırken *toplumu tamamen ve yalnızca sürekli bir değişimler dizisi* olarak tanımlamıştı. Bununla birlikte *bir toplumun varlık süresinin herhangi bir döneminde en biçimsiz başlangıcından mükemmelliğin en yüksek seviyesinin elde edildiği varsayılabilecek o zamana kadar hiçbir zaman bir şey olmadığını* da ileri sürmeyi ihmal etmedi. Tracy'nin anlam setinde değişimin ve değişimdeki sürekliliğin bir toplumu varlık hatlarından ayırmadığı iddiası taşınırken toplum tüm üyeleri için durmaksızın yenilenen, kesintisiz bir avantajlar dizisi olarak kıdemli bir role sahipti (Tracy, 1970). Böyle bir rolün geçerliliğinden söz edeceksek "ideolojisiz bir siyaset" anlayışından bahsetmemiz olanaksızdır. Toplumun değişime, yenilenmeye muhtaç oluşu, dahası bu yenilenmenin "irade dışı" gerçekleşmesi ideolojilerin örgütlenme ve paradigma geliştirmedeki popülaritesinin korunacağını belli etmektedir.

"Örgütlü siyasal eylem" oluşturmanın adeta bir *ön koşulu* ya da *ön kabulü* halini alan "ideoloji" yaklaşımları, var olan düzenin onayını sunması veyahut onun reddiyesini yapması açısından değerlendirilmekte ve bireyin dünyayı nasıl algıladığını ya da mevcut sisteme dair neleri onaylayıp, neleri onaylamadığını açıklayan bir işlevsellikle bir arada örüntülenmektedir. Nitekim; "ideoloji" her şeyden çok sosyolojik bir hadise olarak kabul görmekte ve doğrudan siyaset mekanizmasıyla olan ilişkisi onu, "insan ve evreni" konumlandırması ile eşgüdümlü bir biçimde yansıtıcı bir işleve taşımaktadır. İnsanlığın birbirinden ayrılan düşünceleri üzerinden inşa edilebilen filozofik temelli ve bununla birlikte kişilerin toplumdaki özel durum ve konumları ile oluşturulan bir "bilgi sosyolojisi" ideolojinin izdüşümüdür. İdeolojiden beklenen de tam olarak bu işlevsel yönün içerdiği unsurlara ilişkin keskinliktir. Kavram; hem toplumu, hem de toplumun izahını yapan bilimselliği içermesi bakımından mühimdir. İdeoloji ve birey

arasındaki ilişki düzleminde öncelikle bireyin parçası olduğu gerçeğe dair yorumlama içermesi, ardından toplum ve devlet algısının birleştiği bir vizyon ortaya koyulmasını gerektirmektedir. Amerika'da "ideoloji" ya da "ideolog" terimleri küçültücü ve damgalayıcı nitelikte kullanılmıştır (Roucek, 1944:479). Gelecek için bir vizyon beklentisi ya da tasarımı vaat eden ideolojilerin toplumsal niteliğindeki bu pejoratif vurgu onu genel düşünsel bağlamından koparmamalıdır.

Ne var ki; ideolojinin siyasi ve toplumsal yüzeyde yapabileceklerine duyulan beklenti her zaman olumlu olmamış, iki dünya savaşı arasında faşist pratikte sınırlarının ölçüsüzlüğü de diktatörlüklerin eylemleriyle ortaya konmuştu. İdeolojik tutumların mevcut yapıyı korumaya yarayan işlevselliği aşırı uçlara kaydırabilen bir hal almasıyla arzu edilen "düşünsel bütünlük" totaliter rejimler için vazgeçilmez bir dayanak haline gelmişti. "Gerçeğin tek odaklı üretimi ve pazarlanması" savaşların arka planındaki temel örüntünün ortaya çıkarılmasında taşıdığı tehlikeli potansiyel üzerinden ideolojik varyasyonları insanlık tarihine kazıdı. Nitekim; faşizm ve komünizm kendi hakikat yüzeylerini oluştururken bilginin ve *kendince* doğrunun yaratılmasında bireysel iradeleri ve fikrî idealizmi yerle bir etti. Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşmada, *"kendinden başkasını sistemden ihraç eden"* yapısıyla hüküm süren ideolojik tutumlar, evrensel bağlamda kötücül bir anlama taşınan ortak geleceğin inşasında ondan yoksun kalmayı hiç önemsemeyecek milyonların da yetişmesini sağladı.

Temel özgürlükleri savunduğu fikrini taşıyan *liberalizm*, kendilerini "ideolojik" bulmayan ancak bir "yaşam şekline sahip" olarak tanımlayan *muhafazakarlara* ya da her şeyi tek bir zihinle kavramanın olanaksızlığını savunan *rasyonellere* karşın "ideoloji" olgusu, yeniden örülmek istenen siyasal konjonktürde bitişini ilan etmese de yıprandığını kabul etmek zorunda kaldı. Bu yargıya Daniel Bell'in"*İdeolojinin Sonu*" kitabında ileri sürdüğü "siyasi fikir stoğunun bitmesi"(Bell, 1960) yol açmış olabileceği gibi mevcut durumda tartışılagelen yanılgılar ve düş kırıklıkları da zemin oluşturmuş olabilir.

Öte yandan; her ne kadar "ideoloji" kavramı kendini ilginç bir biçimde siyasi tartışmaların "tartışma yönü ve kapsamı" altında göstermek zorunda kalsa da tek başına varlığını devam ettirmenin de bir yolunu bulmuştur. Düşünsel bütünlük arz eden fikirler, tutumlar ve inanç sistemleri kendilerini,*"kendilerinden başka ya da daha keskin bir biçimde kendisine zıt olan"* üzerinden ifade etmeye çalışırken "ideoloji" rekabet eden fikir ya da görüşlerin bir tür silahı haline gelmiştir. İdeolojinin ne içerdiği ya da içermesi gerektiği, iddiasının nereye kadar ilerletilebileceği ya da durdurulacağı konusu siyasal karmaşanın hem itici nedeni, hem de aynı anda öznesi olmuştur.

Destutt de Tracy'nin "idea"dan hareketle "fikirler bilimi" olarak izah ettiği "ideoloji" terimiyle esasen fikirlerin birbirleriyle bir araya gelerek, belki örtüşerek ortaya çıkardığı "aşkın" bir yapı ya da açıklamadan çokbir fikrin diğerlerinden kendine özgü sorun tespiti ve çözüm önerileriyle farklılaşarak ayrışabildiği, kendi içsel bağlamında özgün bir tutarlılık arz etme çabası güderek oluşturduğu "düşünsel bütünlüğü" anlamak gerekebilir. Böyle bir bakışta Marks ve Engels'in ideolojiye bakarken onu maddi yaşamdan bağımsız olarak sadece türetilebilen bir anlamlar dizgesi olarak değerlendirdiklerini söylemek abartılı olmayacaktır.

Nitekim; Marks, Hegel'in "Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" kitabına yönelttiği eleştiriler ekseninde insanların kendi özbilincini yitirdiğini ve bunun yerine "din" mefhumunu koyduğunu belirterek ilk "ideoloji" tanımını din temelinde yapmış oldu (Marks[1843], 2009). Marks'ın insan eylemini organize eden kurumsallaşan rolleri izah ederek referans noktası aldığı Hegel'e karşı böyle bir eleştiri taşıması kendi duruşunu konumlandırması açısından da kaçınılmazdı. Hegel'i eleştirirken Marks "insan ve örgütlenmiş eylemi" arasındaki korelasyonu göz önünde tutmayı ondan öğrendiğini gizlemedi. Nitekim; Hegel'in tarih felsefesi özü itibariyle sosyolojik bir tanımlama içermekteydi (Aiken, 2015:202).Tarihî akışın sonsuz olasılıklarını ontolojik bir çözümleme irdelemesinde savunanlar için Marks ya da Hegelci bakışa "yargılayıcı" durum tespiti doğallığı altında eklenmektedir. Dinamik değerlendirmeler kendiliğinden "yargılama gerektirmeyen" bir hale kavuşturulduğunda belli bir dünya görüşünün olumlamasına dönüşme ihtimalini de beraberinde getirebilirdi. "Değer yargısı içermeyen ideoloji" kavramından "değer yargısı içeren" ve başka bir tutuma karşı keskin bir savaş hamlesi içermeyen kavrama pekala evrilebilirdi(Manheim, [1929]2015:117-120).

Marks,Sanayi Devrimi ardından *emeğin sömürüsü yoluyla kapitalin biriktirilmesi* ilişkisi ekseninde değişen ve dönüşen toplumsal durumda açıkça savunduğu madde ve düşünce arasındaki uyumsuzluğu "kendi bilincine varmış olan maddeye dönüşerek sürekli değişmeyi doğurması" (İşçi, 2012:372) niteliğiyle izah etmişti. Marks dinlerin toplumsal evrim içinde aldığı ayrıcalıklı yeri de bu bağlamda tartışarak maddi gelişmelerin belirlediği ilişkiler ağında insanları öz bilinçlerinden uzaklaştıran ve sistem köleliğine alıştıran ideolojiye yardımcı bir unsur olarak görmüştü. Dolayısıyla; insan, toplum ve devlet üçgeninde yapılan "ide" sorgusunda dinî metaforlar ön plana geçmiş ve insanın "kendini arayış yolunda" bulmayı umduğu "hakikatler zinciri" haline dönüşerek adeta insan bilincini ve benliğini bir tutsak haline getirmişti.Bell ise; "İdeolojilerin Sonu" olarak adlandırdığı öngörüsünde modern toplumların ilerleyen süreçte giderek daha laik bir hale geldiğinden söz etmekteydi. Böylece; siyaset ve din açılımlarının birbiri üzerinden yapılması ihtiyacı zamana uyum sağlayarak azalacaktı. Ancak;

halkın desteğini kazanmak isteyen siyasi ideolojiler geleneksel olarak hala yaygın bir biçimde taraftar bulan din ile rekabet halindeydi.

Öte yandan; Marks, insanların kendilerini tanımlamak üzere sahip oldukları ilişkileri ideolojilerinin aksini yansıtan (*cameraobscura)*birer izdüşüm biçiminde benimseyip kullandıklarını ileri sürmüştü (Marks, Engels, 1999:). İdeoloji, Marks ve Engels için emeğin sömürülmesi maksadına hizmet eden gerekli şartların hazırlanmasını kolaylaştıracak itici bir güç sayılabilirdi. Ona göre insanlar, aslında sisteme adapte edilmeleri için kendilerine anlatılanları "doğru" ve "geçerli" kabul ederek ezilmekte oldukları gerçeğini göremezlerdi. Bu perspektiften hareketle ideoloji, sistemi eleştirmesi gerekenlerin, zihinlerini manipüle ederek insanlara düşünmeleri gerekenin tam tersini benimsetecek bir aygıtın hareket kabiliyetini artıran büyük bir yanılsamaydı. "Alman İdeolojisi"'nde(1846) "Her çağda yönetici sınıfın fikirleri hakim fikirler olmuştur; yani toplumun maddi anlamda hakim gücü olan sınıf aynı zamanda toplumun hakim entelektüel gücüdür" diyen Marks'a göre; ekonomik alt yapının belirlediği fikirler ve kültür "burjuva ideolojisi"ni oluşturmakta ve uydurulan aldatmacalar, mitler ve yalanlarla toplum baskı altında tutulmaktaydı (Heywood, 2017:54). Kendi fikirlerinin ve anlayışlarının üreticisi olan insanların bilinci tamamen toplumsal pratiğe bağlıdır. Bilinci tarihsel yaşamın gerçek kaynağı olarak gören ve yorumlayanlar Marks'a göre duruma "tersinden" bakmışlardır. Toplumsal pratik olmadan salt bilincin "kendiliğindenliğiyle" bilinç açıklanamaz (Marks [1846]1974:47).

Marks'ın ardıllarının bu perspektifte "yanlış bilinç" tanımıyla özetlediği "ideoloji" kavramı, kişilerin kendisini etkileyenin farkında olamadığı yönlendirici bir süreçten bahsetmektedir. Sonuçta; "Düşüncelerimiz yaşadığımız toplumun zorunlu bir sonucudur", önermesi bu fikri tamamlar nitelikte olsa da Marks'ın "Varlığı belirleyen bilinç değildir, fakat; sosyal varlık bilinci belirler", sözü Hegel'i sol bakıştan yorumlayanların benimsediği ölçüler nezdinde dinin "gerçek insani kökenleri" ile bu insani kökenlerin tarihî tasviri arasındaki bağlama yerleşmiş durumdadır (Hall,Gustafsson- vd., 2014: 90- 91)."Tarihsel diyalektik bundan sonra yargılama içermeyen, bütünlükçü ve mutlak ideoloji kavramının yerini aynı aşamada bulunan değerlendirici ideoloji kavramının almak zorunda olduğu bir sonraki aşamaya geçişi yavaş yavaş ve zor aracılığıyla yaptırmaktadır"(Manheim, 2015:120). Zamanın toplumlara ve onu oluşturan bireye olan etkisinin somutlanabilir değerlendirmeler ve etkilerden sonra yaratacağı değişimde normlar ve değerlerdeki sapmalar ve yönelimlerle ilgili bir hesaplamadan vazgeçilmesi gerekebilir. Manheim'e göre "yanlış bilinç"in mutlak ve değişmez varoluş karşısındaki sabitliği tartışmaya açılmış ve durmadan şekillenebilecek "yeni" olgusal düzeylerde aynılığını sürdürmede güçlük çekeceği aşikardır. "Yanlış bilinç" artık dinî

özgülenmeyi anımsatan geleneksel pragmatizmden kopma göstermese de politik pragmatizme modernite yorumuyla uyumlanmak zorunda kalmıştır (Manheim, 2015:120-124). "Gerçek" ve "yaşanan an" arasındaki organik bağın varyantlarının müzakereler yoluyla tahlilinde "mutlak bir hal evriminden" vazgeçilemeyeceği de anlaşılanlar arasındadır. Burada devreye "etik" girmektedir ve ideolojik farklılaşmaların birbirini olumlamadan uzaklaşmasına engel teşkil edecek bir bariyer kurmasının imkanı zorlanmaktadır. İdeolojilerin tek tek bireylerin zihin ve bilinç yüzeylerinde alacağı tarif, bundan sonra insanlığın zamansal varsayımlarına yaklaşmayı hedefleyecek bir yapısal kurguyu içerecektir. İdeoloji;onu üretenler ya da kullananlar veyahut her ikisini de aynı merkezde görenler ile ideoloji enstrümanı aracılığıyla zihinlerin bir kurgu aksına yerleştirilmesini reddeden bireyleri çatışma halinegetirmektedir. Bilim ile ideoloji arasındaki karşıtlık fikrini Marks'a dayandıran Althusser her insanın toplum içinde sömürülmesini kolaylaştıracak ideolojik bir pratikle donatıldığını ileri sürerken rolleri de "sömürülen olma rolü", "sömürü görevlisi olma rolü", "baskı görevlileri" ya da "profesyonel ideolog olma" görevi arasında bölüştürmüştür(Althusser, [1970] 2006:77). Kaldı ki; filozofa göre "pratik ideoloji davranış-tutum-hareketlerle birleşen kavram-tasarım-imgelemden meydana gelen karmaşık uygulamalardır." Bu uygulamalar esasen toplumların kendisini oluşturan kişilere kazandırdığı kimlikte ifadesini bulmaktadır. Nitekim; Althusser her insanı "ideolojik bir hayvan" olarak tanımlamıştır.Ancak; ideolojiler,eylemleriyle yetkinliğini gösteren fikirler üzerinden varlık gösterebilmektedir ve Marks'ın "yanlış bilinç" kavramından ayrışmaktadır(Althusser, [1970] 2006). Althusser'in irdelemesine karşı duruşu, bahsettiği dikilmiş görevleri dağıtan sistem eşlikçisi ideolojiyi reddetmek ya da yok saymak üzerinden ele almak gerekecektir. Üstelik; buna yapılacak her eleştiri belirtilen ayrışmanın varlığına doğrudan yöneltilmiş olmayabilir. Sorgulama yüzeyine çekilen sosyolojik etmenler üzerinden biçimlendirilen düşünsel bütünlükler ve ağlar ile örülmüş ideolojik evren içinde kendini tanımlayan insanın öncelikle bunu gereksinimleri doğrultusunda yapıp yapmadığı tartışmaya açılmıştır.

Diğer yandan; ideolojiyi toplumsal bütünlüğün organik bir parçası olarak gören Althusser'i onaylayan Gramsci bakışında ise ideoloji; devrimci politik teorinin çekirdeğini oluşturan ideolojik elementlerin gelişimi, kavranması ve bilgisiyle "dinde, folklorde, ortak hislerde" oluşmuş çeşitlenmedir (Filippini, 2017:10-14). O nedenle paylaşılan sosyo-kültürel gelenek üzerinden motifleri bir araya getiren "özel"e ya da "birim değer"e indirgenen koşullu bilgi ve deneyim tercihleri yerine, genel bağlamıyla evrensel oluşumlar altında inanç sistemleri ya da bilişsel etkinlik düzeylerindeki ayrışmalara değinmede yeni gereksinimlerin var olabileceğine dair eleştirileri yok saymak giderek olanaksızlaşmıştır. Her şeye rağmen Gramsci,

felsefenin çok boyutluluğunu anımsatmak istercesine müzakere sonunda ortaya çıkması muhtemel düşünsel üretimleri değerli bir iradî tasavvur olarak işlemişti. Bu görüşe göre; felsefenin kültürel bir hareket haline gelmesi ve pratikte görünür kılınması da ideolojik eylemin uzantısıydı. "Felsefeler birer "ideoloji" haline geldikleri zaman "maddi güçler"le aynı enerjiyi kazanan "halkın inançları"nın granit gibi sert bağnazlığına bürünmektedirler. Burada önemle altı çizilen, kişileri eyleme yöneltebilecek örgütlenme potansiyelini taşımalarını sağlayan bilişsel durumlarındaki farkındalık ve mücadele alanlarında edindikleri konumlar üzerinden ideolojilerinin ne denli "organik" olduğudur (Rehmann, 2013:139).

Öte yandan; ideolojilerin bireylerin hür iradesini manipüle etmek, kişileri ve toplumları baskılamak ve iktidardaki siyasi aygıtın gücünü perçinlemek ve meşruiyetini sağlamlaştırmak üzere kullanılan araçlar halinde görülmesinin tarihin diyalektiği içinde teoride gerçekleştirilen tüm açımlamalara rağmen hala izaha muhtaçlığı ortadadır. Felsefik ve bilişsel akışa, kendinden sonra olabileceklere dair kuvvetli bir öneri seti koyma kaygısı gütmeden sadece yüzdürüldüğü kavramsal derinlik üzerinden katkı sağlayacak somut verilerin üretilmesi elzemdir. Marksizmin ünlü "sınıf" kavramının günümüz koşullarında uğradığı değişim dikkat çekicidir. Nitekim; bu yönde temellendirilen görüşe uygun düşecek şekilde Bell şöyle demiştir:"Batı dünyasında siyasal konularda entelektüeller arasında kaba bir fikir birliği vardır: Bir refah devletinin kabulü, ademi merkeziyetçi gücün arzu edilirliği, karma ekonomik sistem ve politik çoğulculuk. Bu eğilimde ideolojik çağ sona erdi" (Bell, 1960:373) Ardıl çalışmalarında ise Batı demokrasilerini dönüştüren ekonomik ve sosyal değişimden söz ederek buna bağlı gelişenyeni istihdam ve yaşam modelini vurgulamış, ideolojiyi; bu değişiminson ürünü olarak post-endüstriyel toplumların ortaya çıkışıyla birlikteartan coğrafî ve sosyal hareketliliğin tümünü taşıyan bir değerler varsayımıyla betimlemeye çalışmıştır (Dalton, 2005:3).

İdeolojileri "yanlış inançlar" olarak tarif eden Marks ve Engels'in kolektif hafızaya taşınan ve ideolojiyi kötücül bir perspektifte algılatan düşünsel kalıntılarının "hakim sınıf" odağında yapılandırılmasına Durkheim gibi "toplumsal dayanışmacı" bir sosyoloğun anlam üretimindeki bütüncül bakışı zannedilebileceğinin aksine tezat oluşturmamıştır. Durkheim'a göre kolektif bilinç ideolojik bütünlüğün kaynağıdır ve sosyal olayların işlevselliğinde bir vücudun organlarının arasındaki ilişki gibi bir model geçerlidir. Marks gibi 1870'lere kadar üstün bir konum elde etmiş liberal ortodoks ekonomik teorilerin bilimsel gelişmelerden daha güçlü bir ideolojiyle ortaya konduğunu savunmuştur.

Öte yandan; sosyal hayatın ona katılanların kavramlarıyla değil, bilinçten kaçan derin nedenlerle açıklanması gerektiğinin altını çizerek toplumda salt ideolojinin hüküm sürdüğüne ilişkin Marksist analojiye karşı farklı bir yanıt vermiş oldu. "Sosyolojik Metodun

Kuralları"'nda doğası aynı olduğundan insanoğlunun aynı yöne yöneldiğini ileri sürenDurkheimda ideolojiyi "gerçek şeylere ilişkin bilgimize peşin hükümlerin karışmasına izin verme"olarak tanımlamıştı (Durkheim, [1895] 1982:64).

İDEOLOJİSİZ SİYASET

Marks, tarihsel materyalizm teorisini insan toplumunu da kapsayacak biçimde genişleterek yazdığı "Feuerbach Üzerine Tezler"'de(1845) "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir", demiştir (https://www.marxists.org/turkce/m-e/1845/tezler.htm).

Aristoteles ise insanların "politik hayvanlar" olduğunu söylerken toplum ve insan içiçeliğinden bahsetmişti. Her insanın birer siyasî düşünür olduğu varsayımından hareketle, ideoloji dediğimiz "fikrî ve düşünsel bütünlük" çeşitliliğinde insanoğlu daima kendini konumlandırmaya çalışmış ya da Marks'ın iddia ettiği gibi sistem içinde kendini konumlandırılmış bulmaktadır.

İki dünya savaşı arasındaki zaman dilimi, ideolojik tutulumların keskinleşmesinin yanı sıra; totaliter rejimlerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte liberaller, muhafazakarlar, faşistler ve komünistlerin idare mekanizmasında rollerini etkinleştirmek üzere savaşa dönüşecek bir çatışma dönemi olmuştur. Kendi fikirlerinin ideolojik değil bilimsel olduğunu savunan Marks'a benzer biçimde liberaller de liberalizmi bir ideoloji şeklinde nitelemekten çekinmişlerdir (Heywood, 2017:56). İdeolojinin "aslında ne olduğu" tartışmaları, 20. yy'ın ortalarından itibaren sürdürülen "ideolojilerin sonu" hipotezi ile Marks'ın tam işlevli komünist topluma geçiş aşaması mahiyetinde işaret ettiği "proletaryendiktatörlüğü"nün ardından gerçekleşeceğini iddia ettiği "sınıfsız ve devletsiz toplum" beklentisiniüst üste getirdi. Marks'a göre ideolojiler "tarihin sonunun" gelmesiyle yok olabilecekken hemen her şeyin zaten ideolojik bir unsur barındırdığını ileri süren blokta "bilgi ve ideoloji" ilişkisindeki vurgulu çağrışım ağırlığını korudu. Üstelik; bu münazaraya bir de "bilgi ve gerçek" başlığı öncüllük etmekteydi. Tam da burada bilgiyi sırtlanan "görüş"lerin ne denli ideolojik olup olamayacağı netlikten uzak görüldü ve gerçek ile irtibatı kesilen bir bilginin de saygınlığını yitireceği düşüncesi hakim oldu. İdeolojilerin kendini doğrudan "ideolojik" bulmamaları da esasen görüş sahibi oluşlarını bilimsel bir kazanımın tezahürü şeklinde nitelemelerinden ileri gelmişti. İdeolojinin kökeninde ve doğasında diğerinin görüşünü "bilgi"den uzak görmek ve onu bu gerekçeyle reddetmek vardı. Dolayısıyla; "olaya dayalı gerçeklerin" bir ideolojik bütünlük içermesi ya da en azından sahip olunan bilginin gerçekle kökenlenmiş olması beklenmektedir.Ancak; hiçbir ideoloji

kendinden başkasını böyle bir hakikat bağı altında ve içinde görmeyi benimsemediği gibi kendini de bunlara aykırı görünen, gerçeğin sadece bir kısmını içerebildiği için eleştirilen, pejoratif bir anlamla yüklü "ideoloji" kavramından kurtarmak istemektedir. İdeoloji kuramında,"bilgi ve gerçek" ilişkisinin tarihsel seyrindeki dinamik örüntüsü olayların ve unsurların türdeş olmayan yakınlıkları ya da akrabalıkları üzerinden değil, zaman içinde sistemleşen "yargı ve kararlar" bağlamında ele alınmaktadır. "Yani ideolojiler, özellikle bizim için iyi ve kötünün, doğru ve yanlışın ne olduğuna dair gruba ilişkin yargıları kontrol ederler" (Van Dijk, 2019:181).

Bu kabulden hareketle; II. Dünya Savaşı sonrasında siyasal paradigmalarda neyin daha doğru ya da gerçek olduğu, ne kadar bilginin ideolojik bir şartlanma içerdiğine dair eski olumlama ya da olumsuz bakış nitelemeleri hızla gözden geçirildi. Bunun için küresel düzeyde insanların iki kutuplu/süper güçlü dünya algısında ideolojik tarafını seçmesi talep edildi ve o nedenle Soğuk Savaş'ın tüm argümanlarının subliminal çağrışımlarve metaforlar yoluyla etkili kullanımıyla oluşturulan bir *koşullandırıcı seçkiler dizgesi,* insan ve toplumun evrensel inşasının aksında ideolojik açılımlar vesilesiyle kodlandı. Modern toplum arayışı ne iki savaş arasında kalan dönemde, ne de ikinci savaşın sonunda böylesine bir tutkuyla ideolojik bağlanma rehaveti getirmemişti. Savaşın her bakımdan kıyımdan geçirdiği ya da en azından hayatının büyük bir bölümünü tahrip ettiği insanların ideolojiye bakışları kısmen nötralize edilmişti. İdeoloji onlara faşizm, totaliteryenizm, diktatörlük ve yukarıya doğru yükselen değerler halini alan ırkçılık, aşırı milliyetçilik, köktencilik sayesinde yalnızca yıkım ve ölüm getirmişti.

Diğer taraftan, siyasal kültür; faşizmin etkisinden ayrışmaya çalışsa da "gelişme" kavramı hükümranlığını sürdürürcesine yeni sosyal ağlar ve gruplar kurulması ihtiyacıyla bir kez daha harekete geçirildi. Bireysel ve kolektif hafızaları savaş kalıntılarından temizlemek isteyen yeni hizipçi bir ruh aranıyordu. Bu aynı zamanda yıkılan, darmadağın edilen ekonomileri yeniden ayağa kaldırmak için de kaçınılmaz bir sürece insanlığı sürükledi. Marks'ın öngördüğü gibi "tarihin sonu" gelmediğinden tarih yeni açmazlarını çözmek üzere sınırlarını zorlamalıydı. "Halk" kavramı Fransız İhtilali'nden sonra en büyük anlamına ve içeriğine bundan sonra yeniden kavuşacaktı. Modern çağın ulus fikri, ulusalcılık ve ulus devletçiliği "modern vatandaşlık" teriminin projelerle güçlendirilmesi ve bu güçlendirme altında siyasi eşitler arasında meydana gelen bir topluluk yaratılması amacı nihai bir şartname gibi sosyalist ya da komünist olmayan bütün toplumların önüne kondu. Ulus devlet,uluslararası bir devlet sisteminde siyasal bütünleşmelerde kendi yerini anlamlı bir pozisyona taşımak üzere kurumsallaşan yeni bir siyasal otorite şekli aldı. Küresel bölgeselleşme kendi fırsatlarını ararken Keynesyen ekonomi tercihleri ile refah devleti krizi ve ekonomik-siyasal entegrasyon

süreci eskiye benzemeyen ve sürekli dozunu arttıracağını belli eden yepyeni bir dönemi araladı. İdeolojinin düşünsel boyutundan çok artık Marks'ın diyalektiğini yerleştirdiği ekonomik koşullar tartışılmaktaydı. Hristiyan ve Sosyal Demokrat ideolojik akımlar Avrupalılık fikrinin tasarımında yapılandırıcı üstün bir role bürünmüştü. Serbest piyasa bireyselciliği petrol havzası barındıran ülkelere sıçrayan bir iştahla Batılı siyasal kültürün yine Avrupalı ideolojik içerikleriyle birlikte dünyanın farklı noktalarına taşınmasına neden olmuştu. Bununla birlikte; küreselleşmenin tektipleştirici ekonomik, sosyo-kültürel ezici üstünlüğü altında varlığını sürdürmeye çalışan ve Çin'in de üçüncü kutup halini aldığı bir dünyada nispeten küçük ulus devletlerde siyasal iktidarsızlık, ekonomik resesyonlar ve derinleşen sosyal eşitsizlik aşılamaz sıkıntılara dönüştü. Bu durum da "yüksek" moderniteden "geç" moderniteye kayma, modernitenin gelişmesini destekleyen sosyal zeminsizliği, zaman ve mekan bağının kopuşunu arttırırken yerelden küresele iletişimsel geçişte "yüz yüze temas" gibi eski yöntemlere başvurulmasının önemini zayıflatmıştır (Taylor,2020:84). Böylece; örgütlü düşüncenin kavramsallaştırılması usulüyle ortaya konan ideolojinin hayata geçirilişindeki en önemli araçsallık olan insan ve grup etkileşimi giderek azalmıştır. Değişen sosyal ilişki yapısında Manheim'ın ileri sürdüğü biçimde "ideoloji"nin tüm kavramlardaki yanlılığı da tek tek kişilerin toplumsal eylemlerde bürüneceği rollerde dahi kendini göstermektedir. Burada toplumdan topluma değişim gösteren "zaman" algısının ve onunla ilişkilendirilebilecek "Bilgi Sosyolojisi"nin önemi büyüktür. Bilginin devinimi, yalnızca o günün şartları içinde değil, herhangi bir toplumdaki ideolojik yansımaların genel tahlilinde de birer başvuru noktasıdır ve kişilerin savunularındaki toplumsal kökenleri araştırmada, tüm toplumsal mekanizmayı belirleyen "anlamsal" kurgularda önem kazanmaktadır. Manheim, "toplum gerçeklerini belli bir devrin "gözlükleriyle" şartlanmış göreli gerçekler olarak" görmektedir (Mardin, 2018:73).

Durkheim'dan sonra geleneklerin yoğrulabilmesiyle işaretlenen modern dünyanın gündelik düzendeki farklılaşmalarından kurumsal yapılardaki değişimlere uzanan ve bilgi ile bağlantılı tepkiselliğinde yapay ve plastik bir evren oluşmaktadır (Taylor, 2020:85). Marks'ın öngördüğü biçimde "sınıfsız ve devletsiz" yere doğru insanlığın evrilmesi hususu bir yana, mevcut durumda sürekli bir gelişme arzusu altında insanoğlunun yaşadığı evreni giderek daha müdahaleci bir tavırla yapaylaştırması ve tüketmesi sonunda "doğanın sonu" gelecektir. Siyasal ideoloji ve kültürel ortamdaki "ilerlemeci" bu yaklaşım ve gelişimler ile endüstriyel toplum doğaya karşı insan konumunu yeniden belirlemek durumunda kalmıştır. Ne var ki; sanayileşmiş Batı'nın temel ideolojisi olan liberalizmde mevcut durumu eskiyle bağlantılayarak geleceğe köprü kurabilme ideali ölçüleri bulunsa da her türlü rakip fikri ya da her görüşü içine sığdırabilmeyi amaç edinmiş görünen liberalizmi "meta-ideoloji" (Heywood, 2017:57) olarak

tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Öte yandan; komünizmin güç kaybetmesi "tarihin sonu" tezini savunan Fukuyama gibi düşünürleri yorumlamaya iterken 1989-91 arasında cereyan eden olaylar ve sonunda SSCB'nin tarihe karışması "birey-toplum-devlet" üçgeninin yeniden tanımlanması gereğini doğurmuştu. Öyle ki; bu defa tesis edilen fikir, liberalizmin açık zaferiyle birlikte sosyalizm ideolojisinin de öldüğü, bundan böyle kendisini ideolog saymayan liberallerin vaat ettiği özgürlük ortamında yeni bir gruplaşma ve buna bağlı çatışmalar yaratacak ideolojilerin de yok olduğu üzerinde yoğunlaşmıştı. Fukuyama, insanlığın ideolojik evriminin son noktası ve insan yönetiminin son şekli biçiminde tarif ettiği Batı liberal demokrasisinin evrenselleştirilerek maddi dünyaya tamamen hükmedeceğine dair kuvvetli sebepler bulunduğunu ileri sürmüştür (Fukuyama, 1989:97). Oysa; liberalizm "ideoloji" kavramını hep kötücül ve reddedici bir bakışla ele almış; onu otoriter rejimler için kullanılan bir manivela, iktidarın meşruiyet kaynaklarını güçlendiren, görüşlerinin tekrarını yapan, gerçeği ipotek altına alan, sahte bilimsellik iddialarıyla ortaya konan bir inanç sistemi olarak değerlendirmiştir. Bünyesinde barındırdığı özgürlük, demokrasi ve akılcılığı kendi bilimselliğinin açıklayıcı ve tanıtıcı unsurları niteliğinde ortaya koymuş, bu nedenlerden ötürü "ideolojik" olmadığını iddia etmiştir. Buradan hareketle; Fukuyama'nın ideolojik tutulumda ve gelişimde "son evre" olarak tanımladığı liberalizmin karşıt odağına yerleştirilen komünizm ve sosyalizmin de bir biçimde sahneden çekilmesiyle ideolojilerin tarihi diyalektikte hasıl olan konumu tartışılmaya başlanmıştır. Fukuyama'ya göre "tarihin sonu" nu getiren liberalizmin evrenselleştirilmesi fikrinin önünde engel kalmamış görünüyordu. Liberal idarenin karşısındaki alternatiflerden biri olan faşizm 1945'te, komünizm ise 1989-91'de yıkılmıştı. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da demokratikleşme taleplerine rekabetçi piyasa sistemleri ve piyasa reformlarını gündeme getiren bir değişim yakalandı.

Diğer yandan; ImmanuelWallerstein "Bildiğimiz Dünyanın Sonu" kitabında 1917 ve 1991 tarihleri arasında komünist bir "ara fasıl" yaşanıp yaşanmadığını sorgulamış, Marks ve Engels'in 1848'de Manifesto'da "Avrupa'ya musallat olan bir hayalet var, komünizm hayaleti" sözlerini hatırlatmıştı. Wallerstein'a göre insanların devlet fikrinden hızla uzaklaştıkları, yeni dünyanın yeni sorunlarına ilgili ve yatkın oldukları bambaşka bir çağ açılmıştı ve bu çağın hayaletinin nasıl tanımlanabileceği henüz netlik kazanmamıştı. ABD ve Rusya arasında sertleşmesi muhtemel çatışma, modern devlet çatısı altına girmeye iten güvenlik ihtiyacı, ücret ve gelirlerdeki düşük seviyeye müdahale çağrısı, eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimlerin karşılanması insanların ana gündemini oluşturmaktaydı. Bu konu ve sorunlara, toplumla entegrasyonu tam olarak sağlanamayan, gelecekte toplumun en alt tabakasını oluşturacak göçmen krizi de eklenmekteydi (Wallerstein, 2019: 19-31).

İdeolojiyi, "bilgi" ve "gerçek" ile olan ilişkisi ölçüsünde bilimsel gören değerlendirmelerde "insan-toplum-doğa" etkileşimi önemsenerek modern devlet tanımı altındaki gereksinimleri ve beklentileri çeşitlilikleriyle kabule zorlamaktadır. Evrenselleşme motivasyonuna karşın bireyselliğin dizginlenemez boyutlarda servis edilmesi,değerler ve kimlikler üzerinden bir yok oluşa götürebilir. Bundan ötürü; toplumsal düzlemde cereyan eden tüm istenmeyen olaylarda sorunların temel nedeni aşırı "bireyselleşme" olarak görülerek eleştirilmektedir.

Öte yandan; post-modernist yaklaşımda toplumun eski sorunlarına yıpranmış yanıtlarla yön verilemeyeceği iddiası güçlenmiştir. Modern toplumun yerleşik özellikleri kökten değişime uğradığında nesnel durum gerçekliği ile tarihsellik zemini birbirine uyumlanmaya zorunludur. İlerlemeyi mottosu edinen modernizmin karşısında yer alan post-modernizm "meta anlatıya yönelik kuşkuculuk" anlatımı reddetmektedir. Jean- François Lyotard (1984) bilginin doğasının genel bağlamdaki değişmeden bağımsız olamayacağını ileri sürmüştür. Ona göre bilgi ancak yeni kanallara uyum sağlayabilir ve yalnızca öğrenme bilgi miktarlarına çevrilebilmekte, böyle çevrilemeyen bilgi birikimi ise terk edilecektir. Lyotard, yeni araştırmaların yönünün de bilgisayar diline çevrilebilir sonuçlara dair nihaîihtimaller olduğunu savunmuştur. Ayrıca; bilgiyi üretenler ve kullananların bu dili öğrenmek ya da icat etmek istediklerinde çeviri makinelerine sahip olmaları gerektiğinin de altını çizmiştir. Lyotard, "Bilgisayarların hegemonyası ile birlikte belli bir mantık vedolayısıyla hangi ifadelerin "bilgi" ifadeleri olarak kabul edileceğini belirleyen kesin bir yönerge seti geliyor", demiştir (Lyotard, 1984:2). Bu perspektif ile post-modernizmsosyal hayattan ve mevcut gelişmelerden soyutlanamaz bir biçimde ideolojilerin sonunun geldiğine işaret etmektedir. Benzer bir ifade; bilginin yerelliğine ve özgünlüğüne dikkat edilmesini, kimliklerin ve değerlerin önemle hatırlanması gerektiğini savunan küreselleşme karşıtlarının dışavurumlarında da belirgindir.

İZMİR
27 - 28 MART 2021

SONUÇ

İki dünya savaşı sonunda "bireyselleşme" kavramına bakış başta ekonomi olmak üzere hayatın tüm alanlarında ön plana geldi. Siyasetin ana güdüsü toplumların ve devletlerin zenginleşmesi halini aldığından meselenin felsefik ve etik yanı gözden uzaklaştırıldı. Bell, "ideolojinin sonu" derken büyük siyasal kamplar ve partiler arasında çatışmaların ardından yaşanması muhtemel bir uzlaşmayı işaret etmişti. Komünizm ve sosyalizmin resmî tarihten çekilmesi ile kapitalizm kendi güç unsurlarını devreye sokmuştu: liberalizm ve muhafazakarlık.

İdeolojiler; temellendirilmiş, örneklendirilmiş düşünce kalıpları olarak artık toplumlar, ülkeler ya da uluslararası parametreler açısından yetersizliğini ortaya koyarak dünyanın bir tür kaosa çekilmesini sağlamakla itham edilmektedir. Marks'ın emeğin daha fazla sömürülmesini sağlamak üzere "yanlış bilinç" yaratan ideoloji tanımına karşılık bazı kuramcılar ve araştırmacılar, tersine bir biçimde, ideolojilerin yaratacakları çatışma ihtimalleriyle fikirlerin uzlaşma kültürünü ortak çıkarları da gözeterek oluşturacağını savunmuştu. Öyle ki; toplumsal kanaatlerde ideolojiden ve her türlü önyargıdan sıyrılmış olunması gerektiğini söyleyenler için ideoloji yerini, bundan böyle özgüvenini kazanmış, kendi değerini özbilincinden alan ve kullanan bireylerden örülü toplumlarda geliştirilebilecek ve sürdürülebilecek özgürlüğe bırakmalıydı.

Bu türden bir koşullanmada mesleki alanlarında uzmanlaşmış tek tek kişiler kendi iradesiyle yönetim sistemini eline alacak kadar inisiyatif kullanma karakterini sergileyebilecek, istedikleri kadar toplum ve gelecek inşasına katkı sağlayabilecek ve yaşadıkları dünyayı her türlü yeniliğe açık dinamik örgütlenmelerle zenginleştirilebilecekti. Üstelik bu zenginlik kavramsallaştırması komünizmin ya da piyasa ekonomisinin çöküşüne alternatif bir gerçekçilik yaratma gayesi taşıyabilecek; sağ ve sol keskinliklerin bertaraf edilmesi, insanlığın birlikte üretmeye yönelik potansiyel gücünü çoğaltma ümidini kuvvetlendirecektir. Bununla birlikte; kapitalizmin hemen bütün dünyada yaygın bir kabule ulaşması artık ideolojik tartışmaların sonunu kendiliğinden getirmiş de sayılabilir. Sanayi toplumunun önceledeği ana başlıkların ideolojik travmalardan "para ve döviz" temalarını kaçırmaya ve ilgiyi daha sürdürülebilir bir girişimciliğe yöneltmiş olması muhtemeldir. Üretim ve tüketim dengesinde gözetilenler; her geçen gün siyasetin hammaddesi olan düşüncelerin çarpıştığı sert cepheler oluşturmak yerine fikirlerin ayrıştığı sınırları silikleştirerek emek, istihdam kapasitesi, internet devrimi, sosyal ağlar ve dijital pazarlamalar gibi yeni çağa özgün daha reel veriler üzerinde tutumları ve yaklaşımları konuşlandırmaya açık hale gelmektedir. Politik oluşumlarda beklentilerin özellikle bu eksene kayması da eski usul kanaatlerin anlamını önemsizleştirerek bir "ürün" haline gelen siyaset planlaması ile vereceği oy üzerinden "tüketici" konumunda değerlendirilen seçmen birlikteliğine yapıcı bir yaklaşım sergilenmesini zorunlu hale getirmektedir. Demokrasinin, kendi varlığını yükseltecek öğeler halinde gördüğü vatandaşların düşünsel bir tavır almalarında mevcut sertlik ya da ayrışma dokusu ortamdan yalıtılarak toplumun her kesimiyle beraberlik vurgusu özelinde seçimlere gidilmesi gerektiği ağırlık kazanmaktadır.

Tartışmanın argümanları değerlendirildiğinde; bundan böyle siyasetin bilimsel metotlarla kaynaştırılarak işleyişinin sağlanması, topluma ve en genel bağlamda ülkeler toplamını aşan evrensel diyalogta düşünceleri ve onları taşıyan insanları nefretle ve öfkeyle

birbirinden ayıran ideolojiler yerine hoşgörü ve koşulsuz siyaset benimsenmesi kaçınılmazdır. Yeni dünya için eski söylemlerle hareket ederek "gelecek" fikirlerinde çığır açmanın olasılıklı olmadığını kabule yanaşmayan ve insanlığa ideolojiler üstü en az bir kere bakma şansı yaratmayan düşünsel oluşum ve politik yaklaşımlar, "vatandaş" niteliğinden öte bir içerikle özümsenmesi gereken bireylerin nezdinde karşılık bulamayacaktır. Katı fikrî taassubun her türlü yobazlığı yaratabileceği hakikatinden hareketle düşüncelerin uçlarının açık bırakılması ve kişilerin her bakımdan özgürlüğünün daha da vurgulanması politik açmazlara da çözümcü bir perspektifle yanıt bulunabilmesi anlamını taşıyacaktır.

Bununla birlikte; savaşlar, doğal afetler gibi zaruri nedenlerle giderek büyüyen göçmen hareketleri, mülteci statüsü elde etme konusunda yasal varyantların karşısında faşizmin, kökten dinciliğin tekrar yükselme potansiyeline sahip olduğu aşikârdır. Buna rağmen; klasik dünyanın gelenekselleşmiş ve içselleştirilmiş dar kalıplarını yıkarak, bunun yerine evrensel insani değerlerin, doğa ve yaşam sevgisinin önceleneceği yeni bir dünya hayali kuranlar ve onu gerçekleştirmek için emek vermeye hazır olanlar *ideolojisizliğe* gösterdikleri ilgiyi her geçen gün derinleştirecektir.

Öte yandan; ideolojisiz bir siyasi evrende mevcut iktidarların kendilerine karşı konumlananları anlayabilmesinde zorluk çıkabileceği öngörüsü de bulunmaktadır. Muhalefetin kendini tanımlamak üzere kullanacağı bilgi ve esaslara ilişkin belirsizlik de konunun ayrı bir yönünü oluşturmaktadır. Lyotard'ın "bilgisayar hegemonyası" olarak nitelendirdiği, seçmeyi dayatan bir bilgi kütlesinde, durağan ve dinamik unsurların çarpışacağı yeni bir dünya düzeni kaçınılmaz görünmektedir.Dolayısıyla; bireylerin kendilerini tekrar üretebilmelerinin olasılıklarınısürekli gözlemlemelerigerekecektir. Aksi halde sosyal ve siyasal hiyerarşiyi reddederken var olan gelişmeleri yakından izleyemeyenlerin gelecekte alacakları konumla ilgili başka bir kaygı ortamı vücuda gelebilir.

Ayrıca; bireyler kendi kimliklerini yurttaş oluşlarından önce tanımladıklarında siyasi yaşama katılım isteklilikleri, buna bağlı olarak siyasi parti üyelikleri ve hatta oy kullanma oranlarının düşme riskini de barındırmaktadır. Bu durum da doğal olarak "ideolojisiz", realist bir siyaset vizyonundan "insansız" bir siyasete doğru tedrici bir geçişi kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Aiken, H. D. (2015). **İdeoloji Çağı: 19.Yy Filozofları.** (Çev.) Ayşen Tekşen. İstanbul. Panel Yayınevi.

Althusser, L. ([1970]2006). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.** (Çev.) Alp Tümertekin. İstanbul. İthaki Yayınları.

Bell, D. (1960) **TheEnd of Ideology**. Glencoe, IL; FreePress.

Dalton, R. J. (2005). **SocialModernizationandtheEnd of IdeologyDebate: Patterns of IdeologicalPolarization.** "Beliefs, NormsandValues in Cross-nationalSurveys". University of Tokyo.

Durkheim, E. (1982).**The Rules of SociologicalMethod.** (Ed.)StevenLuke. New York. TheFreePress.

Filippini, M., Barr, P. (2017). **Ideology**. In Using Gramsci: A New Approach (pp. 4-23). London: PlutoPress. doi:10.2307/j.ctt1h64kxd.7.

Fukuyama, F. (1989).**"TheEnd of History?"**. TheNationalInterest.

Hall, S.-Gustafsson, B. vd. (2014). **İdeoloji Üzerine**. İstanbul. Pales Yayıncılık.

Heywood, A. (2017). **Siyaset**. İstanbul. Adres Yayınları.

İşçi, M. (2012). **Siyasi Düşünceler Tarihi**. İstanbul. Der Yayınları.

Lyotard, J.F. ([1979]1984).**ThePostmodernCondition A Report on Knowledge**. Manchester University Press.(https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.ht)

Manheim, K.([1929] 2015). **İdeoloji ve Ütopya**. Ankara. Nika Yayınevi.

Mardin, Ş. (2018). **İdeoloji**. İstanbul. İletişim Yayınları.

Marx, K. ([1843]2009). **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**. Ankara. Sol Yayınları.

Marx, K., Engels, F. (1975). **Felsefe İncelemeleri**. Ankara. Sol Yayınları.

Marx, K- Engels, F. (1974).**TheGermanIdeology**. (Ed.) C. J. Arthur.Londra. Lawrence andWishart.

Rehmann, J. (2013). **İdeoloji Kuramları: Yabancılaşmanın ve Boyun Eğmenin Güçleri.** (Çev.) Şükrü Alpagut. İstanbul. Yordam Kitap.

Roucek, J. (1944). **A History of theConcept of Ideology**. Journal of theHistory of Ideas, 5(4), 479-488. doi:10.2307/2707082

Taylor, G. (2020). **Yeni Siyasal Sosyoloji**. (Çev.) Can Ceylan. İstanbul. Nobel Yaşam.

Tracy, D. (1970).**A Treatise on PoliticalEconomy**. (Ed.) Thomas Jefferson. New York. Augustus M. Kelley.

Van Dijk, T. (2019). **İdeoloji: Multidisipliner Bir Yaklaşım.**(Çev.) Ayşe Demir. Ankara. Hece İnceleme.

Wallerstein, I. (2019). **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**. (Çev.) Tuncay Birkan. İstanbul. Metis.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

YOZGAT MÜZESİNDEN MERMER HEYKEL PARÇASI

Özge ALTUN

Yozgat Bozok Üniversitesi

0000-0002-7491-5794

ÖZET

Yozgat ili antik dönemde Galatia Bölgesi sınırları içinde kalmaktadır. Galatia bölgesi ya da eyaleti her ne kadar Roma Döneminde sık kullanılan tanımlama olsa da kent tarihinin daha eskilere gittiği tescillenen birçok höyükten ve ele geçen buluntulardan bilinmektedir. Kentin merkezi de dâhil olmak üzere hemen hemen her ilçesinde kültür kalıntıları bulunmaktadır. Bu kültür kalıntıları son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları ile belgelenmiş ve tescillenmiştir. Yeni tescillenen alanlara ek olarak Yozgat için en bilinen arkeolojik alanlar arasında Sarıkaya Hamamı, Uyuz Hamamı ve Tavium Antik kenti gösterilebilir. Ne yazık ki bu üç alanda da bilimsel arkeolojik kazılar henüz yapılmamıştır. Kentin antik dönem tarihi için birçok eksik ve bilinmeyen nokta bulunmaktadır. Bu bağlamda kurtarma kazıları, yüzey araştırmaları ya da bağış-satın alma yoluyla gün yüzüne çıkan eserlerin her biri büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan heykel parçasının da kentin kültürel geçmişine katkıda bulunacağını düşünmekteyim. Yozgat Müzesi'nde yer alan eser hem işçiliği hem de stilistik özellikleri ile değerlendirme ve yorum yapmamıza olanak sağlayacak niteliktedir. Eserin bütününde nasıl bir görünüme sahip olabileceğini gösteren örnekler mevcuttur ve çalışma içinde ele alınmıştır. Yozgat tarihi için önemli örneklerden olan ve Uyuz Hamam civarında bulunan giyimli kadın heykeline ek olarak burada değerlendirdiğimiz eser, bölgede başka heykellerin dolayısıyla bu heykellerin yerleştirildiği yapılan olduğunu göstermesi açısından önemli bir işarettir.

Arkeolojik çalışmalarda bilimsel bir kazıdan bulunmamış eserleri değerlendirmek her zaman zordur. Ayrıca çalıştığımız bu eser gibi eksiklere sahip olan parçalar araştırıcılar tarafından genellikle çalışılmak istenmemektedir. Ancak her parçanın tarihsel değeri yanında taşıdıkları kültürel işaretler bulundukları bölgenin tarihçesini anlamamıza yardımcı materyallerdir. Bu bakımdan eserin literatüre kazandırılması ileride yapılacak çalışmalara kaynak oluşturması açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, Galatia, Heykel, Roma Dönemi.

Abstract:

Yozgat was within the borders of the Galatia Region in the ancient period. Although the Galatia region or state was a frequently used definition in the Roman Period, it is known from many mounds and atifacts that the history of the city goes back to earlier times. Cultural remains are found in almost every township of the city, including the center, and have been documented by surveys conducted in recent years. Among the most known archaeological sites for Yozgat, Sarıkaya Bath, Uyuz Bath and Tavium Ancient City can be cited. Unfortunately, scientific archaeological excavations have not yet been carried out in these three areas. There are still many missing and unknown points for the ancient history of the city. In this context, each of the artifacts unearthed through salvage excavations, surveys or donation-purchases is of great importance.

I think that the piece of sculpture that forms the subject of this study will also contribute to the cultural history of the city. The work in the Yozgat Museum allows us to evaluate and interpret with its craftsmanship and stylistic features. There are examples showing what kind of appearance the work can have in the whole and it is discussed in the study. It is an important sign in terms of showing that the artifact found around the Uyuz Hamam is not the only one and that there are other sculptures in the region, thus those sculptures are placed at structures. In this respect, it will be useful to add the work to the literature in terms of being a source for future studies.

Keywords: Yozgat, Sculpture, Roman Period.

MERMER HEYKEL PARÇASI

Tanım

Env no: 1447, Uz:76cm, Gen: 60 cm, Der: 34 cm, Materyal: Orta gözenekli beyaz mermer

Giyimli kadın heykeline ait alt gövde parçasıdır. Eserin dizlerinin biraz yukarısından itibaren gövdesinin üst kısmı kırık ve eksiktir. Mevcut parça üzerinde de aşınma ve eksikler bulunmaktadır. İzleyiciye göre sol bacağın kıyafetle bütünleşen ve hareketi vurgulayan kısmı kırık ve eksiktir. Heykelin yerleştirildiği dikdörtgen kaide etrafında kırık ve aşınmalar vardır.

Değerlendirme

Eser, dikdörtgen kaide üzerinde, çift giysi ile betimlenmiş kadın heykelidir (Resim 1). Eseri kadın heykeli olarak tanımlamamızın nedeni bacak yapısında ve hareketlerde görülen inceliktir. Ancak çift giysi ile betimlenmiş tanrı ve erkek heykelleri olduğu da unutulmamalıdır (Resim 2). Mevcut kısımdan himation ve chiton giydiği anlaşılmaktadır. Himation ayak bileklerine kadar indirilmiş ve tüm vücudu sarmaktadır. İç giysi olarak adlandırabileceğimiz chiton ayak parmakları üzerine kadar indirilmiştir. Chiton yüzeyinde görülen ince ve sık kıvrımlar kumaş yapısının Himationa göre daha ince olduğunu göstermektedir.

Eserin mevcut durumu tarihlendirme ve tanımlama için yeterli olmamakla birlikte genel fikir vermektedir. Eser Klasik Dönem'de Polykleitos ile netlik kazandığını belirtebileceğimiz

"kontrapost" duruşa sahiptir[2]. Bu duruş pozisyonu özellikle Hellenistik Dönem'de sıklıkla kullanılmaya başlanan bir bacağın yana doğru açılarak dizden hafif içe bükülmesi diğer bacağın ise düz bir şekilde yere basmasıyla oluşturulan duruş pozisyonudur. Genel olarak "Pudicitia" tipi olarak adlandırılmaktadır[3]. Pudicitia tipi Hellenistik Dönemde genellikle yas göstergesi olarak kullanılmakla birlikte zaman içinde özellikle Roma Döneminde imparatorluk kadınları tarafından tercih edilen, iyi bir eş, anne ve namuslu bir kadın imajını vurgulayan bir tip olmuştur[4] (Pudicitia tipi yanında Büyük Herculaneum olarak adlandırılan heykel tipi de aynı amaç için kullanılmıştır). Bu duruş pozisyonu Hellenistik Dönem ve sonrasında kadın heykellerinde sevilerek kullanılmıştır[5].

Heykel üzerinde İonik giysi olarak adlandırılan[6] himation ve chiton görülmektedir. Eserin giysisi de duruş pozisyonu gibi sık görülen bir tiptir hymation ve chiton giyimli kadın heykelleri ve duruş pozisyonu M.Ö. 4.yy ortaları ve sonrasında sıklıkla kullanılan bir stil özelliğidir[7].

Heykelin giysi kıvrımlarına bakacak olursak himation üzerindeki kıvrımların hareketle doğru orantılı yerleştirildiği gözlemlenir. Sol bacağın yana açılarak dizden kırılmasına bağlı olarak sola diz altına doğru yönelen kıvrımlar birbirleri ile uyumlu ve organik bir biçimde yerleştirilmişlerdir. Sağ kısımdaki kıvrımlar da aynı şekilde bacağın düz bir şekilde yere basmasına uygun doğrudan aşağıya indirilmiştir. Eserin sağ kısmında görülen yoğun ve kalın kıvrımlar himationa ait kumaş tomarının sağ kısımdan aşağıya indirildiğini göstermektedir. Himation kumaşının kalınlığı kıvrımların kalın ve sık olmayan yapısı gözü rahatsız etmeyecek şekilde vurgulanmıştır. Himationun altından görülen chiton oldukça sık ve ince kıvrımlara sahiptir. Bu durum bize himation da olduğu gibi kumaş yapısını göstermektedir ki ince bir kumaştan yapıldığını belirtebiliriz. Chiton kıvrımları himation kıvrımlarına göre daha yapaydır. Sık bir şekilde sıralanan kıvrım dizilerinin kendi içlerinde tekrar ikiye bölünmeleri yapay bir görünüm kazandırmıştır (Resim 6). Chiton kıvrımlarının bu şekilde bölünmelerini Roma Dönemi örneklerinde daha sık görmekteyiz (Resim 5-5a) Bununla birlikte chitonun ayak üzerine düşürülüşü ve bu esnada kumaşın aldığı açılma güzel bir şekilde verilmiştir. Ayrıca eserin arka kısmında görülen giysi kıvrımlarının işlenişi (Resim 7), heykelin her yönden görülebilecek bir yere yerleştirildiğini göstermektedir.

Eserin arkasında bir, sağ yan kısmında bir tane olmak üzere iki küçük daire biçimli oyuk bulunmaktadır (Resim 8-9). Heykelin gövdesine, elbisesine ait parçaların ayrı işlenerek eklenmesi Hellenistik Dönem heykel yapım tekniklerinden bir tanesidir ve Roma Döneminde de kullanılmıştır[8]. Eser gövdesinde yer alan bu oyuklarda muhtemelen bu amaç için yapılmıştır.

[2] Boysal 1967, 45-46.
[3] Aybek, 2009: 40, dipnot: 105, Şahin, 2000: 60, Dinç, 2015: 47. Ayrıca bknz. Chmonard, 1922, Bieber, 1977: pl. 96, fig. 584.
[4] Murer 2012: 67,68; Fejfer, 2008: 342.
[5] Bknz. Özgan 2013, Squarciapino 1943,Bejor 1991.
[6] Yıldırım 2009, 66-73 (yayınlanmamış y.lisans tezi).
[7] Özgan 2016, s. 54.
[8] Aybek 2009, s.33 ve dipnot 73. Ayrıca bknz. Adam 1966.

Ayrıca Yozgat Müzesinde bulunan ve yayınlanan[9] giyimli kadın torsosu üzerinde bulunan destek noktaları bu savı desteklemektedir (Resim 10). Bu oyuklara ek olarak eserin kırıldığı kısmın üzerinde merkezde dikdörtgen biçimli bir oyuk daha vardır (Resim 7). Bu oyuk eserin iki parça halinde yapılmış ya da onarım görmüş olabileceğini akla getirmektedir. Bunun yanı sıra eser tahrip olduktan sonra başka bir amaç için açılmış olabileceği daha yüksek bir ihtimaldir.

Yukarıdaki veriler ışığında eserin Hellenistik etkilere sahip bir heykel olduğunu belirtebiliriz. Himation ve chitonun sarılış biçimi özellikle antik dönem heykel stilinin dönüm noktalarından olan Herculaneum Tanrıçaları ya da Herculaneum kadınları olarak da adlandırılan [10] heykellerden Küçük Herculaneum olarak tanımlanan (Resim 11) tipe yakın olabileceğini himationun ayak bileğine kadar indirilişine bakarak belirtebiliriz. Duruş pozisyonu ve giysi stili açısından benzer bir eser olan ve Yozgat'tan giyimli kadın torsosu Özgan ve Şahin tarafından M.S. 1.yy ortalarına tarihlendirilmiştir. Eser olasılıkla Hellenistik orijinalin bir kopyasıdır. Kıvrımların düzgün yapısı, duruş pozisyonundaki doğallık, eserin özenli işçiliğini yansıtmaktadır. Bulunduğu bölgenin tarihsel sürecine ek olarak, himationun etek ucundaki metalik kıvrılma ve chiton kıvrımlarındaki fazla parçalanma göz önüne alınarak, eseri Roma İmparatorluk Dönemi içinde M.S. 1.yy sonu M.S. 2.yy ortasına tarihleyebiliriz.

Eser heykel stil gelişimi açısından net veriler vermez. Ancak özelden genele giderek bir tipolojiye yerleştirmemize olanak sağlamaktadır. Arkeolojik çalışmalarda her zaman sağlam heykellerin bulunmadığı gerçeği dikkate alındığında stil ve tarihleme açısından fikir verecek bu eserin literatürde bulunması faydalı olacaktır. Ayrıca bölgede yapılacak araştırma ve kazılar için kaynak oluşturacak bir veri olacaktır.

İZMİR
27 - 28 MART 2021

[9] Özgan-Şahin 2007.
[10] Smith 2002, s.77.

RESİMLER

Resim 1: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser.	Resim 2: Dionysos heykeli, Delphi Müzesi.

Resim 3: Kadın heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzesi.	Resim 4: Kadın Heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzesi.

EGE ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

Resim 5: Ceres Rahibesi heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Resim 5a: Ceres Rahibesi heykeli detay, İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Resim 6: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, detay

Resim 7: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, arka yüz.

Resim 8: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, arka oyuk.	Resim 9: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, sağ yan oyuk.

Resim 10: Yozgat Müzesi'nden Kadın Torsosu.	Resim 11: Küçük Herculaneum'lu kadın heykeli.

İZMİR
27 - 28 MART 2021

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser. Tarafımdan çekilmiştir.

Resim 2: Dionysos heykeli, Delphi Müzesi. Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II, İstanbul, 2016, s.42-Resim 34a.

Resim 3: Kadın heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzesi. Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II, İstanbul, 2016, s.104- Resim 82a.

Resim 4: Kadın Heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzesi. Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II, İstanbul, 2016, s.52- Resim 41.

Resim 5: Ceres Rahibesi heykeli, İstanbul Arkeoloji Müzesi. Roma Portre Sanatı II, İstanbul, 2013, s.109- Resim 119a.

Resim 5a: Ceres Rahibesi heykeli detay, İstanbul Arkeoloji Müzesi. Tarafımdan çekilmiştir.

Resim 6: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, detay. Tarafımdan çekilmiştir.

Resim 7: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, arka yüz. Tarafımdan çekilmiştir.

Resim 8: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, arka oyuk. Tarafımdan çekilmiştir.

Resim 9: Yozgat Müzesi'nde bulunan 1447 numaralı eser, sağ yan oyuk. Tarafımdan çekilmiştir.

Resim 10: Yozgat Müzesi'nden Kadın Torsosu, Yozgat'tan Giyimli Bir Kadın Torsosu, 65. Yaşında Ahmet Coşkun Özgünel'e Armağan, s.290-resim 7.

Resim 11: Küçük Herculaneum'lu kadın heykeli. Hellenistik Heykel, İstanbul, 2002, Resim 89.

EGE'Ç ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

KAYNAKÇA

Adam, S. 1966: The Technique Of Greek Sculpture in The Archaic And Classical Periods, Stable URL: https://www.jstor.org/stable/40855947.

Aybek, S. 2009: Metropolis Ionia I Heykel-Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı.

Bejor, G. 1991: Le Statue-Hierapolis Scavi e Ricerche III, Roma.

Bieber, M. 1977: Ancient Copies Contributions to The History of Greek and Roman, New York University Press, New York.

Boysal, Y. 1967: Grek Klasik Devir Heykeltraşlığı (İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar), Ankara.

Chamonard, J. 1922: "Le quartier du Théatre, Exploration archéologique de Délos", Fasc.VIII, Paris.

Dinç, M. 2015: "Manisa Müzesi'ndeki Hellenistik - Roma Dönemi Heykelleri", Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (Kaam) Yayınları - 3.

Fejfer, J. 2008: Roman Portraits in Context, Walter de Gruyder, Berlin New York.

Murer C. 2012: "Römisches Bürgerinnenbild zwischen Idealität und Individualität: Funktionswandel frühkaiserzeitlicher Ehrenmonumente in Italien", Bulletin ASAC-SAKA 2012, 67-71.

Özgan, R.-Şahin, M. 2007: R. Özgan-M. Şahin, Yozgat'tan Giyimli Bir Kadın Torsosu, 65. Yaşında Ahmet Coşkun Özgünel'e Armağan, s. 285-291, Homer Kitabevi.

Özgan, R. 2013: Roma Portre Sanatı II, İstanbul.

Özgan, R. 2016: Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı II, İstanbul.

Smith, R.R.R. 2002: Hellenistik Heykel, İstanbul.

Squarciapino, M. 1943: La Scuola di Afrodisia, Roma.

Şahin, M. 2000. Miletupolis kökenli Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, TTK, Ankara

Yıldırım, Ü. 2009: Yıldırım, Antik Dönemde Kadın ve Süslenme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

İZMİR
27 - 28 MART 2021

KAMUSAL ALANLARDA SANAT NESNELERİ İLE VARLIK GÖSTEREN GİZLİ BİR ÖZNE OLARAK BANKSY

Dr. Öğr. Üyesi Kerim Laçinbay
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0003-1510-6265

ÖZET

Kamusal alanda sanat, ilk yerleşim yerlerinden günümüze kadar kendini her zaman insanlığa gösteren bir olgudur. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında kamusal alanlardaki sanatsal yaratımlar; genellikle farklı düşüncelerin, inançların ve kaygıların gösterge haline dönüştüğü ifade araçları olarak ortaya çıkarlar. Bu sanatsal yaratımlar, görsel kimliklerine bağlı olarak, kendilerine mekân edindikleri kamusal alanların zaman zaman çok daha önüne geçerler. Kamusal alanlardaki sanatsal yaratımlar, mekân üzerindeki simgesel varlıklarını sahip oldukları estetik yaklaşım ve sanatsal ifade gücü ile oranın çok daha ötesinde bulunan zihinlere taşıyan evrensel yapıtlara dönüşebilirler. İçinde bulunduğumuz çağda buna verilebilecek en çarpıcı örneklerin başında; yalnızca eserleriyle tanınan, kendi kimliğini gizli tutan, görsel sanatçı ve toplum yorumcusu Banksy gelmektedir. Bu araştırma; 'sanatçı' ve 'sanat nesnesi' kelimelerinin kavram temelli olarak sosyolojik algılanışına ve sorgulanışına yeni bir yaklaşım getiren gizemli sanatçı Banksy'i ve onun eserlerini konu almaktadır. Araştırma, literatür (alanyazın) tarama yöntemine dayalı olup; betimsel tarama modelinde hazırlanmıştır. Banksy, İngiltere başta olmak üzere çeşitli batı ülkelerinde ve Orta Doğu ülkelerinden Filistin'de eleştirel yaklaşımı, sanatsal ifade gücü çok zengin ve günceli yakalayan örneklerle kendini göstermektedir. Banksy'nin eserleri incelendiğinde, sanatçının görsel sanatların sınırlarını oldukça zorladığı ve izleyiciyi de sorgulama sürecine dâhil ederek yeni düşünme alanları oluşturduğu görülmektedir. Banksy'nin kamusal alanlara, özellikle de sokak duvarlarına yaptığı eserler, taşınabilir bir yüzeye tasarlanmadıkları için alınıp satılma, tekrarlanma ve çoğaltılama olanakları yoktur. Banksy; alınıp satılabilen, kar etme amacı taşıyan, sanatın kapitalleşen bir unsur haline gelmesine tepki olarak güncel eserler ortaya çıkarmaktadır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar ve dile getirilen öneriler yeni araştırmalara ilham kaynağı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Plastik Sanatlar, Resim, Kamusal Alan, Banksy.

GİRİŞ

İnsanın yaşam ve barınma alanlarının duvarlarını görselleştirme çabasına ilk olarak tarih öncesi çağlarda rastlanır. Duvar, geniş ve iki boyutlu yüzeyiyle görselleştirme yönelimleri için genellikle akla ilk gelen ve geniş alt yapıya sahip zemini oluşturmaktadır. İlkel insan topluluklarındaki bu durum, modern çağ insanında da benzer içgüdüleri barındırır. Modern çağda insanın gelişimi düşünüldüğünde bebeklik ve çocukluk dönemlerinde (karalama ve işlem öncesi dönem) ilk olarak duvara karalama yapma ile kendini ifade etme, eğlenme ve oyun gibi görselleştirme yönelimleri gözlenir.

Dünya resim sanatı tarihinde, duvar resmi denildiğinde akıllara genellikle ilk olarak 15. ve 16. yüzyıllarda Orta Çağ ve Reformasyon dönemleri arasındaki Rönesans döneminin ünlü freskleri ve çoğunlukla 20. yüzyılın sonlarında Amerika Birleşik Devletleri ile çeşitli Avrupa ülkelerinde kamusal alanlarda ortaya çıkan grafitiler gelmektedir.

Kamusal alanlar tüm insanlar tarafından en ulaşılabilir ve izlenilebilir mekânları oluşturur. Bu alanlar aynı zamanda birçok görsele ev sahipliği yapar. Kamusal alanlarda; ilgili yetkililer aracılığıyla projelendirilen veya izin dâhilinde yapılmış kent simgesi heykeller, rölyefler, mozaikler ve duvar resimleri başta olmak üzere, çeşitli sanatsal uygulamalar bulunmaktadır. Aynı zamanda izinsiz olarak yapılmış amatör veya profesyonel çeşitli görsellere de çokça rastlanmaktadır. Kamusal alanlarda izinsiz olarak yapılan sokak resimleri genellikle doğal koşulların tahribatı ile yok olur veya yetkililer tarafından kaldırılır. Bir sokak sanatçısı olarak Banksy de genellikle kendini yok eden eserler üretmektedir. Bu araştırma, kamusal alan görselleri bağlamında grafiti tekniğinin kısa tarihini vurgulamakla birlikte 'sanatçı' ve 'sanat nesnesi' kelimelerinin kavram temelli olarak sosyolojik algılanışına ve sorgulanışına yeni bir yaklaşım getiren gizemli sanatçı Banksy'i konu almaktadır.

Kamusal Alan ve Grafiti Tekniği

Bulunduğu yüzeyler itibariyle sürekli olarak izleyiciye ve sanatçıya aktif bir deneyim ortamı hazırlayarak güncel kalan ve günümüz sanat disiplinleri içinde de etkisini devam ettiren grafiti, oldukça uzun tarihi bir serüvene sahiptir. İtalyanca kökenli bir kelime olan ve çeşitli dillerde benzer seslendirilişleri de kullanılan grafitinin kökeni Paleolitik çağda mağara duvarlarına yapılan resimlere kadar uzanmaktadır. Tarihsel sürecinde şablon, çıkartma, video ve sokak enstalasyonları (yerleştirmeleri) gibi alternatif pek çok ifade yöntemleri de olan sokak sanatı,

grafiti ile başlayıp zenginleşen ve küresel sanat hareketine dönüşen bir alandır (Selvi ve Koca: 2016).

Grafiti kakofonik etkilerle uzun yıllar kendisini göstermesine rağmen, onun bir sanat olarak ortaya çıkışı 1970'lerin ilk yıllarına dayanmaktadır. Bu yıllarda, New York'un Brooklyn ve Bronx gibi alt kültüre sahip semtlerinde metro sisteminde yer alan tren vagonlarının üzerine yapılan çizimlerle ortaya çıkar. Grafiti tekniğinde yapılan duvar resimleri, hip hop müziğiyle birlikte 1980'lerde Amerika'nın dört bir yanındaki kırsallarda boy gösterir. Grafiti yazarları ve çizerleri ilk olarak metro vagonlarının içine, ardından ise vagonların dış yüzeylerine tebeşir, keçeli kalem veya sprey boyalarla kendilerini ifade etme yoluna girişmişlerdir. Amerikan alt kültüründen gelen; ancak grafitiyi, kakofonik etkilerden arındırıp belli bir estetik düzeye taşıyan isimler tren duvarlarını gezici bir sergileme alanı olarak kullanarak tüm kente ulaşma ve halka görsel olarak nüfuz etme olanağı yaratmışlardır (Fineberg, 2014: 440 - 441). Bu isimlerin başlıcalarını Keith Haring, Lee Quinones, Crash, Landy Pink, Dondi, Revolt ve Phase II gibi sanatçılar oluşturmaktadır.

Resim 1. Lee Quinones, Stop the Bomb (Bombayı Durdurun), Vagon Üzeri Grafiti, New York Metrosu, 1979.

Lee Quinones, 1970'li ve 1980'li yıllarda New York tren vagonları üzerine betimlediği grafitlilerle tanınan Amerikalı bir sanatçıdır. Quinones, "Dünya Cehennemdir, Cennet Hayattır" ve "Bombayı Durdurun" (Resim 1) gibi alıntılarla, duvar yazıları aracılığıyla politik ve sosyal meseleleri ele almıştır.

Keith Haring, 1982'de New York'taki Houston Bowery Duvarı'nda (Resim 2) ilk büyük dış mekân duvar resmini yapar. Bu ikonik duvar resmi, sokak sanatının öncüleri arasında yerini aldığı için, en tanınmış kamusal eserlerden birini oluşturmaktadır. Haring'in stilize ettiği figürleri ve cesur renkleri kullanarak yarattığı bu grafiti, sokak sanatı tarihine sıkı sıkıya bağlıdır (Url 1).

Resim 2. Keith Haring, Houston Bowery Duvarı, Duvar Üzerine Grafiti, New York, 1982. (Url 1).

Haring, duvar resimleri konusunda farkındalığın yayılmasında dünya çapında önemli bir faktör olarak tanınır. Çoğu duvar resmi ve grafiti sanatçısı için tercih edilen araç sprey boyadır. Haring'in sosyal gerçekliği içinde barındıran stilize figürleri ve tipografik tasarımları, grafiti alanında birçok kişiye ilham kaynağı olmuştur.

Resim 3. Keith Haring, Crack is Wack (Uyuşturucu Kötüdür), Duvar Üzerine Grafiti, New York, 1986. (Url 1).

Haring'in bu duvar resmindeki (Resim 3); "Crack", ölümcül bir uyuşturucu madde biçimini ifade eden kelimeyi ve "Wack" ise, iyi değil/kötü anlamına gelen argo bir terimi ifade eder. Kurukafa, ölümün sembolünü, paranın yanışı ise, bağımlılığın hüsran ile sonuçlanan bir süreç olduğunun göstergesidir. Haring'in bu işi bağımlılığa karşı kamusal alanda sosyal mesaj içeren bir grafitidir. Zeminde kullandığı renkle de özellikle dikkati çekmeyi başarmıştır.

1970'lerde ve 1980'lerde popüler hale getirilen Keith Haring ve ardından da Afrika kökenli Amerikalı (Brooklyn) sanatçı Jean-Michel Basquiat gibi sanatçılar tarafından gündem yaratan grafiti sanatında olduğu gibi, Banksy'nin çalışmaları da eşzamanlı olarak ülkeler arasında çok büyük bir popülerlik yaratıp, aynı zamanda hem kültürel hem de eleştirel tarzları ile ön plana çıkmaktadır. Banksy, grafitiye öncülük etmiş bir sanatçı olarak 1988 yılında hayatını kaybeden Basquiat'ın 20 Eylül 2017'de açılacak sergisi öncesi saygı amaçlı yaptığı Londra (Barbican)'da duvar resmi (Resim 4) ile kendini yakın tarihte yeniden gösterir.

Resim 4. Banksy, Basquiat Barbican Exhibition, Londra, 2017.

Kamusal Alanlarda Gizli Bir Görsel Özne Olarak Banksy

Banksy'nin gerçek hayatı hakkında alanyazında çok az bilgi bulunmaktadır. Gerçek kimliğinin belli olmaması sebebiyle Banksy'nin sanat alanında bir eğitimi olup olmadığına yönelik kesin bir bilgiye de ulaşılamamaktadır. Banksy, 1990'ların başlarında sanat sahnesine çıktığı günden bugüne kadar asıl kimliğini bir sır gibi saklamaya devam etmektedir. Banksy'nin ilk grafitilerini yaptığı yer olması sebebiyle İngiltere Bristol kentinde yaşadığı tahmin edilmektedir. Banksy'nin tek bir kişi olmaktan ziyade farklı sanatçılardan oluşan yedi kişilik bir ekip olduğu yönünde spekülasyonlar da bulunmaktadır. Banksy, sanat kariyerinin ilk dönemlerinden itibaren, savaş ve kapitalizm karşıtı mesajlar ortaya koymak için ironik ve mizahi işleri ile görsel senteze ulaşmış nitelikli yapıtlar ortaya koymaktadır.

Sokak sanatı, doğal bozulma süreçlerinden kaynaklı ortadan kaybolabilir. Ayrıca başkaları tarafından üzerine yazılarak veya kapatılarak kasıtlı olarak imha edilebilir. Bu genellikle orijinal bir çalışmaya veya sanatçıya saygısızlığın işaretidir (Hansen ve Danney, 2015).

Banksy'nin ün kazanmadan önceki kamusal alanlardaki eserlerinin bir çoğu için de sonuç böyledir.

Banksy, pek çok sokak sanatçısı gibi, kamusal alanlarda damgasını vurmak için karakterize edilmiş çeşitli dikkat çekici hayvan figürleri, kolluk kuvvetlere ait figürler, eylemciler, çocuklar ve yaşlılar gibi ortak yinelenen temaları benimseyerek hızla dünya çapında popülerlik kazanmaya başlamıştır. Eserleri ile sokak sanatının önemli örnekleri arasında olan Banksy, kamusal alana yönelik vandalizmini ve şehri tuval olarak kullanmasını, "Brandalizm" olarak adlandırdığı görüşüne veya "kamusal alandaki" izleyiciye seçme şansı vermeyen reklam panolarına doğrudan bir yanıt olarak gerçekleştirdiğini savunur (DeTurk, 2015).

Banksy, öncü Fransız grafiti sanatçısı Blek le Rat'ın Paris'te, sokak aralarında yaptığı gibi sanatında sık sık fareler kullanmıştır (Resim 5, Resim 6). Banksy'nin bu canlıları (fareleri) şehirlerde yaşayan tek vahşi hayvan olduğu için resimlerinde ele aldığı bilinmektedir. Banksy'nin çalışmalarında sıklıkla rastlanan ve geceleri ortaya çıkan bu hayvanlar, yasadışı çalışmalarını karanlığın altında tamamlayan sanatçının bir tür takma adı veya oto portresi olarak anlaşılabilir (DeTurk, 2015). Fareler, bir şekilde otoriteden kaçan ve genellikle karanlığın altında faaliyet gösteren sokak sanatçıları gibi aynı zamanda direnen ve hayatta kalma becerilerine sahip canlılardır.

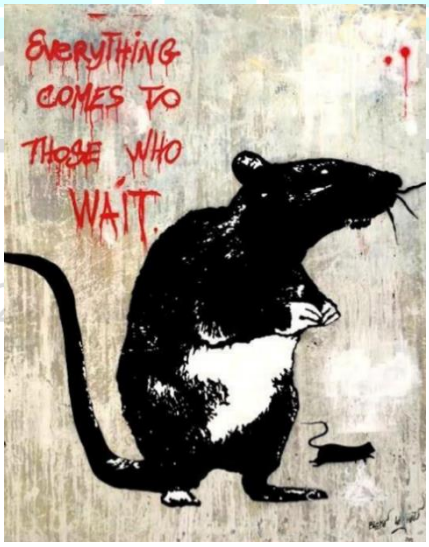

Resim 5. Blek le Rat, Eveything comes to those who wait (Herşey onu bekleyenlere gelir), Tuval Üzerine Karışık Teknik, 2019 (Url 2).

Resim 6. Banksy, Love Rat (Aşk Kedisi), Kağıt Üzerine Serigrafi, 2004. (Url 3).

Banksy'nin kimliği gizli olduğu için eserlerini takip eden kişilere ulaşmak için bir doğrulama sistemine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçtan dolayı eserlerini doğrulamaktan ve onları alıcılara yayınlama yetkisine sahip, çalışmaları için tek temsilci ve iletişim sorumlusu olarak hareket eden bir şirket olan Pest Control'u kurar.

Resim 7. Banksy'nin eserlerini doğrulama sistemi Pest Control Sistem Web Sayfası görseli (Url 4).

Banksy duvar resimlerinin yanı sıra film yönetmeliği yaptığı da bilinmektedir. 2010 yapımı Exit Through the Gift Shop (Hediyelik Eşya Dükkânından Çıkış) filminin afişinin grafiksel tasarımında (Resim 8) kendi grafiti çalışmasına yer vermiştir. Sanatçının bu filmi, 2010 yılında belgesel kategorisinde Akademi Ödülü'ne aday gösterilmiştir (DeTurk, 2015).

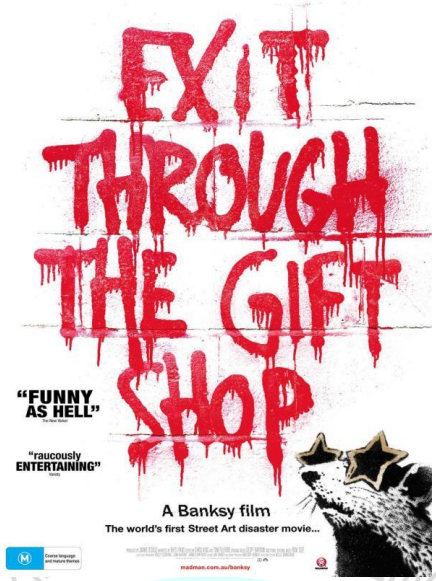

Resim 8. Exit Through the Gift Shop (Hediyelik Eşya Dükkânından Çıkış), Film Afişi, 2010.

Banksy, İngiltere'de ve yurtdışında sokak sanatı gerçekleştirmeye devam ederken aynı zamanda 2000'ler itibariyle başarılı bir atölye ortamı oluşturup, yıllar içinde değerleri hızla yükselen tuval ve kâğıt yüzeylere de resimler üretmiştir. Sanatçının değiştirilmiş Damien Hirst resmi (Keep it Spotless), Şubat 2008'de bir yardım müzayedesinde 1.8 milyon dolara satılmıştır (Resim 9). Bu rakam, Banksy için bir rekor oluşturmuştur. Bu yüksek fiyatın oluşmasında, satıştan elde edilen gelirin hayır kurumlarına gitmesinin etkileri de olabilir.

Resim 9. Banksy, Keep It Spotless (Defaced Hirst), 2007. (Url 5).

Medya araçlarında sıklıkla karşılaşılan Banksy'nin Kırmızı Balonlu Kız (Resim 10) resminin ise çeşitli versiyonları bulunmaktadır. Bu resim, Banksy'nin adeta sembolü haline gelmiştir.

Resim 10. Banksy, Kırmızı Balonlu Kız, 2002.

Banksy'nin dünyaca ünlü resmi olan "Kırmızı Balonlu Kız" 5 Ekim 2018'de Londra'daki Sotheby's müzayede evinde açık arttırmayla 1.4 milyon dolar gibi çok yüksek bir rakama satıldığında, tabloda yer alan resim çerçevenin altına yerleştirilmiş olan mekanizmadan geçerek kendini parçalamıştır. Bir sanat eserinin çok yüksek rakamlarla satılabiliyor olması karşısında yapıtın kendini yok etmesi fikri, yapıtın sahip olduğu politik öz ve onu ortaya koyan öznenin kimliğinden bağımsız olarak bir performans biçiminde var olabilmesi bakımından son derece yaratıcıdır (Çağlayan, 2019). Bu çalışma (Resim 11); grafitinin bir tabloya; tablonun ise performans sanatına dönüşmüş halidir.

Resim 11. Banksy, Çöpteki Aşk, 2018.

Bu tavır Banksy'i tanıyanlar için ilk değildir. Banksy'nin yaptığı bu eylemler ona ironik bir şekilde ün kazandırmıştır. Sanatçının, özellikle tüketim toplumu eleştirisine yönelik yaptığı eylemlerden biri olan British Museum eylemi (Resim 11) oldukça dikkat çekicidir. Üzerinde bir alışveriş arabası ile onu iten bir figürü tasvir ettiği sahte mağara resmini yetkililerden habersiz biçimde British Museum'un duvarına astığı 2005 yılındaki bu hareketi, hem bir performans niteliği taşımakta, hem de yapıldığı anda herhangi bir gözlemciye ihtiyaç

duymaksızın kendini gerçekleştirmektedir (Çağlayan, 2019). Banksy, izinsiz biçimde British Museum'a bıraktığı bu eserinin altına "Post Kaotik Döneme Aittir" şeklinde bir not bırakmıştır. Müze yetkilileri veya ziyaretçiler uzun bir süre bu eseri fark etmemiş ve eser 8 gün boyunca aynı yerde kalmıştır. Eser, müze yönetiminin kararıyla müzenin kalıcı koleksiyonuna dâhil edildiğinden, ziyaretçiler bu eseri artık görebilmektedir. Bir sokak sanatçısı aslında mekânsal anlamda eserlerini yalnızca sokağa bırakır. O eser o an itibariyle kamuya aittir. Banksy'nin izinsiz yollarla müzelerin duvarına bıraktığı çalışmaları da bu çelişkiyi ifade eden bir eleştiriyi barındırır niteliktedir (Özen ve Eken, 2017).

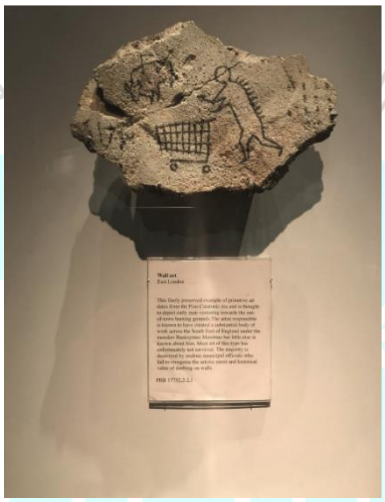

Resim 12. Banksy, British Museum Protestosu, British Museum, Londra, 2005.

SONUÇ

Günümüzden yaklaşık 50 yıl önce metro trenlerinde ve terk edilmiş binalarda kendine zemin arayan sokak sanatı, son yıllarda güncel olayları ifade etmekte önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Banksy'nin sosyal hayatın tüm gerçekliğini içeren kaygıları, duvarlardaki görsel yorumlarında biçim kazanmıştır. Onun gizemli şöhreti ve çalışmalarına kamuoyu tarafından önem verilmesi ve ticari başarısı diğer genç sokak sanatçılarının küresel sanat piyasasında boy göstermelerine yönelik onları cesaretlendirmektedir. Bu grafiti alanında Banksy'nin rol model alındığını göstermektedir.

Banksy kendi motivasyon kaynakları ile ortaya çıkardığı yaratıcı, dikkat çekici ve farkındalık yaratan tasarımlarıyla ilk olarak açık kamusal alanlarda; ardından ise, sokak sanatçılarının beğenilmediğine, dışlandığına inandığı müzelerde ve müzayedelerde kendi hikâyesini yaratmıştır. Kamusal alanların tamamını sokak sanatının müzesi ve galerisi olan bir saha olarak

benimsemiştir. Bu anlamda, sanatçının açık kamusal alanlarda koyduğu sanatsal yaklaşım ve öncüsü olduğu anonim sanatçılık fikri ile gerçekleştirdiği anlamlı ve yoruma açık tarzda çok fazla üretimle çeşitli düzeylerde ilişki kurabilmek mümkündür (Selvi ve Koca, 2016). Pablo Picasso'nun "Yok etme dürtüsü de yaratıcı bir dürtüdür." sözünden hareketle Banksy'nin çalışmalarının izinsiz olduğu için duvarlardan silinişi, çöpteki aşk resminin müzayededeki satışı sonrası kendini yok etmesi, sanat nesnesi aracılığıyla British Museum protestosu da bu yaratma sürecinin devamlılığını ifade etmektedir. Banksy, eserin satılıp bir madde olarak başkasına ait bir görsel kimliği kazanmasını veya eserin sanatçıya mal edilmesini değil; eserin kendi kimliği ile öz varlığına veya yok oluşuna dikkat çekmektedir. Eser, sanatçının kendisi dâhil olmak üzere hiç kimsenin malı değil; o, kendi başına bir fikri ortaya koyan güçlü bir sanatsallığı ifade etmektedir. O zamanın tam içinde ve zamanla birlikte yaşar ve yok olur. Eser, zamanın kendisine dönüşür (Url 6). Sanat eseri ortaya koymaktaki biricikliğe tam da uygun bir ifade tarzını kapsamaktadır. Sonuç olarak, Banksy'nin demografik olarak cinsiyetinin, yaşının, kimliğinin bilinip bilinmemesinden ziyade, onun bir sanatçı kimliğinin farkında olmak önemlidir. Banksy'nin tek ve en önemli kimliği, sadece sanatı ile var olan, gerçek bir sanatçı oluşudur.

Kaynaklar

Çağlayan, E. (2019). Performansta Tasarlanmış Davranış ve Banksy Örneği. İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 5(9), 1-6.

DeTurk, S. (2015). The Banksy effect and street art in the middle east. Street Art and Urban Creativity Scientific Journal. 1(2), 22-30.

Fineberg, J. (2014). 1940'tan günümüze sanat: varlık stratejileri. İzmir: Karakalem Yayınevi.

Özen, B. & Eken, G. (2017). Sokak Sanatının Gizli Sanatçısı, Banksy. Art-Sanat Dergisi , (8), 499-519.

Selvi, Y. & Koca, B. (2016). Banksy'yi Anlamak. Art-E Sanat Dergisi, 9(18), 278-306.

Susan, H. & Flynn ,D. (2015) 'This is not a Banksy!': street art as aesthetic protest, Continuum, 29(6), 898-912.

Url1.https://www.widewalls.ch/magazine/street-art-legends-best-of-keith-haring-art/keith-haring-houston-bowery-wall adresinden erişilmiştir.

Url2.https://www.artsy.net/artwork/blek-le-rat-everything-comes-to-those-who-wait adresinden erişilmiştir.

Url 3. www.artsy.net/artwork/banksy-love-rat-93 adresinden erişilmiştir.

Url 4. https://pestcontroloffice.com/ adresinden erişilmiştir.

Url5.https://www.wikiart.org/en/banksy/keep-it-spotless-defaced-hirst-2007 adresinden erişilmiştir.

Url 6. https://www.youtube.com/watch?v=GOsfzam5W7c adresinden erişilmiştir.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

TÜRK TEZYİNATINDA PLASTİK BİR DEĞER OLARAK YANILSAMACI MEKÂN

Dr. Öğr. Üyesi Kerim Laçinbay
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0003-1510-6265

ÖZET

Sözlük anlamı süs, bezek olan tezyinat; temelinde kültürel ögeleri barındıran ve estetik form oluşturmaya dayalı görsel semboller sistemidir. Türk tezyinatına ait örnekleri geleneksel sanatların yanı sıra, özelikle plastik sanatların mimari ve resim alanlarında görmek mümkündür. Çeşitli sanat ve zanaatları içinde barındıran tezyinatın temel amacı estetik bir yüzey (mekân) kurgulamaktır. Bir görseli içinde barındıran yüzey olarak mekân, görsel sanatçının estetik deneyim yaşamasını sağlayan alanı oluşturmaktadır. Türk tezyinatında mekân, salt optik bakış açısından arınmış, algısal yanılsamaya dayalı çok sayıda nitelikli örneklere sahiptir. Türk tezyinatı, iki veya üç boyutlu mekânı estetize ederken, aynı zamanda yüzey üzerinde kültüre dayalı görsel bir kimlik inşası gerçekleştirir. Türk tezyinatı, Türk sanatı tarihine paralel olarak Orta Asya, Selçuklu ve Osmanlı olmak üzere üç ana başlıkta toplanmaktadır. Osmanlılarda bezek veya bezeme yerine tezyinat kavramının kullanıldığı bilinmektedir. Türk tezyinatı; temelde hendesi, nebati ve hatayi gibi başlıklara ayrılmaktadır. Kitap kapağı, tezhip, ebru, hat, kat-ı, taş ve ahşap üstü bezemeler Türk tezyinatı çatısı altında bir araya gelmektedir. Literatür (alanyazın) tarama yöntemine dayalı olan bu çalışma, tarihsel perspektif içerisinde, görsel açıdan algısal yanılsamalar oluşturan Türk tezyinatının çeşitli sanat alanları üzerindeki örneklerini ortaya koymayı amaçlayan betimsel bir araştırmadır. Araştırma kapsamında ele alınan görseller farklı bakış açılarıyla yeni araştırmalara konu edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Plastik Sanatlar, Türk Tezyinatı, Yanılsamacı Mekân.

GİRİŞ

Temelinde kültürel ögeleri barındıran ve estetik form oluşturmaya dayalı görsel semboller sistemi olan tezyinatın, sözlük anlamı süs, bezek demektir. Türkler, günlük kullanım eşyalarından yaşadıkları mimari yapıların duvarlarına kadar birçok alanda tezyinden faydalanmışlardır. Türk tezyinatına dair ögeler plastik açıdan incelendiğinde, birçoğunda yanılsamacı mekân kullanıldığı görülmektedir. Yanılsamacı mekân, izleyende bir görüntü illüzyonu oluşturmaktır. Yanılsamacı mekânda yer alan bir görüntü boşluk içinde yüzen şeylerin görüntüsünün bütünselliğinden ibarettir (Rothko, 2020: 127). Plastik sanatlarda yanılsama yapıta önemli bir katkı sunar. İki boyutlu bir yüzey üzerinde, üçüncü boyutu hissettirmek için bu illüzyon biçimi dikkat çekicidir. Yanılsama sayesinde, görsel tasarım unsurları belirginlik kazanır. Görseldeki biçim ile öz arasında bağ kurma imkânı artar. Plastik bütünlük, izleyicisine yanılsama ortamı sunarken aynı zamanda bir başka gerçekliği ifade eder. Böylece izleyici eseri kendi bütünselliğinde kabul eder, doğal gerçeklikle mukayese etmeye gerek kalmaz (Ülker, 2014: 112 -113).

Bir görsel sanatçı için mekân, sanatçının sanatsal gerçeklik yorumunun temel plastik manifestosunu ifade ettiği alandır. Bir başka deyişle, kompozisyonu oluşturma alanı/yüzeyi olarak mekân, sanatçının onu kurgularken ortaya koyacağı bilişsel, duyuşsal ve psikomotor çabasını ifade etme sahasıdır. Her sanatçının mekânı kurgulayış biçimi farklı olmakla birlikte, onun yaptığı görsel açıklamanın en kapsamlı kategorisini ve eserinin anlamındaki kilit noktasını oluşturmaktadır. Bu araştırma Türk tezyinatının çeşitli sanat alanları üzerindeki örneklerini ortaya koymayı amaçlayan betimsel bir araştırmadır.

Türk Tezyinatı İçinde Mekân

Türkler tarih boyunca yaşam alanlarının mimari detaylarında ve günlük kullanım eşyalarında estetik ve düşünsel bir unsur olarak tezyine çok önem vermişlerdir. Türk tezyinatı başlıca; hendesi (geometrik), nebati ve hatayi gibi kategorilere ayrılmaktadır (Arseven, 1925).

- Hendesi: Geometrik desenlere dayalı ve örülü biçimde ifade edilen soyut düzenlemelerdir. Hendesi tezyin biçiminde ölçü ve simetri temele alınmaktadır. Doğrudan tasvir fikrinden kaçınan tarihteki sanatkârlar kendilerine daha uygun bir ifade biçimi olarak nitelendirdikleri hendeseye (geometrik biçimlendirme) yönelmiş, çoklukta birliği sanatsal olarak ifade etmenin en güzel yolunu hendesi şekillerde aramışlardır. Bu şekiller arasında yer alan daire formu sonsuzluk ifadesi olarak önemli bir yeri vardır (Doğanay, 2012: 81).

- Nebati: Türkler; Maniheizm, Budizm gibi İslamiyet öncesinde tabii oldukları din ve kültürlerin etkisiyle nebati bezeme biçimine daha fazla yer vermeye başlamıştır. Uygur'ların duvar resimlerinde bulunan insan figürlerinin elinde ya da arka planında nebati üslupta ele alınmış natüralist üslup özelliklerine çok benzer tezyin formlarının varlığı bilinmektedir (Doğanay, 2012: 82).
- Hatayi: En çok Doğu Türkistan'da gözlenen hatayi üslubuna ait olan bezemelerde yer alan bitkiler çok özgün bir forma kavuştuğundan, bu örneklerin tam olarak hangi bitkilerden yola çıkarak resmedildiği net biçimde bilinememektedir. Hatayi formdaki tezyinlerin Budizm kültüründe önemli bir yeri bulunan nilüfer çiçeğinden ortaya çıkıp, stilize edilmiş bir form olduğu yönünde yaygın bir görüş mevcuttur. Alanyazında, bu tarzda ele alınan bezemeler gonca, gül ve berk (yaprak) tabirleriyle anlatılmıştır (Doğanay, 2012: 82). Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinin ardındaki süreçte de bu motiflere çokça rastlanmaktadır.

Geometrik, soyut, natüralist veya organik, hangi yaklaşımla ele alınırsa alınsın, her motifin, tezyin biçimi bakımından genel şekil tasnifindeki konumu yaklaşık olarak bellidir. Bu bakımdan Türk Sanatının çeşitli zaman dilimlerinde yer alan ve sayısı sınırsız gibi görülen motifleri, hiçbir karışıklığa meydan vermeden, bir sistem içinde toplayabiliriz (Mülayim, 1983: 80).

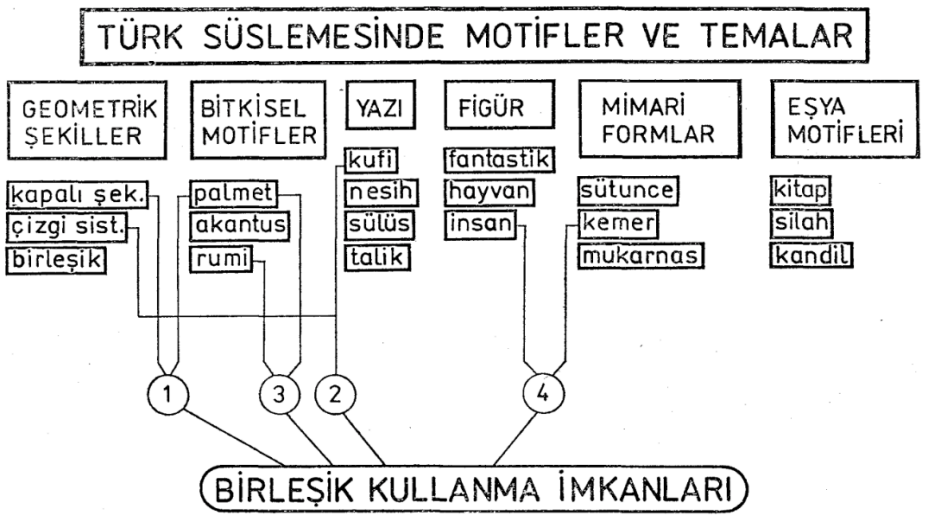

Şekil 1. Türk Süslemesinde Motifler ve Temalar (Mülayim, 1983: 81).

Tarihi kaynaklarda, ilk Türk Devleti olan ve yazın yaylak, kışın kışlaklarda yaşayan Hunlar'a ait bir mezar yapısı olan kurganlarda ilk resimsel kompozisyon örneklerine rastlanır. Altay Dağları'nın eteklerinde bulunan Pazırık Kurganında, 1948 yılında yapılan kazılarda Rus arkeolog Sergey Rudenko tarafından bulunan Pazırık Halısı, hem Türklere ait bilinen ilk görseli, hem de dünyada kullanılan ilk halı örneğini temsil etmektedir.

Resim 1. Tarihi Pazırık Halısı, 200 x 183 cm., Hermitage Müzesi, St. Petersburg, Rusya. (Başkan, 2009: 18).

Resim 2. Tarihi Pazırık Halısı Detayları (Url 1).

Pazırık halısı üzerinde geometrik formlar, bitkisel soyutlamalar (lotus çiçeği), insan ve hayvan figürlerini barındıran büyük zenginliğe sahiptir. Arkeologlar ve tarihçiler Pazırık Halısının tam olarak hangi amaçla yapıldığı konusunda fikir birliğine ulaşmış değildirler. Bu halının oyun halısı, eyer örtüsü veya ölü mezarlarına konulan bir süs eşyası olabileceği görüşleri mevcuttur. Hangi amaçla yapılmış olursa olsun bu tarihi görseldeki figüratif ve geometrik tasvirin niteliği,

tasarım yüzeyini oluşturan mekândaki imge zenginliği ve mekânın kurgulanış biçimi dikkat çekicidir (Url 1).

Hun dönemine ait Pazırık Kurganında Türklere ait ulaşılan görsellerden bir diğerini ise, stilize edilmiş dövmeler oluşturmaktadır. Bu görsellerde tasarım bakımından optik bakış açısından çok uzak biçimde kendi gerçekliğini gösteren ve yapıldığı dönemin çok daha ilerisinin üslup özelliklerini barındıran bir anakronizm (tarih yanılgısı) gibi kendini göstermektedir. Bu tasarımlarda görsel mekânın kurgulayış biçimi oldukça dikkat çekicidir.

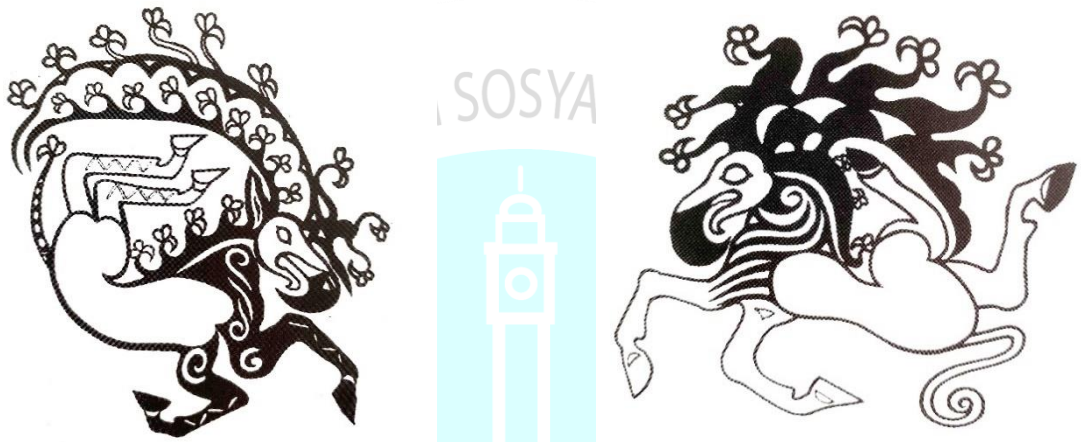

Resim 3. Pazırık Kurganında bulunan bir Hun mumyasının koluna işlenmiş Orta Asya hayvan üslubunda dövme desenleri (Başkan, 2019: 25).

Türk Resim Sanatı tarihi Budizm, Maniheizm ve İslamiyet'e ait inanç dönemlerini içerdiği bilinmektedir. Hun imparatorluğu ile başlayan bu kültür, Göktürkler'de daha çok anıtsal mimari yapılarda ve heykel formlarında kendini gösterirken, ilk kez yerleşik hayata geçtikleri bilinen Uygurlar döneminde ise, minyatürlerle ve duvar resimlerinde gözlenmektedir. Türk resminin İslamiyet'ten önceki en önemli temsilcilerini bu sanata çok yakın olan Uygur Türkleri oluşturmaktadır. Eski Uygur şehirlerinde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan 8. ve 9. yüzyıllardan kalan, Maniheizm ile Budizm kapsamında ele alınan duvar resimleri ve minyatürler, bugüne kadar Türk resim sanatının bilinen en eski örnekleridir.

Uygur resminde Batılı anlamda bir perspektif olmasa da resmedilen kişilere verilen önem derecesine göre önde büyük veya arkada küçük figürler çizilerek ve parlak renklerle boyanarak grafik şemanın ortasında yer alan figürün öne çıkması hissi ile resimlerde derinlik algısı oluşturulmuştur (Başkan, 2019: 33). Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce portre resminin de yine 750'li yıllar itibariyle Uygurlar döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Heykel ve resim alanlarında portrelerdeki sanatsal yaklaşım, minyatürlerde yer alan figürlerin de portre özelliğini kazanmalarına neden olmuştur. Orta Asya Türk Resim Sanatının en önemli dönemi

sayılabilecek Uygur resmi, bir anlamda Hunlar ve öncesinden gelişen görsel kültürün ve estetik duyarlığın devamı niteliğindedir. 8. ve 9. yüzyıllarda Abbasi Dönemi Irak ve Mısır'daki İslam sanatının gelişimi konusunda da Uygur duvar resimlerinin ve minyatürlerinin etkisinin çok büyük olduğu bilinir. Uygur resim ve minyatürlerinde gözlenen kompozisyonların en büyük özelliği, figürlerin simetrik bir düzen içerisinde dikkat çekici biçimde sıralanmış olmasıdır. Figürlerdeki stilizasyon ve deformasyon ile minyatürlerin İran resim sanatına ilham kaynağı ve temel oluşturduğu bilinir. Kronolojik olarak 10. yüzyıl itibariyle sonlanan Uygur devletinin bu resimleme tekniği 8. ve 9. yüzyıllarda en parlak dönemlerini yaşar ve etkisini 15. yüzyıla kadar çeşitli dünya coğrafyalarında devam ettirir. Uygur Türklerinin kitap resimleme biçimleri ile duvar resimleme biçimleri son derece benzerlik gösterir.

Uygur Türkleri aynı zamanda sanat eserlerinin tarihe bir belge olarak yazınsallaştırarak kazandırılmalarına da büyük katkı sağlamışlardır. Resim, heykel ve yazı eserler için kitap şeklinde saklanma zorunluluğu getirerek ilk cilt örneklerini ortaya koymuşlardır (Berkli, 2018).

Resim 4. Uygur Dönemi Minyatüründe Portre Örneği.

Resim 5. Uygur Dönemi Portre Minyatürü.

Birçok medeniyetin tarihinde olduğu gibi, Uygurlarda da inanılan dinler, sanatsal faaliyetlerin hem ilham ve motivasyon kaynağı olmuştur. Bu zenginlikler görsel sanat alanlarında oldukça etkili eserlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu sanat yapıtları yalnızca ait oldukları dönemlerini değil, aynı zamanda sonraki dönemlerde de Türk devletleri, Çin ve çeşitlik İslam ülkelerinin sanat üsluplarına derin etkiler bırakmışlardır (Berkli, 2018).

İslamiyet'i kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar'da (840 - 1212) sanat, ağırlıklı olarak mimari yapılarda kendini gösterir. Türklerin İslamiyet öncesinde yaptıkları kurganların, stupaların yerini İslami anlayışa uygun mimari yapılar alacaktır. Kültürün devamlılığı tüm sanat dallarında evirilerek devam eder. Karahanlılar sivil ve dini mimari yapıları inşa ederler. Bilinen ilk Türk Camii olma özelliğine sahip Hazer Degaron Camii sadeliğinin barındırdığı zenginliğiyle ve Talhatan Baba Camii ise tezyinatıyla ön plana çıkar.

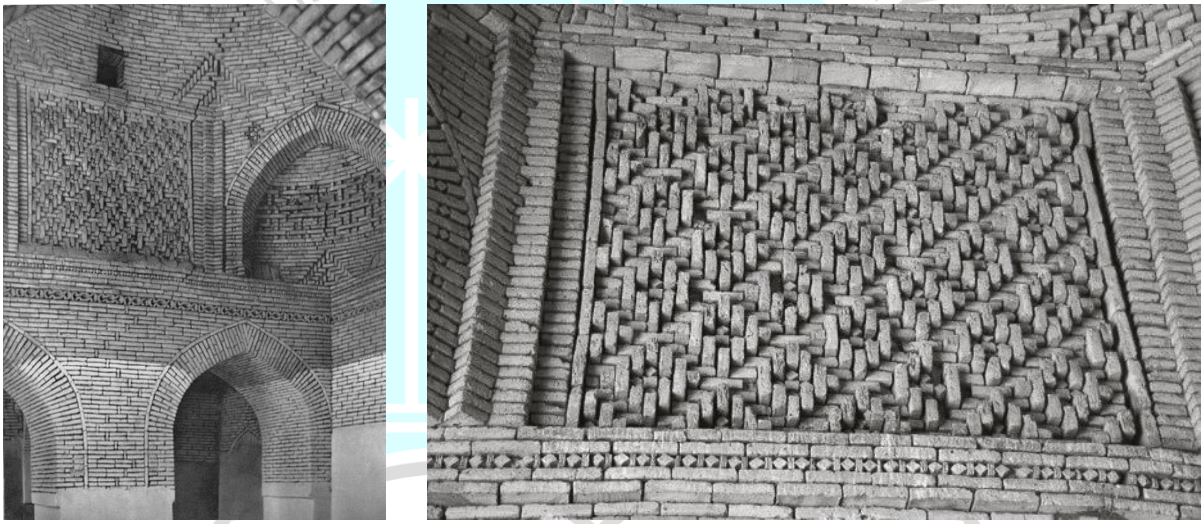

Resim 6. Talhatan Baba Camii Tezyinatı Detayı.

Karahanlılar ile başlayan ve Türk – İslam sentezini oluşturacak bu kültür, 19. yüzyıla kadar olan zamanı kapsamaktadır (Aslanapa, 2019: 15). İslam resim sanatından söz eden kaynakların tümünde bu sanatı oluşturan en önemli katkıları Türk sanatından aldığı görülmektedir. Tarih içinde oluşan Türk ve İslam sentezi eserler zamanla birbirinden etkilenerek iç içe geçmeye başlamıştır. İslamiyet'i kabulünden sonra Türk resmindeki tasvir ve suret kavramlarının halk arasında kazandığı farklı anlamlar sebebiyle gelişen batıl inançlar ve yaklaşımlar, uygulamalarda ağırlıklı olarak figür resminden ziyade geometrik soyutlamalar ve yazıyı kompozisyonlarda kullanmaya yönelik estetik arayışlara girişilmiştir. Ancak, çok kadim bir kültüre sahip olan Türklerde resim sanatına yönelik büyük bir ilgi ve sevgi vardır. Türkler tezyin edici zevk ve bilinç ile tasvire yönelmişlerdir.

Selçuklu sanatına gelindiğinde sivil ve askeri mimarideki tezyin oldukça dikkat çekicidir. Resim alanında ise, Uygurların mirası olan minyatür geleneği devam etmektedir. Selçuklular Türk minyatürünü İslam sentezi ile buluşturarak bu değere yeni bir çehre kazandırmışlardır. Selçuklu Sanatı hem İran'ı, hem de diğer İslam ülkeleri ile daha sonraları Anadolu'da oluşacak Türk resim geleneğini de derinden etkilemiş ve İslam sanatının temel çizgisi ile kalıcı örneklerinin oluşmasında önemli katkı sağlamıştır (Deveci, 2015). İslamiyet'ten sonraki Türklerde, minyatür tekniği, en kapsamlı biçimde ilk olarak Selçuklu Devleti'nde görülür. Bilindiği gibi; Mezopotamya, İran ve Anadolu, 11. yüzyılın ikinci yarısından 1258 yılında gerçekleşen Moğol istilasına kadar Selçuklu Devleti'nin, daha sonra da çeşitli Selçuklu atabeyliklerinin idaresi altında tamamıyla Selçuk Türklerinin hâkimiyetinde olmuştur. Yani, sözü edilen tarihler arasında İslam dünyasının hâkimi Selçuklu Türkleridir. Nitekim Bağdat'ta ilk İslam minyatür okulunu açanlar da Selçuklu Türkleri olmuştur. Selçuklu sultanlarının ve emirlerinin kâtip ve nakkaşları da Uygur Türkleri tarafından eğitilmişlerdir (Binark, 1978). Türk Sanatında üslup özelliklerinin devamlılığına bu eğitimler katkı sağlamıştır.

Resim 7. Uygur Dönemi Minyatür Örneği.

Türk plastik sanatlar kültüründe Hun Pazırık Halısı ile başlayan, Hun dövmeleri, Göktürk mimarisi, Uygur minyatürü gibi estetik zevk içeren ve çok yönlü olarak gelişen bu sanat eğilimi Osmanlılarda da güncellenerek devam etmiştir. Mekânın plastik açıdan nitelikli kurgulanışı Türk tezyinatına önemli bir kimlik kazandırmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı döneminde Türk edebiyatından, masallardan ve Türk mitolojisinden etkilenerek yapılmış figüratif çalışmalarla da karşılaşmak mümkündür (Tansuğ, 1999: 157).

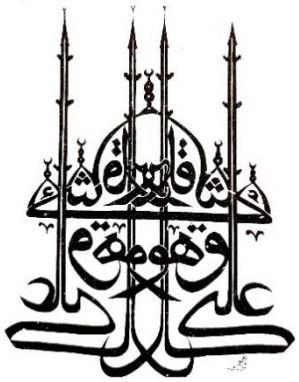

Resim 8. Osmanlı Yazı Resim Örnekleri (Tansuğ, 1999: 157).

EGE'DE ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ İZMİR 27 - 28 MART 2021

Sonuç

Orta Asya Türk resim sanatı kaynakları, Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce Çin, İran ve Hint kaynaklarının etkileriyle karışmış olduğundan resim sanatında dönemin karakteristik Türk özelliklerinin belirgin biçimde açıklanması ve saf Türk ögesinin ortaya çıkarılması gerekir (Tansuğ, 1999: 146). Bu bağlamda, öncelikle Türk sanat tarihçilerine ve arkeologlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Araştırma içeriğinde bahsedilen Pazırık Halısında görülen figüratif bitkisel ve geometrik soyutlamaya dayalı yaklaşımlar başta olmak üzere, Uygur minyatürlerindeki kompozisyonel zenginlikte, Karahanlı mimarisinde kendini gösteren geometrik form odaklı illüzyon oluşturan zengin tezyinat anlayışında, Selçuklu ve Osmanlılara ait görsel sanatlar örneklerinin çoğunda yanılsamacı kompozisyonlarla karşılamak mümkündür. Yapıtlarında yanılsama etkisi oluşturmak isteyen, biçim ile öz arasındaki bağın kuvvetini artırmayı hedefleyen veya eserlerinde tasarım unsurlarının belirginlik kazanmasını amaçlayan çağdaş sanatçılar için Türk tezyinatı önemli bir esin ve motivasyon kaynağı oluşturabilir.

Kaynaklar

Aslanapa, O. (2019). Türk Sanatı. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Başkan, S. (2009). Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Berkli, Y. (2018). Uygur Resim Sanatının Üslup Özellikleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (45) , 155-166.

Belting, H. (2012). Floronsa ve Bağdat: Doğu ve Batıda Bakışın Tarihi. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Binark, İ. (1978). Türklerde Resim ve Minyatür Sanatı. Vakıflar Dergisi, 12, 271 -289.

Çoruhlu, Y. (2017). Erken Devir Türk Sanatı: İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi. Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Deveci, A. (2015). Selçuklu Dönemi Resim Çalışmaları. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5 (09), 93-111.

Doğanay, A. (2012). Hendesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (c.41, ss. 79 - 83). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Mülayim, S. (1983). Türk Süsleme Sanatında "Arabesk" Problemi. Sanat Tarihi Dergisi, 2 (2), 62 - 850.

Rothko, M. (2020). Sanatçının Gerçekliği. Hayalperest Yayınevi, İstanbul.

Ülker, D. (2014). Mekân yanılsamasından resim yüzeyine espas. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.

Tansuğ, S. (1999). Resim Sanatının Tarihi. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Url 1. https://wannart.com/icerik/9143-buzdan-gelen-mucize-pazirik-halisi adresinden erişilmiştir.

ÇIĞIR DERGİSİNDE AİLE TEMASININ ELE ALINIŞ BİÇİMİ

Murat KARAMAN[1]

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET

Çığır Dergisi 1933-1948 yılları arasında çıkmış, aylık bir dergidir. Derginin çıktığı yıllar, Türk siyasal hayatının önemli yıllarıdır. Dergi, bu dönemde yaşanan birçok olaya reaksiyon göstermiş ve zaman zaman da gündemi belirlemiştir. Başlangıçta bir gençlik dergisi hüviyetinde olsa da siyasal, toplumsal ve kültürel anlamda hemen her konu dergide yer bulmuştur. Bunun yanı sıra, dergide birçok farklı siyasal eğilime sahip yazar kendisine yer bulabilmiştir. Özellikle toplumu ilgilendiren konular derginin önceliklerinden olmuştur. Aile konusu da bunlardan birisidir. Hemen hemen tüm siyasi ideolojilerin üzerine söz söyleme gereği hissettiği aile konusu derginin çıktığı yıllar boyunca kesintisiz denilebilecek şekilde ele alınmıştır. Dergide, yayınlandığı tüm dönem boyunca ailenin önemi ve ailenin toplumsal organizasyon içerisindeki rolü üzerine çok sayıda yazı çıkmıştır. Bu çalışmada Çığır Dergisinde aile temasının hangi bakımlardan ele alındığı incelenmektedir. Derginin aile konusuna yaklaşım biçimini değerlendirmek iki açıdan anlamlıdır. İlk olarak, derginin Türk toplum yapısında oldukça merkezi bir konumu bulunan aile konusuna olan yaklaşımı, siyaset ve toplum alanına bakışı noktasında da fikir verici olacaktır. İkinci olarak, Türk siyasal hayatının oldukça önemli yıllarında çıkmış olan bir derginin aile konusuna yaklaşımı hem derginin siyasal pozisyonunu tespit etmekte hem de dönemin genel ruhunu anlamlandırmak noktasında faydalı veriler sağlayacaktır. Herhangi bir siyasal hareketin aile konusuna yaklaşım biçimi ve/veya aile konusunu görmezden gelişi, o hareketin siyasal pozisyonu adına çok şey söyleyecektir. Derginin aile temasını ele alış biçimi ayrıca, 1933-1948 yılarının genel bir fotoğrafını da verecektir.

Anahtar Kelimeler : Çığır Dergisi, Aile, Erken Cumhuriyet Dönemi

1. Giriş

Aile konusu sosyal bilimlerin birçok alanı tarafından inceleme konusu yapılagelmiştir. Sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi gibi alanlarda, aileyi farklı açılardan ele alan birçok çalışma

[1] Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

literatürde yerini almıştır. Üzerine çok şey söylenen, birçok teoriye konu olan aile, siyaset biliminin de kayıtsız kalamadığı bir konu olmuştur. Siyasal ideolojilerin hemen hepsi aile konusunda bir şeyler söyleme gereği duymuş, aileyi ideolojik sistemlerinin unsurlarından birisi olarak kabul etmişlerdir. Muhafazakârlık, liberalizm, sosyalizm, feminizm vb. ideolojiler, dünyayı algılayış biçimleri ile uyumlu olarak aile ile ilgili fikirler ortaya atmışlardır. Siyasi düşüncenin önemli duraklarından birisi olan aile, Türk düşünce hayatında da birçok tartışmanın merkezinde yer almış, düşünce dergilerinde bu konuda birçok yazı çıkmıştır. 1933 ile 1948 yılları arasında yayınlanmış olan Çığır Dergisi de bunlardan birisidir.

Bu çalışmada, Çığır Dergisi'nin aile konusuna yaklaşımı ele alınacaktır. Türk siyasal hayatının oldukça önemli yıllarında yayınlanmış olan derginin aile konusuna yaklaşımı, gerek o dönemde ailenin hangi başlıklar altında tartışıldığını gösterecek, gerekse de derginin bu tartışmalarda aldığı pozisyonu ortaya koyacaktır. Toplam 193 sayı çıkmış olan derginin tüm sayılarının taranması sonucunda ortaya çıkan aile temalı makaleler söylem analizine tabi tutularak, dergide aile konusunun ne şekilde ele alındığı ortaya konacaktır.

2. Çığır Dergisine Dair

Çığır Dergisi, Hıfzı Oğuz Bekata tarafından çıkarılmış, 1933 ile 1948 yılları arasında toplan 193 sayı çıkmış, aylık fikir, edebiyat ve sanat dergisidir. Derginin yayınlandığı yıllar Türk siyasal hayatının oldukça önemli yıllarına takabül etmektedir. Bu nedenle derginin muhtevasını incelemek erken Cumhuriyet döneminin genel bir fotoğrafını elde etmek açısından da anlamlı görünmektedir.

Çığır Dergisi, dönemin tanınmış birçok fikir adamına sayfalarını açmıştır. Dergide yazan fikir adamları incelendiğinde, yazarların dünya görüşünün bir homojenlik teşkil etmediği görülmektedir. Derginin sahibi olan Hıfzı Oğuz Bekata genellikle başyazıları yazmıştır. Ancak Ziyeeddin Fahri Fındıkoğlu ve Mustafa Şekip Tunç da başyazılar yazmıştır. Bunun yanı sıra, Falih Rıfkı Atay, Aka Gündüz, Mustafa Şekip Tunç, Hüseyin Nâmık Orkun, Halit Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hasan Âli Yücel, Halit Fahri Ozansoy, Behçet Kemal Çağlar, Kemalettin Kamu, Ömer Bedrettin Uşaklı, Enis Behiç Koryürek, Ahmet Haşim, Yusuf Akçuraoğlu, Peyami Safa, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Sabahattin Ali, Samet Ağaoğlu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Muhip Dranas, Hüseyin Cahit Yalçın, Sadeddin Nüzhet Ergun, Celâl Bayar, Remzi Oğuz Arık, Ahmet Kutsi Tecer, Munis Faik Ozansoy, Cemil Sena Ongun, Rıfat Ilgaz, Mehmet Kaplan, İbrahim Zeki Burdurlu, Ceyhun Atuf Kansu, Naki Tezel, Şeref Nuri gibi dönemin tanınmış isimleri dergide çeşitli konularda yazılar kaleme almışlardır.

Çığır Dergisi 1933 yılında çıktığında, kendisini bir gençlik dergisi olarak tanımlamıştır. Dergi bu yıllarda "Gençlik, Fikir ve Sanat Dergisi" serlevhasını kullanmış, 1943 yılından

itibaren "Milliyetçi Dergi" 1945'den itibaren ise "Milli Kültür Dergisi" serlevhasını kullanmıştır. Dergi, ilk çıktığı yıllarda, hedefini inkılâp gençliğini yetiştirmek olarak açıklamıştır. Bekata'nın (1933:3) ifadesiyle Çığır Dergisi kendisine üç ana yol belirlemiştir. Bunlar; Gençlik, İlim ve Sanat ve Karakter'dir. "Toplu ve teşkilatlı bir gençlik" sloganı ile yola çıkan dergi, gençliği milli beraberlik ve bütünlük içinde, tek fikir etrafında toplamayı hedeflemiştir. Çünkü dergiye göre, Cumhuriyetin temellerinin atıldığı bu dönemde ayrı ayrı ideolojiler peşinde koşan gençlik yerine teşkilatlı bir gençliğe ihtiyaç vardır (Sarıçoban, 2014: 183). 1935 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Partisinin dördüncü büyük kurultayında gençlik meselesi ile ilgili kararlar alınmıştır. Bunun sonucu olarak parti programına gençlik teşkilatı bir madde olarak girmiştir. Çığır bunu kendi başarısı, rejimi etkileme gücü olarak görmüştür. Bu süreçten sonra ise gençlik konusunun dergide tuttuğu yer azalmaya başlamıştır. Bu durumun izahını yine Bekata'dan öğreniyoruz: Üç yıl evvel Türkiye'de "toplu ve teşkilatlı gençlik" meselesini sistemli bir şekilde ortaya atmıştık. Üç yıldır sürekli bir neşriyatla bu köklü memleket davası üzerinde konuşuyoruz. Çığır'ın çıkmaya başladığı sıralarda bu davaya yabancı kalanların bakışları değişmiştir. Bu gün gençlik ve millet bu işe yakın bir alaka ile ısınmış bulunuyor. Bunun için bundan böyle, çalışmamızın öteki bölümlerine başlayacağız (Bekata, 1935: 3). Üç yıldır bir parmak ayrılmadan, direnerek ileri sürdüğümüz gençlik meselesi, ülkümüzün başlıca bir davasıydı. Bugün bu alanda çok başarılı sonuçlar almış bulunuyoruz. Programımızın ikinci bölümü olan öz ilim, özlü fikir ve hakiki sanat alanına giriyoruz (Bekata, 1935a: 1).

Dergide birbirinden oldukça farklı konularda yazılar çıkmıştır. Tarih, dil, edebiyat, eğitim, köy, gezi, sanat, ekonomi, felsefe, ahlak, müzik, psikoloji, sosyoloji, etnografya gibi birbirinden oldukça farklı alanlarda yazılar dikkat çekmektedir. Demirci (1995: 12) bu durumun dergiye bir "kokteyl dergi" görüntüsü verdiğini ve derginin başlangıçta kendisine çizdiği yönün dışına çıkıldığının bir kanıtı olduğunu ifade etmektedir. Dergi içeriğine ilişkin olarak ifade edilmesi gereken bir diğer önemli husus ise derginin güncel olayları takip etme kapasitesidir. Dergi, o günün siyasal gündemini yakından takip etmiş, bu gelişmelere ilişkin olarak okuyucusunu bilgilendirecek yazılar yayınlamıştır. Güncel siyasi olaylara ilişkin olarak diğer gazete ve dergilerle polemiğe girmekten de çekinmemiştir. Bunun yanında, önemli devlet adamlarının yapmış oldukları konuşmaları birebir sayfalarına taşımıştır. Özellikle Atatürk ve İsmet İnönü'nün nutukları dergide yayınlanmıştır. Ayrıca o günkü koşullarda oldukça önemli olan radyo yayınlarından derginin önemli gördükleri yazıya dökülerek yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra Çığır zaman zaman özel sayılar da yayınlamıştır. Önemli düşünce ya da devlet adamlarının ölümlerinin ardından çıkan ilk sayılar bu kişilere ayrılmıştır. Bunun önemli

örneklerinden birisi Reşit Galip'tir. 1934'de hayatını kaybetmesinin ardından çıkan sayı kendisine hasredilmiştir. Atatürk'ün ölümünün ardından çıkan sayı da, oldukça hacimli şekilde, Atatürk'e ayrılmıştır.

Cumhuriyet döneminin önemli ilim, fikir ve sanat dergilerinden biri olan Çığır Dergisi, ilk çıktığı yıllarda Türkiye içinde ve Türkiye dışında çok itibar görmüştür. Bunda gayrisiyasi bir çizgide olmasının, şef ve otorite gibi kavramları vurgulayarak sosyalizme cephe almasının önemli bir etkisi vardır. Ancak daha sonra derginin yayın yönetmeni ve sahibi olan Hıfzı Oğuz Bekata'nın 1942'de CHP'ye girmesinin de etkisiyle dergi, çizgisini değiştirerek CHP'nin ilkelerini benimsemiştir (Sarıçoban, 2014: 195). Benzer şekilde Gönenç de (2011: 69) derginin CHP ilkelerini benimsediğini ifade etmektedir. Dergi, harf devriminden sonra, Latin harfleri ile çıkarılan dergiler arasında en uzun ömürlü dergi olduğunu ifade etmekte ve bununla övünmektedir (Çığır, 1938: 1-2).

Dergi 1948 yılında yayınlanan 193. sayısında, bir sonraki sayıda dergide ciddi değişiklikler olacağını, derginin yeni bir yüzle çıkacağını duyurmuştur. Ancak o sayı hiçbir zaman çıkmamıştır. Dergi, okuyucusuna herhangi bir açıklama yapmadan kapanmıştır. Böyle 15 yıl ve 193 sayı süren macera sona ermiştir.

3. Çığır Dergisinde Aile Teması

Çığır Dergisinde aile teması, derginin çıktığı tüm dönem boyunca canlı bir biçimde ele alınmıştır. Dergi, aileyi hem kendi varlığı ile önemli görmüş hem de toplumsal organizasyon içerisinde merkezi bir konum atfetmiştir. Buna göre, insan, cemiyet içinde yaşar, doğar ve ölür. Beşerin ilk cemiyet hayatı ise ailedir. Vatanına ve topluma karşı sorumluluk duygusunu, insan toplumdan önce aileden almaktadır (Fevzi, 1934: 173). Ev içinde görülen iş bölümünün sosyal hayatın kökü olduğunu herkes bilir. Babanın sıkı otoritesi, şefkatli samimiyeti, annenin bir hayat sağlayan ev içi çalışmaları, diğer fertlerin bunlara yardımları hayatın inkişafını kolaylaştırır (Burdurlu, 1948: 22). Anamur (1940: 49) aile meselesini her bakımdan ehemmiyetle üzerinde durmaya değer bir dava olarak ele almaya karar verdik diyerek ailenin tarihini anlatmıştır. İnsanlığın ilk devirlerinde aile, Roma döneminde ve muasır dönemde aile gibi başlıklar altında ailenin tarihsel seyri izlenmiştir. Ayrıca, aileyi yalnızca ekonomik bir birim olarak gören görüşlere katılmadıklarını da ifade ettikten sonra, aile konusuna, düşünce hayatı içerisinde yeterince yer verilmediğinin altını çizmiştir (Anamur, 1940: 47). Bu görüşe göre, ne aile sırf iktisadi ihtiyaçlara tekabül eden bir kurum, ne insan iktisadın emrinde bir köle, ne de iktisat zaptu rapt altına alınamayacak ve bir nizam ve intizama bağlanamayacak, gemini azıya almış veya kırmış azgın bir devdir (Anamur, 1940a: 105).

"Ailenin mevcudiyetindeki zaruret nereden geliyor, membaı nedir, kutsiyeti neresinde bulunuyor?" diye soran Anamur (1940b: 149), eşyanın sathında kalan, kör yaratılmış oldukları için künhüne nüfuz edemeyenlere bunu anlatmak belki de mümkün olmaz demektedir. Yazara göre, aile kurumu mevcut oluşunu, doğanın itaat edilmediği takdirde cezasız kalmayacak olan bir emrine borçludur: neslim bekası garizesi. Buna göre, "Kim bilir ne zamandan beri varız? Daha ne kadar var olacağız?" sorularının cevabı bilinmez. Fakat bu iki uç arasındaki insan zincirinin dününü yarına bağlayan halkanın biz olduğunu biliriz. Ve bu zinciri koparmak ne hakkına ne kudretine sahibiz. Onu madden ve manen en kuvvetli, en mükemmel bir durumda idame ve yarına devretmek vazifemizdir. Bize göre, bunu, bugüne kadar olduğu gibi, takviye edilmek şartıyla, yarın da en iyi şekilde tahakkuk ettirebilecek yegâne vasıta, klasik anlamda, yani esas itibarı ile kan rabıtası esasına müstenit ve reisi erkek olan aile kurumudur (Anamur, 1940b: 149).

Göktürk'e göre (1943: 135) dünya medeniyetini kuran ileri memleketlerin ve kültür milletlerinin dayanaklarını öteden beri iki büyük temel üzerine oturtmak adettir. Bunlardan birisi mülkiyet diğer ise ailedir. Tarihin yazdığı devirlerden beri medeniyetler yaratmış olan topluluklar bu iki mefhumu kutsal bir varlık gibi korumuşlardır. Başka bir deyişle, ancak mülkiyet ve aile kurumlarına sahip olan toplumlar medeniyet kurabilmişlerdir. Bu kurumların çözüldüğü, eridiği, çürüyüp gittiği insan toplulukları ise eriyip gitmiştir (Göktürk, 1943: 135). Mülkiyet nizamı içerisinde ailede her ne kadar mali münesabetlerin tanzimi zaruri ise de bu, hiçbir zaman klasik ailenin sadece madde üzerine kurulduğunu ifade etmez. Bütün dünyanın aileyi bugüne kadar az çok manevi ve ahlaki bir kurum olarak telakki ettiği ve benimsediği bütün medeni kanunların sarahatinden bellidir. Gerek İslam gerek Hristiyan ahlak ve toplum telakkileri aile kurumunun bu karakteri üzerinde dikkatle durmuşlardır (Göktürk, 1943: 137-138). Aile, insanlar arasında bir esastır, insanı daimileştiren bir yoldur. Başka kurumlar ortadan kalkabilir; fakat aile insan ırkını devam ettirici bir temeldir (Ongun, 1945: 201). Her insanın hayatı gibi aile hayatı da sadece halin hayatı sayılamaz. Maziye bağlı, anne ve babadan intikal eden hayati temayüller çocukla birlikte istikbale yönelir (Okurer, 1945: 249). Cemiyetin kendine has manevi kıymetlerini, adet ve ananelerini ailede bulmak mümkündür. O halde, anne, baba ve çocuk olarak, aile hayatı yaşamadıkça tam bir millet ve cemiyet sevgisi duymak da güçtür (Okurer, 1945: 249). Bizde, Türk sosyal hayatında, sıkı gelenek örgüleriyle örülmüş bir aile vardır ki bu örgü içinde her fert, ortak yaşamanın karşılıklı sevgi ve saygının meydana getirdiği berrak samimiyetin sembolüdür. Aile, sosyal kurumların en başı ve en sonu olduğu için bir memleketin temel taşı ödevini görür. Onda, baba, anne, büyükbaba ve büyükannelerin oynadığı rol, hayati bir gerçektir. Çocuklarına verdikleri eğitim, vatan için faydalı sonuçlar

sağlar. Bu ödev, yüzyıllardır tabii bir gelişme içinde devam edip gitmektedir (Burdurlu, 1948: 22).

Yukarıda ifade edilen aile modelinde erkeğe merkezi bir konum verilir. Kadın ise daha ziyade annelik rolü üzerinden tanımlanmaktadır. Kanad (1936: 76) kadının egemenliği altına giren erkekle ilgili düşüncelerini ifade ederken, "eğer böyle bir mesele karşısında mutlaka bir hüküm vermek mecburiyetinde kalsam o zaman, hiç sesimi çıkarmadan elime bir nazar boncuğu alır ve tamamen kadının egemenliği altında kalan erkeğin boynuna takar ve bu hilkat garibesi karşısına geçerek kahkaha ile gülerim" demektedir. Bünyesi bakımından aile, esas itibari ile kan rabıtası esasına müstenittir ve reisi erkektir (Anamur, 1940a: 103). Tunç'a göre ise (1939: 88) bütün melekeleri sevilmekle uyanan, sevilmekle açılan ve sevilmekle gelişen kadın, kendini bulmak ve tamamladığını duymak için bir erkek sevgisine muhtaç olduğunu da bilir.

Kadını aile içerisinde tanımlayan böyle bir düşünce yapısının, kadınların iş hayatına girmesine karşı çıkması da sürpriz olmayacaktır. Bu konuda en çarpıcı örnek, 1930'ların sonunda, Almanya'da kadınların iş hayatından çıkarak evlenmelerini teşvik eden düzenlemenin dergi tarafından övülmesidir. Fındıkoğlu (1938: 70) 1934'te Prusya başvekili Göring'in adını taşıyan bir plan neşredildi diye söze başlamış ve nizamı ve disiplini seven, içtimai tesanüdü dini bir hikmet kabul eden Alman halkı, Göring planını sadece bir plani bir kanun değil, ameli bir ahlak beyannemesi olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu plan şu mesajları içeriyor: İşçi kadın, fabrikada mutlu olamazsın, senin asıl yuvan aile kucağıdır. *"Alman kadınını fabrika muhitinden çekip, tesis edeceği aileye yahut bu olmazsa yardımcı olarak başka ailelere sokmak için esaslı önlemler alındı. İzdivaç kolaylıkları gösterildi. En az altı ay bir yerde çalışmış olan Alman kızı, evlendiği takdirde 1000 marklık, yani bizim paramızla 500 liralık, bir kredi alacaktı. Bu krediden her ay yüzde bir miktarı geri verilecekti. Kredinin kaynağı, gelir sahibi bekar veya dul erkeklerden alınan mecburi vergi oldu. Bu kanunun 1933'te neşrinden sonra bir sene içinde 300.000 evlenme vaki oldu. Bu kredinin temin ettiği neticeden dolayı olmalıdır ki her sene artan kadın işçi sayısı 1934'te dikkate şayan surette azaldı. Bir yıl içinde Berlin'de 300.000 Alman kızı işini bıraktı. Muhtelif suretlerle aile muhitine girdi (Fındıkoğlu, 1938: 70)."* Anamur ise (1940a: 104-105) kadının çalışması konusuna başka bir açıdan yaklaşmaktadır. O'na göre, düşük ücretlere çalışan insanların ekonomik durumları genellikle bozuktur. Geçinebilmek için kadın, erkek, çocuk çalışmak zorundadırlar. Bu çalışma ailenin geçimine belki yardım etmekte ise de para kazanmış olmak, iyi ve kötüyü layığı ile tefrikten aciz olan küçüklerde istiklal fikrini uyandırarak yerli yersiz baba ve koca otoritesine karşı koymak ve baba ve koca ocağını terk etmek gibi neticeler vermektedir. Bundan başka büyük sanayi işçisi birkaç takım halinde ve

vardiyalı olarak gece ve gündüz farkı gözetmeden çalıştıklarından ve aile üyelerinin hepsine her zaman aynı saate iş bulmak kolay olmadığından aile üyelerinden birisi eve gelmeden diğerinin işe gittiği ve böylece birbirlerini uzun müddet görmedikleri çok kere vaki olmaktadır.

Tunç'a göre (1939: 59) bugünkü yeni Türk kadınını bir tabloya benzetirsek bu tablonun çerçevesi eski Türk kadınıdır. Eski kadında, en yüce gaye inançlarını muhafaza etmek ve hayata ona göre düzen vermek olduğundan maddi bütün endişeler ikinci planda kalmıştır. Vatan ve millet gibi yeni zaman mefhumlarına da sahip olmayıp yalnız iman ve küfür diyarı olmak üzere iki diyar tanır. İnsanları dil, ırk, renk ve milliyet ile de ayırmayarak sadece iman ile ayırır. Dünyanın her türlü nimet ve külfetlerini izam etmeyi büyük bir günah sayar. Oluruna göre yaşamayı ve hayatın tatlı acı her cilvesine katlanmayı bir insanlık vazifesi bilir. Her şeyden ziyade ahlak ve maneviliği gözeten bu kadının ideal itibari ile yüksek olduğuna şüphe yoktur. Uzun asırların devamlı bir terbiyesi mahsulü olmak itibarı ile aynı zamanda karakteri teşekkül etmiş bir insandır. Gitgide silinmeye mahkum olmakla beraber bugünkü ekonomik hayatımızın büyük temeli hala odur. Arık (1940: 5) tarif edilen bu kadının esasen köy kadını olduğunu ifade etmektedir. Bu kadın ise, bugünkü milletimizin yüzde yetmiş beşini doğurmuştur. Sonra bir millete millet dedirten bütün unsurları onun koruduğuna ve nesilden nesile onun naklettiğine kaniyiz. Şehir kadınının devam ettirdiği bir anane, üzerine aldığı bir misyon yoktur. Hâlbuki köylü kadını bu milletin mukadderatına ait tarihi bir misyonu bulunan, bu milletin varlığı ile alakadar ananeyi devam ettiren, şehir kadını azlığının kopya salonlarda erittiği millet bünyesini tamir eden, ikmal eden bir ekseriyettir. Köy kadını, Türk kültürünü, kapalı ruhunda korumaktadır (Arık, 1940: 5). Ana olarak aldığımız köy kadını hala ahengini yitirmemiş cemiyetlerdeki feragatin büyüklüğünü taşıyor. Kendi nefsine düşmüş bir kadın örneğinin bozgununu, hakikatte bütün muvazenesini yitirmemiş olan köyde daha tamamı ile görmüyorsak bunun sırrı, köyde henüz ayakta duran ailedir. Şehirdeki aile nedir ki, her çeşit keyfin, hevesin oyuncağı. Bazen iki toy çocuğun "sevişiyoruz" demesi, bazen iki ana babanın karşılıklı kibri, arzusu aile denen millet temelini kurmaya yeter. Böyle heveslerle kurulan yuvaların aynı kolaylıkla göçmesi, cemiyetimizin intikal devirlerindeki alametlerinden biridir. İstatistiklere ve adliye dosyalarına bir göz atmak bu hususta şahit arayanlara yeteri kadar vesika verir. Köyde, ailenin temeli toprağın derinliğine girmiştir. Orada yuvayı gelip geçici hevesler değil, ilk insanı coşturan cins ihtirasları, yahut toprağın ancak köy çocuğu tarafından işitilip anlaşılan esrarlı daveti, emri kurar. Bu itibarla da köy kadının gönlünden erkeğini ne ölüm, ne mahşer siler. Köydeki aile yuvasını harbin tırpanı bile güç devirir (Arık, 1940: 7). Ayrıca köydeki kadın kültürel-tarihsel devamlılığı sağlamaktadır. Hakikatte kültürü olanca temizliği ile eksiği ve fazlası ile saklayıp bize devreden, her çeşit kültür karışıklığı ile sersemlemiş, hangi yolda

ilerleyeceğini şaşırmış olan kozmopolit şehirlerimiz değil, köylü ve köylü arasında da köylü kadınıdır. Ninnisi, ağıdı, türküsü, hikayesi, atasözleri ile köy kadını nesillere kültürü aşılamıştır. Bu itibarla kültürümüz, onun ağır başlı terbiyesinin çekmecesi içinde bizi bulabilmiştir. O, erkeğin arkadaşı olarak, ana olarak, ailenin ve milletimizin temelidir (Arık, 1940: 8-11). Benzer şekilde Çoruh da (1943: 156) Anadoluyu bütün haraplığı, geriliği ile beraber başka yurtların üzerine çıkaran asıl mucize nedir bilir misiniz? Diye sorduktan sonra cevabın köy kadını olduğunu ifade etmektedir. Devamında ise, *"Onu sakın gazetelerin, mecmuaların cümleleri ile tanımaya kalkamyın. Köy, köylü, köy kadını bu milletin hala el değmemiş sırlarını, zenginliğini meydana getirmeye devam ediyor. Bir kere o, bugünkü milletimizin yüzde yetmiş beşini doğurmuştur. Sonra bir millete millet dedirten unsurların büyük kısmını onun yarattığına, çoğunu koruduğuna, nesilden nesile onun geçirdiğine inanıyoruz. O, Türk kültürünü, kapalı ruhunda korumuştur"* demektedir. Ülkedeki sağlık sistemi bile bu bağlam içerisinde değerlendirilmekte ve anayı daha gebeliğinde ele alıp doğumdan sonra da çocuğu ile birlikte gözden kaybetmeyen bu sağlık teşkilatını bekliyoruz, denilmektedir (Arık, 1941: 63). Bu konuyu ele alan bir başka yazar olan Seren (1944: 354) ise bırakınız sırtında gülle taşıyan kahraman Türk kadını ile övünmeyelim dedikten sonra *"Becerikli hekim, zeki hakim, değerli bilgin olan Türk kadını ile övünmeyelim. Bunlar, Türk kadınının başarı kudretinin küçük örnekleridir. Bütün bunların üstünde ve bunların hepsinden büyük bir şeref vardır: ana olmak (Seren, 1944: 353). Unutulmamalıdır ki, aile yuvasını sıcak bir kucak haline sokan el, kadın elidir. Süslü lafları bir yana bırakalım. Medeniyet, kadınların da erkekler gibi çalışmasını emreder diyenlerin akılları, insan yapısının sihirli alemini keşfedemeyecek kadar kısa görünüyor. Ana olmak, bu başlı başına muazzam bir iştir"* diyerek kadını annelik başlığı altında değerlendirmektedir.

Aileyi toplumsal bir birim olarak gören Çığır Dergisi, yabancı kadınlarla yapılacak evliliklerin aile yapısına zarar vereceği kanaatindedir. Bu konuyu ele alan Sezer (1940: 90-91) yabancı kadınlarla yapılacak evliliklerin kötü neticelerini kısa zaman içinde hissetmemek imkânsızdır, demektedir. Bunun çeşitli nedenleri vardır: Umumi olarak Türk milleti şark terbiyesi, şark kültürü tesiri altında asırlarca yaşamış bir millettir. Her şeyden evvel her ferdin aldığı terbiye, aile içerisinde disiplin ve iffetin ufacık sarsıntıya bile tahammül edemeyeceği merkezindedir. Düşünüş, karakter, yaşayış velhasıl mantalite itibarı ile bizden çok farklı bulunan garp milletleri, kurdukları yuvalarda ancak aldıkları terbiye ve muhitlerinin tesirini bariz bir şekilde muhafaza ederler. Diğer korkulan mühim nokta, kurulan bu gibi yuvalardan husule gelecek çocukların çok fena bir durum içinde yaşamaya, muhitini, milletini, kendi bünyesini tanıyamamak yüzünden düşeceği hayal kırıklığıdır. Neslimizi bozacak, yetişecek

yavruların kötü terbiye almasına neden olacak evlilikler toplumumuz için çok tehlikeli neticeler verebilir. Bunun için gerek erkek gerekse kadın kendi milletinden, kendi muhitinden bir şahısla evlenmelidir (Sezer, 1940: 90-91).

Çığır Dergisinde ailenin ele alındığı bir diğer tema ise çocuk meselesidir. Dergide, çocuğun gelişiminde ailenin rolü özellikle vurgulanmaktadır. Bu anlayışa göre, çocukların iyi meziyetli ve temiz ahlaklı olmasını isteyenler, aynı meziyetleri kendileri göstermeli ve kendileri uygulamalıdır. Ananın babanın kim olduğunu ve nasıl yaşadığını söyle senin nasıl bir terbiye gördüğüne hükmedeyim (Kanad, 1936: 90). Aile çevresi, ana baba ile bir arada geçirilen hayat, onların telkinleri, sundukları canlı hayat örnekleri, onlarla konuşmalar, kavgalar vs. başlı başına üzerinde önemle durulacak konulardır. Aile eğitimi sosyal pedagojiyi yakından ilgilendirmektedir. Almanya, Fransa, Belçika'da sırf ana babaları eğitelim düşüncesi ile ana baba okulu açıldı, kurslar, kongreler yapıldı, kurumlar kuruldu, yetişkin eğitimi ile ilgilenen özel bürolar açıldı, dergiler kitaplar çıkarıldı (Akman, 1938: 139). Çocuğun gelişiminde aile devreden çıkar ve tüm sorumluluk okula kalırsa, bu öğretimin çöle ve bozkıra saçılmış tohumlardan hiçbir farkı olmaz. Bugün okul teşkilatımızın yanıldığı nokta şudur ki insanın doğru hareketlere sadece bilgi ile götürülebileceğine inanması ve bütün ümitlerini bu yola bağlamasıdır (Steiner, 1946: 115). Bu kapsamda, 1940'larda kurulmaya başlanan okul aile birlikleri oldukça önemsenir. Dergiye göre, okul, hiçbir kamu kurumuna benzemeyecek kadar milletin ve ailenin malıdır. Çocuklarını büyüten anne ve babalar onların geleceğini de sağlamak zorundadırlar. Bu iş için okul, bilinçli bir yardımcıdan başka bir şey değildir. Kendilerinden fazla öğretmenlerin etkisi altında bulunan çocuklarının, okulda geçen zamanları, adeta evlerinde geçenden daha fazladır. Bu itibarla öğretmenin ve ailenin birbirini çok iyi tanıması lazımdı. Zira okul ve aile esasen birbirlerinden ayrı ve yabancı olan iki varlık değil, belki bir paranın yazı ve tura tarafı gibi, birbirini tamamlayan varlıklardır. Milli Eğitim Bakanlığı Okul Aile Birliklerini kurmakla büyük bir isabet gösterdi (Ongun, 1947: 70-71). Bu noktada İngiliz sistemi örnek gösterilir. İngiltere'de aile, okul ve toplum bir merdivenin basamakları gibidir. Aileden okula, okuldan cemiyete geçen çocuk muhitin değiştiğinin farkına varmıyor. Çünkü muhite aykırı bir değişiklik olmuyor. Tahsil çağına kadar evde ana babası, kardeşi ile yaşayan çocuk okula girdiği vakit, orada kendi evinin daha büyük çapta örneğini görür. Oradan geçip toplum hayatına girince yine yadırgamaz, çünkü okul kendisini topluma göre hazırlamıştır. Bu, tıpkı bir sanatkârın çıraklık, kalfalık ve ustalık devirleri gibidir (Tarcan, 1948: 179).

Aileyi oldukça önemseyen Çığır Dergisi, aile kurulma sürecine de kayıtsız kalmamıştır. Aile kurulması süreçlerini kolaylaştıracak öneriler getiren dergi, kültürümüzde önemli bir yeri olan düğünler üzerinde de durmuştur. Düğünlerde fazla masraf yapılmasına karşı çıkılmıştır.

Göktürk (1943: 74-75) yalnız büyük şehirlerimizde değil aynı zamanda en küçük kasabalarımızda ve köylerimizde bile masraflı ve pahalı düğünler yapmak adet olmuştur dedikten sonra; *"gerek köylerimizde ve gerekse şehir ve kasabalarımızda düğün yüzünden yapılan bu masrafların çoğunun lüks ve israf olduğunu itiraf etmeye mecburuz. Zira evlenenler bu masraflar için ya tarlasını, bağını veya öküzünü satarak, tarlasız, bağsız ve öküzsüz kalır veya borçla para tedarik ederek borçlanır. Halbuki evlenenlerin yeni aile yuvasını kurmakla ihtiyaçları hiç şüphesiz artar ve bu ihtiyaç nisbetinde masrafları çoğalır. Bundan dolayı evlenmeye giriş sırasında parasız olmak yeni ailenin gelecekteki ahengi, geçimi ve refahı bakımından çok zararlıdır. Düğünlerde israfın önüne geçmek sureti ile aileyi ve dolayısıyla toplumu korumayı haklı olarak gerekli bulunduğunu memnuniyetle söylemek isterim"* demektedir.

1944 yılında çocuk sahibi olan memurlara ekstra bir ücret vermeyi kabul eden bir kanuni düzenleme yapılmıştır. Çığır bu kanuni değişikliği aile başlığı altında desteklemiştir. 5-6 çocuklu olup da 10 lira maaşla geçinmek zorunda bulunan bir memurun hali yürekler acısıydı denilmiş ve "Şimdi maaşına eklenecek bir miktar fazla para ile daha iyi yaşama imkânlarını bulabilecektir. Biz, memleketimizde çocuklu memurlar lehine ilk defa olarak alınmış bir koruyucu tedbirle karşılaşmaktan haz duyuyoruz" ifadelerine yer verilmiştir (Çığır, 1944: 16).

Aileyi koruyacak her türlü girişimi destekleyen Çığır Dergisi, aile yapısını bozacak her türlü düşünceye de karşı çıkmıştır. Eşcinsellik konusu da bunlardan birisidir. Eşcinsellik ahlaki bir bozgunluk olarak görülmüştür. Ongun'a göre (1936: 52-53) seciye ve şahsiyetle seksüel ahlak ve münasebetler arasında pek sıkı yakınlıklar vardır. Bu sebepten olacak ki bu çeşit insanları (eşcinselleri) her toplum tahkir etmiştir ve bunlara karşı en ufak bir saygı duymamışlardır. Okurer ise (1945: 238) "Aile ocağının ulviyetini bozan her türlü ayırıcı, dağıtıcı yıkıcı düşünce karşısında yuvayı korumak istiyoruz. Bugün artık kadın da erkek kadar aile dışındaki hayatla temas halindedir. Bu nedenle kadın, asıl niyetlerini çeşitli maskeler altında gizleyen pek çok insanla karşı karşıyadır. Bu nedenle kadın aile hayatına ayak bastığı anda kendini çocuklarının babası olacak erkeğin kadını olarak bilecektir. Kadın ve erkek aile ahengini her şeyin üzerinde tutmalıdır" diyerek aileyi korumanın gerekliliği üzerinde durmuştur.

4. Sonuç

Sosyal bilimlerin birçok alanının üzerinde durduğu aile konusu, erken Cumhuriyet döneminin önemli dergilerinden birisi olan Çığır Dergisinde de kendisine yer bulmuştur. Birçok farklı yazar tarafından, farklı başlıklar altında ele alınan aile teması her ne kadar bir ideolojik kalıp içine sokulamasa da, belirli alanlarda yoğunlaşma görülmektedir.

Çığır Dergisinde aile her şeyden önce toplumsal organizasyonun temel birimi olarak ele alınmıştır. İnsanın toplumsallaşmaya başladığı yer olarak aile işaret edilmiştir. İnsanın topluma ilişkin sorumluluklarını ailede öğrenmeye başladığından hareketle, ailenin tarihi ve önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca dergiye göre aile, bir iktisadi birim değildir ve yalnızca ekonomik ilişkiler baz alınarak aile anlaşılamaz. Ailenin varlığı iktisadi değildir, neslin bekası ile ilgilidir. Aile dünü, yarına bağlayan bir birimdir. Aile, mülkiyetle birlikte medeniyetin de asli unsurlarından birisidir. Aile, insanlar arasında bir esastır, insanı daimileştiren bir yoldur. Başka kurumlar ortadan kalkabilir; fakat aile insan ırkını devam ettirici bir temeldir.

Derginin ortaya koyduğu ideal aile, erkek merkezlidir. Evde kadının sözünün geçmesi, dergide "bir gülünçlük" olarak sunulmuştur. Aile reisinin erkek olduğu çok net biçimde ifade edilmiştir. Kadın ise daha ziyade annelik rolü üzerinden tanımlanmıştır. Bu bağlamda, kadının çalışma hayatı içerisindeki varlığı sorgulanmış, kadının yerinin fabrika değil, ev olduğu üzerinde durulmuştur. Almanya'da, kadınları iş hayatından dışlayıp, evliliğe teşvik eden bir kanuni düzenleme, bu kapsamda alkışlanmıştır. Dergiye göre, kadının çalışma hayatı içerisinde yer alması, baba ve koca otoritesine karşı koymak ve baba ve koca ocağını terk etmek gibi neticeler vermektedir.

Ev ve aile merkezli olarak tanımlanan kadın, köy kadını olarak da idealleştirilmiştir. Dergiye göre, her şeyden ziyade ahlak ve maneviliği gözeten bu kadının ideal itibari ile yüksek olduğuna şüphe yoktur. Uzun asırların devamlı bir terbiyesi mahsulü olmak itibarı ile aynı zamanda karakteri teşekkül etmiş bir insandır. Gitgide silinmeye mahkûm olmakla beraber bugünkü ekonomik hayatımızın büyük temeli hala odur. Ayrıca bu kadın, milletin büyük çoğunluğunu doğurmuştur. Köylü kadını, kültürü de kendi ruhunda muhafaza ederek, gelecek nesillere aktarmaktadır. Ninnisi, ağıdı, türküsü, hikâyesi, atasözleri ile köy kadını nesillere kültürü aşılamıştır. O, erkeğin arkadaşı olarak, ana olarak, ailenin ve milletin temelidir. Köy kadını, aile başlığı altında o kadar önemsenmiştir ki, sağlık sistemi bile bu kapsamda ele alınmıştır. Sağlık sisteminden temel beklenti, anayı daha gebeliğinde ele alıp doğumdan sonra da çocuğu ile birlikte gözden kaybetmemesidir. Anadolu kadınını bu kadar önemseyen dergi, yabancı kadınlarla yapılacak evliliklerin aile yapısına zarar vereceği vurgulamıştır.

Çığır Dergisinde aile temasının önemli sacayaklarından birisi de çocuk bahsi olmuştur. Çocuğun gelişiminde ailenin rolü özellikle vurgulanmıştır. Bu anlayışa göre, çocukların iyi meziyetli ve temiz ahlaklı olmasını isteyenler, aynı meziyetleri kendileri göstermeli ve kendileri uygulamalıdır. Dergiye göre, çocuğun gelişiminde aile devreden çıkar ve tüm sorumluluk okula kalırsa, bu öğretimin çöle ve bozkıra saçılmış tohumlardan hiçbir farkı olmaz. Bu kapsamda, 1940'larda kurulmaya başlanan okul aile birlikleri oldukça önemsenir. Dergiye göre, okul,

hiçbir kamu kurumuna benzemeyecek kadar milletin ve ailenin malıdır. Çocuklarını büyüten anne ve babalar onların geleceğini de sağlamak zorundadırlar. Bu iş için okul, bilinçli bir yardımcıdan başka bir şey değildir.

Aileyi oldukça önemseyen Çığır Dergisi, aile kurulma sürecine de kayıtsız kalmamıştır. Aile kurulması süreçlerini kolaylaştıracak öneriler getiren dergi, kültürümüzde önemli bir yeri olan düğünler üzerinde de durmuştur. Düğünlerde fazla masraf yapılmasına karşı çıkılmıştır. Bunun yanı sıra çocuk sahibi memurlara yapılacak ekstra ödemeler alkışlanmış, aile yapısını bozacak her türlü düşünceye de karşı çıkmıştır. Aile ocağının ulviyetini bozan her türlü ayırıcı, dağıtıcı yıkıcı düşünce karşısında yuvayı korumak isteyen bir bakış açısı dergiye hakim olmuştur.

KAYNAKÇA

AKMAN, E. H. (1938). Okul Dışında Okulculuk, Çığır Dergisi, Sayı: 69, ss. 139-140.

ANAMUR, S. (1940). Aile, Çığır Dergisi, Sayı: 87-88, ss. 46-49.

ANAMUR, S. (1940a). Aile II, Çığır Dergisi, Sayı: 89-90, ss. 103-105.

ANAMUR, S. (1940b). Aile III, Çığır Dergisi, Sayı: 91, ss. 149-150.

ARIK, R. O. (1940). Köy Kadını, Çığır Dergisi, Sayı: 92, ss. 5-11.

BEKATA, H. O. (1935). Türkiye'de Ulusal Gençlik Kurumu, Çığır Dergisi, Sayı: 25, ss. 3-4.

BEKATA, H. O. (1935a). Gençlik Davamız Devrim Davası Oldu. Çığır Dergisi, Sayı: 31, ss.1-2.

BEKATA, H.O. (1933). Toplu ve Teşkilatlı Gençlik, Çığır Dergisi, Sayı:1, ss. 3-6.

BURDURLU, İ. Z. (1948). Türk Şiirinde Aile Saadeti ve Ev İçi Bahtiyarlığı Konusu, Çığır Dergisi, Sayı:183, ss. 22-24.

ÇIĞIR (1938). Çığır 6 Yaşında, Çığır Dergisi, Sayı: 61-62, ss. 1-2.

ÇIĞIR, (1944). Ayın Olayları, Çığır Dergisi, Sayı: 140, ss. 15-16.

ÇORUH, S. (1943). Köy Kadını, Çığır Dergisi, Sayı: 132, ss. 156-157.

DEMİRCİ, H. A. (1995). Çığır Dergisi ve Hıfzı Oğuz Bekata, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

FEVZİ, A. (1934). Hak ve Kanun Duyguları, Çığır Dergisi, Sayı: 9, ss.173.

FINDIKOĞLU, Z. F. (1938). Almanyada İçtimai Siyaset ve Muvaffakiyetleri, Çığır Dergisi, Sayı: 65, ss. 70-71.

GÖKTÜRK, H. A. (1943). Klasik Cemiyet Telakkimizin Temelleri, Çığır Dergisi, Sayı: 132, ss. 135-138.

GÖNENÇ, A. Y. (2011). Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 29, ss. 63-78.

KANAD, H. F. (1936). Ev Terbiyesi, Çığır Dergisi, Sayı: 35, ss. 76-77.

OKURER, C. (1945). Yaşamak Korkusu II, Çığır Dergisi, Sayı: 155, ss. 249-250.

ONGUN, C. S. (1936). Bir Ahlak Bozgunluğu, Çığır Dergisi, Sayı: 34, ss. 52-53

ONGUN, C. S. (1945). Bir Amerikan Filozofu George Santayana, Çığır Dergisi, Sayı: 152, ss. 198-201.

ONGUN, C. S. (1947). Okul ve Aile Birlikleri, Çığır Dergisi, Sayı: 174, ss. 70-72.

SARIÇOBAN, G. (2014). Çığır Dergisi ve Hıfzı Oğuz Bekata Üzerine, Türkiyat Araştırmaları, Sayı: 21, ss. 183-196.

SEREN, S. (1944). Ana Olmak, Çığır Dergisi, Sayı: 139, ss. 353-355.

SEZER, Ö. (1940). Evlenmede Milliyet Meselesi, Çığır Dergisi, Sayı: 94, ss. 89-91.

STENIER, K. (1946). Vatandaşlık Terbiyesi Kavramının Dar ve Geniş Anlamı, Çeviren: H. R. Öymen, Çığır Dergisi, Sayı: 165, ss. 115-120.

TARCAN, S. S. (1948). İngiliz Terbiyesi, Çığır Dergisi, Sayı: 193, ss. 179-180.

TUNÇ, M. Ş. (1939). Yeni Türk Kadını ve Ruhi Münasebetleri II, Çığır Dergisi, Sayı: 78, ss. 85-88.

EGE ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KÜLTÜREL AKTARIMIN VE GÖSTERGEBİLİMİN ÖNEMİ

Dr. Seda GEDİK

ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

ÖZET

Yabancılara Türkçe öğretimini salt dil öğretimi olarak ele almak doğru bir yaklaşım olmaz. Yabancılara Türkçe öğretimi aslında Türkçenin yanı sıra Türk kültürünün öğretilmesi temeline dayanmaktadır. Bu bakımdan yabancılara Türkçe öğretimi temelinde; Türkçenin dilbilgisi özellikleri ve kültürel aktarım bulunmakta ve eğitimin içeriği de bu temellere göre düzenlenmektedir. Yabancılara Türkçe öğretimi programıyla gelen öğrencilerin hem eğitim hem de yaş profilleri incelendiğinde bu eğitimi almalarındaki amacın aslında sadece Türkçeyi öğrenmek olmadığı görülmektedir. Bu nedenle yabancılara Türkçe öğretimi yapılırken bütüncül bir yaklaşım benimsenmekte ve öğrencilere Türk kültürü, sosyo-ekonomik yapı, halk bilimi ürünleri vb. de öğretilmektedir. Bir dili öğrenmek ve sözcüklerin ifade ettiği anlamları tam olarak anlayabilmek için o dilin ait olduğu kültürü öğrenmek oldukça önemlidir. Dil bir bakıma milletlerin kültürel özelliklerinin kodlandığı yapılardır. Bu yapıları anlamına uygun şekilde doğru okumak da dilin kodlarını yani kültürel özelliklerini bilmekten geçer. Onun için yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel aktarımın sağlanması gerekmektedir.

Göstergebilim de yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel aktarım kadar etkilidir. Göstergebilim ifade edilmek istenenin en kolay ve doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olduğu için öğretimin hem daha etkili olmasını hem de kısa zamanda gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Göstergeler sayesinde gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi kurarak anlama ulaşmak beyinsel süreçleri aktifleştireceği için öğrenmenin kalıcı olmasında rol oynayacaktır. Ayrıca göstergeler sayesinde anlatılmak istenen varlıklar veya kavramlar çağrışım yoluyla daha kolay ifade edilmektedir. Bu bakımdan hemen hemen birçok alanda kullanılan göstergebilimden yabancılara Türkçe öğretiminde yararlanmak kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın amacı; yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel aktarımın sağlanmasının ve göstergebilimden yararlanılmasının eğitim sürecindeki olumlu etkisinin örneklerle ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, kültürel aktarım, göstergebilim.

EGE ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ İZMİR 27 - 28 MART 2021

THE IMPORTANCE OF CULTURAL TRANSFER AND SEMEROGY IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS

ABSTRACT

It would not be a correct approach to consider teaching Turkish to foreigners as pure language teaching. Teaching Turkish to foreigners is actually based on teaching Turkish culture as well as Turkish. In this respect, on the basis of teaching Turkish to foreigners; There are grammatical features of Turkish and cultural transfer, and the content of the education is organized according to these foundations. When both the education and age profiles of the students who come to foreigners with the Turkish teaching program are examined, it is seen that the purpose of receiving this education is actually not only to learn Turkish. For this reason, a holistic approach is adopted while teaching Turkish to foreigners and students are taught Turkish culture, socio-economic structure, folklore products, etc. is also taught. In order to learn a language and fully understand the meanings expressed by the words, it is very important to learn the culture to which that language belongs. In a way, language is the structures in which the cultural characteristics of nations are coded. Reading these structures correctly in accordance with their meanings requires knowing the codes of the language, that is, its cultural characteristics. Therefore, it is necessary to provide cultural transfer in teaching Turkish to foreigners.

Semiotics is as effective as cultural transfer in teaching Turkish to foreigners. Since semiotics helps to understand what is meant to be expressed in the easiest and most accurate way, it ensures that the teaching is both more effective and carried out in a short time. Achieving meaning by establishing the relationship between the signifier and the signified will play a role in the permanence of learning as it activates the brain processes. In addition, the entities or concepts that are desired to be explained are expressed more easily by means of associations. In this respect, it is inevitable to benefit from semiotics, which is used in many fields, in teaching Turkish to foreigners.

The aim of this study is; The aim of this course is to demonstrate the positive effect of providing cultural transfer and utilizing semiotics in teaching Turkish to foreigners in the education process with examples.

Keywords: Turkish, cultural transfer, semiotics.

Giriş

Dil ait olduğu toplumlardan bağımsız düşünülemez. Diller ait oldukları toplumların kültürlerini, geleneklerini, birbirleriyle olan ilişkilerini vb. yansıtan bir aynadır. Bir toplumun dili incelendiğinde o topluma ait tüm özelliklere ulaşılabilmektedir. Dil sayesinde, kültür hem nesilden nesle aktarılır hem de millet ortak bir paydada buluşulur. Dil ve kültürü birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır. Bu nedenle özellikle dil öğretimi planlanırken kültürel ögelerden de faydalanılmalıdır. Kültürel ögelerle desteklenen dil öğretimi hem kalıcı hem de hedefe ulaşmada daha yararlı olacaktır. Özellikle ait olduğu toplumda farklı anlamlar yüklenen yani çok anlamlı sözcüklerin anlamının tam olarak idrak edilebilmesi için o toplumun iyi analiz edilmiş olması gerekmektedir.

Ayrıca Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi programlarını okullarda verilen yabancı dil öğretiminden ayırmak gerekir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi kapsamında düzenlenen programlarda amaç sadece Türkçenin dil bilgisi olarak öğretimi değildir. Türkçenin yanı sıra öğrencilere Türk kültürü tanıtılmaktadır. Bir dil, ait olduğu toplumda anlam kazanır çünkü dil ait olduğu toplumun duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesini sağlar. Bir sözcüğün ait olduğu dilde tam olarak hangi anlamıyla ele alındığını bilmek amacıyla o toplumu ve o toplumun kültürünü iyi bilmek gerekir. Dili besleyen ve geliştiren kısacası onu var eden aslında kültürdür. Kültürel unsurlar sayesinde dil anlamlanır, gelişir ve tarih boyunca geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi görür. Örneğin; İngilizcede "teyze, yenge, hala" sözcüklerini karşılamak amacıyla sadece "aunt" sözcüğü kullanılır. Türkçede ise; annenin kız kardeşi için teyze, babanın kız kardeşi için hala, dayının, amcanın veya erkek kardeşin eşi için yenge ifadeleri kullanılır. Görüldüğü üzere bir tek sözcük dahi bize aile yapısının yani kültürün dil üzerindeki etkisini göstermektedir. Yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla yazılan ve bu anlamda kaynak eserler arasında ilk eser Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lügati't Türk adlı eseridir (Erdem, 2009:28; Barın, 2004:20). Bu eserde Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürün önemli olduğu ve bir dilin öğretilmesinde kültürün vazgeçilmez unsur olduğu vurgulanmıştır (Göçer ve Moğul, 2011: 799).

Göstergeler de ait oldukları toplumun kültürünün, duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesinde oldukça önemlidir. Göstergeleri dil ve kültürden ayrı ele alıp değerlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle göstergebilim de yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel aktarım kadar önemli ve etkilidir. Bu bakımdan yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel

aktarımın ve göstergebilimin öneminin iki başlıkta ele alınması ve örneklerle ortaya konulması faydalı olacaktır.

1. Kültürel Aktarımın Önemi

Bir milletin tarih boyunca sahip olduğu ve onu tanımlayan özelliklerini kapsayan *"Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığı'dır. Kültür, belli bir toplumun kendisidir. Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir. Kültür, bir insan ve toplum teorisidir."* (Güvenç, 1979: 95). Bu nedenle kültür ait olduğu toplumun tüm özelliklerinin kopyalandığı DNA'sıdır diyebiliriz. Aynı zamanda kültürü sadece toplumun gelenek görenekleri ya da hayata bakış açıları açısından ele almak yanlış olacaktır, kültür bir topluma ait duygu ve düşüncelerin içerdiği sanatla bir bütündür (Yavuz, 1987:18). *" 'Kültür' kelimesi edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mana taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, mimari, kültür sahasına girdiği gibi, güzel sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silah, âlet vesaire de kültür sahasına girerler."* (Kaplan, 1983:11). Yani kültürü *"bütün bir yaşam biçimi"* (Williams, 1993:210) olarak nitelendirip bu şekilde ele almak yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Her milletin kültürü kendine has özelliklere sahiptir. *"Dolayısıyla, her toplum kendi içinde tektir ve farklı kültürel dokulara sahiptir."* (Lavende ve Schultz, 2017: 25). Bir millet hakkında sağlıklı ve doğru bilgilere ulaşabilmek ve o milleti tanıyabilmek için kültüründen başlamak önemlidir. *"Kültür, objektif olarak sunulması gereken ve her ülkeye özgü nitelikleri barındıran toplumun önemli temellerinden biridir."* (Göçer, 2013: 26). Bundan dolayı bir milletin aynası konumunda olan kültürün özellikle yabancılara Türkçe öğretiminde önemi yadsınamaz.

Sadece ikinci bir dil öğrenme amacı taşımayan ve temelinde Türk toplumunun tanıtılması bulunan yabancılara Türkçe öğretiminde kültürün önemi oldukça fazladır. Yabancılara Türkçe öğretimi programları düzenlenirken de buna dikkat edilmeli ve bu amaçla gelen öğrencilere kültürel ögeler öğretilmelidir çünkü dili kültürden bağımsız düşünmek imkânsızdır. Dil ve kültür birbirini tamamlayan ve birbirini kapsayan unsurlardır. Dil ve kültür tarih boyunca insanların kimliği konumunda olmuş ve kültür, dil sayesinde nesilden nesle aktarılmıştır (Bayyurt, 2011: 30; Ünalan, 2012: 42; Güleryüz, 2004: 121). Bu nedenle insanların duygu ve düşüncelerinin ifade edilmesini sağlayan dil ve kültür incelendiğinde ait olduğu toplumun kültürel özelliklerine de ulaşılabilmektedir. *"Dil, insanın kendisini ve başkalarını dilin belirtilen araçlarıyla oluşturduğu ve belli bir tercihin sonucu olduğu gözüken bir zihniyetin oluşmasına yol açan toplumsal cinsiyetçi ideoloji ve kültür bağlamında başat bir öğedir."* (Erden, 2011:531).

Dilde yer alan kültürel unsurların tam olarak bilinmesi de yine o kültürün öğrenilmesiyle mümkündür. *"Herhangi bir dil her zaman herhangi bir kültürün parçasıdır-yani doğuştan gelmez, sonradan öğrenilir ve o dili konuşanların bağlı olduğu tüm kültürel pratikler ile yakından ilişkilidir- ve düşünme biçimi dâhil olduğu kültürel ve dilbilimsel aktiviteden kolay kolay ayrılamaz." (Lavende ve Schultz, 2017: 73-74).* Bundan dolayı yabancılara Türkçe öğretiminde kültürü tanıtmak dil öğretiminin hem kolay hem de kalıcı olmasını sağlayacaktır. *"Her durumda, kültür, insana, daha doğrusu insan zihnine 'dışsal' olan görüngülerin insan(ların) zihinlerine dayattığı biçimlenişlerdir."* (Özbudun, 2014: 22). Antropologlar da insanların herhangi bir çevreye adaptasyonlarının kültür sayesinde olduğunu savunurlar (Lavende ve Schultz, 2017: 289).

Dilin doğru ve kalıcı bir şekilde öğretilmesi için kültür kadar göstergebilimden de yararlanılmalıdır. Göstergeleri sadece dilsel göstergeler olarak ele alıp kısıtlamak doğru değildir. Geniş kapsamlı bir kavram olan gösterge doğal ve sosyal yaşamda da yer almaktadır. Bu nedenle dille ilgili her alanda ve özellikle dil öğretiminde göstergebilimin önemi yadsınamaz bir gerçektir.

2. Göstergebilimin Önemi:

İnsanların duygu ve düşüncelerini ifade etmek amacıyla kullandıkları dili Muharrem Ergin; *"Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir."* (Ergin, 2009:5) şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere dilin kendine özgü kuralları vardır. Bu kuralların başında da göstergebilim gelmektedir.

Genel olarak bir anlamı karşılayan belirti şeklinde tanımlanan gösterge geniş tanımıyla ise şu şekilde ifade edilmektedir: *"Gösterge önce dil sisteminin bir öğesi ya da Saussure'ün terimleriyle söylemek gerekirse bir 'dilsel birimdir'. Gösterge psişik iki şeyin birleşiminden oluşur: 'dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez, bir kavramla bir ses imgesini birleştirir'. O halde gösterge nesneyi gösteren bir ad değil, öğeleri birbirine sıkı sıkıya bağlı ve aralarında bir çağrışım ilişkisi olan iki yönlü psişik bir kendiliktir."* (Kıran, 1986: 61). Saussure'ün "dilsel birim" olarak tanımladığı göstergeyi dilden bağımsız düşünmek imkânsızdır. Göstergeler sayesinde dilin ifade ettiği anlamlar zihinde şekillenme imkânı bulur.

Göstergebilim hem dilin öğrenilmesinde hem de öğretilmesinde etkin rol oynar. Diller gibi göstergeler de ait oldukları toplumların özelliklerini yansıtır. *"İlkece, dillerden her birinin göstergeleri kendilerine özgü bir yapı oluşturur, daha açık bir deyişle birbirleriyle özel bir biçimde karşıtlıklar kurarlar; böylece, bir dilden öbürüne tam bir anlamsal denklikle karşılaşılmaz."* (Martinet, 1998: 192). Bu nedenle dil öğretiminde göstergebilimden yararlanmak kaçınılmazdır. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kültür, dil ve göstergelerden yararlanmak ve eğitimin içeriğini buna göre düzenlemek eğitimin tam olarak gerçekleşmesinde oldukça önemlidir. Göstergeler, ait oldukları toplumun dilinin, kültürünün, düşünce sisteminin tarih ve metafizikle ilişkili olarak ele alınmasıyla oluşmuştur (Derrida, 1994: 35-36).

Kültür dile kodlanırken dil de göstergeler aracılığıyla anlam kazanır. Özellikle dil eğitiminde göstergelerden yararlanmak o dile yabancı birinin zihninde kalıpların oturmasını ve doğru anlamlandırılmasını sağlar. Doğan Aksan'ın da belirttiği gibi *"Bir dilin sözvarlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz."* (Aksan, 2000: 7). Özellikle Türkçe gibi çok anlamlı ve mecazlı söyleyişlerin yer aldığı bir dilde yabancılara dil öğretiminde göstergebilimden yararlanmak kaçınılmazdır.

Göstergebilim sayesinde dilin ortaya koyduğu göstergeler anlamlandırılıp doğru şekilde yorumlanır. Göstergeler vasıtasıyla da dilin kültürel kodları mantık dizgesine göre çözümlenme imkânı bulur. Göstergebilim sadece dilin yapısını veya anlamını yorumlamaz *"...göstergebilim hem «dünyanın insan için», hem de «insanın insan için» taşıdığı anlamı araştırır, insan bilimlerinin bakış açılarını yenilemek, dilbilimle mantıktan yararlanarak yöntemsel önerilerde bulunmak, yorumlama örnekleri sunmak amacını benimser, bir üst bilim niteliği taşır."* (Barthes, 1979: 17). Bu bakımdan göstergebilimi salt semboller ya da figürler olarak ele alıp değerlendirmek doğru olmaz. Göstergelerin ifade ettiği anlam alanı farklılık göstermektedir yani *"... figürler ve göstergeler pek çok şey ifade edebilirler; bu sebeple de semboller grubu anlaşılabilir ya da algılanabilir anlamlar taşır."* (Hoppal, 2012: 73).

Göstergebilimin ana dallarından biri olan pragmatik yaklaşım yani simgeler ve bunları kullanan kişiler üzerindeki etkiler, arasındaki ilişki ve bağlantıların incelenmesi Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde oldukça işlevseldir. Göstergeler sayesinde dilin kodları çözülürken bilişsel süreçler aktif kullanım imkânı bulmaktadır. Ayrıca göstergebilimi salt gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki olarak ele almak doğru olmaz. *"Gösterge terimi dilbilim*

alanında bir gösterilen ya da kavram ile bir gösteren ya da işitim imgesi arasındaki birleşimden doğan öğeyi belirtmek için kullanılır; daha genel olarak da «kendi dışında bir şey gösteren öğe» anlamına gelir."(Barthes, 1979: 11). Bu nedenle göstergebilimi yalnızca gösterge boyutuna indirgemek ve dile etkisini bu şekilde değerlendirmek yanlış bir yaklaşımdır.

Göstergeler de dil ve kültür gibi toplumsal uzlaşmanın ve iletişimin temelini oluşturmaktadır. *"Dilsel ya da dil dışı her gösterge bir uzlaşma ürünüdür; gösterge bir dilsel topluluğun üyeleri arasında genellikle üstü kapalı bir biçimde var olan bir anlaşmaya göre işler."* (Kıran, 1986: 66). Bundan dolayı göstergebilimin yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılması kültür, dil ve gösterge bağlamının tamamlanmasına ve verilen eğitimin amacına ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Göstergeler dizgesi olan dilin dış dünyada belirttiği gönderme alanı kültürle bağlantılıdır (Asutay, 2007: 10-11). Bu nedenle ne dili göstergelerden ne de kültürden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Göstergebilim insan davranışlarının alt anlamlarını, ima edilen ideolojileri, değerleri ve kültürü okumaya yardım ederken ileti veya mesajın kodlama sürecinin de bilinçli ve doğru göstergelerle ifade edilmesini sağlar. Bu bakımdan göstergebilimle ilgilenmek demek, insan ve kültürle ilgilenmektir (Olgundeniz ve Parsa, 2014: 109).

Göstergeler de dil ve kültür gibi ait oldukları topluma özgüdür yani bir toplumun kültürünü ve dilini öğrenmek amacıyla o dile ve topluma ait göstergelerden yararlanılmalıdır ki göstergeler amacına uygun kullanılmış olsun. *"Saussure dilbilimi göstergebilime bağlarken, göstergebilimi de 'toplumsal psikolojinin' dolayısıyla 'genel psikolojinin' içine oturtur."* (Kıran, 1986: 48). Saussure'ün de belirttiği gibi göstergeleri anlamak ve doğru yorumlayabilmek ait oldukları toplumun analiz edilebilmesine imkân vermektedir. Tarih boyunca göstergeler doğal veya sosyal yaşamda aktif rol oynayarak *"... insansal bildirişim eylemlerinde"* (Martinet, 1998: 118) oldukça önemli bir görev yerine getirmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak salt yabancı dil öğretimi olarak ele alınamayacak olan Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde dil bilgisi kurallarının yanı sıra kültürel unsurlardan yararlanılmalıdır. Kültürel unsurların kodlandığı ve ait olduğu toplumun bir nevi kimliği konumunda olan ve amacının yalnızca ikinci bir dil öğretimine indirgenemeyeceği yabancı dil olarak Türkçe öğretimi planlanırken kültürel ögelerin de öğretilmesi kaçınılmazdır.

Aynı zamanda dil bilimde rol oynayan göstergebilimin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde etkisi ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Dil gibi ait olduğu topluma özgü olan göstergelerin öğretim programı içine dâhil edilmesi dilin daha iyi anlaşılıp yorumlanmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (2000). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.

ASUTAY, Hikmet (2007). *Dil, Kültür ve Eğitim*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

BARIN, Erol (2004). "Yabancılara Türkçe Öğretiminde İlkeler". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* , 1/ Aralık , syf. 19-30 .

BARTHES, Roland (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. (Çev. Vardar, Berke ve Rifat, Mehmet). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BAYYURT, Yasemin (2011). "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültür Kavramı ve Sınıf Ortamına Yansıması" (ss. 29-42), *Yabancılara Türkçe Öğretimi - Politika, Yöntem ve Beceriler*. (2. Baskı, Editörler: D. Yaylı ve Y. Bayyurt). Ankara: Anı Yayıncılık.

Derrida, Jacques (1994). *Göstergebilim ve Gramatoloji.* (Çev. Akşin, Tülin). İstanbul: Afa Yayıncılık.

ERDEN, Basat Olgun(2011). "Dil, Toplumsal Cinsiyet Ve Yeniden Üretimin Hegemonik Bir Alanı Olarak 'Beden': Bir Kavramın Sosyolojisi Üzerine". *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi.* Cilt: 1 syf. 530-539.

ERDEM, İlhan (2009). "Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/3 Spring 2009, p. 888-937.

ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

GÖÇER, Ali (2013). "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dil Kültür İlişkisi Üzerine Görüşleri: Fenomenolojik Bir Araştırma". *Erzincan: Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Cilt-Sayı:15-2.

GÖÇER, Ali ve MOĞUL, Selçuk (2011). “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi İle İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 6/3 Summer 2011, p. 797-810

GÜLERYÜZ, Hasan (2004). Dil Kirlenmesinin Bir Başka Boyutu: İş Yeri Adları. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 57, 121-129.

GÜVENÇ, Bozkurt (1975). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

HOPPAL, Mihaly (2012). *Şamanlar ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim*. (Çev. Sel ,Fatih). İstanbul: YKY.

KAPLAN, Mehmet (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KIRAN, Zeynel (1986). *Dilbilim Akımları*. Ankara: Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi.

LAVENDE, Robert H. ve SCHULTZ, Emily A. (2017). *Kültürel Antropoloji Temel Kavramlar*. (Çev. İşler, Dilek, Hayırlı, Onur). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

MARTİNET, Andre (1998). *İşlevsel Genel Dilbilim*. (Çev. Vardar, Berke). İstanbul: Multilingual.

ÖZBUDUN, Sibel (2014). *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

SÜNBÜL OLGUNDENİZ, Seda ve PARSA, Alev Fatoş (2014). "İletişimde Göstergebilim ve Anlamlandırma Sürecini Örneklerle Değerlendirme," In *İletişim Araştırmalarında Göstergebilim Yazınsaldan Görsele Anlam Arayışı* , Konya: Literatürk Academia, pp.89-110.

ÜNALAN, Şükrü (2012). *Dil ve Kültür*. Ankara: Eskiyeni Yayınları.

YAVUZ, Hilmi (1987). Kültür Üzerine. İstanbul: Bağlam Yayınları.

WİLLİAMS, Raymond (1993). *Kültür*. (Çev. Aydın, Suavi). Ankara: İmge Kitabevi.

EGE ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ İZMİR 27 - 28 MART 2021

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA NİTELİKLİ SANAT EĞİTİMİ VE AKREDİTASYON

Melike Yedikuvvet[1]

ÖZET

Günümüzde gelişen teknoloji ve bilim, eğitimde de yenilik ve değişim ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu değişimler ulusal ve uluslararası düzeyde eğitimde kaliteye verilen önemi arttırmış ve yükseköğretimde akreditasyon ön plana çıkmaya başlamıştır. Akreditasyon, belirli bir kurum, kuruluş ya da bölümün gerekli nitelik ve standartlarını ölçen ve değerlendiren güvence sürecidir. Sanat eğitiminde akreditasyon, eğitim kalitesini geliştirmek ve mevcut durumu iyileştirmeye yönelik bir uygulamayı ifade etmektedir.

Yükseköğretimde sanat eğitimi; özellikle kurumsal alt yapı ve donanım başta olmak üzere, müfredat, öğrenci ve akademisyen niteliği gibi nedenlerle birçok sorunla karşılaşılan bir alandır. Meslek hayatına hazırlayan bu süreçte eğitim kalitesini arttırmak için tespit edilen sorunlara yönelik alınması gereken tedbirlere özen gösterilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim kurumlarının finansal yapısı, sanat eğitimi çalışmalarının önemli alanlarından biri olan atölyelerin donanımsal problemlerinde etkin rol oynamaktadır. Materyal konusunda zengin bir alana sahip olan sanat için atölyelerin yeterli donanıma sahip olması gerekmektedir. Ayrıca yenilikçi eğitim anlayışını benimsememiş ve gelenekçi tutum sergileyen akademisyenler de yaratıcılık önünde engel teşkil etmektedir. Bu gibi problemler beraberinde öğrencilerde motivasyon eksikliği, sanat üretiminde yetersizlik vb. gibi sorunları doğurmaktadır.

Genellikle öğrenci memnuniyet formu gibi seçeneklere bırakılan yükseköğretim denetim mekanizması problemlerin giderilmesinde yeterli olmamaktadır. Bu sebeple standartların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar arttırılmalı ve sanat eğitimine gereken ilgi gösterilmelidir. Avrupa'da uzun süredir sanat eğitimi alanında akreditasyon çalışmaları uygulansa da, Türkiye'de sanat eğitimi üzerine akreditasyon çalışmaları çok yeni bir süreçtir. Ancak bilinmelidir ki yükseköğretimde gerekli kalite ve nitelikler akreditasyon çalışmaları ile mümkün olmaktadır. Böylece sanat eğitimi konusunda ulusal ve uluslararası düzeyde kaliteyi yakalayarak nitelikli sanat eğitimcileri yetiştirilebilir.

Bu çalışma hazırlanırken Türkiye'deki sanat eğitiminin mevcut durumu üzerine durulmuş, var olan sorunlara ışık tutması ve çözüm önerileri sunması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Akreditasyon, Sanat Eğitimi, Yükseköğretimde Akreditasyon,

[1] İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Görsel Sanatlar Yüksek Lisans Programı, https://orcid.org/0000-0002-6354-0050

Qualified Art Education and Accreditation in Higher Educatıon Institutions in Turkey

Technology and science that are developing today have also brought about the need for innovation and change in education. These changes have increased the importance given to quality in education at national and international levels, and accreditation in higher education has begun to come to the fore. Accreditation is an assurance process that measures and evaluates the necessary qualifications and standards of a particular institution, organization or department. Accreditation in art education refers to a practice aimed at improving the quality of education and improving the current situation.

Art education in higher education is an area where many problems are encountered for reasons such as curriculum, student and academic qualification, especially institutional infrastructure and equipment. In order to improve the quality of education in this process, which prepares professional life, attention should be paid to the measures to be taken for the problems identified. The financial structure of higher education institutions plays an active role in the hardware problems of workshops, which are one of the important areas of art education studies. For art, which has a rich area in materials, workshops should have sufficient equipment. In addition, academics who have not adopted an innovative educational approach and have a traditionalist attitude are also an obstacle to creativity. Such problems are accompanied by a lack of motivation in students, an inability to produce art, etc. it breeds such problems.

The Higher Education audit mechanism, which is usually left to options such as the student satisfaction form, is not sufficient to address the problems. For this reason, efforts to improve standards should be increased and the necessary attention should be paid to art education. Although accreditation studies in the field of art education have been applied in Europe for a long time, accreditation studies on art education in Turkey are a very new process. But it should be known that the necessary quality and qualifications in higher education are possible through accreditation studies. In this way, qualified art educators can be trained by achieving national and international quality in art education.

During the preparation of this study, the focus was on the current state of art education in Turkey, it was aimed to shed light on existing problems and offer solutions.

Keywords: Accreditation, Art Education, Accreditation in Higher Education,

Giriş

Özünde haz duygusu olan sanat için günümüze kadar birçok tanım yapılmıştır. En kısa tabiri ile bir ifade biçimi olan sanat; Hegel'e göre ruhun maddedeki görünümü iken Schiller için, insanın içindeki özgürlüğün ortaya çıkmasını sağlayan en önemli araçtır (Artut, 2006). Sanat,

kültürler ve insanlar arasında bağ kurarak dil, din ve ırk ayrımı yapmaksızın tüm canlılar arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran bir iletişim aracıdır.

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan gelişmeler ve değişimler sanatın görevlerinde de değişimlere sebep olmuştur. İlkel dönem mağara resimleri ile tarihe ışık tutan sanat günümüz duvar resimlerinde görsel zenginliğe dönüşmüştür. Değişen ihtiyaçlar ve gelişen teknoloji sanatta çok yönlü bakış açıları ve kullanım alanlarına yol açmaktadır. Bu durum sanat eğitimi için de farklı yaklaşım ve bakış açılarına gereksinim doğurmuş ve çağın gereksinimleri doğrultusunda estetik algı yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Sanat eğitimi, insanlara kendi iç dünyalarını estetik bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olurken, var olanı farklı bakış açılarıyla anlayıp hissedebilme becerisini vermeyi amaçlamaktadır. Sanat eğitiminin ilk hedefi sanatçı yetiştirmek değil; insanları yaratıcılığa yöneltmektir (Kaya, 2006). Yükseköğretim kurumları bu doğrultuda sanatın gelişmesine katkı sağlarken, yaratıcı ve yenilikçi eğitimci adaylarının yetişmesine de olanak sağlamaktadır.

Sanat; insanın dışa vurumla kendini özgürleştirmesi ve estetik tarafının yansımasıdır. Kendini ifade edemeyen insanlar, özgür düşünmekten yoksun yaratıcılıktan uzak kişilerdir. Hızla gelişen bir dünyada üretemeyen, özgün ve yaratıcı düşünceden yoksun bir toplum yok olmaya mahkumdur. Toplumların gelişebilmesi ve ilerleyebilmesi ancak eğitimle mümkündür. Nitelikli bir eğitim sistemi de sanat eğitiminden ayrı düşünülemez. *'Sanat eğitimi, bireylerin sadece yaratıcılıklarını ortaya çıkartmaz, o aynı zamanda bireyin ruhsal yönünün de doyurulmasına yardım eder ve bu yönü ile genel eğitim bütünlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır'* (Mercin ve Alakuş, 2007).

Küçük yaşlardan itibaren verilmesi gereken sanat ve yaratıcılık eğitimi yükseköğretim düzeyine gelindiğinde, bu beceriyi mesleki anlamda nasıl kullanacağına yönelik bir çalışmaya destek olmaktadır. Yükseköğretimde sanat eğitimi, öğrencilere sanat bilincini en üst düzeyde yaşatırken, eğitim almayı seçtikleri sanat programlarında da nitelikli bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Günümüzde sanat eğitimi genel olarak, güzel sanatların tüm alanlarını kapsayan, okul içi ve dışı yaratıcı eğitim faaliyetini ifade etmektedir. Ancak ülkemizde sanata bakış açısı sanat eğitimi için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Özellikle sanat; işlevselliği olan nesnelere estetik bir değer katarken, bu alanda üretilen eserlerin yaratıcılık ve estetik yönü yıllarca arka plana atılmıştır (Alp, 2009). Toplumsal ve kurumsal sorunlar göz önüne alındığında; hayal gücü gelişmiş, analiz gücü yüksek, yenilikçi ve çözüm üretebilen yaratıcı ve özgün insan yetiştirmek

gibi hedeflerden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu durum eğitim politikasındaki eksikliklerin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekerken sanat eğitiminin ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye'de sanat eğitimine verilen önemin yeterli düzeyde olmaması birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Öğrenciler yükseköğretimde eğitim alacakları sanat programlarını seçerlerken kimi zaman bilinçsizce seçimler yapılmaktadırlar. Merkez sınav sisteminde yeterli puanı alamayan öğrenciler yükseköğretimde sanat eğitimi programlarını alternatif bir seçenek olarak görebilmektedirler. Bu durum eğitim kurumları bakımından nitelikli öğrenci profilinde de sorun teşkil edebilmektedir.

Gelişen toplumlar üreterek var olmaktadır. Sanatın doğasında var olan yaratım ve üretim, eğitimle bir araya gelerek toplumları refaha erdirebilecek seviyeye taşınabilir. Ancak sanat eğitimindeki iyileşme ve reform ihtiyacı akreditasyonun sağladığı standartlar ve niteliklerle mümkün olabilmektedir. Böylece yükseköğretimde sanat eğitimi iyileştirilerek daha ileri seviyelere gidebilir ve ülkenin sanat anlayışında köklü değişikliklere yol açabilir.

Türkiye'de Sanat Eğitiminin Tarihsel Süreci

Türkiye'de sanat eğitimi ilk olarak batı eğitimi esas alınarak 1793'de Müderrishane-i Berr-i Hümayunu'nda resim dersi ile başlamıştır. Askeri eğitimdeki batılılaşma resim sanatında da kendini göstermiş ve 1834 yılında açılan ve askeri liseye öğrenci yetiştirmeyi hedefleyen Mekteb-i Fünun-i Harbiye, 1869 yılında serbest resim dersleri vermeye başlamış, ışık-gölge tekniği kullanılarak desenlerde perspektif kuralları batı eğitiminin tekniklerine uygun olarak eğitim programında yerini almıştır. Mezun olan öğrencilerden resim yeteneği olanlar sanat eğitimcisi olarak Menşe-i Muallimin'de resim öğretmeni yetiştirmişlerdir (Onan, 2005).

Osmanlı İmparatorluğu eğitimde ileri düzeyde gördüğü Avrupa düzeyine erişebilmeyi hedeflemiş ve batıya öğrenci göndermeye başlamıştır. Buradaki amaç; Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik seviyeyi öğrenerek askerî, endüstri ve eğitimde hangi yeniliklerin yapılması gerektiğini tespit etmektir. Böylelikle Osmanlı Devleti eski gücüne kavuşacak ve tekrar ayağa kalkabilecekti (Açık, 2020).

Akademik anlamda ilk sanat eğitimi 1883'de açılan Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'nde verilmeye başlamıştır. Paris Güzel Sanatlar eğitimini örnek alan kurumun müdürlüğünü Osman Hamdi Bey yapmaktaydı ve eğitim yabancılar tarafından verilmekteydi. Bu eğitimlerde resmin yanı sıra oymacılık, süsleme bilimi, mimarlık, tarih ve anatomi gibi derslerin de okutulmasına karar verilmiştir. Osman Hamdi Bey'in müdürlüğü bırakması ile Nazmi Ziya ve Çallı

Kuşağının Sanayii Nefise Mektebinde hoca olmaları, okuldaki yabancı kadronun egemenliğinin azalmasına sebep olmuştur.

1914 yılında açılan İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ile kurumun müdürlüğünü de yapan Sami Bey; kızların da sanat eğitimi almalarına olanak sağlamıştır. Sonrasında Sami Beyin yerine geçen Mihri Müşfik Hanım döneminde de çok sayıda kadın sanatçı yetişmiştir (Onan, 2005).

Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleştirilen yenilik ve devrimlerle birlikte Sanayii-Nefise Mektebi'nin ismi Devlet Güzel Sanatlar Akademisi olarak değiştirilmiştir. 1915 yılında resim öğrenimi için Almanya'ya giden Namık İsmail, 1926 yılında kuruma müdür olarak atanmıştır. Aynı yıl açılan Gazi Terbiye Enstitüsünde ise resim eğitimi 1932 yılında başlamış, ilk eğitimcileri olarak da İsmail Hakkı Tonguç, İsmail Hakkı Uludağ, Malik Aksel, Şinasi Barutçu, Mehmet Ali Atademir ve Hayrullah Örs görev almıştır.

'Atatürk'ün talimatı ile Türkiye'ye davet edilen, dönemin ünlü eğitimcilerinin de yeni okullaşma ve eğitim politikalarının tespitinde önemli etkileri olmuştur. Bu eğitimciler arasında John Dewey, Leipzing, Parker, Steihler gibi isimler yer almıştır' (Altınkurt, 2015). Yaratıcı eğitim sistemini savunan John Dewey, Türk eğitim sistemi ile ilgili rapor hazırlamış

Steihler de sanat eğitimi programlarının geliştirilmesi konusunda büyük katkı sağlamıştır.

1940 yılında toplumsal alanda Cumhuriyet bilinci ile hareketlilik dalgası yaratmış olan Köy Enstitülerinin kurulması ile sanat eğitiminde tiyatro, resim, müzik, halk oyunları ve el işi gibi konulara, 1943 yılından itibaren de beceri ve üretime ağırlık verilmiştir. Ancak 1938 yılında geleneksel eğitim anlayışına geri dönmeye başlayan eğitim sistemi ile resim derslerine ayrılan süre azaltılmış, 1952 ve 1956 yılları arasında da seçmeli ders olarak müfredatta yer almıştır. 1957 yılında ise lise eğitimi için hazırlanmış olan programa dekoratif resimler, şematik resim ve grafik gibi konular da eklenmiştir.

XX. yy.'da Türkiye'de sanat eğitimi ile ilgili İstanbul başta olmak üzere Ankara, Eskişehir, İzmir, Bursa ve ilerleyen yıllarda diğer illerde Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri açılmıştır. 1990 yılında 'Türkiye'de, Güzel Sanatlar Eğitimini Geliştirme Özel İhtisas Komisyonu'nun kuruluşu ile sanatlar eğitimi incelenip ve değerlendirilerek, çağdaş düzeyde sanat eğitimi amaçlanmıştır. 1981'de kurulan YÖK ile tüm yükseköğretim kurumları tek çatı altında toplanmış ve 1997 yılında YÖK, ''Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi'' ile eğitim fakültelerinde yapılanma tekrar düzenlenerek, güzel sanatlar ve ilköğretim düzeyinde sanat derslerine yönelik kitaplar hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur (Artut, 2006).

Akreditasyon ve Süreç

Akreditasyon, genel olarak sunulan mal veya hizmetlerin gerekli mükemmeliyet standartlarında sunulduğunun güvencesine yönelik bir sistemdir. Yükseköğretimde akreditasyon ise; kurumun ya da programın, ulusal veya uluslararası düzeydeki standartlara sahip olduğunu göstermeyi amaçlayarak kamuoyu önünde güven teşkil etmesine yönelik bir sistemdir (Aktan, 2010). Böylelikle yükseköğretim kurumu ya da uygulanan program saydamlık çerçevesinde gönüllülük ilkesi ile akademik kalitenin iyileştirilmesine yönelik sorumluluk sahibi olmaktadır. Akreditasyon tek seferlik bir süreç değildir, periyodik olarak sürekliliği olan bir uygulamadır. Akreditasyon sürecine başvuran bir yükseköğretim kurumu; önceden tespit edilen mükemmeliyet standartlarını karşılayacağını garanti etmektedir.

Genel olarak akreditasyonun amacı; nitelikli bir eğitim için en yüksek standartların garanti etmek ve üst düzey işbirliğine yardımcı olmaktır. Ayrıca akreditasyon, eğitim kalitesi düşük yükseköğretim kurumlarını açığa çıkarmak konusunda önem taşımaktadır.

Bir akreditasyon sürecinde belirli aşamalar bulunmaktadır. Bunların başında standartların tespit edilmesi gelmektedir. Akreditasyon kurumu, akreditasyonu talep eden kurum ya da eğitim programını değerlendirecek mükemmelliyet standartlarını tespit etmesi ile süreci başlatmaktadır. Ardından hazırlık ve öz değerlendirme süreci gelmektedir. Buradaki işlem eğitim kurumunun kendi ön hazırlık çalışması ve öz değerlendirmesini ifade etmektedir. Ön hazırlık çalışması içerisinde gerekli belge ve dökümanlar bir araya getirilerek yazılı bir rapor hazırlanır.

Eğitim kurumunun kendi bünyesindeki hazırlıklarının ardından bir dış değerlendirme süreci başlamaktadır. Akreditasyon kurumu tarafından görevlendirilmiş olan uzmanlar tarafından yapılan ziyaret ile eğitim kurumunun ya da programının performans yönünden konum ve statüsü dış değerlendirmeye tabi tutulur. Değerlendirme faaliyetleri akreditasyon kurumları bünyesindeki alanında uzman kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu sürecin başlaması ile akreditasyon talep eden kurum ya da program beklenen standartlara uygunluk gösterip göstermemesi ile ilgili belirli bir süre izlemeye alınmaktadır.

Tüm sürecin sonucunda akreditasyon kurumu, akreditasyon komisyonunu toplayarak akreditasyona başvurusunda bulunan eğitim kurumu veya programın statüsünü onaylama ya da reddetme kararını alır (Aktan, 2010). Ancak eğitim kurumu ya da program bu süreç sonunda onay belgesini alsa da, yerine getirilen standartların devamlılığı adına belirli periyodik dönemlerde tekrar değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Nitelikli Sanat Eğitimi

Ülkelerin sosyal ve ekonomik düzeyde refaha ermesinde yetişmiş insan gücünün önemi büyüktür. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre eğitim; insanların yaratılışlarından itibaren var olan zeka ve hafıza gibi özelliklerinin yanı sıra kişilerde var olan yetenekleri geliştirmek ve onları hayatta başarılı olabilecek bir şekilde yetiştirmek demektir (Baltacıoğlu, 1995). Eğitim her ne kadar okul içi ve okul dışı faaliyetleri kapsasa da bilgi ve becerilerin topluma kazandırılmasında yükseköğretim kurumlarının önemi göz ardı edilemez. Bu durum da her geçen gün yükseköğretim eğitimine talebi arttırmaktadır. Ancak eğitim kurumlarının, öğrencilerin sorunlarına çözüm getirebilme konusunda bazı aksaklıklarla karşılaşılmaktadır. Birçok öğrenci sanat eğitim için yükseköğretime başvurduğunda içerik hakkında yetersiz bilgiye sahiptir. Bu da ülkemizde sanatın doğru ifade edilmemesinden dolayı, sanat eğitimi programlarının da anlaşılmaması gibi sorunları doğurmaktadır (Özsoy, 2015).

Günümüzde Güzel Sanatlar Fakültelerindeki ana sanat dallarının temel görüşü topluma sanat eğitimcileri yetiştirmektir. Bu sebeple üniversiteler, uyguladıkları akademik program ile hem sanatçı hem de sanat eğitmeni yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar (Altınkurt, 2015). Nitelikli bir eğitimci beraberinde nitelikli bir eğitimin de kapısını açmaktadır. Empati kabiliyeti yüksek, çağdaş eğitim anlayışını benimsemiş ve gerekli bilgi donanımına sahip eğitimciler eğitim kalitesini yükselteceği gibi öğrenci motivasyonu için de büyük önem teşkil etmektedirler. Aşırı otoriter ve baskıcı bir yaklaşım, öğrencinin üretkenliğini kısıtlar ve öğrencilerde özgüven problemine yol açarak sanat üretiminin önünde bir engel teşkil eder (Aral, 1999). Alışılagelen sistemin devam ettirilmesi ve çağın gereksinimlerini takip etmeyen eğitimcilerin bireysel eğitim anlayışına uzak olması da farklı algı düzeyindeki öğrencileri olumsuz yönde etkilemektedir. Çağdaş eğitim anlayışıyla birlikte, bilgi ve beceri kazandırmayı hedefleyen, kişide var olan yeteneği açığa çıkararak, topluma üretken ve yaratıcı kişiler kazandırmayı amaç edinen eğitimciler toplumu her alanda ileri taşımayı da görevleri bilmektedirler. Nitelikli bir sanat eğitimi, gerekli müfredat ve programların geliştirilmesi kadar, onu uygulayacak düzeydeki eğitimcilerin de gerekli sanat anlayışı ve bilgi düzeyinde olmalarına bağlıdır (Bilirdönmez ve Karabulut, 2016).

Sanatın doğasında yaratıcılık vardır. Yaratıcı olabilmek için öncelikle bireyin kendine güven duyması, bağımsız düşünebilmesi ve özgün olması gerekmektedir. Bunda eğitimciler kadar kurumların alt yapısı, donanım ve öğretim yöntemleri gibi etmenler de karşımıza çıkmaktadır. Yaratıcılık doğuştan gelen bir yetenektir ve geliştirilebilmesi için uygun çevre koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu koşular; atölye, yardımcı kaynaklar, derslik ve diğer

materyallerin yeterliliği gibi unsurlardır. Atölyenin fiziki yeterliliği ve düzeni, özellikle ışıklandırılması konsantrasyonu etkileyen unsurların başında gelmektedir. Bu sebeple atölyedeki genel durumu sanatsal faaliyetlere uygun olmalıdır. Ayrıca kurumun finansal koşullarından kaynaklanan teknolojik olanakların yetersizliği de ders verimliliğini doğrudan olumsuz etkilemektedir.

Eğitim ve öğretimde yapılanma ile ilgili yapılan araştırmaların yetersizliği ve değişken eğitim politikaları da karşılaşılan en belirgin sorunlardandır. Her siyasi dönem sürecinde eğitim politikalarındaki değişiklik, öğrencilerin eğitim sürecindeki süreklilik konusunda güven problemi yaşamasına sebep olmaktadır (Aykut, 2006).

Sanat eğitiminde müfredat çok tartışılan bir konudur. Nitelikli bir sanat eğitimi için, çağın sürekli gelişen ve değişen koşullarına göre kendini yenileyebilen bir eğitim programı ile mümkün olabilmektedir (Buyurgan, 2012). Müfredat geliştirme çalışmalarında yaratıcılık geliştirmeye yönelik daha fazla program eklenmelidir. Ancak bu eğitim programlarına ayrılan süreç önem teşkil etmektedir. Ayrıca seçmeli ve zorunlu seçmeli dersler adı altında öğrencilerde algısal problemlere mahal vermeden sanata ve mesleğe yönelik daha çok ders seçeneği sunulmalı ve alana bağlı olarak öğrencinin seçeneğine bırakılmalıdır.
Sanat eğitimi sadece sınıf ya da atölye ortamı ile sınırlı bir faaliyet olarak kabul edilemez. Bu sebeple sanat eğitiminde derslik ve atölye çalışmalarının yanı sıra müze ve galeri gibi faaliyetlere de ağırlık verilmesi öğrencilerde hem farklı bakış açılarına olanak tanırken, hem de araştırmacı bir kimlik kazandırmaya da vesile olmaktadır.

Sonuç

Disiplinler arası bir sisteme sahip olan sanat eğitimi için ölçme ve değerlendirmede geliştirilmiş bir sistemin olmaması, kaliteyi belirlemede akreditasyonu zorunlu kılmaktadır. Nitelikli bir sanat eğitimi için ilk önce özgür, yenilikçi, yaratıcı ve estetik bir eğitim anlayışını benimsemek gerekmektedir. Özellikle eğitim kurumu ve eğitmenlerin yeterli düzeyde denetlenmemesi karşılaşılan problemlerin çözümünü ve eğitimde ileriye gitmeyi engellemektedir. Eğitim ve öğretim üyelerindeki yeterlilik; aldıkları eğitim düzeyi, deneyimleri ve iletişim kurmadaki becerileri ile ölçülmektedir. Eğitimcilerin çağın teknolojisinden geri kalmaları ve geleneksel eğitim anlayışıyla devam etmeleri, öğrencilerde yaratıcılık ve özgünlük ile ilgili yetersizlik bir alt yapı oluşturmaktadır.

Sanat eğitimi sorunlarından bir diğeri de fiziki yetersizlik yani; derslik, atölye, alana özgü malzeme ve teknik yetersizlik olarak görülebilir. Bu genellikle kurumların mali kaynaklarıyla orantılı bir durum gibi görünse de kimi durumlarda sanat eğitimin diğer bölümlere göre daha önemsiz sayılması da buna sebep olmaktadır. Derslik ve materyallerin sınıf mevcudunu karşılayacak yeterlilikte temin edilmesi, öğrencilerin derse bakış açılarında ilgi uyandırmasına teşvik etmektedir.

Sanat eğitimi sadece atölye eğitimi ile sınırlı kalmamalıdır. Eğitimi destekleyecek müze ve galeri faaliyetleri gibi etkinliklerin de müfredata eklenmesi öğrencilerde çok yönlü bir bakış açısını desteklerken farklı disiplinler konusunda da alt yapılarını desteklemeye yardımcı olacaktır.

Teknolojinin gelişmesi ile her ne kadar istenilen tüm bilgilere internet aracılığı ile ulaşabilme durumuna sahip olunsa da kütüphanelerin önemi göz ardı edilememelidir. Kütüphaneler öğrencilerdeki araştırma ruhunu geliştirmeleri açısından önemli bir teşvik alanıdır.

Sanat eğitiminin bünyesinde birçok disiplini barındırması beraberinde de birçok sorunu getirmektedir. Nitelikli bir sanat eğitimi için bu sorunların çözümlenmesi eğitim sistemini ileriye taşıyacağı gibi topluma faydalı, yaratıcı ve üretken bireylerin yetişmesine de yardımcı olacaktır. Ancak günümüzde eğitim kalitesini uluslararası bir boyuta taşıma konusun da en etkili yöntem akreditasyon olarak görülmektedir. ancak kurumların ve verdikleri eğitim programların akreditasyonu ile eğitim kalitesinde yüksek standartlara ulaşmak ve bu kaliteyi sürdürmek mümkün olacaktır.

Kaynak

Açık, K. (2020). Sanat Eğitiminde Yenilenme, Dönüşümler ve Akreditasyon, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Aktan, C. C. (2010). Yüksek Öğretimde Akreditasyon, (2): 137- 155.

Alp, K. Ö. (2009). Uygulamalı Sanatlar Eğitiminde Tasarım, Yapı, İşlev, Estetik ve Algı Sorunu, (1): 48-59.

ALTINKURT, L. (2015). Türkiye'de Sanat Eğitiminin Gelişimi, (12): 124-136.

Aral, N. (1999). Sanat Eğitimi - Yaratıcılık Etkileşimi (15): 11 – 17.

Artut, K. (2006). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Ankara: Anı Yayıncılık, S: 3-45.

Aykut, A. (2006). Günümüzde Görsel Sanatlar Eğitiminde Kullanılan Yöntemler, (21): 33-42.

Baltacıoğlu, I. H. (1995). Talim ve Terbiye'de İnkılap, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s:15-27.

Bilirdönmez, K. ve Karabulut, N. (2016). Sanat Eğitimi Süreç ve Kuramları, (65): 343-355.

Buyurgan, S. ve Buyurgan U. (2012). Sanat Eğitimi ve Öğretimi / Eğitimin Her Kademesine Yönelik Yöntem ve Tekniklerle, Ankara: Pegem Akademi, S: 2-20.

Kaya, A. (2006). İlköğretim II. Kademe Sanat Eğitiminde Motivasyonun Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mercin, A. ve Alakuş, A. O. (2007). Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği, (9): 14-20.

Onan, B. C. (2005). Sanat Eğitimi Yöntemleri / Yeni Yaklaşımlar, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özsoy, V. (2015). Görsel Sanatlar Eğitimi, Ankara: Pegem Akademi, S: 3-25.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA GELİŞTİRME HARCAMALARI, TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ:1990-2019

Arş. Gör. Önder Balcı

Kafkas Üniversitesi

0000-0003-856-0267

Arş. Gör. Murat Akça

Kafkas Üniversitesi

0000-0002-9974-8697

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

ÖZET

Günümüzde ekonomik büyümenin kaynakları olarak sermaye ve emek gibi klasik üretim faktörlerinden daha çok teknolojik ilerlemelerin payının olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de gerçekleştirilen araştırma-geliştirme harcamalarının ve literatürde Solow Artığı olarak adlandırılan toplam faktör verimliliğinin büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Araştırma-geliştirme harcamasındaki artışların teknolojik yenilik ve icatları uyardığı ve bu sayede ortaya çıkan yenilik ve icatların toplam faktör verimliliğini artırarak büyüme üzerinde pozitif etki yaptığı hipotezi araştırmanın temel konusunu teşkil etmektedir.

1990-2019 dönemi için büyüme oranı bağımlı değişken araştırma-geliştirme harcamaları ve toplam faktör verimliliği endeksi bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Büyüme hızı ve araştırma-geliştirme harcamaları verisi Dünya Bankası'nın World Development Indicators veri tabanından, toplam faktör verimliği endeksi verisi ise Penn World Table 10.0 veri tabanından elde edilmiştir. Ekonometrik analizde farklı seviyelerden durağanlık derecesine sahip değişkenler arasında eş bütünleşme analizine olanak veren ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre toplam faktör verimliliği ile ekonomik büyüme arasında hem uzun dönemde hem de kısa dönemde istatiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Toplam faktör verimliliği endeksindeki 1 birimlik bir artış uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde 24,7

birim pozitif artış yaratmaktadır. Diğer yandan araştırma-geliştirme harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi bakımından istatiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır. Türkiye'de yapılan ar-ge harcamalarının icat-yenilik yaratmayarak verimlilik ve büyümeyi yeterli düzeyde arttırmadığı, daha çok belirli bir ürün/ürünler üzerinde veya üretim süreçlerinde iyileştirmeler yapma şeklinde gerçekleştiği ileri sürülebilir. Diğer yandan Türkiye'de araştırma geliştirme harcamalarının OECD ortalamasının çok altında olması büyümeyi anlamlı ölçüde etkilemediği şeklinde açıklanabilir. Elbette ki bunun bilimsel açıdan açıklanması başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Anahtar Kelimeler: Toplam Faktör Verimliliği, Ar-Ge Harcamaları, Büyüme, ARDL Modeli

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte kitlesel mal üretimi tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar hızla artmaya başlamıştır. Bir yandan artan uluslararası rekabet diğer yandan nüfus artışı gibi nedenlerle oluşan talep baskısı zaten var olan kıt kaynaklar sorununu daha da artan bir önemde gündeme getirmeye başlamıştır. Mevcut girdilerle daha fazla miktarda üretim ya da aynı üretim seviyesini daha az girdi ile gerçekleştirmek olarak tanımlanan verimliliği, dolasıyla toplam üretimi ve ekonomik büyümeyi, artırmanın yeni yol ve yöntemleri iktisadın uğraş alanlarından birisi olmuş ve giderek artan bir ilgi ile iktisat biliminin temel konularından birisi haline gelmiştir.

Başta A. Smith (1776) olmak üzere klasik iktisatçılar yaratılan refah ve zenginliğin sermaye birikimi ve serbest dış ticaretten kaynaklandığını ileri sürerken bu toplumsal ilerlemenin temelinde esas itici gücün uzmanlaşma ve iş bölümündeki artış olduğunu vurgulamakta, diğer bir ifade ile emek verimliliğinin önemini işaret etmektedirler. Benzer şekilde J. Schumpeter (1942) girişimlerin öncülüğünde gerçekleşen yeniliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini yaratıcı bir yıkıma benzeterek, süreç ve ürün yeniliklerin sermaye birikimindeki önemine dikkat çekmiştir. K. Arrow (1962), çıktıda meydana gelen artışların emek gücünün bilgi-becerisinde artışlardan kaynaklandığını ileri sürerek yaparak öğrenme yoluyla verimliliğin arttığını vurgulamıştır.

R. Solow (1956), ekonomik büyümenin kaynakları üzerine yaptığı çalışmalarda üretimde meydana gelen artışın tümünün sermaye birikimi ve emek gücündeki artışlarla

açıklanamadığını, bunların yanında ülke ekonomilerinde dışsal olarak belirlenen teknolojik ilerlemelerinde payının olduğunu ileri sürerek literatüre Solow Artığı olarak geçen toplam faktör verimliliğini hesaplamaya çalışmıştır. Solow'u takiben başta P. Romer (1994) ve R. Lucas (1988) gibi iktisatçılar teknolojik ilerlemenin dışsal olmadığını, eksik rekabet ve ölçeğe göre artan getiri koşullarında firmaların ar-ge harcamaları yoluyla yeni teknolojiler yarattıkları, bu sayede büyümenin sürekliliğinin sağlandığını ileri sürmüşlerdir.

Günümüzde ekonomik büyümenin sermaye ve emek faktörleri yanında büyümenin en önemli kaynağı olarak görülen teknolojik ilerlemeler bir yandan firmalar diğer yandan üniversiteler ve devlet eliyle araştırma-geliştirme (ar-ge) faaliyetleri sayesinde gerçekleştirilmektedir. Bu tür faaliyetlere ayrılan kaynaklar ve istihdam edilen ar-ge elemanlarının nitelik ve sayısı ülkelerin teknolojik ilerlemeler üzerindeki gücünü de göstermektedir. Bu çalışmada Türkiye'de gerçekleşen ar-ge harcamalarının ve Solow Artığı olarak adlandırılan toplam faktör verimliliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ekonometrik analizle araştırılmaya çalışılmıştır. Ar-ge harcamalarındaki artışların teknolojik yenilikleri uyardığı ve bu sayede ortaya çıkan yenilik ve icatların toplam faktör verimliliğini artırarak ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaptığı hipotezi araştırmanın temel konusunu teşkil etmektedir.

2. TEORİK LİTERATÜR

1960'lardan itibaren başta R. Solow olmak üzere neo-klasik iktisatçıların büyüme muhasebesi yoluyla GSYH'nın ve dolayısıyla da büyümenin kaynaklarını araştırmaya başlaması giderek artan bir oranda ilgi çekmeye başlamıştır. Gerçekleşen ekonomik büyümenin ne kadarının hangi sektörden kaynaklandığı araştıran bu çalışmalar hem ülke düzeyinde hem de ülkeler arası karşılaştırmalara olanak veren yöntemlerle yapılagelmiştir. Bu sayede ekonomik büyüme üzerinde hangi faktörün daha etkili olduğu hesaplanabilmekte ve iktisat politikaları oluşturulurken kaynakların etkin dağıtımını sağlayacak politikaların seçiminde yol gösterici olmaktadır.

Griffith vd., 1970-1992 dönemi için 12 OECD ülkesinin imalat sanayilerini incelemiş ve ar-ge harcamalarının inovasyon yoluyla toplam faktör verimliliği üzerinde pozitif ve istatiksel olarak anlamlı ilişkiler bulmuşlardır (Griffith, Redding & Reenen, 2000: 44).

Geullec, 1980-1998 döneminde 16 OECD ülkesinde ar-ge harcamaları ile toplam faktör verimliliği arasındaki uzun dönemli ilişkileri analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre ülke içindeki çeşitli ar-ge faaliyetlerinin verimlilik ve büyüme üzerinde olumlu etkisi ortaya konulurken dış kaynaklı ar-ge faaliyetlerinin verimlilik ve büyüme etkisinin daha geniş bir etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Guellec,2001:115).

Saygılı & Cihan, Türkiye ekonomisini 1972-2003 dönemindeki sermaye birikim sürecini verimlilik ve büyüme ekseninde analiz etmişlerdir. 1980'e kadar Türkiye ekonomisinde büyümenin önde gelen kaynağı olarak sermaye birikimi ve işgücü verimliliğindeki artışların önemli bir payı olduğunu ancak 1980'lerden sonra ihracata dayalı sanayileşme modeline geçişle birlikte toplam faktör verimliliğinin büyümedeki payının giderek artığını ve 1990'larda bir miktar yavaşlamasına karşın 2000'li yıllarda yeniden hız kazandığı sonucuna ulaşmışlardır (Saygılı & Cihan, 2005:103).

Açıkgöz & Çatalbaş, 1968-2006 dönemi Türkiye ekonomisinde toplam faktör verimliliği ve büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmaya göre, 1980 sonrası dönemde,1991-1995 dönemi hariç tutulursa, 2006 yılına kadar büyümenin en önemli kaynağının toplam faktör verimliliği olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Açıkgöz & Çatalbaş, 2010:19).

Kolsuz & Yeldan (2014:63), 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynaklarını araştırdıkları çalışmalarında 1980-2010 döneminde toplam faktör verimliliğinin büyüme hızına katkısını ortalama yüzde 0,89 ve toplam faktör verimliliğinin GSYH'ye katkısını yüzde 18,70 olarak bulmuşlardır. Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç ise adı geçen dönemde emek verimliliğin GSYH'ye katkısı düzenli olarak düşme eğiliminde iken sermaye ve toplam faktör verimliliğinin katkısının düzenli olarak artmasıdır.

Kamacı vd., 1995-2016 dönemi için Türkiye'nin de dahil olduğu 15 OECD ülkesinde toplam faktör verimliliği ve büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Buna göre toplam faktör verimliliğinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşmışlardır. Toplam faktör verimliliğindeki 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi 1,19 birim arttırdığı gözlenmiştir (Kamacı vd., 2019: 34).

Gündüz vd. 1991-2016 dönemi Türkiye ekonomisi için yaptıkları çalışmada Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu tahmin etmişler ve buradan hareketle büyümenin kaynaklarını açıklamaya çalışmışlardır. Yapılan analize göre toplam faktör verimliliğinin ekonomik

büyümeye yüzde 0,039 düzeyinde pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır (Gündüz vd., 2018:267).

Vergil ve Abasız (2008:184), 1968-2006 döneminde Türkiye ekonomisi için toplam faktör verimliliğini tahmin ederek hesaplamaya çalışmışlar ve toplam faktör verimliliğinin ekonomik büyümeye katkısını yüzde 30 olarak bulmuşlardır.

Özdemir (2019: 57) Türkiye ekonomisinde 1960-2014 döneminde toplam faktör verimliliği ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Uzun dönemde toplam faktör verimliliği ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü ve negatif ilişki bulunmuştur. Büyümedeki yüzde 1'lik artış toplam faktör verimliliğini yüzde 2,11 azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışkan & Biber (2019:323) 1950-2016 döneminde Türkiye'de toplam faktör verimliliği ile ekonomik büyüme arasında da pozitif ve çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmışlardır.

3. MODEL, VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

3.1. Model ve Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye için Araştırma Geliştirme (AR-GE) harcamaları ve toplam faktör verimliliğinin büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için aşağıda gösterilen model kullanılacaktır.

$$G_t = b_0 + b_1 ARGE + b_2 TFV + \varepsilon_t \quad (1)$$

Çalışmada, Türkiye'de yapılan AR-GE harcamalarının ve toplam faktör verimliliğinin büyüme üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için 1990-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Yukarıdaki modelde G; yüzdesel olarak büyüme hızını, ARGE; yüzdesel olarak GSYİH içerisindeki AR-GE harcamalarını, TVF ise; bir endeks olarak toplam faktör verimliliğini göstermektedir. Büyüme hızı ve AR-GE harcamaları verisi Dünya Bankası'nın World Development Indicators veri tabanından, toplam faktör verimliği endeksi verisi ise Penn World Table 10.0 veri tabanından elde edilmiştir.

3.2. Ekonometrik Yöntem ve Sonuçlar

Ekonometrik analiz yapılmadan önce serilerin durağanlığı belirlenecek ve serilerin durağanlık derecelerine göre uygulanacak olan eşbütünleşme testine karar verilecektir. Bu bağlamda serilerin durağanlığını test etmek için, literatürde sıklıkla kullanılan geleneksel birim kök testleri Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi (ADF) ve Phillips Perron Birim Kök Testi (PP) ve yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot Andrews birim kök testi uygulanacaktır.

3.2.1. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılacak olan serilere öncelikle geleneksel birim kök testleri uygulanmıştır. ADF ve PP birim kök testlerinin her ikisinde de sıfır hipotezi serilerin durağan olmadığını yani birim kök içerdiğini, alternatif hipotez ise serilerin durağan olduğunu yani birim kök içermediğini göstermektedir. PP ve ADF birim kök testleri arasındaki fark ise; PP birim kök testine göre hata terimleri istatistiksel olarak bağımsız değildir, aralarında bir bağımlılık vardır ve homojen dağılım yerine heterojen dağılım göstermektedir. Tablo 1'de ADF ve PP birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

		ADF		PP	
		Sabitli	**Sabitli-Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli-Trendli**
G	I(0)	**5,6509 (0,0001)***	**5,6215 (0,0004)***	**5,9288 (0,000)***	**6,7617 (0,000)***
	I(1)	----------	----------	----------	----------
ARGE	I(0)	1,1446 (0,9969)	**3,5141 (0,058)*****	0,9741 (0,9951)	2,2217 (0,4606)
	I(1)	**6,8988 (0,000)***	**7,3650 (0,000)***	**6,8065 (0,000)***	**7,3650 (0,000)***
TFV	I(0)	**4,5540 (0,001)***	**4,3976 (0,009)***	**3,3409 (0,022)****	**3,2597 (0,09)*****
	I(1)	**6,5086 (0,000)***	**6,3909 (0,0001)***	**8,0444 (0,000)***	**8,6105 (0,000)***

*; 0.01, **;0.05, ***;0.10 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Uygulanan birim kök testi sonuçları incelendiğinde; G değişkenin hem ADF hem de PP birim kök testlerine göre düzeyde durağan olduğu, ARGE değişkenin ise hem ADF hem de PP birim kök testlerine göre birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geldiği görülmektedir. TFV değişkeni ise ADF birim kök testine göre düzeyde durağan iken PP birim kök testine göre birinci farkı alındıktan sonra durağan hale gelmektedir.

3.2.2. Zivot Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

Geleneksel birim kök testleri yapısal kırılmalara yer vermediğinden dolayı serilerde birim kök olmadığı halde birim kök olduğu sonucunu verebilmektedir. Bu nedenle serilere geleneksel birim kök testleri uygulandıktan sonra yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri de uygulanmalıdır. Bu nedenle çalışmada Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen ve serideki kırılmaları içsel olarak kabul eden Zivot Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Bu birim kök testi yapısal kırılmanın zamanının bilinmediği varsayımı altında tek kırılmayı dikkate almaktadır. Zivot Andrews birim kök testinin sıfır hipotezi serilerin durağan olmadığını, alternatif hipotezi ise serilerin yapısal kırılma ile durağan olduğunu göstermektedir. Sıfır hipotezinin kabul edilmesi, yapısal kırılmaların geleneksel birim kök testlerini etkilemediğini ve serilerdeki durağan dışı durumun yapısal kırılmadan kaynaklanmadığını göstermektedir. Tablo 2 ve Tablo 3'te Zivot Andrews birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 2. Zivot Andrews Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli)

Değişken		Zivot-Andrews (Sabitli)		
		t istatistiği	Kırılma Tarihi	Kritik Değerler
G	I(0)	**-6,055959***	2003	%1= -5,34 %5= -4,93
	I(1)	----------	----------	%1= -5,34 %5= -4,93
ARGE	I(0)	-3,379447	2007	%1= -5,34 %5= -4,93
	I(1)	**-8,159578***	2010	%1= -5,34 %5= -4,93
TFV	I(0)	-3,942807	2004	%1= -5,34 %5= -4,93
	I(1)	**-6,774408***	2002	%1= -5,34 %5= -4,93

*; 0.01, **;0.05, ***;0.10 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Tablo 3. Zivot Andrews Birim Kök Testi Sonuçları (Sabitli ve Trendli)

Değişken		Zivot-Andrews (Sabitli ve Trendli)		
		t istatistiği	Kırılma Tarihi	Kritik Değerler
G	I(0)	**-5,932729***	2011	%1= -5,57 %5= -5,08
	I(1)	----------	----------	%1= -5,57 %5= -5,08
ARGE	I(0)	----------	----------	%1= -5,57 %5= -5,08

	I(1)	**-7,996790***	2010	%1= -5,57	%5= -5,08
TFV	I(0)	-4,214048	2003	%1= -5,57	%5= -5,08
	I(1)	**-6,579477***	2002	%1= -5,57	%5= -5,08

*; 0.01, **;0.05, ***;0.10 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Zivot Andrews birim kök testi sonuçları incelendiğinde; G serisinin düzeyde durağan olduğu, ARGE ve TFV serilerinin ise birinci farkları alındıktan sonra durağan oldukları görülmektedir. Hem geleneksel birim kök testleri hem de tek yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök test sonuçlarına göre; G serisi I(0), ARGE ve TFV serileri ise I(1) olarak tespit edilmişlerdir.

Birim kök testi sonuçlarına göre seriler farklı düzeylerde durağan olduklarından dolayı, seriler arasındaki eşbütünleşme analizi, farklı seviyelerde durağan olan seriler için analiz yapmaya imkân sağlayan ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edilecektir.

3.2.3. ARDL Sınır Testi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için kullanılan en yaygın eşbütünleşme testleri Engle-Granger(1987) ve Johansen(1988) testleridir. Her iki testin uygulanabilmesi için de serilerin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir ve bu ön koşul uygulamada önemli bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Peseran, Smith ve Shin(2001) tarafından geliştirilen ARDL yaklaşımı, farklı seviyeden durağan olan seriler arasında eşbütünleşme analizi yapılmasına imkan sağlamaktadır. ARDL modelinin diğer eşbütünleşme testlerine göre birtakım avantajları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olması bu testin uygulanmasına bir engel teşkil etmemektedir. Yani değişkenlerin hangi seviyede durağan olduklarının bir önemi yoktur. Fakat Pesaran vd.(2001) tarafından belirtilen kritik değerler I(0) ve I(1) için belirtildiğinden dolayı, değişkenler I(2) olduğu zaman bu test yapılamamaktadır. Bundan dolayı eşbütünleşme testi yapmadan önce birim kök testlerinin yapılması önem arz etmektedir. ARDL testinin bir diğer önemli avantajı ise, kısıtsız hata düzeltme modeli kurulduğundan dolayı, diğer eşbütünleşme testlerine göre daha güvenilir sonuçlar ortaya koymasıdır.

ARDL testinin yapılabilmesi için öncelikle kısıtsız hata düzeltme modeli kurulmalı ve Wald testi (F istatistiği) ile uzun dönem ilişkinin tespiti yapılmalıdır. 1 nolu eşitlik doğrultusunda kurulan kısıtsız hata düzeltme modeli aşağıda gösterilmiştir.

$$\Delta G_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_{1i} \Delta G_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \alpha_{2i} \Delta ARGE_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{3i} \Delta TFV_{t-i} + \alpha_4 G_{t-i} + \alpha_5 ARGE_{t-i} + \alpha_6 TFV_{t-i} + u_t \quad (2)$$

2 nolu resgresyon denklemi tahmin edildikten sonra Wald testi yardımıyla uzun dönem ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Wald testine ilişkin hipotezler;

$H_0 : \alpha_4 = \alpha_5 = \alpha_6 = 0$ (Eşbütünleşme yoktur)

$H_1 : \alpha_4 \neq \alpha_5 \neq \alpha_6 \neq 0$ (Eşbütünleşme vardır)

Wald testi sonucunda hesaplanan F istatistiği değeri, Peseran vd.(2001) çalışmalarında belirtilen kritik değerler ile karşılaştırılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modele ait F istatistik değeri ve kritik değerler Tablo 4'te gösterilmiştir. Daha sonra uzun dönem katsayıları tahmin etmek için 3 nolu eşitlikte yer alan ARDL modeli oluşturulmuştur.

$$G_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_{1i} G_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \alpha_{2i} ARGE_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{3i} TFV_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Uzun dönem katsayıları belirlendikten sonra, modelin uygun olup olmadığına karar vermek için diagnostik testler yapılmıştır. Diagnostik testlere ilişkin bilgiler Tablo 4'te gösterilmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin incelenebilmesi için 4 nolu eşitlikteki hata düzeltme modeli oluşturulmuştur.

$$\Delta G_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_{2i} \Delta G_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \alpha_{3i} \Delta ARGE_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_{4i} \Delta TFV_{t-i} + \alpha_1 EC_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Buradaki EC_{t-1} ile gösterilen değişken hata düzeltme terimidir ve bu terime ait katsayının negatif işaretli ve anlamlı olması beklenmektedir. Bu terime ait katsayı, kısa dönemde meydana gelecek dengesizliklerin ne kadarının uzun dönemde giderildiğini göstermektedir. Modele ait uzun dönemli katsayılar Tablo 5'te, kısa dönemli katsayılar ise Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Test İstatistiği	**Value**	**K**
F-İstatistiği	51.38700	2
Kritik Sınır Değeri		
Anlamlılık	**I0 Bound**	**I1 Bound**
10%	4,19	5,06
5%	4,87	5,85
2,5%	5,79	6,59
1%	6,34	7,52
Tanısal Test Sonuçları		
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test		3,136183 (0,20849

Heteroskedasticity Test: White	3,526894 (0,6193)
Ramsey Reset	
Jarque - Bera	0,549522 (0,759754)

Tablo 4'te ARDL sınır testi sonuçları gösterilmektedir. Sınır testi sonucunda hesaplanan F-İstatistik değeri (51.38700) 0,01ve 0,05 anlamlılık düzeylerinde üst kritik değerlerden büyük hesaplanmıştır. Bu durumda 0,01 ve 0,05 anlamlılık düzeylerinde değişkenler arasında uzun dönemde **eşbütünleşme ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır.** Ayrıca yapılan tanısal testler sonucunda; Breusch-Godfey Serial Correlation LM Test istatistik değerine göre modelde **otokorelasyon sorunu olmadığı**, Heteroskedasticity Test:White istatistik değerine göre modelde **değişen varyans sorunu olmadığı**, Jarque-Bera test istatistik değerine göre modelde **normal dağılım sorunun olmadığı** ve Ramsey Reset test istatistik değerine göre modelde **spesifikasyon hatasının olmadığı** sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Uzun Dönem Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
ARGE	-7.357733	5.820090	-1.264196	0.2188
TFV	24.78034	10.70478	2.314886	0.0299

Tablo 5'te ARDL sınır testine ait uzun dönem tahmin sonuçları gösterilmiştir. Uzun dönem tahmin sonuçları incelendiğinde; ARGE değişkeni ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Fakat TFV değişkeni ile büyüme arasında yüzde 5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	-18.08822	1.604027	-11.27675	0,0000
@TREND	0.236081	0.040836	5.781158	0,0000
D(TFV)	117.9380	7.385150	15.96962	0,0000
CointEq(-1)	-0.950214	0.073405	-12.94474	0,0000

Tablo 6'da hata düzeltme modeli sonuçları gösterilmektedir. Oluşturulan hata düzeltme modeli kısa dönemde oluşan dengesizliklerin uzun dönemde giderilme durumunu göstermektedir. Hata düzeltme modelinde hesaplanan hata düzeltme katsayısı (-0,950214) negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu duruma göre modelde kısa dönemde oluşan dengeden sapma durumları uzun dönemde giderilmektedir. Hata düzeltme modeli aynı

zamanda değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi de bize göstermektedir. Uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de TFV değişkeni ile büyüme arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Uzun dönem katsayılarının istikrarının ölçülmesine yönelik yapılan CUSUM ve CUSUMQ testlerine ait sonuçlar Şekil 1 ve Şekil 2'de gösterilmiştir. CUSUM ve CUSUM Q testi istatistiklerinden elde edilen eğriler, % 5 anlamlılığı ifade eden kritik sınır arasında olduklarından, tahmin edilen katsayıların uzun dönemde istikrarlı oldukları söylenebilir.

Şekil 1. CUSUM Testi

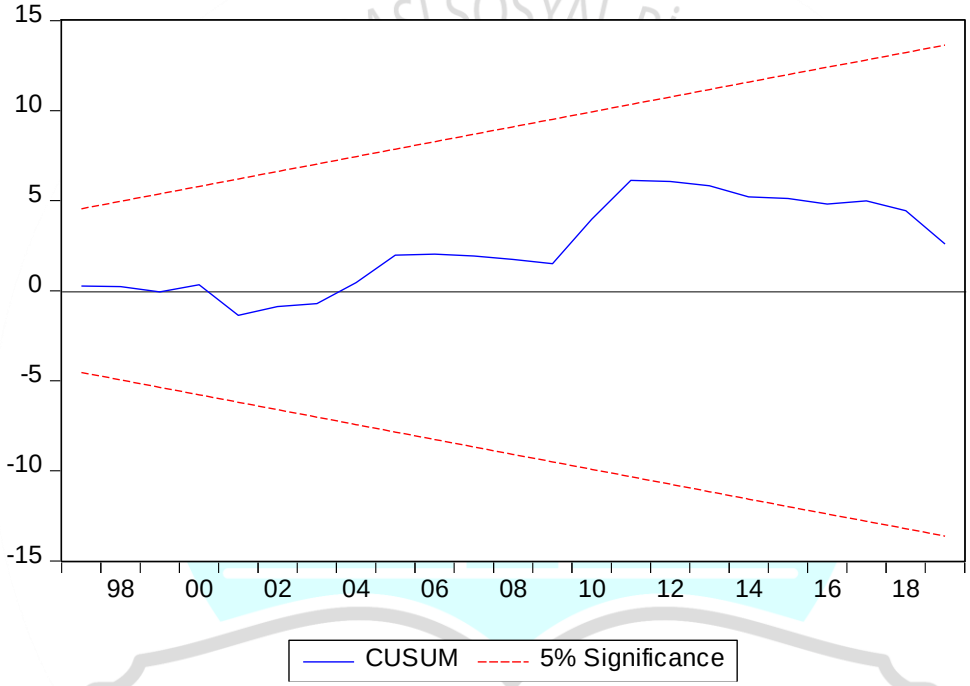

İZMİR
27 - 28 MART 2021

Şekil 2. CUSUM Q Testi

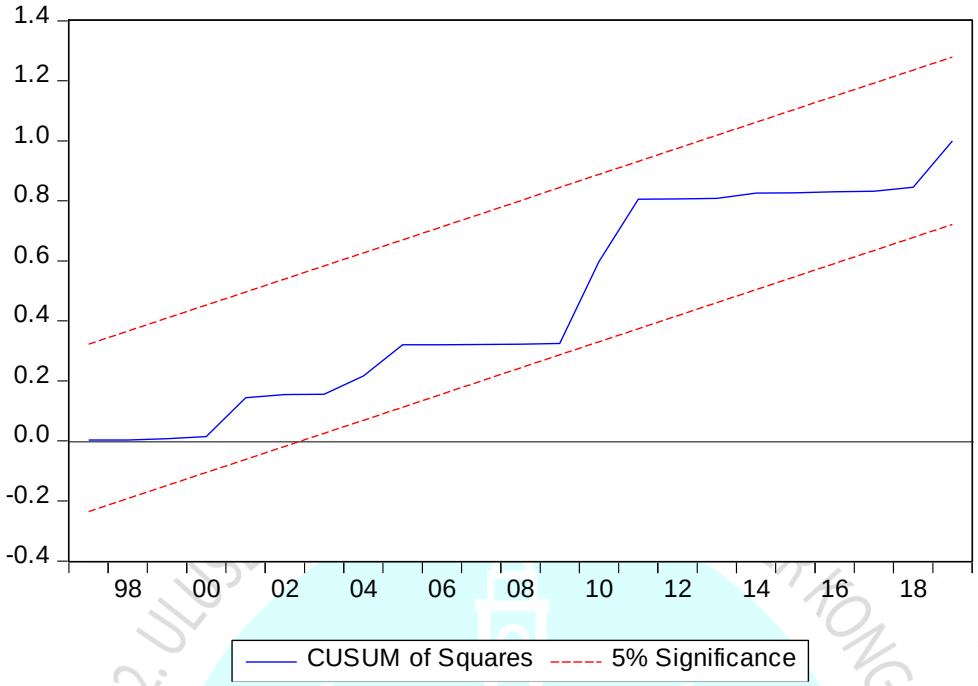

SONUÇ

1990-2019 döneminde Türkiye ekonomisinde Ar-Ge harcamaları, toplam faktör verimliliği ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada ilgili literatürle uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Türkiye'de ekonomik büyüme ile toplam faktör verimliliği arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulardan ilki Türkiye'de toplam faktör verimliliğinden büyümeye anlamlı bir nedensellik olduğudur. Toplam faktör verimliliği endeksindeki 1 birimlik bir artış uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde 24,7 birim pozitif artış yaratmaktadır. Elde de edilen bu sonuçların iktisadi büyüme literatürü ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. GSYH'deki artışların sermaye ve emek faktörü ilke açıklanamayan kısmı toplam faktör verimliliği tarafından gerçekleşmektedir.

İkinci bulgu ise Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bakımından istatiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamış olmasıdır. Bu sonucun ortaya çıkması, Türkiye'de gerçekleşen Ar-Ge harcamalarının OECD ortalamasının altında olduğu göz önünde bulundurulursa,- Ar-Ge harcamalarının henüz yeterli düzeyde olmadığı ve bu nedenle büyüme

ile istatiksel anlamlı bir ilişkisinin kurulamadığı şeklinde yorumlanabilir. Ar-Ge harcamaları ile büyüme arsındaki ilişkinin istatiksel olarak anlamsız çıkmasının diğer bir açıklaması ise Türkiye'de yapılan ar-ge harcamalarının icat-yenilik yaratmayarak verimlilik ve büyümeyi yeterli düzeyde arttırmadığı, daha çok belirli bir ürün/ürünler üzerinde veya üretim süreçlerinde iyileştirmeler yapma şeklinde gerçekleştiği olabilir. Elbette ki bunun bilimsel açıdan açıklanması başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin büyüme sürecinde daha yüksek büyüme oranlarına ulaşarak maddi refah ve zenginliğini arttırabilmesi için toplam faktör verimliliğini arttırıcı sanayi ve teknoloji politikalarını hayata geçirilmesi ve verimlilik artışlarının ekonomideki tüm sektörlere yayılmasının sağlanması bir iktisat politikası tercihi olarak önerilebilir.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ş., Çatalbaş G.K. (2010). "Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: Parametrik Olmayan Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF,* Cilt:25, Sayı:2, Yıl:2010, s.1-22.

Arrow, K.J. (1962). "The Economic Implications of Learning by Doing", *The Review of Economic Studies*, Vol. 29, No. 3 (Jun., 1962), pp. 155-173. https://www.jstor.org/stable/2295952?seq=1#metadata_info_tab_contents Erişim: 28.03.2021)

Bruno V. P. & Guellec D. (2001). "R&D and productivity growth: a panel data analysis of 16 OECD countries", ULB Institutional Repository 2013/6219, ULB Universite Libre de Bruxelles. (https://ideas.repec.org/p/ulb/ulbeco/2013-6219.html Erişim tarihi: 30.03.2021).

Dickey, David A. & Fuller Wayne A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association,* (74-366), s.427-431.

Çalışkan Z. D., Biber, A. E. (2019). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Toplam Faktör Verimliliği İlişkisi", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 19 (2), 313-325. (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/760887 Erişim 01.04.2021).

Engle, Robert F. and Clive W.J. Granger. (1987). "Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, pp. 251–76.

Griffith, R., Redding, S. and J. Van Reenen (2000). "Mapping the Two Faces of R&D: Productivity Growth in a Panel of OECD Industries", *CEPR Discussion Paper no. 2457*, London: CEPR.

Gündüz, M , Alakbarov, N , Erkan, B . (2018). "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Belirleyicisi Olarak Toplam Faktör Verimliliği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (57) , 253-270 . (https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/38899/422152 Erişim: 30.03.2021).

Johansen, Soren; (1988), "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economics Dynamic and Control*, 12(2-3), pp. 231–254.

Lucas, Robert E. (1988). "On the mechanics of economic development", Journal of Monetary Economics,Volume 22, Issue 1,Pages 3-42. https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7. (https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0304393288901687 Erişim: 29.03.2021)

Kamacı, A, Ceyhan, S, Peçe, M. (2019). "Toplam Faktör Verimliliğinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: 15 OECD Ülkesi İçin Panel Veri Analizi", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 22-36. DOI: 10.22466/acusbd.539877 (https://dergipark.org.tr/tr/pub/acusbd/issue/47414/539877#article_cite Erişim: 30.03.2021).

Kolsuz, G., Yeldan A. E. (2014). "1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2014/1,s.49-66. (https://www.calismatoplum.org/makale/1980-sonrasi-turkiye-ekonomisinde-buyumenin-kaynaklarinin-ayristirilmasi Erişim tarihi 29.03.2021).

Özdemir, O. (2019). "Türkiye'de Toplam Faktör Verimliliği, Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasndaki İlişkinin Nedensellik Analizi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* (647) Mart 2019:23-63 (http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/1560326797.pdf Erişim: 30.03.2021).

Peter C. B. Phillips - Pierre Perron, Testing for a Unit Root in Time Series Regression, Biometrika, 1988, 75-2, s.335-346

Pesaran, Hashem M., Shin, Yongcheol ve Smith, Richard J. "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", Journal of Applied Econometrics, Vol.16, No.3, 2001, ss.289-326.

Romer, Paul M. (1994). "The Origins of Endogenous Growth." *Journal of Economic Perspectives*, 8 (1): 3-22. (https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.8.1.3 Erişim: 29.03.2021)

Saygılı, Ş. & Cihan, C. (2005). "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi Verimlilik ve Büyüme:1972-2003", TÜSİAD Yayın No.2005-12/413, İstanbul.

Schumpeter, Joseph A. (1942) Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi, Çev: H.İlhan (2010), Alter Yayıncılık, İstanbul.

Solow, R. M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", Quarterly Journal of Economics, 70, 214-231.

Vergil, H., Abasız, T. (2008) Toplam Faktör Verimliliği, Hesaplanması ve Büyüme İlişkisi: Collins Bosworth Varyans Ayrıştırması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (16) 2008 / 2: 160-188. (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/251953 Erişim: 30.03.2021)

Zivot, E., Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oilprice shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

İZMİR
27 - 28 MART 2021

ECONOMIC IMPLICATION OF EFFECTIVE RAIL TRANSPORTATION SYSTEM IN NIGERIA: A CASE OF ABUJA-KADUNA NETWORK

[1]**Umar Hamisu**
Nigerian Institute of Transport Technology
[2]**Abdulgaffar Muhammad**
National open university of Nigeria
[3]**Bilkisu Abdulmumin**
Ph.D. Student Ahmadu Bello University, Zaria
[4]**Usman Yusuf Atoko**
National open university of Nigeria
[5]**Dr. Abbas Hamisu**
Federal College of Education, Zaria
[6]**Ameen Abubakar Adeyi**
Nigerian Institute of Transport Technology
[7]**Dr. Bashir Jamoh**
Nigerian Maritime Administration and Safety Agency
[8]**Aliyu Aimal Nuru**
Zango, Zaria
[9]**Nurudeen Modibbo Nuru**
Zango, Zaria
[10]**Abdullahi Ismail Kuraye**
Nigerian Institute of Transport Technology

Abstract

Transportation infrastructure is vital for growth of economies worldwide, especially the rail transportation infrastructure, and for developing-countries economic catch-up drive. The objective of this study is to examine the current state of rail transportation infrastructure, that is, rail transportation system with emphasis to travel choice and its impacts on the ease of doing business, safety and average travel time. The study focused on commuters using Kaduna-Abuja rail transportation network. The theoretical framework that underpins this study is the location growth theory which explains that the distribution of economic activity as it relates to the functional allocation of activities to locations. Data were sourced from commuters boarding from Kaduna train station to Abuja. The instrument of the data collection is a questionnaire where questions were structure and administered to the selected samples. However, 120 respondents returned the questionnaire validly filled upon which the analysis was carried out. The findings indicate that there is a positive significant relationship between the use of rail

transportation system and the economic variables, that is, ease of doing business, safety and average travel time. The results show that the better conditions in the rail transport infrastructure affects transport choice, preference of individuals in terms of security and ease of doing business. Despite the shortcomings of the use of rail transportation between Kaduna and Abuja in terms of average travel time, it is better preferred by the commuters than the use of other means of transportation. This study therefore recommends higher prioritization for rail transportation infrastructure as this will supports the goals of the national transport policy of 2010, that 90 percent of all movement of goods and people is by road and rail transportation especially.

Keywords: ***rail transportation; ease of doing business; safety; average travel time; economic development***

1.0 INTRODUCTION

Development is crucial and essential to the sustenance and growth of any nation. A country is classified as developed when is able to provide qualitative life for her citizenry. Also, the pride of any government is the attainment of higher value level of development in such a way that its citizens would derive natural attachment to governance (Ashipala & Haimbodi, 2018). However, for a nation to be in a phase of development there must be some pre-requisites, which include transportation infrastructure to stimulate economic development (Canning & Pedroni 2018). Effective transportation systems are closely related to socio-economic changes. The mobility of people and freight levels of territorial accessibility are at the core of this relationship. Economic opportunities are likely to arise where transportation infrastructures are able to answer mobility needs and insure access to markets and resources (Fernald, 2019).

The development of transport system in the overall activities of a nation is the ability to deliver an improved, efficient, effective, affordable, accessible, safe, reliable and an integrated transport system which will prosper the economic, social and political segments of the nation (Canning & Pedroni 2018). All these functions makes transportation a derived demand as the

sector in itself is not productive but is responsive to forces generation in the production and consumption sectors. A growing share of the wealth of any nation is thus linked to its trade and distribution. Rail transport system among other road transport system has long been recognized as an important determinant of the location of economic activity, and therefore, the policy instrument for economic development (Holtz-Eakin & Schwartz 2014).

The interface between rail transportation investment and economic development has broad ramifications that go beyond transportation's basic purpose of moving goods and people from one place to another. The development of rail transportation system and its connection with economic development has long been established in both the public and private sectors, especially in developed countries like Nigeria. Transportation also has a broader role in shaping development and the socio-economic environment especially on issues that borders around safety, convenience, effective cost utilization among others. Furthermore, it remains essentially unclear the extent of the implication of rail transportation system from Abuja – Kaduna on the economy of the environment of the area. It against this backdrop that this study seeks to establish the relationship between rail transportation system as a travel choice and ease of doing business, safety and average travel time for commuters using the rail transport as a mean of transportation between Kaduna and Abuja and vice versa.

Objectives of the Study

The main objective of this study to evaluate the relationship between rail transportation system and economic development in Nigeria, however, the specific objectives of this study are as to:

i. determine the relationship between the use of rail transportation system and ease of doing business between Abuja and Kaduna
ii. determine the relationship between the use of rail transportation system and the safety of commuters travelling between Abuja and Kaduna

iii. determine the relationship between the use of rail transportation system and the average travel time of commuters travelling between Abuja and Kaduna.

Hypotheses of the study

The statements of hypotheses of this study are stated in the null form as below:

H_{01}: There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and ease of doing business between Abuja and Kaduna

H_{02}: There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and the safety of commuters travelling between Abuja and Kaduna

H_{03}: There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and the average travel time of commuters between Abuja and Kaduna.

2.0 LITERATURE REVIEW

Concept of Transportation

Transportation refers to the process of conveying or moving of goods and people from place to place (Fernald, 2019). According to Ashipala and Haimbodi, 2018) transportation is a system for carrying passengers, raw materials and goods from one place to another both internally and internationally, often through power driven machines. It is commonly said to refer to movement of people and goods from one place to another (Pradhan, 2019). Transportation service is the port of physical distribution activity which is concerned with the actual movement of goods to their various consumers (Canning & Pedroni 2018).

Due to the fact that consumers are geographically separated from production areas, transportation is the basic activity which can make it possible for those residing outside the production areas to have access to the goods. It uses power driven machines to move goods through land, seas and mountains etc, u sing roads, railways, ships and aircrafts within and between nations (Pradhan, 2019). Transport system made the transition from “isolated state”

revealed by Von Thünen's theory, to an open economy. Necessity of developing economically space of a country is based on national and international transport system. A well developed internal transport system leads to linking economic activities by identifying locations that offer favorable conditions of production. The underlying structures that support economic activities by moving goods and people, including the delivery of inputs to places of production, goods and services to customers, and customers to marketplaces (Fernald, 2019).

Concept of Economic Development

Economic development has been defined by Bloom and Williamson (2018) as the consistent process in which the productive capacity of the country and its economy is increasing overtime to bring about rise in the levels of national income. Development always depends to a large extent on availability and functionality of resources and how they are aggregated by that country. The greater the level of the quality and quantity of the available resources, the more potentiality a country has to grow. In the perspective of neo-classical theory, economic development came about by increases in the quantity of factors of production and the efficacy of their allocations. In economics, "economic development" specifically refers to the development of potential output, that is, production at full employment which is a consequence of growth in aggregate demand. It is normally realized in arithmetic terms as inflation minus adjusted terms, in order to eliminate the negative effects of inflation (Almfraji & Almsafir, 2014).

According to Awolisi (2017) economic development is seen as the provision of input that leads to greater output and improvement in the quality of life of people. Bloom and Williamson (2018) give their own view of concept of economic development by saying that: economic development is referred to as the quantitative and sustained increase in a country's per capita output or income which is accompanied by expansion in its labour force, consumption, capital and volume of trade and welfare.

Concept of Ease of Doing Business

Ease of doing business is an index published by the World Bank in early 21st century. It is a combine figure that includes different variables and parameters which define the ease of doing business in a nation. Ease of doing business as a concept is computed by aggregating the distance to frontier scores of different economies. The distance to frontier score uses the 'regulatory best practices' for doing business as the parameter and benchmark economies according to that parameter (AfDB, 2015).

Concept of Safety

Safety is a concept that involves all measures and practices taken to preserving the health, life, bodily integrity of individuals. In the social environment and transportation system, safety is measured through a series of metrics that track the rate of near misses, injuries, illnesses, accidents, lost, abduction and fatalities (Pradhan, 2019). In order to improve these metrics, transportation infrastructures must be provided and safety officials must also conduct investigations following any incident to ensure that all safety protocols and measures are being followed or to implement new ones if required.

Concept of Travel Time

Travel Time refers to the cost of time spent on transport, including waiting as well as actual travel. It includes costs to consumers of personal (unpaid) time spent on travel, and costs to businesses of paid employee time spent in travel. Bates, Polak and Cook (2015) defined travel time variability in terms of how travel times vary over time that is hour-to-hour, day- to-day, week-to-week. They noted that traffic-influencing events such as traffic incidents, weather, and work zones; contribute to total congestion which produces unreliable travel times.

Empirical Review

One of the pioneer studies that addressed the relationship between transportation infrastructure and economic development was conducted by Boopen (2016) who concluded that there was a positive impact on private sector productivity when public capital was invested in transportation infrastructure. The study followed selected highways to analyze the per capita income impact, and again concluded that there is a relationship between the two. Egart, Kozluk and Sutherland (2019) looked at the impact of transportation infrastructure on economic development through a productivity lens and found a positive relationship between highway spending and manufacturing investments and employment.

Nurudeen and Usman (2019) use co-integration and error correction methods to analyze the relationship between government expenditure and economic growth in Nigeria. Their results reveal that government total capital expenditure, total recurrent expenditures, and government expenditure on education have negative effect on economic growth. On the contrary, rising government expenditure on transport and communication results to an increase in economic growth.

Queiroz and Gautam (2019) examined the relationship between economic growth in China, at both the national and regional levels, and transportation infrastructure investment, using a Granger causality framework and a panel co-integration on time series data from 1978 to 2018. Queiroz and Gautam posit that although at the national level the data showed a unidirectional Granger causality from transportation infrastructure to economic growth, at the regional level the data showed bidirectional causality for the more affluent region and a unidirectional causality for the low income western and central regions. The study concluded that improving transportation infrastructure is not enough to stimulate economic growth in the underdeveloped areas of China.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ İZMİR 27 - 28 MART 2021

Finally, Pradhan (2019) explores the nexus between transport infrastructure (road and rail), energy consumption and economic growth in India over the period 1970-2017. He finds evidence of unidirectional causality from transport infrastructure to economic growth. Sanchez-Robles (2018) also found positive relationships between highways infrastructure and the gross state product (GSP). Others including Banister & Berechman, (2018) found positive relationships between transportation infrastructure and per capita income. Ali, Barra, Berg, Damania, Nash and Russ (2018) demonstrated links between transportation infrastructure and regional development with respect to population movements.

Theoretical Framework

Location growth theory by Peter Tesch explains the distribution of economic activity as it relates to the functional allocation of activities to locations, the locations of individual activities, the division of spatial markets among producers, and the distributions of different types of production across portions of territory. The goal of this theory is to exclude from the analysis of any geographical features that may be influencing the concentration of territorial activities, leaving the location choices to be explained by the economic factors that define location processes, such as the agglomerations of economies that cause economic activities to concentrate, and the transportation costs that distribute activities in space.

This location growth theory therefore posits that economic activities will be concentrated where there are infrastructural activities that can facilitate activities such transportation (rail transportation system) and other variables that ease economic activities such as safety, access to market and ease of mobility of goods and service. It is based on this that this theory is used to explain the variables in this study as an effective rail transportation system as an infrastructural facilitate could culminate into economic development of the area.

3.0 METHODOLGY

The research study is a survey research study. Survey method is applicable to this research since it seeks to measure the economic implication of rail transportation system. The population of this consists of commuters that use rail as transportation from Abuja to Kaduna and/or vice versa. The study used a convenient method of sampling technique by selecting commuters boarding the train from (Rigasa) in Kaduna State in a departure time of a particular day to avoid parallax due to repetition of respondents.

The instrument of the data collection is a primary instrument which is questionnaire. The questions were structure and administered to the selected samples. However, 120 respondents returned the questionnaire validly filled upon which the analysis was carried out. The model specification of this study is presented as:

$$EDB, S, ATT = f(RTS) \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 1$$

In equations for, it is expressed as:

$$EDB = \beta_{o1} + \beta_1 RTS + \varepsilon_1 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 2 \quad \text{(for Hypothesis 1)}$$

$$S = \beta_{o2} + \beta_2 RTS + \varepsilon_2 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 3 \quad \text{(for Hypothesis 2)}$$

$$ATT = \beta_{o3} + \beta_3 RTS + \varepsilon_3 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 4 \quad \text{(for Hypothesis 3)}$$

Where: EDB = Ease of Doing Business, S = Safety, ATT = Average Travel Time, RTS = Rail Transportation system, β_o = intercept, β_1 β_2, β_3, = slopes for EDB, S and ATT. ε = error of estimate

The hypotheses for the study are tested using Pearson Correlation analysis, this is because, the study seeks to measure the association between economic variables (such as ease of doing business, safety and average travel time) and the choice of means of transportation (rail transportation system). Further analysis was carried out to measure the extent of the relationship

between the economic variables the choice of means of transportation. This was done using Statistical Package for Social Scientist (SPSS).

4.0 RESULTS AND DISCUSSION

The data of this study was analysed using correlation analysis and presented in table 1.

Table 1: Correlation Analysis

Variables		Rail Transportation system
Ease of Doing Business	Pearson Correlation	0.321*
	p-value	0.039
	N	120
Safety	Pearson Correlation	0.650**
	p-value	0.006
	N	120
Average Travel Time	Pearson Correlation	0.409**
	p-value	0.007
	N	120

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Source: Author's Computation, 2021

Hypothesis One

H_{01}: *There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and ease of doing business between Abuja and Kaduna*

From the table 1, the correlation between the use of rail transportation system and ease of doing business reveals that the null hypothesis which states that "There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and ease of doing business between Abuja and Kaduna" is rejected (i.e p-value = 0.039). The finding further indicates that there is a weak but positive significant relationship between the use of rail transportation system and ease of doing business (r = 0.321). This finding of this study agrees with the study Nurudeen and Usman (2019) which states that rising government expenditure on transport results to an increase in economic growth.

Hypothesis Two

H_{02}: There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and the safety of commuters travelling between Abuja and Kaduna

Also, from the table 1, the correlation between the use of rail transportation system and the safety of commuters reveals that the null hypothesis which states that "There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and the safety of commuters between Abuja and Kaduna" is rejected (i.e p-value = 0.006). The finding further indicates that there is a strong and positive significant relationship between the use of rail transportation system and the safety of commuters (r = 0.650). This finding of this study is supported by Ali, *et al.*, (2018) that revealed that there is a link between transportation infrastructure and regional development with respect to population movements and safety.

Hypothesis Three

H_{03}: There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and the average travel time of commuters between Abuja and Kaduna.

Finally, from the table 1, the correlation between the use of rail transportation system and average travel time of commuters reveals that the null hypothesis which states that "There is no significant positive relationship between the use of rail transportation system and average travel time of commuters between Abuja and Kaduna" is rejected (i.e p-value = 0.007). The finding further indicates that there is a fair and positive significant relationship between the use of rail transportation system and average travel time of commuters (r = 0.409). This finding of this study contracted the findings of Pradhan (2019) that posits that rail transportation is quiet slower that the road transportation and therefore discourages quick transportation of goods and services.

5.0 CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

There is no doubt that Nigeria's infrastructure deficit remains one of the significant constraints to the development of the economy. The overall marginal change in transportation network

access showed increased access due to new railway lines especially Kaduna-Abuja rail network. However, these supposed gains cannot translate into economic gain if there is no significant economic growth. The study suggests that rail transportation has an impact in the economic development in Nigeria. From the result of economic growth in Nigeria, development depend on the level of good and accessible rail transportation system and infrastructures that will complete the business activities and facilitate trade across the region.

This study therefore concludes that: Firstly, there is a weak but positive significant relationship between the use of rail transportation system and ease of doing business. And to this extent therefore, the rail transportation have resulted in an increase in ease of doing business between Abuja and Kaduna eventhough it is not to a high extent. Secondly, that there is a strong and positive significant relationship between the use of rail transportation system and the safety of commuters. And in this regard therefore, the safety of commuters between Abuja and Kaduna has significantly improved and commuters are better secured than using other means of transportation. Lastly, there is a positive relationship between the use of rail transportation system and average travel time of commuters. This is an indication that average travel time has increased as a result of the use of rail transportation system.

Conclusively, despite the shortcomings of the use of rail transportation between Kaduna and Abuja, it is better preferred by the commuters than the use of other means of transportation. It is based on this assertion that this study recommends: Firstly, higher prioritization for rail infrastructure in the budget space as this will supports the goals of the national transport policy of 2010, that 90 percent of all movement of goods and people is by road transportation. Secondly, government should ensure that security measures are strengthened to ensure that commuters that will not directly contribute to the economic development of the country are not allowed to prevent the use of the rails. And lastly, there is need for further logistics that will

ensure that train takeoff are not comprised or delayed due to natural or artificial cause by the operatives.

References

African Development Bank (AfDB, 2015). Transport & ICT infrastructure. *Annual report presented to the Board of Directors of the African Development Bank, Abidjan Côte d'Ivoire*

Ali, R., Barra, A. F., Berg, C. N., Damania, R., Nash, J. D., & Russ, J. (2018). Transport infrastructure and welfare: an application to Nigeria. *World Bank Policy Research Working Paper*, (7271).

Almfraji, A. and Mohamoud, K. (2014). Foreign direct investment and economic growth, literature review from 1994-2012. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 109,* 1040-1045.

Ashipala, J. and Haimbodi, N. (2018). "The impact of public investment on economic growth In Namibia. International Journal of Management and Commerce Innovations ISSN 2348-7585 (Online) Vol. 3, Issue 1, pp: (673-680)

Awolisi, O.D. (2017). Foreign Direct Investment and Economic Growth in Nigeria: A Vector Error Correction Modeling. *Journal of Research inEconomic and International Finance,* 1 (3), 58-68.

Banister, D., & Berechman, Y. (2018). Transportation investment and the promotion of economic growth. *Journal of transport geography, 9*(3), 209-218.doi:10.1016/S0966-6923(01)00013-8

Bates, J., J.W. Polak, P. Jones and A. Cook (2015). The valuation of reliability for personal travel, Transportation Research Part E, 37, p.191-229.

Bloom D. and Williamson J. (2018). "Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia", *World Bank Economic Review* 12, 419-56.

Boopen, S. (2016). "Transport infrastructure and economic growth: evidence from Africa using dynamic panel estimates". The Empirical Economics Letters, 5(1):37-52.

Canning, D. and Pedroni P (2018). "Infrastructure, long-run economic growth and causality tests for co-integrated panels". The Manchester School, 76(5):504-527.

Egart, B. Kozluk, T. and Sutherland, D. (2019). "Infrastructure and growth: Empirical evidence". OECD Economics Department Working Paper 685. [Online] Available:http://EconPapers.repec.org/RePEc:oec:ecoaaa:685-en.

Fernald G. (1999). "Roads to prosperity? Assessing the link between public capital and Productivity", The American Economic Review, June:619-637

Gramlich, E. (2019). Infrastructure investment: A review essay. *Journal of Economic Literature, 32*(3):1176-1196

Holtz-Eakin D. and Schwartz A. (2014). Infrastructure in a structural model of economic growth. NBER Working Paper No. W482K.

Kessides, C. (2016). "A review of infrastructure"s impact on economic development", In: Batten D, Karlsson C (Eds.), Infrastructure and the Complexity of Economic Development, Chapter 12:213–230.

Lau S. & Sin C. (1997). "Public infrastructure and economic growth: Time-Series Properties and Evidence" Economic Record, 73(221):125–135. http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-4932.1997.tb00986.x

Nurudeen A. and Usman A (2019). "Government expenditure and economic growth in Nigeria. 1970-2017: A disaggregated analysis". Business and Economics Journal. 2019(4):1-11.

Pradhan R. (2019). "Transport infrastructure, energy consumption and economic growth triangle in India: Cointegration and Causality Analysis". Journal of Sustainable Development. Vol. 3(2) :167-173.

Queiroz C. and Gautam S (2017). "Road infrastructure and economic development-some diagnostic indicators". The World Bank Policy Research Working Paper no.921. [Online] Available:http://wwwwds.worldbank.org/servlet/multi_page.pdf.

Sanchez-Robles B (2018). "Infrastructure investment and growth: Some empirical evidence. Wiley Online Library, 16(1):98-108.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

HEDEF BASKISI VE HASET DUYGUSUNUN SATIŞ ELEMANININ TÜKENMİŞLİĞİNE ETKİSİ KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Adem ÖZBEK

Yüksek Lisans Öğrencisi - Kırıkkale Üniversitesi

0000-0001-6599-6337

Özet

Geçmişten günümüze insanoğlu birçok yeniliklerle karşı karşıya kalmış ve bu yenilikler karşısında çoğu zaman değişime karşı direnç göstermiştir. Yenilikler her zaman alışılması gereken ve alışıla gelmiş olanın çatışmasıyla geçer ve süreç ne kadar uzun sürerse sürsün sonunda yeniliğin ve değişimin kazanmasıyla sonuçlanan çatışmalardır. Yeniliklerin üst düzeyde ve sık sık olduğu bir alan olan pazarlama ve satış alanı günümüze kadar birçok değişime uğramıştır. Genellikle tüketici endeksli olan bu değişimler, tüketicinin pazara nasıl çekileceği ve ürün satışının nasıl üst seviyede kalmasını amaçlayan değişimlerdir. Bankacılık sektörü bu pazarda kendine yer bulan alanlardan bir tanesidir. Banka geçmişte olduğu gibi günümüzde de insaların birikimlerini güvenli ve güvence karşılığında bir başkasına emanet etmek ile başlamış ve zaman ilerledikçe ihtiyaçlar ve tüketici istekleri doğrultusunda gelişmiştir. Bankacılık sektörü dünya genelinde yayıldıkça ve her geçen gün daha çok müşteri potansiyeli ortaya çıktıkça, farklı bankalar kurulmaya başlanmış ve bu bankalar arasında rekabet yaşanmaya başlanmıştır. Ortaya çıkan bu rekabet sahasında her banka bir diğer bankadan daha çok müşteriye sahip olabilmek için yarış içerisine girmeye başlamıştır. Bu yarış yöneticilerin rakiplerin önüne geçmek için yenilikler bulup piyasada aslan payına sahip olmaya çalışmasıyla devam etmiştir. Bugüne geldiğimizde bankacılık sektöründe oldukça çok kullanılan satış ve personel performans odaklı olan hedefler konulması ve bu hedeflere olan bağlılık ve başarı yüzdesi ile ölçülmektedir. Kısacası satış personelinin tüketiciye olabildiğince çok ve sürekli ürün pazarlaması için personele konulan hedefler çağımızın pazarlama stratejisinin büyük bir kısmını kaplamaktadır. Personellere konulan bu hedefler personelin bir baskı altında kalmasına neden olabilir mi? Eğer bir baskıya maruz kalınıyorsa bu baskının haset duygusu ve satış elemanın tükenmişliğe etkisi ne? Çalışmamızda bu olguları araştırıp daha sonra uygulayacağımız analizler ile bu ilişkileri ortaya koymayı hedeflemekteyiz.

Anahtar kelimeler: Bankacılık, Hedef Baskısı, Haset, Tükenmişlik

İZMİR
27 - 28 MART 2021

1. Giriş

Öncelikle hedef kişinin kendisinin veya bir başkasının o kişi için önüne koyduğu aşamayı ve aşamaları tamamlamasında ulaşabileceği noktadır (Soygür,2018). Hedefler kişiler için bazen bağlayıcı yani performans artırıcı etken olurken bazen de bu sıklıkla hedeflerin ulaşılabilmesi güç olduğunda ortaya çıkıyor, başarısızlık altında ezilme bu eziklik nazarında performans düşüklüğü ve hedefin kişi için bir performans artırmaktan çok can sıkıcı hal almasına neden olabildiği düşünülmektedir.

Hedeflerde bulunması gereken özellikler; (Yükselen, 2008)

Hedefler öncelikle gerçekçi olmalıdır. Ortaya konulan hedeflere personelin inancının tam olması gerekmektedir.

Hedefin personeli cezbetmesi ve bu hedefin gerçekleşmesinde alacağı mutluluktan emin olması gerekmektedir.

Personelin hedefin gerçekleştirilme safhasında olabildiğince yapılabilir olduğundan emin olması gerekmelidir, kısaca gerçekleştirilebilir hedefler konulması gereklidir.

Son olarak en önemlisi hedefin gayet açık ve anlaşıla bilir olması gerekmektedir.

Hedeflerin olumlu etkileri; (Lawson, 2001)

- Personellerin bilgi sahibi olmasını sağlamak ve yetenek ve becerilerini geliştirmek
- Personelde ki başarma arzusu ve hissini artırmak
- Personeldeki performans artışını sağlamak

Hedeflerin olumsuz etkileri; (Öztürk, 2009)

- Personel üzerinde baskıya yol açabilir
- Personelin tükenmişliğe kapılmasına neden olabilir
- İş yeri stresini artırabilir
- Personelin işe olan tatminini etkiler
-

2. Hedef Baskısı

Hedefler çalışanların anlayabileceği açıklıkta olmalı ve çalışanların konulan hedefler için uygun olup olmadığı analiz edildikten sonra hedefler konulmalıdır. Hedefler bazen yöneticilerin şirket idare etmek ve şirketin güncelliğini koruyarak piyasada kendi payına sahip olabilmek için konulan olgulardan çıkıp, yöneticilerin egolarının tatmin sahası ve amacı dışında kullanılabildiği gözlemlenmektedir. Çalışanların hedeflerin karşısında çaresiz kalması şirket içinde oldukça büyük bir risktir. Çünkü personel baş edemeyeceği bir güç hedef ile karşılaştığında pes etme yolunu seçerek şirket ve kendisi için yararlı olmaktan çıkmaktadır. Bu da şirkete hem personel performans düşüklüğü ve bunun doğrultusunda satış düşüklüğü olarak geri dönmektedir. Personeller analiz edilip kişisel beceri ve kabiliyetlerine göre hedefler konulduğunda kişilerin hedeflere olan inancı ve bağlılığı üst düzeyde seyrettiği görülmektedir. Hedefe olan inanç ve bağlılık personelde çalışma arzusunu pekiştirerek performansının en üst düzeye çıkmasına yardımcı olmaktadır. (Bakan,2015)

2.1 Ülkemizde Hedef Baskısı

Birçok dünya ülkesine nazaran ülkemizde bankacılık sektörü daha önceden geçirmiş oldukları krizlerinde etkisi ile krizlere sarsıntılı dönemlere daha hazırlıklıdır. Bankacılık sektörü yaşanıla bilecek olan bu kriz ve kaos ortamından en az hasarla çıkabilmek için çeşitli önlemler almaktadırlar. Bu önlemleri gerçekleştirebilmek için ise göre yine personele düşmektedir. Bunun sonucu olarak ise personel üzerinde baskı ve stresin yüksek seviyede olması ve hedeflerin personelin gerçekleştirebileceğinden yüksek olması sonuçları ortaya çıkmaktadır. Bankacılık sektörü bu pazarda %17.4 lük hedef baskısı ile diğer sektörler göz önünde bulundurulduğunda en çok hedef baskına maruz kalan sektör olarak bu konuda lider konumdadır. Özdemir, R.(2014)

Günümüzde hedef baskısı öyle boyutlara gelmiştir ki bu sorun 2019 yılında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonun da Muğla Milletvekili Süleyman GİRGİN tarafından dile getirilmiştir. Girgin konuşmasında bankacılık sektöründeki plansız ve yöneticilerin keyfi dayatmaları sonucunda ortaya konulan hedeflerin bir baskıdan çıkıp adeta mobbing e dönüştüğünü vurgulamıştır. Girgin konuşmasının devamında ise hedef baskısına maruz kalan personelin sağlık durumlarının kötüye gitmesinden ve hatta daha ileri boyutlarda ölümle

sonuçlanmasından bahsetmiştir. Ayrıca hedef baskısına uğrayan personelin sosyal yaşantısının da etkilenerek toplumdan kendini soyutladığına da değinmiştir (Paramedya, 2019).

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, hedef baskısı ve haset duygusunun, satış elemanının tükenmişliğine etkisinin ortaya konulmasıdır. İşletmeler, çalışanların daha fazla satış yapması veya daha fazla müşteri kazanması doğrultusunda hedefler belirlemektedir. Ancak belirlenen hedefler, genellikle aynı işletmedeki diğer çalışanlarla karşılaştırmalara konu olmakta, gerçekçi olmayabilmekte ve bunlara bağlı olarak çalışanları olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle bankacılık sektöründe hedef baskısına yönelik çalışanların şikâyet veya sitemlerinin sıklıkla gözlemlenmesi, araştırmada önemli bir sorununun ele alındığını göstermektedir.

Hedef baskısı, haset duygusu ve tükenmişlik ilişkilerinin araştırılması, iş yerinde olumsuz çalışan davranışlarıyla yakından ilişkili olan çalışan duygularının kaynaklarına dikkat çekmek bakımından önem arz etmektedir. Böylece performansı artırma doğrultusunda geliştirilen bir insan kaynakları uygulaması olarak hedef belirlemede dikkat edilmesi gerekenler ve özellikle buna bağlı karşılaşılması olası olumsuz duygulara dikkat çekilmesi ve bunların yönetilmesi için işletmelere yararlı bilgiler sağlanması mümkün olacaktır.

Günümüz iş görenleri, yapmaları gereken iş gereği her gün ahlaki olarak ikileme düştükleri birçok farklı olaylarla karşı karşıya gelmektedirler. Bilhassa işletmede satış elemanı olarak iş gören çalışanlar, yüz yüze geldikleri sorunların ahlaki yönden en çok eleştiriye maruz kalan kesimi meydana getirmektedirler. Bununla birlikte uzun zamanlı örgütün amaçları bakımından da satış elemanlarının davranışları daha fazla önem taşımaktadır. Performans/hedef tutturma, kısa dönemde, çoğunlukla sattıkları ürün miktarlarına bakarak ücreti belirlenen, amirlerinden gelen satışlara yönelik baskılarla birlikte müşterinin memnun edilmesi sürecini gerçekleştiren oldukça stresli iş tanımlarına sahip personellerin, performans/hedef yönelimli olmaları, ahlaki olmayan davranışları da ortaya çıkarılabileceği düşünülebilir (Aybas ve Türkmen, 2015: 577-578).

Türk Dil Kurumuna göre haset kelimesi kıskaçlık, çekememezlik anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük). Kişinin farklı alanlardaki ulaşmayı isteyipte ulaşamadığı durumlarda, bir başka bireyin arzu ettiklerine ulaştığını görmesi kişiyi olumsuz olarak etkilemekte olup bu olay bu durumla karşı karşıya kalan bireyi haset ya da kıskançlık benzeri duygulara yönlendirmektedir (Smith ve Kim, 2007).

Tükenmişlik "insan hizmetleri mesleklerindeki uzun vadeli kişilerarası stres nedeniyle kronik bir tükenme durumu" olarak tanımlanabilir (Schwarzer ve Hallum, 2008, s. 154). Günümüzde işletmelerin çalışanları kıyasıya yarıştırdığı bireyler haline getirmeleri ve çalışanlara şirketlerine sağladıkları faydalar karşılığında maddi ya da manevi bir şekilde ödüllendirmeleri hemen hemen her sektörde karşılaşabileceğimiz sıradan durumlar haline gelmiştir. Sonuç olarak sektördeki çalışanlar öncelikle kendileri ile yani şirketlerin önlerine koyduğu hedefler ile daha sonra da iş arkadaşları ile bir yarış içerisindeler. İş arkadaşları ile bu yarış zamanla haset duygusuna evirilebilmektedir. Bütün bunlar birleşip çalışanların bir tükenmişlik hissine kapılmasına neden olabilmektedir.

Sonuç

Ülkemizde ve dünyada gitgide gelişen satış pazarında personelin sırtına büyük bir yük binmektedir, yöneticilerin ve personellerin ayrı ayrı eğitimlere tabi tutulması ve gelişimleri için şirketlerin ellerinden geleni kendi şirketlerinin geleceği için bu adımların atılması gerekmektedir. Satış personelinin bireysel beceri ve kabiliyetleri analiz edilerek personele uygun hedefler konulmalıdır. Yöneticilerin şirket çıkarları ile örtüşmeyen hedefler koyduğunda

bu hedefleri denetleyen bir mekanizma oluşturulması gerekmektedir. Personellere konulan satış hedefleri daha önceden uygulanabilir olup olmadığı konunun uzmanlarına danışılarak ortaya çıkarmak gerekmektedir. Personeller arasında rekabet ortamı oluşturulmalı ancak bu rekabetin ileri boyutlara taşınarak iş yeri huzurunun bozulması ve asıl olan hedefin arka plana düşürülmesi önlenmelidir. Personele verilen hedeflerin onları sağlıklarını ve sosyal hayatlarını kötü yönde etkileyip etkilemediği göz önünde bulundurulmalıdır. Yöneticilerin personel psikolojisini anlayabilmesi için gerekli eğitimleri almaları gerekmektedir.

Bu çalışma ‘’HEDEF BASKISI VE HASET DUYGUSUNUN SATIŞ ELEMANININ TÜKENMİŞLİĞİNE ETKİSİ: ÇORUM İLİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA’’ isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

SOYGÜR, İ. C., & AYDIN, S. Z. (2018). BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA VE SATIŞ YÖNLÜ HEDEF BASKISININ BANKA PERSONELİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 347-371.

BAKAN, İ., ERŞAHAN, B., SEZER, B., & SÜNBÜL, Ş. (2015). BANKACILIKTA MESAİ, HEDEF VE GÜVEN OLGULARININ PERFORMANS VE MOBBİNG ÜZERİNDEKİ ETKİSİ. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 159-172.

Özdemir, R.(2014) Bankacılıkta Hedef Baskısı. Yeni Çağ Kamu Gazetesi: 3-4.

https://www.paramedya.com.tr/devami/39607/bankaciya-hedef-baskisi-meclis-gundeminde

AYBAS, M. ve TÜRKMEN, E. (2015) "Örgütsel Etik İnancı Ve Hedef Yönelimliliğin Etik Olmayan Satış Davranışı Üzerindeki Etkisi: Satış Personeli Üzerine Bir Araştırma." 23. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs 2015, Muğla.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr/index.php.

SMITH, R. H. ve KIM, S. H. (2007). Comprehending envy. Psychological Bulletin,133(1), 46-64.

SCHWARZER, R., & HALLUM, S. (2008). Perceived teacher self-efficacy as a predictor of job stress and burnout: Mediation Analyses. The International Association of Applied Psychology, 57, 154.

YÜKSELEN, C. (2008), Satış Yönetimi Detay Yayıncılık, Ankara

LAWSON, I. (2001) Hedef Belirleme, Çeviren, Mesut Aykan, Yeryüzü Yayınevi, Ankara

ÖZTÜRK, Ü. (2009) “Performans Yönetimi”, Alfa Yayıncılık, 20, İstanbul.

KOVİD-19 PANDEMİSİNİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE YARATTIĞI KAYGI DÜZEYLERİ VE YAŞAM TATMİNLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE PSİKOLOJİK DAYANIKLILIĞIN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Arş. Gör. Dr. Ayşe Aslan

Şırnak Üniversitesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5742-8938

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Kovid-19 pandemisinin çalışanlar üzerinde yaratmış olduğu kaygı düzeyleri (bireysel kaygı, sosyal kaygı ve toplam kaygı), psikolojik dayanıklılık ve yaşam tatmini arasındaki ilişkilerin belirlenmesinin yanı sıra çalışanların Kovid-19 kaygı düzeyleri ve yaşam tatminleri arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolünü saptamaktır. Ayrıca, Kovid-19 kaygı düzeyleri, psikolojik dayanıklılık düzeyi ve yaşam tatmini kavramlarını demografik özellikler açısından incelemek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Şırnak'ta faaliyet gösteren bir devlet kurumunda çalışanlardan kolayda ve kartopu örneklem metodu kullanılarak yüz yüze ve online şekilde 144 çalışana ait veri elde edilmiştir. Korelasyon analizine göre, Kovid-19'a ilişkin kaygı düzeyleri (bireysel kaygı, sosyal kaygı, toplam kaygı) ve yaşam tatminleri arasında negatif bir ilişki olduğu görülürken psikolojik dayanıklılık ve yaşam tatmini arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Bununla birlikte Kovid-19'a ilişkin kaygı düzeyleri (bireysel kaygı, sosyal kaygı, toplam kaygı) ile psikolojik dayanıklılık arasında istatiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı gözlemlenmiştir. Yapısal eşitlik modellemesi sonucuna göre Kovid-19' a ilişkin sosyal kaygı düzeyi, yaşam tatminini negatif yönde etkilerken Kovid-19' a ilişkin bireysel kaygı düzeyinin yaşam tatmini üzerinde istatiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı, psikolojik dayanıklılık düzeyinin ise yaşam tatmini üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca, Kovid-19 kaygı düzeyleri (bireysel kaygı, sosyal kaygı, toplam kaygı) ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılık düzeyinin istatiksel açıdan düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, Kovid-19 kaygı düzeyleri (bireysel kaygı, sosyal kaygı ve toplam kaygı) ve psikolojik dayanıklılık düzeyine ilişkin ortalamalarda cinsiyete göre istatiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmezken yaşam tatmininde cinsiyet göre anlamlı farklılık saptanmıştır. Kovid-19 kaygı düzeyleri (bireysel kaygı, sosyal kaygı ve toplam kaygı) ve psikolojik dayanıklılık düzeyi ve yaşam tatminine ilişkin ortalamalarda medeni duruma göre anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya konulurken söz konusu bütün değişkenlerin ortalama değerlerinde yaş gruplarına göre anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Mevcut araştırmanın sonuçları literatürle uyumludur ve Kovid-19 ile ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kovid-19 kaygı düzeyleri, yaşam tatmini, psikolojik dayanıklılık, yapısal eşitlik modellemesi, düzenleyici rol, demografik özellikler

THE MODERATION ROLE OF PSYCHOLOGICAL RESISTANCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE EMPLOYEES' ANXIETY LEVELS CAUSED BY COVID-19 PANDEMIA AND LIFE SATISFACTION

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the relationships between anxiety levels (individual anxiety, social anxiety and total anxiety) caused by the Covid-19 pandemic, psychological resilience and life satisfaction and life satisfaction, as well as to examine the moderation role of psychological resilience in the relationship between Covid-19 anxiety levels and life satisfaction. Morever, It is aimed to examine the concepts of Covid-19 anxiety levels, psychological resilience and life satisfaction in terms of demographic characteristics. In this vein, 144 the data is obtained with the convenience and snowball sampling methods via face-to face and online survey method from employees working in a public institution operating in Şırnak. According to correlation analysis, it was observed that there was negative relationships between Covid-19 anxiety levels (individual anxiety, social anxiety, total anxiety) and life satisfaction while there was a positive relationship between psychological resilience and life satisfaction. In addition, it was found that there was no statistically significant relationship between Covid-19 anxiety levels (individual anxiety, social anxiety, total anxiety) and psychological resilience. According to the result of structural equation modeling, it was determined that the level of social anxiety related to Covid-19 negatively affects life satisfaction, while the level of individual anxiety related to Covid-19 does not have a statistically significant effect on life satisfaction, however the level of psychological resilience has a positive effect on life satisfaction. Moreover, it was found that psychological resilience had a statistically moderation role in the relationship between Covid-19 anxiety levels (individual anxiety, social anxiety, total anxiety) and life satisfaction. Furthermore, it was found that there were no statistically significant differences in the averages of the Covid-19 anxiety levels (individual anxiety, social anxiety and total anxiety) and psychological resilience according to gender whereas there was a statistically significant differences in the averages of life satisfaction according to gender. It was revealed that there were no statistically significant differences in the averages of the Covid-19 anxiety levels, (individual anxiety, social anxiety and total anxiety) psychological resilience and life satisfaction according to marital status. On the other hand, it was determined that there were statistically significant differences in the averages of the Covid-19 anxiety levels, (individual anxiety, social anxiety and total anxiety) psychological resilience and life satisfaction according to age groups. The results of the present study are consistent with the literature and it is thought to contribute to literature on Covid-19.

Keywords : Covid-19 anxiety levels, life satisfaction, psychological resilience, structural equation modeling, moderation role, demographic characteristics

GİRİŞ

Çeşitli şekillerde ortaya çıkan afetler gibi Kovid-19 pandemisi de ülkelerde sağlık, ekonomi, eğitim alanları, politik, yasal, dijital uluslararası ilişkileri, sosyal hayatı ve çalışma hayatı gibi bütün alanları ve süreçleri radikal bir şekilde etkilemekte ve etkilemeye devam etmektedir (Erer, 2020: 846; Atar, Urgan & Erdoğan, 2020: 264). Çünkü kişiler arası etkileşim sonucu birçok hastalık bulaşmaktadır. Bu nedenle toplu halde yapılan sosyal davranış kişiler arası faydalar sunsa da hastalık yapıcı enfeksiyona yakalanma olasılığını arttırma gibi belirli bir maliyet türünü de beraberinde getirmektedir (Schaller & Park, 2011: 100). İnsan yaşamında önemli bir tehdit unsuru olarak görülen Kovid-19 salgını (Şahinler, Ulukan & Ulukan, 2020: 172) insanları fizyolojik, psikolojik ve toplumsal açıdan önemli bir şekilde etkilemektedir (Göksu & Kumcağız, 2020: 465).

Kriz zamanlarında tehdit algısının arttığında (Memiş, Doğan & Düzel, 2020: 743) ve insanların yaşamış oldukları travmatik bir olay sonrasında fizyolojik (yorgunluk, baş ağrısı, bulantı, kusma, gibi), bilişsel (hafıza kaybı, konsantrasyon dağınıklığı, karar verememe gibi), duygusal (anksiyete, üstesinden gelememe duygusu, depresyon gibi) ve davranışsal (uyku bozukluğu, olay yerini terk etme gibi) olmak üzere çeşitli belirtiler gösterdikleri veya tepkiler sergiledikleri (Oflaz, 2008: 71) belirtilmektedir. Salgınların insanlar üzerinde travmatik etkilere neden olduğu ve dolayısıyla bireylerde kaygı, stres seviyesini arttırdığı (Aslan, 2020: 50) bilinmektedir. Nitekim, insanlık yaşamı boyunca bulaşıcı hastalıkların bir salgına dönüşüp bir bütün olarak toplum sağlığı üzerinde tehlike yarattığı ve insanlarda endişenin ve korkunun yayılmasına neden olduğuna ilişkin örnekler olduğu (Afacan & Onağ, 2020: 203) dile getirilmektedir. Çünkü, belirli duygusal deneyimler, belirli türden tehdit belirten ipuçlarının algılanmasıyla tetiklenmektedir (Schaller & Park, 2011: 100).

Yaşamsal zorlukların birçok olası sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan dayanıklılık kavramı, bireylerin ciddi bir stres faktörüne maruz kalmasına rağmen zihinsel sağlıklarına ilişkin gidişatın istikrarlı bir şekilde devam ettiği (Chen & Bonanno, 2020: 51) anlamına gelmektedir. Dünya genelinde giderek artan afetler, olumsuzluk içeren ve travmaya neden olan olaylara uyum sağlama ve bu tür durumlarla başa çıkma yeteneği olarak da nitelendirilen psikolojik dayanıklılık kavramının günden güne önemini arttırmakta ve psikolojik dayanıklılığın bireylerin biyolojik ve psikolojik özellikleri sayesinde olumsuz durumlar karşısında olumlu sonuçlar elde etmede yardımcı olan dinamik bir süreç (Baykal, 2020) olarak düşünülmesi önerilmektedir. Bu kapsamda, insanların olumlu ya da olumsuz duygularının toplamı, belirli bir şeyden duyulan tatmin düzeyini gösterdiğinden (Karakuş, 2011: 47) kaygı gibi olumsuz duyguların insanların yaşam tatminleri üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Bireyin beklentileri ve istekleri ile sahip olduklarının karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan (Saldamlı, 2008: 700), insanların beklentilerinin ne ölçüde karşılandığı (Atar, Urgan & Erdoğan, 2020: 264) ile ilgili olan yaşam tatmini bireyin bir bütün olarak hayattan duyduğu genel tatmin düzeyine ilişkin bilişsel bir değerlendirmesini (Chen vd., 2017: 98) yansıtmaktadır.

İlgili alanyazında Covid 19 pandemisinde kaygı düzeyi ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar (Yıldız, 2020; Paksoy, 2020; Erer, 2020; Hatun, Dicle & Demirci, 2020; Şahinler, Ulukan, &

Ulukan, 2020; Göksu & Kumcağız, 2020; Çifçi & Demir, 2020; Gelen, Eler & Eler, 2020; Gencer, 2020; Duman, 2020; Ladikli vd., 2020; Kul, Demir & Katmer, 2020; Çiçek & Almalı, 2020; Tekin, 2020; Koçak & Özer, 2020; Baykal, 2020; Aktuğ, İri & Demir, 2020; Demir, Cicioğlu & İlhan, 2020; Afacan & Onağ, 2020) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı (Blasco-Belled vd., 2020; Rogowska, Kuśnierz ve Bokszczanin, 2020; Tomaszek & Muchacka-Cymerman, 2020; Satici vd., 2020; Baykal, 2020) çalışma söz konusudur. Ancak Kovid-19 kaygı düzeyi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolünü inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, Kovid-19 pandemi sürecinin çalışanlar üzerinde yaratmış olduğu kaygı düzeyleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin belirlenmesinin yanı sıra Kovid-19 kaygı düzeyi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolünü tespit etmektir. Ayrıca, çalışanların Kovid 19 kaygı düzeylerinin, psikolojik dayanıklılık düzeyinin ve yaşam tatminlerinin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

GELİŞME

Bu kısımda mevcut çalışmada ele alınan Kovid-19 kaygı düzeyi, psikolojik dayanıklılık ve yaşam tatminine ilişkin kavramsal ve teorik çerçeve verildikten sonra ilgili literatür taraması hakkında bilgi verilmektedir.

Kovid-19 Kaygı Düzeyi

İlk zamanlar psikolojik teori bağlamında ölçülen (Spielberger, 1966) kaygı kelimesini Freud (1936) tehlikeli bir durumunu varlığında belirti gösterdiğini, "gerginlik" kelimesinin kapsadığı her şey ile karakterize edilebilen hoş olmayan bir duygusal durum olarak kabul etmektedir (akt: Han, 2009: 50). Kaygı ile ilgili araştırma yapan araştırmacılar ölçümlerini ilk zamanlar psikolojik teori (Freud kuramı) kapsamında yaparken daha sonraları ve fizyolojik teori ile ilgili artan tartışmalar da gündeme gelmiştir (Han, 2009: 50). Freud kuramı tehlikenin dış dünyadan mı yoksa iç dürtülerden mi kaynaklandığına bağlı olarak nesnel kaygı (dışsal kaynaklı) ve nevrotik kaygı (endişe, kuruntu duyguları, fizyolojik uyarılma) olmak üzere kaygıyı ikiye ayırmaktadır. Fizyolojik teori ise, kaygı (anksiyete) bozukluğu olan bireylerin, tehlike veya kaygı göstergesi olarak yorumladıkları stres faktörleri veya sosyal durumlarla karşılaştıklarında yüksek fizyolojik uyarılma yaşadıklarını savunmaktadır (Han, 2009: 50).

Bireyin herhangi bir uyarana maruz kaldığı durumda yaşamış olduğu zihinsel, bedensel ve duygusal değişimlerle belirti gösteren (Yenilmez & Özbey, 2006: 432) artan bir fizyolojik uyarılmışlık durumu ve öznel bir endişeyi kapsayan (Çetindemir & Cihan, 2019: 53) belirsiz, varoluşsal tehditle yüzleşme olarak da tanımlanan kaygı duygusu; fizyolojik bir değişim, öznel bir deneyimle ilişkilendirilmekte (Cox, 2011:156-157) ve benzer şekilde günümüzde de otonom sinir sisteminin uyarılması ya da etkinleşmesi ile oluşan bireysel gerginlik, endişe, tasa, kuruntu gibi hoş olmayan duygusal durum olarak kabul görmektedir ve bu tanım çoğunlukla Freud'un kavramsallaştırmasıyla uyumlu (Han, 2009: 50) bir tanım olarak görülmektedir.

Mevcut araştırmada Tekkurşun Demir ve arkadaşlarının (2020) geliştirdikleri ölçüm aracı kapsamında Kovid-19' a yakalanma kaygısı ele alınmış ve bu çerçevede bireysel kaygı ve sosyal kaygı olmak üzere iki kaygı türü belirlenmiştir. Bireylerin korktuğu bir olay veya durum karşısında bireylerde tedirginlik ve kaygıya sebep olan duygular ortaya çıktığında bireysel kaygı oluşurken, korku duyulan bir durum karşısında sosyalleşme eyleminin gerçekleşmeyecek olmasından kaygı duyulması veya bireyin sosyalleşmeden kaçınması durumunda ise sosyal kaygı (Tekkurşun Demir vd., 2020: 463) kendini göstermektedir.

Psikolojik Dayanıklılık

Çoğu araştırmacının, esneklik ve uyarlanabilirlik olarak kavramsallaştırdığı (Wagnild & Young 1990: 254) dayanıklılık kavramı zorluklara karşı olumlu bir şekilde uyum sağlama yeteneği olarak ifade edilen psikolojik bir yapıdır (Lamon vd., 2008: 148). Bu nedenle, dayanıklılık kavramından kastedilen, duygusal dayanıklılıktır ve hayatın talihsizliklerinin ardından cesaret ve uyum sergileyen kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Wagnild & Young 1990: 254). Bireylerin çevresel uyaranlara tepki verdiği bir süreç olarak tanımlanan dayanıklılık (Jacelon, 1997: 128), olumsuzluklara maruz kalmadan zorlukların üstesinden gelmek için meydan okuma ve duygusal anlamda iyileşme süreci olarak da değerlendirilmektedir ve ilk olarak Werner ve Smith (1982), Garmezy (1983) ve Rutter (1985) tarafından tanıtılmıştır (Hunter, 2001: 172). Pozitif psikoloji yaklaşımında psikolojik dayanıklılık kavramı, bireylerin hızlı bir biçimde normal hayatlarına dönme ve kendilerini toparlama güçleri olarak (Doğan, 2015: 93) açıklanmıştır.

Yaşam Tatmini

Duygusal ve bilişsel/yargısal olmak üzere iki boyutla değerlendirilen öznel iyi oluş kavramının bilişsel ve yargısal değerlendirme yönünü yaşam tatmini (Pavot vd., 1991: 149) oluşturmaktadır. Bireyin isteklerinin ve beklentilerinin ne ölçüde karşılandığına ilişkin bir kavram olarak tanımlanan yaşam tatmini (Atar, Urgan & Erdoğan, 2020: 264) bireyin mutluluğunun ve refahının objektif ve açık bir şekilde değerlendirmesini (Özdevecioğlu & Aktaş, 2007: 7) daha genel olarak bireyin bir bütün olarak hayattan duyduğu genel tatmin düzeyine ilişkin bilişsel bir değerlendirmesini (Chen vd., 2017: 98) yansıtmaktadır. Bu noktada yaşam tatmini değerlendirme temelli (Özdemir, 2015: 52) bilişsel ve yargısal bir süreci ifade etmekte ve bir kişinin seçtiği kriterlere göre yaşam kalitesinin evrensel bir değerlendirmesini kapsamaktadır (Diener vd., 1985: 71).

Değişkenlere İlişkin Literatür Araştırması

Mevcut araştırmanın amacı doğrultusunda ilgili alanyazın incelendiğinde Kovid-19 kaygı düzeyi ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen Kul, Demir ve Katmer (2020); Tomaszek ve Muchacka-Cymerman, (2020), Satici ve arkadaşları (2020), Baykal (2020), Çiçek ve Almalı (2020), Tekin (2020) ile Rogowska ve arkadaşlarının (2020) iki değişken arasında negatif bir ilişki tespit ettiği görülmüştür. Bunlara ek olarak bazı çalışmalarda (Paksoy, 2020; Göksu & Kumcağız, 2020; Gencer, 2020; Kul, Demir & Katmer, 2020) cinsiyete göre Kovid-19 korku düzeyinde anlamlı farklılık olduğu görülürken Duman (2020) çalışmasında ise farklılık olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde bazı araştırmalarda (Gencer, 2020) medeni duruma göre

Kovid-19 korku düzeyinde farklılık varken Göksu ve Kumcağız (2020) ile Çifçi ve Demir (2020) çalışmalarında farklılık yoktur. Ayrıca, Kovid-19 kaygı düzeyi Gencer (2020) çalışmasında yaşa göre anlamlı farklılık gösterirken Göksu ve Kumcağız (2020) çalışmasında farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Psikolojik dayanıklılık düzeylerine bakıldığında bazı araştırmalarda (Dane & Olgun, 2016; Yiğitbaş vd., 2018) cinsiyete göre psikolojik dayanıklılık düzeyinde anlamlı farklılık varken Sezgin (2012), Yıldız ve Örücü (2016), Topçu (2017), Özdemir (2019), Yılmaz (2020) çalışmalarında ise anlamlı farklılık olmadığı ortaya konulmuştur. Öte yandan, Tekin, (2011), Çıvgın (2015), Çolak Sarı (2018) ve Özdemir (2019) psikolojik dayanıklılığın medeni duruma göre farklılaştığını bulgularken Sadedemir, (2016), Kelle (2016), Kaygusuz (2018) Yıldırım Usta (2018) ve Yılmaz (2020) ise farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yıldız ve Örücü (2016), Çutuk vd., 2017; Çolak Sarı, (2018) psikolojik sermayenin yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiğini bulurken Yiğitbaş ve arkadaşları (2018), Yıldırım Usta (2018), Özdemir (2019) ve Yılmaz (2020) ise psikolojik dayanıklılığın yaşa göre farklılık göstermediği sonucunu paylaşmışlardır. Aynı şekilde Yıldız ve Örücü (2016), Şen ve arkadaşları (2019) psikolojik dayanıklılığın mesleki deneyime göre farklılık gösterdiğini ortaya koyarken Özdemir (2019) ve Yılmaz (2020) farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak yaşam tatminleri düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucunu paylaşan (Bir, 2017; Yenihan, 2015; Yenihan vd., 2016; Bakan & Güler, 2017; Atar vd., 2020) çalışmalar olduğu gibi medeni duruma göre farklılaştığını (Bir, 2017; Yıldırımalp vd., 2014; Yenihan, 2015; Yenihan vd., 2016; Polatcı & Keser, 2017; Şentürk & Bayraktar, 2018; Koç & Bir, 2019; Atar vd., 2020) ya da mesleki deneyime göre farklılaştığını (Bir, 2017) paylaşan sonuçlar da göze çarpmaktadır. Ayrıca yaşam tatmininin Yıldırımalp ve arkadaşları (2014), Yenihan ve arkadaşları (2016), Atar ve arkadaşları (2020) çalışmalarında yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği görülürken Bir (2017) çalışmasında ise anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırmanın amacı ve literatür doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli ve hipotezleri Şekil 1' de gösterilmektedir.

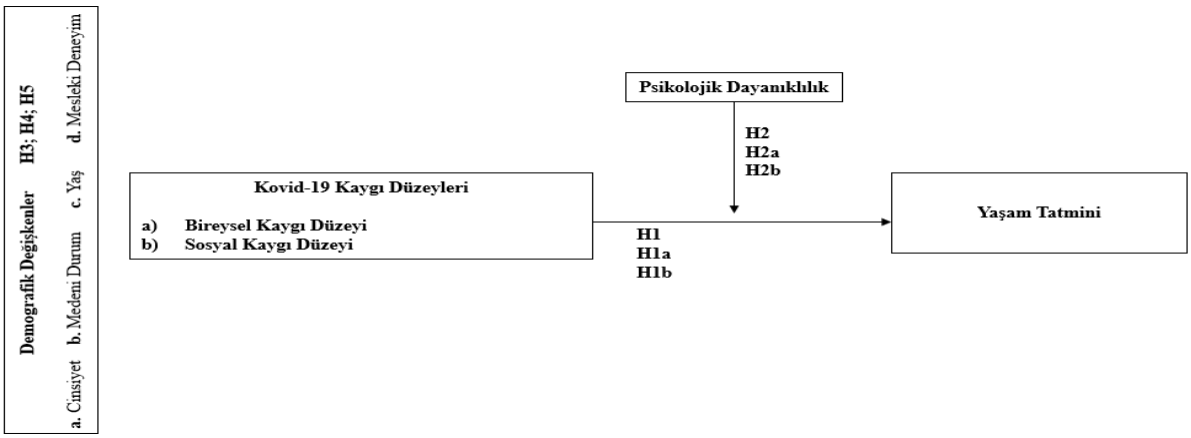

Şekil 1. Araştırmanın modeli

H1. Kovid-19 Kaygı düzeyleri ve yaşam tatminini negatif yönde etkilemektedir.

H1a. Kovid-19 bireysel kaygı düzeyi ve yaşam tatminini negatif yönde etkilemektedir.

H1b. Kovid-19 sosyal kaygı düzeyi ve yaşam tatminini negatif yönde etkilemektedir.

H2. Kovid-19'a ilişkin toplam kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü vardır.
H2a. Kovid-19'a ilişkin bireysel kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü vardır.
H2b. Kovid-19' a ilişkin sosyal kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü vardır.
H3. Kovid-19 kaygı düzeyleri demografik özelliklere göre farklılaşmaktadır.
H3a. Cinsiyete göre çalışanların Kovid-19 kaygı düzeyleri farklılaşmaktadır.
H3b. Medeni duruma göre çalışanların Kovid-19 kaygı düzeyleri farklılaşmaktadır.
H3c. Yaşa göre çalışanların Kovid-19 kaygı düzeyleri farklılaşmaktadır.
H3d. Mesleki deneyime göre çalışanların Kovid-19 kaygı düzeyleri farklılaşmaktadır.
H4. Psikolojik dayanıklılık düzeyleri demografik özelliklere göre farklılaşmaktadır.
H4a. Cinsiyete göre çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri farklılaşmaktadır.
H4b. Medeni duruma göre çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri farklılaşmaktadır.
H4c. Yaşa göre çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri farklılaşmaktadır.
H4d. Mesleki deneyime göre çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri farklılaşmaktadır.
H5. Yaşam tatmini düzeyleri demografik özelliklere göre farklılaşmaktadır.
H5a. Cinsiyete göre çalışanların yaşam tatmini düzeyleri farklılaşmaktadır.
H5b. Medeni duruma göre çalışanların yaşam tatmini düzeyleri farklılaşmaktadır.
H5c. Yaşa göre çalışanların yaşam tatmini düzeyleri farklılaşmaktadır.
H5d. Mesleki deneyime göre çalışanların yaşam tatmini düzeyleri farklılaşmaktadır.

Yöntem

Bu kısımda araştırmanın evreni ve örneklemi hakkında bilgi verildikten sonra araştırmada kullanılan veri toplama araçları, kullanılan istatistiki analiz programı ve analizler ve bulgular yer almaktadır. Araştırma yöntemi olarak tarama metodu yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini Şırnak ilinde bir devlet kurumunda çalışan 224 personel oluşturmaktadır. Söz konusu evrenden zaman ve bütçe kısıtı nedeniyle kolayda ve kartopu örnekleme metodu ile yüz-yüze ve online olmak üzere anket yöntemi ile veri toplanmıştır.

Literatürde normal dağılım özelliği gösteren veriler için ve özellikle de gizil değişkenlerin birçok göstergesi olduğunda ve ilişkili faktör yüklenim değerleri büyük olduğunda örneklem büyüklüğünün serbest parametre sayısına oranı, 5:1'e kadar düşebileceği (Bentler & Chou, 1987, s. 91) kabul edilmektedir. Mevcut araştırmada 27 parametre kullanılmış gerekli olan en az örneklem 27*5=135 olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda elde edilen örneklem boyutu ise 144 çalışana ilişkin veriden oluşmaktadır. Örneklem/Evren değerine bakıldığında araştırma evreninin % 0,64'üne ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan 144 çalışanın %22'si kadın, %78'i erkek, %25i bekar, %75'i ise evli çalışanlardan oluşmaktadır. %22'si 30 yaştan küçük, %29'u 30-35 yaş; %26'sı 36-41 yaş ve %23'ü 42 yaş ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcıların %36'sı 1-5 yıl mesleki deneyimine sahipken %35'i 6-10 yıl; %29'u ise 10 yıldan fazla mesleki deneyime sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada çalışanların Koronavirüse (Kovid-19) Yakalanma Kaygısını ölçmek için Tekkurşun Demir ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen ve Türkçe güvenilirlik ve geçerliliği yapılan, Bireysel Kaygı ve Sosyal Kaygı boyutu olmak üzere iki boyut ve 16 maddeden oluşan ölçüm aracı kullanılmıştır. Psikolojik dayanıklılığı ölçmek için Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen Doğan (2015) tarafından Türkçe güvenilirlik ve geçerliliği yapılan tek boyutlu ve 6 maddeden oluşan ölçüm aracı kullanılırken yaşam tatminin ölçmek için Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan tek boyutlu ve 5 maddeden oluşan ölçüm aracı kullanılmıştır.

Veri Analizi ve Bulgular

Araştırmada normal dağılıma uygunluk, güvenilirlik, korelasyon, keşfedici faktör analizi, çoklu bağlantıya yönelik analizler için SPSS 26.00 programı; doğrulayıcı faktör analizi ve hipotez testleri için AMOS 24.00 programı kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki parametre tahmininde yapısal eşitlik modellemesinde en yaygın (Chou & Bentler, 1995: 38) ve en çok (Hair vd., 2010: 636) kullanılan "en yüksek olabilirlik kestirim yöntemi" kullanılmıştır.

Analiz Öncesi Yapılan Testler, Ölçeklerin Güvenilirlik, Geçerlilik ve Faktör Analizleri

Hipotezleri test etmeden önce değişkenlerin dağılım biçimlerini ortaya çıkarmak için yani tek değişkenli normalliği incelemek için çarpıklık ve basıklık değerlerine (Hair vd., 2010: 71; Gürbüz & Şahin, 2016: 216) bakılmıştır. Normal dağılıma uygunluk, çoklu bağlantı analizleri ve korelasyon analizi sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Normal dağılıma uygunluk, çoklu bağlantı ve korelasyon analizi

Ölçekler	1.	2.	3.	4.	5.	Çarpıklık	Basıklık	TD	VIF
1.Kovid-19 Kaygı	1					0,202	0,401	0,997	1,003
2.Bireysel Kaygı	0,970**	1				0,202	0,401	0,431	2,321
3.Sosyal Kaygı	0,891**	0,784**	1			0,202	0,401	0,429	2,332
4.Psikolojik Dayanıklılık	0,059 p=0,484	0,041 p=0,622	0,082 p=0,331	1		0,202	0,401	0,992	1,008
5.Yaşam Tatmini	-0,165 p=0,048	-0,156 p=0,061	-0,165 p=0,048	0,251 p=0,002	1	0,202	0,401		

Tablo 1 verileri incelendiğinde çarpıklık-basıklık değeri -1 ile +1 değeri arasında olduğunda normal dağılımdan aşırı derecede sapma göstermediğinin kanıtı (Çokluk, vd., 2012: 16) olarak kabul gördüğünden veri setine ilişkin analizi neticesinde değişkenlerin hepsinde çarpıklık (0,202) ve basıklık (0,401) değerlerinin olduğu ve normal dağılımdan aşırı derecede sapma olmadığı yorumu yapılabilmektedir. Bununla birlikte değişkenlere ilişkin Tolerans Değerleri 0,1'den düşük; Varyans Artış Faktör (VIF) değerleri 10'dan büyük (Mertler & Vannatta Reinhart, 2017: 172); değişkenler arası korelasyon değerleri 0,90' dan büyük olduğu durumlarda değişkenler arası çoklu bağlantı sorunu olduğu anlamına gelmektedir (Hair vd., 2010: 197; Tabachnick & Fidell, 2013: 88).

Değişkenler arası tolerans değerleri ve korelasyon değerlerine bakıldığında çoklu bağlantı sorunu olmadığı söylenebilmektedir. Ölçüm araçlarının güvenilirlik, keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi ve yapı geçerliliğine (AVE ve CR) ilişkin değerler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçüm Araçlarının Güvenilirlik, Faktör ve Yapı Geçerliliği Analizleri

Değişken	Boyut	Madde	KF	DF	Açık.var	Cronbach Alpha	AVE	CR
Kovid-19 Yakalanma Kaygısı	Bireysel Kaygı	BK5	0,819	0,85	% 42,826	0,946	0,640	0,946
		BK4	0,796	0,83				
		BK1	0,732	0,77				
		BK9	0,789	0,83				
		BK10	0,783	0,81				
		BK7	0,745	0,85				
		BK11	0,731	0,82				
		BK6	0,720	0,74				
		BK8	0,695	0,77				
		BK3	0,650	0,70				
	Sosyal Kaygı	SK4	0,857	0,79	% 27,467	0,902	0,657	0,905
		SK5	0,840	0,87				
		SK3	0,810	0,80				
		SK1	0,741	0,80				
		SK2	0,531	0,79				
Kovid-19 Yakalanma Ölçeği KMO=0,934 χ^2=1784,897 serbestlik derecesi=105 p=0,000 Varimax döndürmesi (Tekrar sayısı: 3)					% 70,293	0,955		
Psikolojik Dayanıklılık	Tek boyut	PS1	0,826	0,69	%61,981	0,876	0,501	0,853
		PS4T	0,818	0,89				
		PS6T	0,792	0,79				
		PS2T	0,782	0,75				
		PS3	0,778	0,55				
		PS5	0,724	0,50				
Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği KMO=0,836 χ^2= 438,651 serbestlik derecesi=15 p=0,000								
Yaşam Tatmini	Tek boyut	YT4	0,885		%70,243	0,854	0,609	0,860
		YT3	0,864					
		YT5	0,852					
		YT2	0,744					
Yaşam Tatmini Ölçeği KMO= 0,812 χ^2=263,884 serbestlik derecesi= 6 p=0,000								

Tablo 2'de görüldüğü üzere, araştırmada kullanılan bütün ölçüm araçlarının KMO değerleri 0,50' den ve 0,70' ten (Leech vd., 2005) büyük değerler almıştır bu nedenle veri setinin faktör analizi için yeterli büyüklükte olduğu söylenebilmektedir. Barlett küresellik testine ilişkin Ki-kare değerine ilişkin anlamlılık değeri p=0.00<0,05 olması nedeniyle veri setinin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği (Çokluk vd., 2012: 219) söylenebilmektedir. Keşfedici faktör analizi faktör yüklenim değerleri 0,30-0,40 arası değer minumum kabul edilebilir değer olmakla birlikte genellikle 0,50' den büyük olması gerektiği belirtilmektedir (Hair vd., 2010: 117) ve faktör yüklenim değerlerinin hepsinin 0,50 değerinin üstünde oldukları görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının faktör yapılarına ilişkin açıklanan varyans değerleri de Hair ve arkadaşlarının (2010) önerdiği gibi %60 değerinden büyük oldukları tespit edilmiştir. Buna göre açıklanan varyansın yüksek olması, ilgili kavramın iyi ölçüldüğün bir kanıtı olarak (Büyüköztürk, 2002: 479) kabul edilebilmektedir. Sonuç olarak model çerçevesinde ele alınan değişkenlerin orijinal ölçeklerine benzer şekilde faktör yapılarına sahip olduğu görülmüştür. Keşfedici faktör analizi neticesinde, Kovid-19' a yakalanma kaygısı ölçeğinde (BK2 maddesi) ve yaşam tatmini ölçeğinde (YT1 maddesi) ortak çıkarma varyans değerleri 0,50'nin altında değerler aldığı için ve literatürde ortak çıkarma varyans değeri 0,50'den büyük olan

değişkenlerin analizlerde kullanılması gerektiği önerildiğinden (Hair vd., 2010:121) ölçüm araçlarının içsel tutarlılık değerini azalttığı için ilgili maddeler analizlerde kullanılmamıştır. Ölçüm araçlarının Cronbach Alpha değerlerinin hepsinin 0,70 olduğu gerekçesiyle (Hair vd., 2010: 124) ölçeklerin içsel tutarlıklarının yüksek olduğu kanıtlanmıştır. Yapı geçerliliğinin göstergesi olarak hesaplanan bütün ölçüm araçlarının AVE ve CR değerleri de Hair ve arkadaşlarının (2010: 693) belirttiği (AVE> 0.50; CR> 0.70), Yaşlıoğlu' nun (2017: 82) dile getirdiği (CR>AV) kriterleri sağladığı gerekçeleriyle ölçüm araçlarının yapı geçerliliklerini sağladıkları söylenebilmektedir. Doğrulayıcı faktör analizlerinin model uyum indeksleri Tablo 3' te gösterilmektedir.

Tablo 3. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Model Uyum İndeksleri

Referans uyum indeksi	p	χ2/df	IFI	TLI	CFI	GFI	RMSEA
İyi Uyum	p>0.05	≤3	≥0.95	≥0.95	≥0.95	≥0.90	≤0.05
Kabul Edilebilir Uyum	-	≤4-5	0.94-0.90	0.94-0.90	>0.90	0.89-0.85	0.05-0.08
Kovid-19 Kaygı modeli	P= 0,000	1,858	0,960	0,949	0,960	0,885	0,077
Psikolojik Dayanıklılık modeli	P= 0,152	1,566	0,992	0,980	0,992	0,981	0,063
Yaşam Tatmini modeli	P=0,712	0,336	1,005	1,015	1,000	0,998	0,000

Tablo 3'te görüldüğü üzere doğrulayıcı faktör analizlerine ilişkin model uyum indekslerinin bazıları kabul edilebilir uyum değerleri bazıları ise iyi uyum değerleri arasında yer almaktadır (Browne & Cudeck, 1993). Ölçüm araçlarının gerek literatürde belirtilen özgün faktör yapısı gerekse mevcut araştırmada yapılan keşfedici faktör analizi sonucunda tespit edilen faktör yapıları doğrulanmıştır.

Yol analizine ilişkin ölçüm modeli Şekil 2' de gösterilirken modelin tahmin ve anlamlılık değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

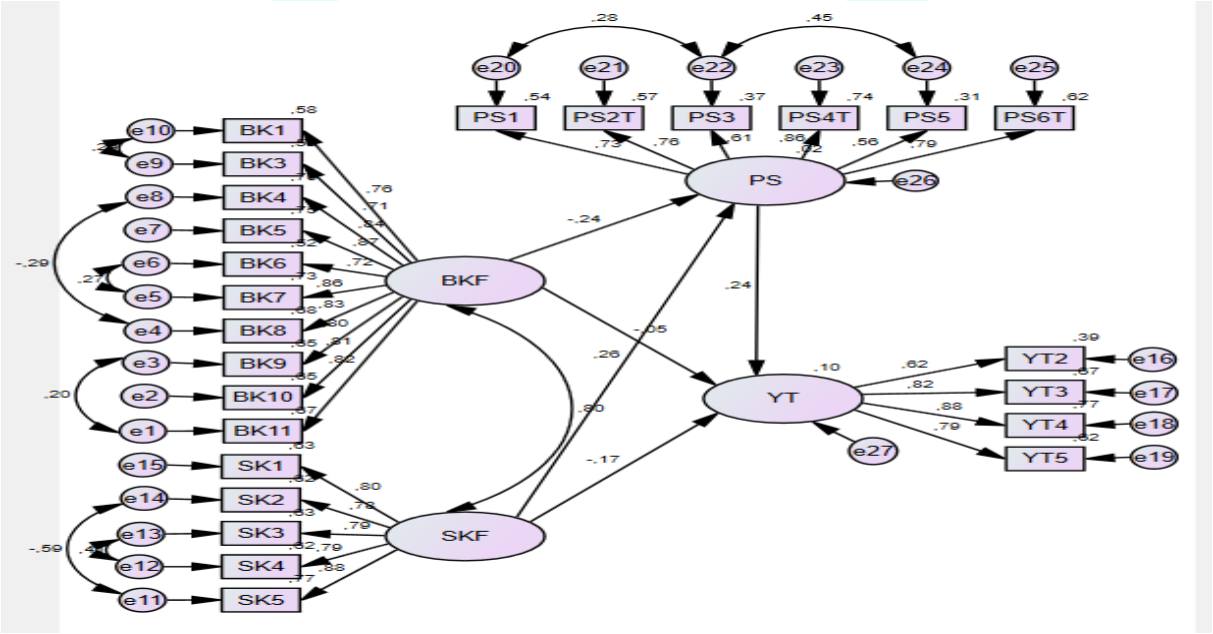

Şekil 2. Değişkenlere ilişkin yol analizi ölçüm modeli

Tablo 4. Değişkenlere İlişkin Yol Analizi Anlamlılık ve Etki Değerleri

Test edilen yollar			Tahmin	St. Tahmin	St. hata	Z	P
PS	←	**BKF**	-0,245	-0,235	0,174	-1,405	0,160
PS	←	**SKF**	0,202	0,258	0,132	1,534	0,125
YT	←	**BKF**	-0,051	-0,055	0,149	-0,339	0,735
YT	←	**SKF**	-0,116	-0,168	0,114	-1,019	0,308
YT	←	**PS**	0,211	0,239	0,087	2,438	0,015

BKF: Bireysel Kaygı, **SKF:** Sosyal Kaygı, **YT:** Yaşam Tatmini, **PS=** Psikolojik Dayanıklılık,
St.Tahmin: Standart tahmin, **St. Hata:** Standart hata

Tablo 4'te görüldüğü üzere, bireysel kaygı boyutu ve psikolojik dayanıklılık (p=0,160>0,05) bireysel kaygı ve yaşam tatmini (p=0,735>0,05) ve sosyal kaygı ve psikolojik dayanıklılık(p=0,123>0,05) sosyal kaygı ve yaşam tatmini (p=0,308>0,05) arasındaki yolların, arasındaki yollar istatiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır. Böyle bir durumda, anlamlı olmayan yolların en büyük p değerinden başlamak üzere modelden sırasıyla çıkarılarak yeniden analiz yapılması (Meydan ve Şeşen, 2011: 109) önerisi dikkate alınmıştır. Bu durumda *"H1a. Kovid-19 bireysel kaygı düzeyi, yaşam tatminini negatif yönde etkilemektedir"* hipotezi desteklenmemiştir. Nihai yol analizi Şekil 3' te gösterilirken, nihai modelin anlamlılıkları Tablo 5' te, nihai yol analizinin model uyum indeksleri ise Tablo 6'da gösterilmiştir.

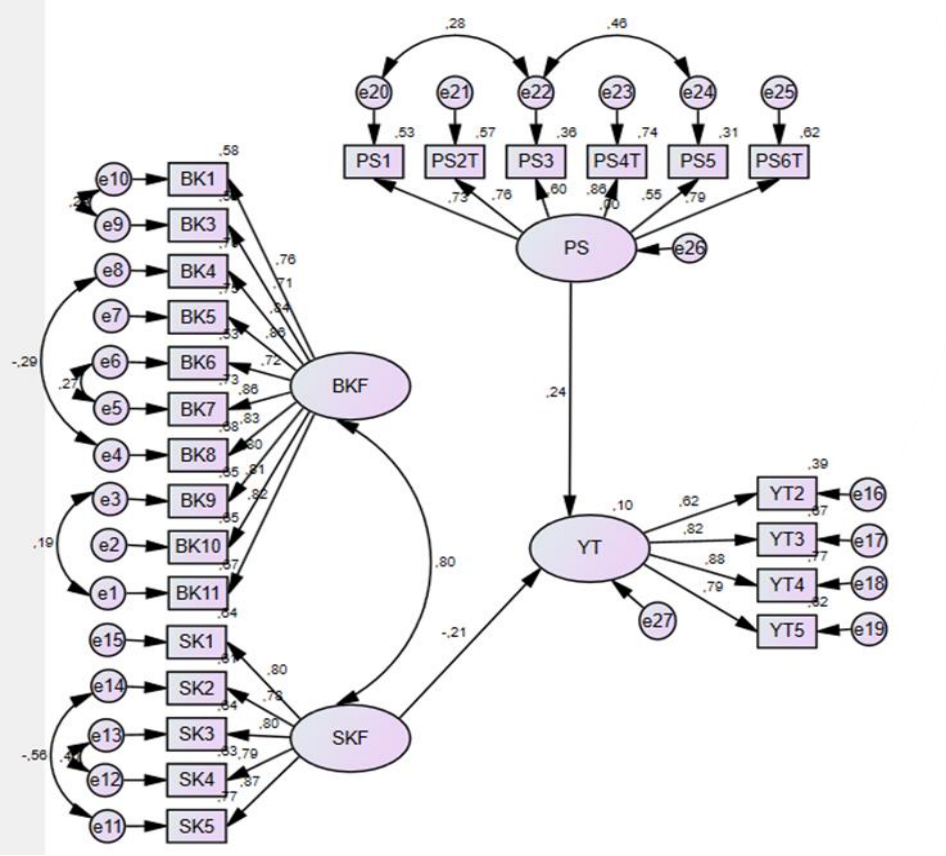

Şekil 3. Değişkenlere ilişkin nihai yol analizi

Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Nihai Yol Analizinin Anlamlılık ve Etki Değerleri

Test edilen yollar			Tahmin	St. Tahmin	St. hata	Z	R^2	P
YT	←	**SKF**	-0,147	-0,211	0,063	-2,314	0,102	0,021
YT	←	**PS**	0,212	0,239	0,085	2,484		0,013

SKF: Sosyal Kaygı, **YT:** Yaşam Tatmini, **PS=** Psikolojik Dayanıklılık,
St.Tahmin: Standart tahmin, **St. Hata:** Standart hata

Tablo 5 verilerine bakıldığında, sosyal kaygı boyutunun yaşam tatmini üzerinde negatif yönlü (β=-0,211; R^2= 0,102) psikolojik dayanıklılığın yaşam tatmini üzerinde ise pozitif yönlü (β=0,239; R^2= 0,102) istatiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu çerçevede *"H1b. Kovid-19 sosyal kaygı düzeyi, yaşam tatminini negatif yönde etkilemektedir"* hipotezi desteklenmiştir. *H1. Kovid-19 kaygı düzeyleri yaşam tatminini negatif yönde etkilemektedir"* hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 6. Nihai Yol Analizi Uyum İndeksleri

Referans uyum indeksi	p	χ2/df	IFI	TLI	CFI	GFI	RMSEA
İyi Uyum	p>0.05	≤3	≥0.95	≥0.95	≥0.95	≥0.90	≤0.05
Kabul Edilebilir Uyum	-	≤4-5	0.94-0.90	0.94-0.90	>0.90	0.89-0.85	0.05-0.08
Yol Analizi Modeli	0,000	1,838	0,916	0,903	0,915	0,805	0,077

Tablo 6'da görüldüğü üzere yol analizine ilişkin model uyum indekslerinin bazıları kabul edilebilir uyum değerleri bazıları ise iyi uyum değerleri arasında yer almaktadır (Browne & Cudeck, 1993). Bireysel kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolüne ilişkin ölçüm modeli Şekil 4' te gösterilirken modellerin anlamlılık ve etki değerleri Tablo 7' de gösterilmektedir.

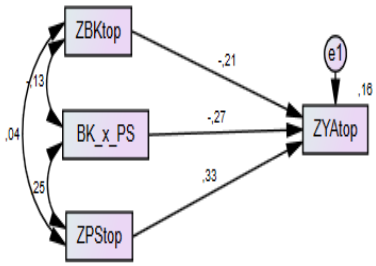

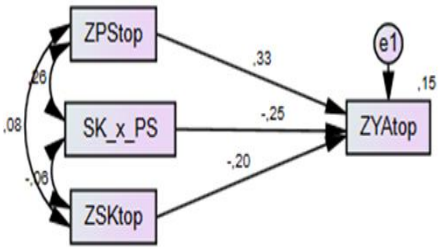

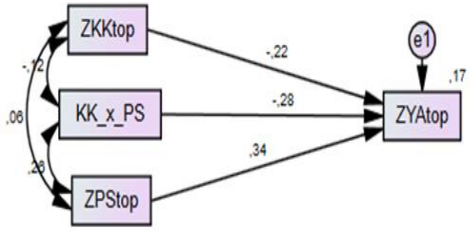

Şekil 4. BK-YT arasında PS ***Şekil 5.*** SK-YT arasında PS ***Şekil 6.*** KK-YT arasında PS

Tablo 7. Psikolojik Dayanıklılığın Düzenleyici Rolüne İlişkin Anlamlılık ve Etki Değerleri

Test edilen yollar			Tahmin	S. tahmin	St. hata	Z	R^2	P
ZYAtop	←	**BKtop**	-0,207	-0,207	0,078	-2,667		0,008
ZYAtop	←	**BK_x_PS**	-0,250	-0,274	0,073	-3,430	0,16	***
ZYAtop	←	**ZPStop**	0,327	0,327	0,079	4,122		***
ZYAtop	←	**SKtop**	-0,196	-0,196	0,078	-2,527		0,012
ZYAtop	←	**SK_x_PS**	-0,246	-0,250	0,079	-3,120	0,15	0,002
ZYAtop	←	**ZPStop**	0,331	0,331	0,080	4,131		***
ZYAtop	←	**ZKKtop**	-0,218	-0,218	0,077	-2,824		0,005
ZYAtop	←	**KK_x_PS**	-0,257	-0,281	0,073	-3,520	0,17	***
ZYAtop	←	**ZPStop**	0,336	0,336	0,079	4,240		***

***= p=0,001 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7'ye göre, psikolojik dayanıklılığın; bireysel kaygı ve yaşam tatmini arasındaki (β=-0,274; R^2= 0,16; p<0,001) ilişkide ve Kovid-19 kaygı düzeyleri (toplam ölçek) ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide (β=-0,281; R^2= 0,17; p<0,001) 0,001 anlamlılık düzeyinde düzenleyici rolü olduğu tespit edilirken psikolojik dayanıklılığın sosyal kaygı ve yaşam tatmini (β=-0,250; R^2= 0,15; p<0,002) arasındaki ilişkide 0,05 anlamlılık düzeyinde düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda *"H2. Kovid-19'a ilişkin toplam kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü vardır." H2a. Kovid-19'a ilişkin bireysel kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü vardır." "H2b. Kovid-19' a ilişkin sosyal kaygı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkide psikolojik dayanıklılığın düzenleyici rolü vardır."* hipotezleri desteklenmiştir.

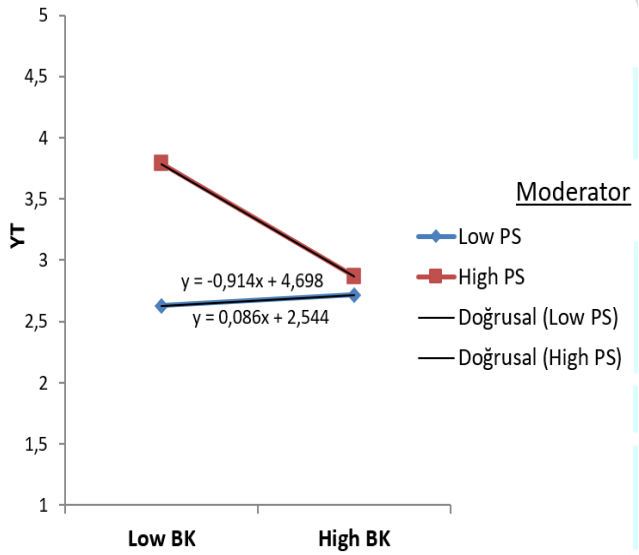

Şekil 7. BK ve YT Arasında PS Düzenleyici Rol

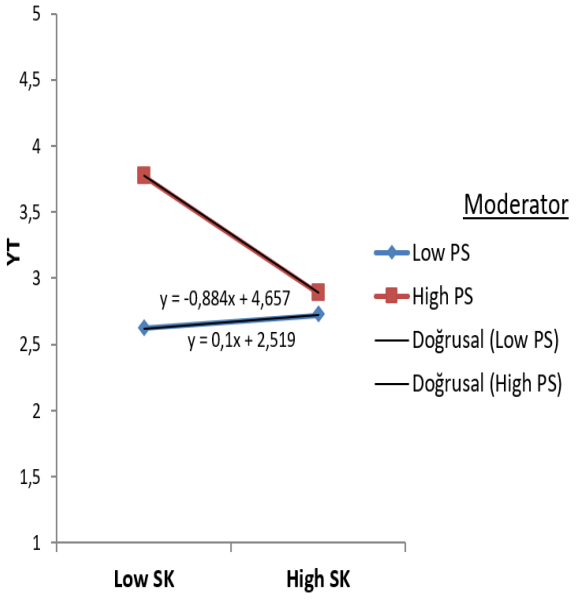

Şekil 8. SK ve YT Arasında PS Düzenleyici Rolü

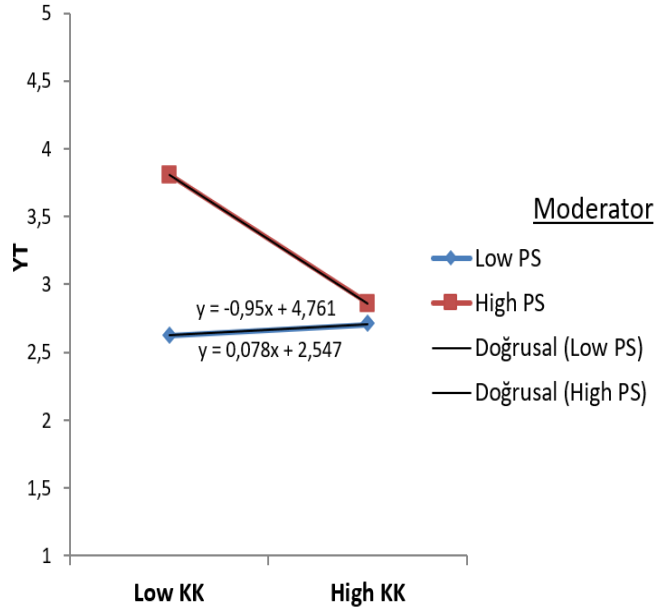

Şekil 9. KK ve YT arasında PS Düzenleyici Rolü

Şekil 7, Şekil 8 ve Şekil 9'da görüldüğü üzere, psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireylerin düşük düzeyde Kovid-19'a yakalanma kaygılarının (bireysel kaygı ve sosyal kaygı) olduğu ve yaşam tatminlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Psikolojik dayanıklılığı düşük olan bireylerin ise yüksek düzeyde Kovid-19'a yakalanma kaygılarının (bireysel kaygı ve sosyal kaygı) olduğu ve yaşam tatminlerinin ise daha düşük olduğu görülmektedir.

Kovid-19 yakalanma kaygı (bireysel kaygı, sosyal kaygı) düzeyleri, psikolojik dayanıklılık ve yaşam tatmininin cinsiyete ve medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediklerini tespit etmek üzere t-testi yapılırken yaş ve mesleki deneyime göre farklılık gösterip göstermediklerini saptamak için ANOVA testi yapılmış ve Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Demografik Özelliklere İlişkin Hipotezlerin Test Edilmesi

			N	Mean	S.S	T ve F testi	T testi F testi p	Levene p	Hipotez
Bireysel Kaygı	Cinsiyet	Kadın	32	3,88	1,02	0,577	0,565	0,790	RED
		Erkek	112	3,76	0,98				
	Medeni Durum	Bekar	36	3,68	1,04	-0,738	0,235	0,235	RED
		Evli	108	3,82	0,97				
	Yaş	30'dan küçük yaş	32	3,84	1,16	F=3,065	0,030	0,016	KABUL
		30-35 yaş	42	3,86	0,84				
		36-41 yaş	37	3,77	1,01				
		42 ve üstü	33	4,09	0,85				
	Tamhane's T2: 30'dan küçük < 42 ve üzeri								
	Mesleki deneyim	1-5 yıl	52	3,60	1,06	F=3,813	0,024	0,000	KABUL
		6-10 yıl	50	3,69	1,10				
		10 yıldan fazla	42	4,13	0,59				
	Tamhane's T2: 1-5 yıl<10 yıl ve üzeri								
Sosyal Kaygı	Cinsiyet	Kadın	32	3,46	1,00	t=-0,378	0,706	0,612	RED
		Erkek	112	3,54	1,07				
	Medeni Durum	Bekar	36	3,48	0,99	t= -0,308	0,758	0,544	RED
		Evli	108	3,54	1,08				
	Yaş	30'dan küçük yaş	32	3,03	1,12	F=4,536	0,004	0,239	KABUL
		30-35 yaş	42	3,59	1,00				
		36-41 yaş	37	3,47	0,98				
		42 ve üstü	33	3,96	0,96				
	Scheffe: 30'dan küçük < 42 ve üzeri								
	Mesleki deneyim	1-5 yıl	52	3,32	1,10	F= 4,801	0,010	0,008	KABUL
		6-10 yıl	50	3,38	1,14				
		10 yıldan fazla	42	3,93	0,76				
	Tamhane's T2: 10 yıl ve üzeri> 1-5 yıl ve 10 yıl ve üzeri> 6-10 yıl								
	Sosyal kaygı düzeyinde cinsiyet medeni duruma göre farklılık yok, yaş ve mesleki deneyime göre farklılık vardır.								
Kovid-19 Yakalanma Kaygısı (Toplam Ölçek)	Cinsiyet	Kadın	32	3,74	0,96	t= 0,259	0,796	0,852	RED
		Erkek	112	3,68	0,95				
	Medeni Durum	Bekar	36	3,61	0,94	t= -0,624	0,534	0,857	RED
		Evli	108	3,73	0,96				
	Yaş	30'dan küçük yaş	32	3,26	1,05	F= 4,016	0,009	0,130	KABUL
		30-35 yaş	42	3,77	0,84				
		36-41 yaş	37	3,67	0,96				
		42 ve üstü	33	4,05	0,84				
	Scheffe: 30'dan küçük < 42 ve üzeri								
	Mesleki deneyim	1-5 yıl	52	3,50	1,00	F= 4,868	0,011	0,001	KABUL
		6-10 yıl	50	3,59	1,06				

		10 yıldan fazla	42	4,06	0,60				
	Tamhane's T2: 10 yıl üzeri> 1-5 yıl 10 yıl ve üzeri> 6-10 yıl								
Psikolojik Dayanıklılık	Cinsiyet	Kadın	32	3,27	1,29	t= -1,666	0,104	0,011	RED
		Erkek	112	3,67	0,89				
	Medeni Durum	Bekar	36	3,35	0,98	t=-1,624	0,107	0,239	RED
		Evli	108	3,66	1,02				
	Yaş	30'dan küçük yaş	32	3,27	1,03	F= 4,578	0,004	0,107	KABUL
		30-35 yaş	42	3,41	0,92				
		36-41 yaş	37	3,58	0,93				
		42 ve üstü	33	4,09	0,91				
	Scheffe: 30'dan küçük < 42 ve üzeri								
	Mesleki deneyim	1-5 yıl	52	3,41	0,99	F=1,778	0,173	0,493	RED
		6-10 yıl	50	3,56	1,05				
		10 yıldan fazla	42	3,80	0,93				
Yaşam Tatmini	Cinsiyet	Kadın	32	2,57	0,94	t= -2,098	0,038	0,581	KABUL
		Erkek	112	2,99	1,01				
	Medeni Durum	Bekar	36	2,81	0,98	t=-0,628	0,531	0,930	RED
		Evli	108	2,93	1,02				
			N	**Mean**	**S.S**	**T ve F testi**	**T testi F testi p**	**Levene p**	**Hipotez**
Yaşam Tatmini	Yaş	30'dan küçük yaş	32	2,95	0,98	F= 2,428	0,068	0,428	RED
		30-35 yaş	42	2,56	0,91				
		36-41 yaş	37	3,00	1,06				
		42 ve üstü	33	3,15	1,02				
	Yaşa göre yaşam tatmininde gruplar arası farklılık yoktur (p>0,05)								
	Mesleki deneyim	1-5 yıl	52	2,89	0,95	F= 0,760	0,469	0,812	RED
		6-10 yıl	50	2,78	1,08				
		10 yıldan fazla	42	3,04	1,00				
	Medeni duruma göre gruplar arası farklılık yoktur (p>0,05)								

Tablo 8' de bulgulara göre, Kovid 19 yakalanma kaygı düzeylerinde (bireysel kaygı düzeyi ve sosyal kaygı düzeyi) cinsiyet ve medeni duruma göre farklılık olmadığı görülmekle birlikte, yaş ve mesleki deneyime göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 30 yaştan küçük olan katılımcıların Kovid-19 yakalanma kaygı düzeyleri 42 yaş ve üzeri katılımcılarını kaygı düzeylerinden daha az olduğu görülmüştür. Benzer şekilde 10 yıldan fazla meslekş deneyime sahip olan çalışanların 1-5 yıl deneyime sahip olan ve 6-10 yıl deneyime sahip olan çalışanlara göre kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik dayanıklılık düzeyinde cinsiyet medeni durum ve mesleki deneyime göre anlamlı farklılık görülmezken yaşa göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 30 yaştan küçük olan çalışanların 42 yaştan büyük olan çalışanlara göre psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yaşam tatmininde ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık saptanırken medeni durum, yaş ve mesleki deneyime göre anlamlı farklılık olmadığı sonucu çıkmıştır. Buna göre erkek çalışanların kadın çalışanlara göre yaşam tatminlerinin daha yüksek olduğu istatiksel olarak ortaya konulmuştur.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Mevcut çalışmada Kovid- 19 kaygı düzeyi ve yaşam tatmini arasında negatif ilişki saptanması, literatürdeki çalışmalarla (Kul, Demir & Katmer, 2020; Tomaszek & Muchacka-Cymerman, 2020; Satici vd., 2020; Baykal, 2020; Çiçek & Almalı, 2020; Tekin, 2020; Rogowska vd., 2020) uyumludur.

Mevcut çalışmada Kovid-19 kaygı düzeylerinde (bireysel kaygı, sosyal kaygı ve toplam kaygı) cinsiyete göre anlamlı farklılık olmaması Duman (2020) ile uyumluyken Paksoy (2020); Göksu ve Kumcağız (2020), Gencer (2020), Kul ve arkadaşları (2020) çalışmalarıyla örtüşmemektedir. Bununla birlikte, medeni duruma göre Kovid-19 kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmaması Göksu & Kumcağız (2020) ile Çifçi ve Demir (2020) çalışmalarıyla benzer bir sonuçken Gencer (2020) çalışma sonucuyla tezat bir sonuç olduğu göze çarparken ortaya çıkmıştır. Yaşa göre Kovid-19 kaygı düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu sonucu ise Gencer (2020) çalışmasını desteklemektedir.

Mevcut çalışmada psikolojik dayanıklılık düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı farklılık olmaması Sezgin (2012), Yıldız ve Örücü (2016), Dane ve Olgun (2016), Topçu (2017) Özdemir (2019) ve Yılmaz (2020) çalışmalarıyla uyumluyken Yiğitbaş ve arkadaşları (2018) çalışmasıyla örtüşmemektedir. Psikolojik dayanıklılık düzeyinde medeni duruma göre anlamlı bir farklılık olmaması Sadedemir (2016), Kelle (2016), Kaygusuz (2018), Yıldırım Usta (2018), Yılmaz (2020) çalışmalarıyla benzer bir sonuçken Özdemir (2019) çalışma sonucuyla tezat bir sonuç ortaya konulmuştur. Psikolojik dayanıklılık düzeylerinde yaşa göre anlamlı farklılık olduğu sonucu Yıldız ve Örücü (2016) çalışmasını desteklerken Yiğitbaş ve arkadaşları (2018), Özdemir (2019) ve Yılmaz (2020) çalışmalarını desteklememektedir. Bunlara ek olarak, Psikolojik dayanıklılık düzeylerinde eesleki deneyime göre anlamlı farklılık olmaması Özdemir (2019) ve Yılmaz (2020) çalışmalarıyla uyumlu sonuç sergilerken Yıldız ve Örücü (2016) ve Şen ve arkadaşları (2019) yapmış oldukları çalışma sonuçlarını desteklememektedir.

Mevcut çalışmada yaşam tatmininde cinsiyete göre anlamlı farklılık olması Bir (2017), Yenihan (2015), Yenihan ve arkadaşları (2016), Bakan ve Güler (2017), Atar ve arkadaşları (2020) çalışmalarıyla örtüşmemektedir. Benzer şekilde, yaşam tatmininde medeni duruma göre anlamlı bir farklılık olmaması Bir (2017), Yıldırımalp ve arkadaşları (2014), Yenihan (2015), Yenihan ve arkadaşları (2016), Bolatcı ve Keser (2017), Şentürk ve Bayraktar (2018), Koç ve Bir (2019) ve Atar ve arkadaşları (2020) çalışma sonucuyla tezat bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bunlara ek olarak, yaşam tatmininde yaşa göre anlamlı farklılık olmadığı sonucu Bir (2017) çalışmasını desteklerken Yıldırımalp ve arkadaşları (2014), Yenihan ve arkadaşları (2016) ile Atar ve arkadaşları (2020) çalışmalarını desteklemediği görülmüştür. Benzer şekilde yaşam tatmininde mesleki deneyime göre anlamlı farklılık olduğu sonucu Bir (2017) ile Koç ve Bir (2019) çalışmalarını desteklememektedir.

Mevcut araştırmanın sonuçları Kovid-19 ile ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma neticesinde psikolojik olarak dayanıklılık düzeyleri daha fazla olan bireylerin Covid-19 süreci gibi zor ve travmatik olaylar karşısında yaşayacakları kaygı düzeylerini daha rahat kontrol edebileceği, kaygı düzeylerinin daha az olacağı ve böylece yaşam tatminleri de artabileceği beklenmektedir. Bu doğrultuda iş görenlerin çeşitli psikolojik ve davranışsal durumları üzerinde doğrudan bir etkisi olan yönetici ve liderlerin (Aksoy & Yeşiltaş, 2020: 240) çalışanlarına destek olmaları, destekleyici bir örgüt kültürünü benimsemeleri, çalışanların psikolojik dayanıklılıklarını arttırmaya yönelik insan kaynakları uygulamalarını benimsemeleri, çalışanlarına bu konularda eğitim imkanının verilmesi ve

Kovid-19' dan korunmak ve yayılımını engellemek için işyerinde gerekli tedbirleri almalarının (esnek çalışma, vardialı çalışma vb.) ayrıca yönetsel kararlarda ve uygulamalarında çalışanlarının istek ve beklentilerini göz önünde bulunduracak yönetimsel uygulamaları benimsemelerinin çalışanlar nezdinde oluşabilecek kaygı düzeyini azaltabileceğini ve hem çalışanlar hem de örgüt için olumlu sonuçlar sağlayacağını önerilebilir.

İleride yapılacak çalışmalarda psikolojik sermayenin diğer boyutları olan, özyeterlilik, umut ve iyimserlik boyutlarının Kovid-19 kaygı düzeyi ve başka örgütsel sonuçlar (görev performansı veya bağlamsal performans, motivasyon, iş tatmini, işten ayrılma niyeti vs.) arasındaki ilişkilerde aracılık veya düzenleyici rolleri incelenebilir. Araştırmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda farklı illerde daha çok sayıdaki ve farklı mesleklerde çalışanların araştırma kapsamına alınması, nicel analiz yöntemiyle birlikte nitel analiz tekniklerinden de yararlanılması literatürü zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

Afacan, E., & Onağ, Z. (2020). Profesyonel Türk futbolcularının COVID-19 nedeniyle ertelenen maçların başlaması hakkında görüşlerinin incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 201-221.

Aksoy, A. & Yeşiltaş, M. D. (2020). The role of toxic leadership and work stress on organizational commitment: A research on the banking sector. (Örgütsel bağlılık üzerinde toksik liderlik ve iş stresinin rolü: Bankacılık sektöründe bir araştırma). In C*hallenges in economics and business studies from researches to practices,* Eds. (M. O. Gülbahar & H. Yıldız), 239-255, IJOPEC Publication Limited: London.

Aktuğ, Z. B., İri, R., & Demir, N. A. (2020). Covid-19 immune system and exercise. *Journal of Human Sciences, 17*(2), 513-520.

Aslan, R. (2020). Kovid-19 fizyoloji ve psikolojiyi nasıl etkiliyor? *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı, 8*(88), 47-53.

Atar, A., Urgan, S., & Erdoğan, P. (2020). Covıd-19 pandemi dönemindeki iyimserlik-kötümserlik ve yaşam tatmininin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities, 7*(7), 263-278.

Bakan, İ., & Güler, B. (2017). Duygusal zekânın, yaşam doyumu ve akademik başarıya etkileri ve demografik özellikler bağlamında algı farklılıkları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19*(33), 1-11.

Baykal, E. (2020). Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences, 10*(2), 68-80.

Bentler, P. M., & Chou, C. P. (1987). Practical issues in structural modeling. *Sociological Methods & Research, 16*(1), 78-117.

Bir, Y. (2017*). İş ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiye etki eden demografik değişkenler üzerine araştırma (Bir uluslararsı firma uygulaması).* Yükseklisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Blasco-Belled, A., Tejada-Gallardo, C., Torrelles-Nadal, C., & Alsinet, C. (2020). The costs of the COVID-19 on subjective well-being: An analysis of the outbreak in Spain. *Sustainability, 12*(15), 6243.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 8*(4), 470-483.

Chen, S., & Bonanno, G. A. (2020). Psychological adjustment during the global outbreak of COVID-19: A resilience perspective. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 12*(S1), S51-S54.

Chen, W., Zhang, D., Pan, Y., Hu, T., Liu, G., & Luo, S. (2017). Perceived social support and self-esteem as mediators of the relationship between parental attachment and life satisfaction among Chinese adolescents. *Personality and Individual Differences, 108*(2017), 98-102.

Cox, R. H. (2011). *Sport psychology, concepts and applications.* (Seventh edition). McGraw-Hill, New York.

Çetindemir, A., & Cihan, H. (2019). Genç futbolcuların sakatlanma kaygılarının oynadıkları mevki ve takım statüsü (amatör-profesyonel) bakımından incelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi, 3*(2), 52-57.

Çıvgın, U. (2015). *Hükümlülerin suç ve kaldıkları cezaevleri türlerine göre ruh sağlıklarının, psikolojik başetme ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Gediz Üniversitesi, İzmir.

Çiçek, B., & Almalı, V. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde kaygı öz-yeterlilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki: Özel sektör ve kamu çalışanları karşılaştırması. *Electronic Turkish Studies, 15*(4), 241-260.

Çifçi, F., Demir, A., (2020). Covid-19 pandemisinde Türk profesyonel futbolcuların covid-19 korkusu ve kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi, 2*(ÖS1), 26-38.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*, 2. baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Çolak Sarı, E. (2018). *Riskli birimlerde çalışan hemşirelerin psikolojik sağlamlıklarının değerlendirilmesi.* Yüksek lisans tezi, Avrasya Üniversitesi, Trabzon.

Çutuk, S., Beyleroğlu, M., Hazar, M., Akkuş Çutuk, Z., & Bezci, Ş. (2017). The investigation of the relationship between psychological resilience levels and anxiety levels of judo athletes. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 11*(1), 109-117.

Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe' ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Journal of Social Sciences, 15*(59).

Dane, E. & Olgun, N. (2016). Hemodiyaliz hastalarının psikolojik dayanıklılık durumları ve etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi, 11*(1), 43-54.

Demir, G. T., Cicioğlu, H. İ., & İlhan, E. L. (2020). Sporcuların yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygısı ölçeği (SYTKYKÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Human Sciences, 17*(2), 458-468.

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment, 49*(1), 71-75.

Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being, 3*(1), 93-102.

Duman, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science, 4*(8), 426-437.

Erer, B. (2020). Impact of Covid-19 Fear on employee performance. *Journal of Current Researches on Social Sciences, 10*(4), 845-852.

Freud, S. (1936). *The problem of anxiety*. New York: Norton.

Garmezy, N. (1983). Stressors of childhood. In N. Garmezy & M. Rutter, (Eds.), *Stress, coping, and development in children* (pp. 43-84). NY: McGraw-Hill.

Gelen, M., Eler, S. & Eler, N. (2020). Detraining: Covid-19 ve üst düzey performans. *Milli Eğitim Dergisi, 49*(227), 447-464.

Gencer, N. (2020). Pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs (Kovid-19) korkusu: Çorum örneği. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 2*(4), 1153-1173.

Göksu, Ö. & Kumcağız, H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Turkish Studies, 15*(4), 463-479.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hair, J. F. Jr., Black, W. C. Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis,* (Seventh Ed.). New Jersey: Prentice-Hall International Inc.

Han, H. R. (2009). Measuring anxiety in children: A methodological review of the literature. *Asian Nursing Research, 3*(2), 49-62.

Hatun, O., Dicle, A. N. & Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Turkish Studies, 15*(4), 531-554.

Hunter, A. J. (2001). A cross-cultural comparison of resilience in adolescents. *Journal of Pediatric Nursing, 16*(3), 172-179.

Karakuş, H. (2011). Hemşirelerin iş tatmin düzeyleri: Sivas ili örneği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(6), 46-57.

Kaygusuz, E. (2018). *Çocukluk çağı travmasının bireylerin psikolojik dayanıklılık ve mutluluk düzeyleri açısından incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Kelle, Ö. (2016). *What makes us resilient: The predictors of resilience.* Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Koç, M. Bir, Y. (2019). Bir pozitif psikoloji kavramı olarak yaşam tatminine etki eden baskın demografik faktörlerin incelenmesi, Tam Metin Bildiri, *18. Uluslararası İşletmecilik Kongresi,* 1280-1291.

Koçak, U. Z., & Özer, D. (2020). COVID-19 pandemisi, spor, sporcu üçgeni: etkilenimler ve öneriler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(2), 129-133.

Kul, A., Demir, R., & Katmer, A. N. (2020). Covid-19 salgını döneminde psikolojik sağlamlığın yordayıcısı olarak yaşam anlamı ve kaygı. *Electronic Turkish Studies, 15*(6), 695-719.

Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, F. N., Akkuzu, H., Karaman, G., & Türkkan, Z. (2020). Kovid-19 korkusu ölçeği'nin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması. *International Journal of Social Science, 3*(2), 71-80.

Lamond, A. J., Depp, C. A., Allison, M., Langer, R., Reichstadt, J., Moore, D. J., ... & Jeste, D. V. (2008). Measurement and predictors of resilience among community-dwelling older women. *Journal of Psychiatric Research, 43*(2), 148-154.

Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation*. Second edition, Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Memiş Doğan, M., Düzel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies, 15*(4), 739-752.

Mertler, C. A., &Vannatta Reinhart, R. (2017). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation*. Sixth edition, New York: Routledge Taylor & Francis.

Oflaz, F. (2008). Felaketlerin psikolojik etkileri ve hemşirelik uygulaması. *CÜ Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12*(3), 70-76.

Özdemir, A. A. (2015). İş tatmini, pozitif/negatif duygulanım ve yaşam tatmininin etkisi. *Calışma ve Toplum, 46*(3), 47-62.

Özdemir, H. Ö. (2019). Konaklama İşletmelerinde Çalışan Personelin Psikolojik Sermayeleri ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(3), 259-274.

Özdevecioğlu, M., & Aktaş, A. (2007). Kariyer bağlılığı, mesleki bağlılık ve örgütsel bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisi: İş-aile çatışmasının rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (28), 1-20.

Paksoy, H. M. (2020). COVID-19 Pandemisi ile oluşan korku ve davranışlara inancın etkisi üzerine bir araştırma: Türkiye Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(2), 135-155.

Pavot, W., Diener, E. D., Colvin, C. R., & Sandvik, E. (1991). Further validation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence for the cross-method convergence of well-being measures. *Journal of Personality Assessment, 57*(1), 149-161.

Polatcı, S., & Keser, A. (2017). İş aile yayılımının bireyin iş ve yaşam tatmini üzerindeki etkilerine yönelik bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72*(2), 401-421.

Rogowska, A. M., Kuśnierz, C., & Bokszczanin, A. (2020). Examining anxiety, life satisfaction general health, stress and coping styles during COVID-19 pandemic in Polish sample o university students. *Psychology Research and Behavior Management, 13,* 797-811.

Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry,* 147, 598-611.

Sadedemir, H. (2016). *Evli olan ve olmayan bireylerde karar verme stratejisinin psikolojik dayanıklılık üzerine etkisi.* Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Saldamlı, A. (2008). Otel işletmelerinde bölüm yöneticilerinin iş ve yaşam tatminini belirlemeye yönelik bir alan araştırması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25*(2), 693-719.

Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E., & Satici, S. A. (2020). Adaptation of the fear of Covid-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction,* 1-9.

Schaller, M., & Park, J. H. (2011). The behavioral immune system (and why it matters). Current Directions in Psychological Science, 20(2), 99-103.

Sezgin, F. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *20*(2), 489-502.

Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15,* 194–200.

Spielberger, C. D. (1966). *Theory and research on anxiety*. In C. D. Spielberger (Ed.), Anxiety and behaviors (pp. 3–20). New York: Academic Press.

Şahinler, Y., Ulukan, M., & Ulukan, H. (2020). Covid-19 sürecinde fiziksel aktivite yapan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 3*(1), 171-184.

Şen, C.; Mert, İ. S. & Eroğluer, K. (2019). Çalışanların psikolojik sermaye alt boyutlarının demografik özellikler bağlamında değişkenliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(4), 1171-1192.

Şentürk, F. K., & Bayraktar, E. (2018). İş-aile yaşam çatışmasının çalışanların iş ve yaşam tatminleri üzerindeki etkisi. *Çalışma İlişkileri Dergisi, 9*(1), 24-41.

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th edition). Boston: Pearson.

Tekin, E. (2011). *Askeri hastanelerde çalışan hemşirelerin psikolojik dayanıklılık ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.

Tekin, E. (2020). COVID-19 Kaygısının Motivasyon Üzerindeki Etkisi: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies, 15(*4).1129-1145.

Tekkurşun Demir, G., Cicioğlu, H., & İlhan, E. (2020). Sporcuların yeni tip koronavirüse (Covid-19) yakalanma kaygısı ölçeği (SYTKYKÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Human Sciences, 14*(2), 458-469.

Tomaszek, K., & Muchacka-Cymerman, A. (2020). Thinking about my existence during covid-19, ı feel anxiety and awe—The mediating role of existential anxiety and life satisfaction on the relationship between PTSD symptoms and post-traumatic growth. *International Journal of Environmental Research And Public Health, 17*(19), 7062.

Topçu, F. (2017). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde beş faktör kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisinin incelenmesi*. Yükseklisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wagnild, G., & Young, H. M. (1990). Resilience among older women. *Image: The Journal of Nursing Scholarship*, *22*(4), 252-255.

Werner, E., & Smith, R. (1982). *Vulnerable but invincible*. NY: McGraw-Hill.

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46*(Özel sayı), 74-85.

Yenihan, B. (2015). Demografik özelliklerin iş tatmini ve yaşam tatmini üzerine etkileri izmit de çalışan eczane teknisyenleri üzerine bir araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, *4*(2), 15-36.

Yenihan, B., Öner, M. & Balcı, B. (2016). İş doyumu ve yaşam doyumunun demografik özelliklerle ilişkisi: Sakarya'daki AVM'lerin çalışanları üzerine bir araştırma. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 33-49.

Yenilmez, K., & Özbey, N. (2006). Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin matematik kaygı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 431-448.

Yıldırım Usta, E. (2018). *Hayatın anlam algısı ve psikolojik dayanıklılık düzeyi arasındaki ilişkinin analizi.* Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.

Yıldırımalp, S., Öner, M., & Yenihan, B. (2014). Hemşirelerin iş aile çatışması ve yaşam tatmini düzeyleri demografik özellikler açısından bir değerlendirme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 165-182.

Yıldız, H., & Örücü, E. (2016). Sağlık sektörü çalışanlarının pozitif psikolojik sermaye düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14*(1), 269-285.

Yıldız, Y. (2020). Examination of the anxiety situations of catching the new type of coronavirus (Covid-19) in elite athletes. *Journal of Human Sciences*, *17*(4), 1275-1284.

Yılmaz, F. (2020). Pozitif psikolojik sermayenin demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Management and Administration 4*(7), 71-83.

Yiğitbaş, Ç., Ağçay, B. Ç., Erdoğan, Y., Zeynep, T. A. Ş., Özdemir, D. H., Gökçe, T. G., & Eren, Ü. Ç. (2018). Hemşirelik öğrencilerinde psikolojik dayanıklılık. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *5*(3), 220-225.

YENİ KÜLKEDİSİ VE PAMUK PRENSES'İN FEMİNİST PERSPEKTİFLE İNŞASINA ÖRNEK; THE QUEEN'S GAMBIT

Dr. Şenay Tanrıvermiş

Nişantaşı Üniversitesi

https://orcid.org/0000-0003-1311-9767

ÖZET

Tüm dünyada reyting rekorları kıran Netflix dizisi "The Queen's Gambit"in başarı sırrı, büyük ölçüde feminist Külkedisi ve Pamuk Prenses karışımı bir anlatı olmasından kaynaklanmaktadır. Etkileyici ve çocuksu güzelliği, öksüzlüğü ve kimsesizliğiyle Pamuk Prenses ve Külkedisi'ne benzeyen dizinin kadın kahramanı, yetimhaneden uluslararası salonlara taşıdığı başarısıyla, masal kahramanlarının saraylara terfi edişine paralellik gösterir. Walter Tevis'in romanından uyarlanan mini dizide, erkek egemen dünyada kendisini kurtarması için prens beklemek yerine, varoluş stratejisini satranç tahtası üzerine inşa ederek kendi dehası ve mücadelesiyle kraliçe olan bir kahraman söz konusudur. Beğenilmek üzere bedenini metalaştırarak stereotipleşen kadın kahramanların aksine cinsiyet temelli iktidar alanlarını sarsarak o zamana kadar bir erkek sporu olan satranç masasında erkekleri mat etmiştir.

Queens Gambit'in kahramanı Beth, yaygın anlatılarda kadınlara atfedilen toplumsal kalıp yargıların dışına çıkar, zaferler ve kayıplar karşısında aşırı duygusal dışavurumlarda bulunmaz.

Pamuk Prenses ve/ya Külkedisi'nin modernize kostümlerini andıran elbiseler giyer ancak bu kıyafetler içinde ezberleri bozan bir tavırla erkeğin gücüne boyun eğmez, beğenilmek için uğraşmaz, iltifatları önemsemez, kazanınca kahkahalara, kaybedince gözyaşlarına boğulmaz hatta kendisine yetimhanenin bodrumunda satranç öğreten ustasını ziyaret etmez. Üstelik ne düşündüğünü açık seçik ifşa etmeyen bir kadın kahraman olarak şüphe, öfke ve antipati uyandırsa da kendi çizdiği yol haritasındaki hamleleriyle çoğunlukla hayranlık uyandırır.

Beth, öte yandan bir erkeğe sığınmadığı gibi herhangi bir sosyal gruba, dine, milliyete de yaslanmaz. "Bir kadın olarak kendime bir ülke istemiyorum. Bir kadın olarak benim ülkem bu dünya"[1] dercesine Hollywood'un milliyetçi anlatısına uymaz. Örneğin kendisini desteklemek isteyen komünizm karşıtı Hıristiyan bir vakıftan fon almayı kabul etmez. Din esaslı bir desteği kabul edip kendi ülkesinin milli ve dindar değerlerini taşıdığında, ideolojik olarak "süper devlet"ine yakışan süper bir kahraman olabilecekken Beth, varoluşçu feminizmi tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler : Varoluşçu Feminizm, Toplumsal Cinsiyet, Kadın Temsilleri

[1] Woolf, Virginia (2012) Kendine Ait Bir Oda (İlknur Özdemir, Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi

THE NEW CONSTRUCTION OF CINDERELLA AND SNOW WHITE THROUGH A FEMINIST PERSPECTIVE; THE QUEEN'S GAMBIT

ABSTRACT

The secret to success of the Netflix series "The Queen's Gambit", which broke rating records all over the world, is largely due to the fact that it is a mixture of feminist Cinderella and Snow White. Its resemblance to Snow White and the Cinderella is impressive, with its childlike beauty, orphanhood and desolation, and its success that has been carried from the orphanage to international halls parallels the promotion of fairy tale heroes to palaces. Adapted from the novel of Walter Tevis, the mini-series is about a hero who becomes a queen with her own genius and struggles instead of waiting for a prince to save himself in the male-dominated world by building his existence strategy on the chessboard.

Unlike the female heroes who fit stereotypes by commodifying their bodies to be admired, they shaken the gender-based power areas and checkmated men on the chess table, which was a men's sport until then. Queen's Gambit's protagonist Beth, in the face of victories and losses, does not make the excessive emotional expressions attributed to women in the habit of social stereotypes common in narratives. She wears dresses reminiscent of the modernized costumes of Snow White and / or the Cinderella, but she does not succumb to the power of the man, does not strive to be liked, does not care about compliments, does not burst into tears when she loses laughter, or even visits the master who teaches her chess in the basement of the orphanage.

Moreover, as a female protagonist who does not explicitly reveal what she thinks, although she arouses suspicion, anger and antipathy, she is mostly admired by her moves on the path she charted out. On the other hand, she does not take shelter in a man and does not rely on any social group, religion or nationality. "As a woman, I don't want a country for myself. As a woman, my country is this world." She does not fit into Hollywood's nationalist narrative. Beth, for example, does not agree to receive funding from an anti-communist Christian foundation that wants to support her. However, if she accepted a religion-based support and carried the national and religious values of her own country, she could be a superhero ideologically worthy of the "super state", but she preferred existential feminism.

Keywords: Existential Feminism, Gender, Women's Representations

GİRİŞ

Walter Tevis'in aynı adlı romanından uyarlanan The Queen's Gambit, ailesini kaybeden küçük ve güzel bir kız çocuğunun yetimhanede öğrendiği satrançla yıldızlaşma hikâyesini, Soğuk Savaş dönemini fon kılarak anlatmaktadır. Olağanüstü bir zekâ ve yetenekle şaşırtan Beth Harmon'ın evlatlık verilme süreci, üvey babası tarafından istenmemesi, kısacası sahipsiz güzelliği; masalsı mitlerin yeniden üretimini andırır. Ne var ki bu kez kahraman evde temizlik yaparak, yemek pişirerek ve daima çevresindekilere sevgi göstererek var olan stereotip bir kadın olmak yerine asık suratlı, az konuşan ve erkek için rezerve edilen salonlarda satranç oynayan, yani zekâsını kullanarak özel alanda değil kamusal alanda varlık gösteren bir temsildir. Eril iktidarın belirlediği bu temsillerin değiştirilmesi ve kadının kendi temsillerini yeniden yaratmasıyla gerçekleşebilecek bir toplumsal değişim için Linda Nochlin, kadınların evlilik, iş, kitle iletişim araçları, sağlık, eğitim gibi konuların yanı sıra farklı entelektüel ya da akademik disiplinler -tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, sanat vb.- ile de meşgul olmaları

gerektiğini söyler.[2] Queen's Gambit, Nochlin'in bahsini ettiği itibarlı alanlar içinde bir zekâ sporunda boy göstererek var olduğu için ikinci dalga feminizme uygun bir örnektir. Genellikle 1960'lara kadar kamusal alan; rasyonelliğin, aklın, mücadelenin ön plana çıktığı erkek dünyasına ait olarak tanımlanır. Ailenin ekonomik ihtiyacını, bu alanda bulunan erkek sağlamaktadır.[3] Aklını kullanan erkek kamusal alanda meşgul olurken, kadına kalan da özel alan ile meşgul olmaktır.[4] Ne var ki Beth, alt metni siyasi gerginliklerle dolu satranç salonlarına giren ilk kadın olmak için mücadele eder, ilk kavgasını yarışmalara kabul ettirmek için verir. Kazandığı ödüllerle de üvey annesi için geçim kaynağı edinir. Metnin ilham kaynağı olduğu bilinen Fischer'in cinsiyetçi tavırlarına dizide yer verilmez, belki de 1960-70 kadın hareketinin duygusuna uygun bir reddediş söz konusudur. New York Times'a bir makale yazan McClain, "Fischer, kadın satranç oyuncuları hakkında oldukça küçümseyici olmuştu. 1963'te verdiği bir röportajda onların 'berbat' hatta 'akıllı olmadıklarını' söylemişti" demiştir.[5] Dizide ise Beth tek kadın oyuncu olarak salonlara girer ve emin adımlarla yürürken bir kadına yenilmek korkusunu tüm erkekler üzerinde estirir ve ilk başta bir kadın rakip görenlerin şaşkınlığı kendini terleyen, utanan ama takdir eden erkeklere bırakır. Giydiği beyaz kostümlerle bir yandan Pamuk Prenses'i anımsatsa da öte yandan genç, güzel, zarif ve masum bir ölüm meleği gibi, satranç sporu aracılığıyla erkek iktidarı yıkar. Bu yıkım sırasında Hollywood anlatısına uygun milliyetçi, ulusal ve kapitalist sistem güzellemeleri de yoktur. Beth, dönemin duygusuna uygun olarak sessiz, gergin, soğuk ve mesafeli bir duruşla erke dair olanları sarsarken ideal bir kadın kimliğinden de çok uzaktır. Bağımlıkları, hataları, duygusal bağ kurmaması veya kuramaması ile ayrıksı ve özgün kadının kusurlarıyla kabulünü mümkün kılar.

QUEEN'S GAMBIT'TE FARKLILAŞAN CİNSİYET TEMELLİ ANLATIM

Politik iklimin iki dünya gücü arasında denge ve dengesizliklerle ilerlediği Soğuk Savaş döneminin "süper devleti" olarak anılan ABD, konu satranç olunca sürekli yenilen taraftır. Dönemin Amerikan yapımları genellikle izleyici kitlesini komünizm ve kapitalizm arasında kesin ideolojik çizgilerle ayrılmış iki kamp oluşturacak şekilde organize ederken[6] Queen's Gambit, cinsiyet temelli bir alternatif sunar. Örneğin Beth kendisini sahiplenerek güç ve emniyet vaat eden komünizm karşıtı Hıristiyan bir vakıftan fon almayı kabul etmez ve neden kabul etmediğini de açıklama ihtiyacı duymaz. Bu bağlamda en azından bir kesim için şüphe uyandırarak kendi ülkesinin ulusal ve dini değerlerini taşımak istemediğini ifşa ederek riskli bir yol seçer. Kadın hareketinin edebiyat kuramı olarak güç kazanması da aynı tarihlere denk düşer. "1960'larda sosyal ve siyasal bir mücadele sonucunda Amerika'da ve Avrupa'da yeniden filizlenen feminist düşüncenin yazın alanına kaydırılmasıyla"[7] The Queen's Gambit örneğindeki gibi farklı kahramanlar görülmeye başlanmıştır. Dizinin kahramanı Beth, çocuksu masumiyeti ve seksi imajıyla masal kahramanlarını andırırken davranışlarıyla 1960'ların kadın hareketine paralel bir motif olarak Rus rakiplerine kendisini ayakta alkışlatmayı başarır. Rus oyuncu Borgov'un kendisini mağlup eden Beth'i ayağa kalkıp alkışladığı sahne, gerçekte Spassky'nin Fischer'a yenildiğinde ayağa kalkıp rakibini alkışladığı sahneden esinlenilmiştir.

---

[2] Harris, Jonathan (2013) Yeni Sanat Tarihi – Eleştirel Bir Giriş. İstanbul: Sel Yayıncılık. S.115

[3] Turan, Erol ve Aydilek, Emine (2017) "Modernite ve Postmodernite Ekseninde Kamusal Yaşamın Dönüşümü." 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 6(17): 283-290. İndirme Mart 18, 2018 (www.dergipark.gov.tr)

[4] Bozkurt, Başak ve Aylin Akpınar. 2017. "Bilişim Sektöründe Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü." Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi 1(2): 17-18. İndirme Mart 18, 2018 (www.dergipark.gov.tr).

[5] https://www.elle.com.tr/extra/radarimizda/the-queens-gambit-serisi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler Alya Barutoğlu

[6] Bektaş, Arsev (2002) Siyasal Propaganda, Bağlam Yayınları, İstanbul S. 174

[7] Moran, B. (2014) Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları, S. 249

Pamuk Prenses ve/ya Külkedisi kadar genç, güzel, masum, çalışkan, öksüz, yetim ve yalnız olan Beth, Amerikan milli rüyasını canlandıran bir karakter olmasına rağmen ulusal kimliğini reddetmese de öncelemeyen, dişil özellikleriyle değil satrançtaki hamleleriyle ilerleyen biridir. Kadına atfedilen; ağlayan ya da gülen, sevgi dolu, sıcak, kısacası duygularıyla var olan bir karakter değildir. Çevresindekileri sadece satrançtaki başarısıyla değil, kadınlardan beklenen şablon rolleri sergilemeyerek de şaşırtır, neredeyse anlaşılmaz bulunur. Bu bağlamda De Beauvoir, kadınların "kendi başına varlık" olarak bir yerde tutulmasına karşı, en az erkekler kadar "kendi için varlık" olduklarını ortaya koymaları gerektiğini ve kadınların kendileri için düzenlenmiş bütün toplumsal rolleri yeniden kurmaları gerektiğini varoluşçu bir anlayışla dile getirir.[8] De Beauvoir'ın vurguladığı "kendi başına varlık" olma ifadesi; Beth'in eş, sevgili, evlat, vatandaş ve/ya milli kahraman gibi aidiyet ve güç kazandıracak etiketleri reddederek sadece Beth olmayı seçmesine birebir uyar. Masal kahramanlarını andıran hikâyesinde varoluşçu feminist yaklaşımıyla tüm toplumsal rolleri yeniden kurarak özgün varoluşunu gerçekleştirirken tek kaynağı kendi değerleridir. Yaptığı bilinçaltı göndermeler nedeniyle Queen's Gambit belki de 1960'lar ruhuna özgü yeni tip bir Pamuk Prenses ve/ya Sinderella masal kahramanıdır.

Saydam'ın belirttiği üzere "Masallar, mitler ve rüyalar aynı kumaştan biçilmiştir. Üçü de bilinçdışının ürünüdür. İlk ikisi ortak bilinçdışının şekillenmesi, "resim"lenmesidir; rüyalar ise ortak bilinçdışından beslenen ilksel kaynakları ile kişisel bilinçdışının ürünüdür."[9] Beth, bu tanımlamaya uygun olarak 1960'lar Amerika'sının ve bugüne uzanan kadın kimliğinin ideal tezahürüne denk düşmesine karşın farklı bir tutum sergiler. Kısacası Amerikan politik söylemi açısından ezbere bilinen ve garanti seyirci kitlesi hazır olan kaslı, akıllı, adaletli ve çok iyi yürekli süper erkek kahramanların yerini öksüz, zayıf, zarif, dâhi ve yalnız bir kadın almıştır; üstelik kiliseye girmek ya da eline ülkesinin bayrağını almak yerine, odağında mücadelesi olan satranç sporunu tutmuştur. Dolayısıyla başarısından bir kahramanlık hikâyesi yaratmaktansa, satranç sporuna olan saygısıyla başta kendisini ve kendisine atfedilenleri değerlendirmeyerek adeta sadece satrancı kutsamıştır.

Beth, her oyununu biricik kılan bir üslupla sanat eseri yaratırcasına kişisel oynar, neredeyse bir satranç oyuncusu değil sanatçısı olarak bağımsızlığı seçer, herhangi politik ya da dini kimliği kabul etmez. Böylece Amerikan rüyasını gerçekleştiren süper kahramanlardan biri olarak sırtını Amerikan nüfus cüzdanına, erkeklere ve kapitalizmin vaat ettiği sonsuz zenginliğe dayamak yerine mutluluğunu ve mutsuzluğunu bireysel galibiyetlere ve yenilgilere teslim eder. Asıl olan satrancın dayattığı analitik büyücülüktür ve asla garantisi olmasa da Beth'e öznelliğini inşa etme alanı yaratmıştır. Bireyselliğinin temelinde özlediği bir anne baba ya da hayalini kurduğu mutlu bir yuva olmadığından toplumsal cinsiyet rollerini dayatan patriarkal kurumlardan uzaktır. Christine Delphy, aileyi kadınların bir sömürü alanı olarak tanımlamaktadır.[10] Beth, önce öz ailesini sonra üvey ailesini kaybederek iki kere öksüz ve yetim kalan bir dizi kahramanı olarak sonunda bir aile kuruyor olsaydı, sahip olamadığı sıcacık, huzurlu yuva özlemini doğrulamış olacaktı ancak tam tersi bir yol da izlemeyerek kendi tali ve özgün yolunu gerçekleştirir. Delphy'nin bahsettiği bir sömürü düzenine karşı olduğundan değil konuyla hiç ilgilenmediğinden bambaşka bir söylem geliştirir. Bu bağlamda dizilerde kullanılan kadın karakterler göz önünde bulundurulduğunda, genellikle belirli kadın tiplemelerinin kullanıldığı, bunlar dışında rollerde yer alan kadınların da dizinin ilerleyen bölümlerinde "normalleştirildiği" veya toplum tarafından belirlenmiş toplumsal cinsiyet rollerine uygun hale

[8] Demir, Zekiye (2014) Modern ve Postmodern Feminizm, İstanbul: Sentez Yayıncılık, S.97
[9] Saydam, M. (1997) Deli Dumrul'un Bilinci, İstanbul: Metis Yayınları, S. 26
[10] Delphy, Christine (1999) Baş Düşman Patriyarkanın Ekonomi Politiği, çev., Handan Öz ve Lale Aykent, İstanbul: Saf Yayıncılık, S. 22, 145

getirildiği görülmektedir.[11] Beth ise dizinin sonunda ezberlenen "normalleştirmeyi" gerçekleştirmediğinden masalsı geçmişi, güzelliği ve başarısıyla feminist bir masal kahramanına daha yakın durmaktadır.

Bilinçdışının arzu ettiği benlik inşasında güzel, akıllı ve başarılı olma itkileri, masalların dünyalar güzeli sahipsiz iyiliğiyle birleştirilir. Beth ise evlilik ya da herhangi bir erk arayışına ihtiyaç duyulmadığı gibi dönemin Amerikan rüyasını destekleyen kahraman stereotip olmayı da seçmeyerek milli kimliği yerine bireysel özellikleri önceler. Beth, Soğuk Savaş yıllarındaki kültür endüstrisinin en güçlü silahlarından olan sinema ve televizyon kahramanlarından birini temsil ettiği halde şaşırtıcı ve yenilikçi bir tutumu adeta ispatlar. İktidar, sermaye ve kültür endüstrisinin ittifakıyla bireyin nesne haline gelmesi ve üzerinde kurulan "toplumsal denetime"[12] üstelik cinsiyet rollerine de itiraz ederek farklılaşır.

SONUÇ

Beth, masal kahramanları kadar güzel, saf ve acınası olmasına rağmen trajik öyküsünden beslenmez ve mutlu sonu romans dolu bir aşkla değil tek başına zaferle bitirir. "Masalda evlilik, her derdin devasını içerir. Çirkin güzelleşir, yoksul zenginleşir, kötü huylar düzelir, düşmanlar cezalandırılır. Evlilik statü kazanmanın, sınıf atlamanın en hızlı ve en kesin sonuç veren yöntemidir. Tüm eksiklikler tamamlanmış hatta gösteriş boyutunda bir kazanım sağlamıştır."[13] Bir masalda olması gereken trajedilerin toplamına sahip olmasına karşın bu kez kahraman düşmanların cezalandırılmasının, iyilerin ödüllendirilmesinin, statü kazanmanın ve en önemlisi bir eş edinerek yıkıcı yalnızlığından kurtulmanın peşinde değildir. Hatta örneğin bağımlılıklarını sahiplenir, defolarından beslenir ve yavaş yavaş tırmandığı merdivenlerden aşağı düşmeye ve çakılmaya da hazırdır. Yapımcı Scott Frank bunu şu şekilde açıklamaktadır: "Beth Harmon, kendi hikâyesinde hem kahraman hem de düşman."[14] Bu haliyle Külkedisi ve/ya Pamuk Prenses olarak başlayan ve gelişen hikâyesini masallarda kadınlara atfedilen değer/sizlik/leri teğet geçerek yüzeydeki benzerlikleri tamamen alt üst eden bir durum vardır. Belki de dizinin tüm dünyada gördüğü büyük ilgi ve aldığı ödüller; kendi ayakları üzerinde duran, düşen, kalkan, sendeleyen, koşan ve bu özellikleriyle yeniden tanımlanan bir Pamuk Prenses ve/ya Külkedisi'ne duyulan özlemdendir.

İZMİR
27 - 28 MART 2021

[11] Ünlü ,Derya Gün ve Aslan, Pınar (2017) "Türk Televizyon Dizilerindeki Kadın Rollerine Kadınların Gözünden Bakmak", İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1/2 S.191.
[12] Best, Steven ve Kellner, Douglas (2012) "Postmodern Teori", Çeviren: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, S.264
[13] Sezer, M. (2010). Masallar ve Toplumsal Cinsiyet. İstanbul: Evrensel Basım Yayın. S.137
[14] https://www.dadanizm.com/dostun-da-dusmanin-da-yine-sensin-the-queens-gambit-incelemesi Pelin Denizli

KAYNAKLAR

Bektaş, Arsev (2002), Siyasal Propaganda, Bağlam Yayınları, İstanbul S. 174
Best, Steven ve Kellner, Douglas (2016) "Postmodern Teori", Çeviren: Mehmet Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, S.264

Bozkurt, Başak ve Aylin, Akpınar (2017) "Bilişim Sektöründe Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü," Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi 1(2): 17-18. İndirme Mart 18, 2018 (www.dergipark.gov.tr).

Delphy, Christine (1999) Baş Düşman Patriyarkanın Ekonomi Politiği, çev., Handan Öz ve Lale Aykent, İstanbul: Saf Yayıncılık, S.22, 145

Demir, Zekiye (2014) Modern ve Postmodern Feminizm, İstanbul: Sentez Yayıncılık. S.97

Harris, Jonathan (2013) Yeni Sanat Tarihi – Eleştirel Bir Giriş, İstanbul: Sel Yayıncılık, S.115

Moran, Berna (2014). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları. S. 249

Saydam, M. Bilgin (1997). Deli Dumrul'un Bilinci. İstanbul: Metis Yayınları. S. 26

Sezer, Melek (2010). Masallar ve Toplumsal Cinsiyet. İstanbul: Evrensel Basım Yayın. S.137

Turan, Erol ve Aydilek, Emine (2017) "Modernite ve Postmodernite Ekseninde Kamusal Yaşamın Dönüşümü." 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 6(17): 283-290. İndirme Mart 18, 2018 (www.dergipark.gov.tr)

Ünlü, Derya Gün ve Aslan, Pınar (2017) "Türk Televizyon Dizilerindeki Kadın Rollerine Kadınların Gözünden Bakmak", İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1/2 S.191.

Woolf, Virginia (2012) Kendine Ait Bir Oda (İlknur Özdemir, Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi
https://www.dadanizm.com/dostun-da-dusmanin-da-yine-sensin-the-queens-gambit-incelemesi Pelin Denizli
https://www.elle.com.tr/extra/radarimizda/the-queens-gambit-serisi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler Alya Barutoğlu

İZMİR
27 - 28 MART 2021

KARACAOĞLAN'IN ŞİİRLERİNDE ÖLÜM OLGUSU

The Death Case in Karacaoğlan's Phenomenon

Dr. Fatoş Yalçınkaya

ORCID: 0000-0002-8864-1608

Özet

İnsan hayatının üç önemli "geçiş" dönemi vardır. Bunlar: Doğum, evlenme ve ölümdür. Bütün bu geçiş dönemlerinin kendine has birçok uygulaması mevcuttur. Geçiş dönemleri insanoğlu için birer eşik atlama, statü değiştirme anlamına gelmektedir. Ölüm bu geçişlerden biridir ve insanoğlu için en zor olanıdır. Bu durum insanoğlunu oldukça tedirgin etmiştir.

Ölüm olgusu halkın belleğinde derin izler bıraktığı için halk şairlerinin şiirlerine konu olmuştur. Bu halk şairlerinin en güçlü temsilcilerinden biri de Karacaoğlan'dır. Önünde sonunda her fani bir gün ölümü tadacaktır. Karacaoğlan'ın bu gerçeği görmezden gelmesi beklenemezdi. Genellikle sevgi, sevgili, aşk, ayrılık, gurbet vb. temaları işleyen Karacaoğlan ölüm temasına da şiirlerinde yer vermiştir.

Yaşamayı çok seven, dünya nimetlerinden alabildiğine yararlanmaya çalışan bunun için Allah'a yalvaran Karacaoğlan ölmek istemez. Sırat Köprüsü'nden geçemeyeceğine inanır. Ama hiçbir zaman ölümün varlığını sorgulamaz, ölümü reddetmez. Bu acı sonu bir süreliğine unutmak, ötelemek ister. Karacaoğlan şiirlerinde ölümü bazen direkt anlatır bazen dolaylı olarak anlatır. Allah, Azrail, Cennet, Cehennem, Sırat Köprüsü, can, kuş, kara toprak, imam, hoca, yaşlılık, hastalık vb. kelimeleri kullandığı şiirlerinde ölüm temini işlediği tespit edilmiştir.

Karacaoğlan yaşadığı döneme ve sonrasındaki yüzyıllara damgasını vurmuş bir âşıktır. En az beş farklı Karacaoğlan'ın varlığından söz edilmektedir. Bunların hangisinin bilinen Karacaoğlan olduğunu ayırt etmek oldukça güçtür. Adeta bir Karacaoğlan geleneği oluşmuştur. Birçok âşık/şair kendisi için Karacaoğlan mahlasını kullanıp şiirlerini Karacaoğlan adıyla yaratmışlardır. Bu sebepten bugün elimizde en az 500 Karacaoğlan şiiri mevcuttur. Elimizdeki bu şiirlerden hareketle Karacaoğlan'ın ölümü nasıl işlediği incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karacaoğlan, ölüm, felek, Azrail, Sırat.

Abstract

Human life has three important "transition" periods. These are: birth, marriage and death. All these transition periods have their own many applications. Transition periods mean

jumping thresholds and changing status for human beings. Death is one of these transitions and it is the most difficult for human beings. This situation has made human beings quite uneasy.

The phenomenon of death has been the subject of the poems of folk poets because it leaves deep traces in the public's memory. One of the strongest representatives of these folk poets is Karacaoğlan. After all, every mortal will taste death one day. Karacaoğlan could not be expected to ignore this fact. Usually love, lover, love, separation, expatriate etc. Karacaoğlan, who deals with themes, also included the theme of death in his poems.

Karacaoğlan, who loves to live, tries to benefit from the blessings of the world and begs Allah for it, does not want to die. He believes he cannot cross the Sirat Bridge. But he never questions the existence of death or denies death. It wants to forget and postpone this painful end for a while. In his poems, Karacaoğlan sometimes tells about death directly and sometimes indirectly. Allah, Azrael, Heaven, Hell, Sirat Bridge, life, bird, black soil, imam, teacher, old age, illness, etc. In his poems where he uses words, it has been determined that he has processed the fear of death.

Karacaoğlan is a lover who left his mark on the period he lived and the centuries that followed. It is mentioned that there are at least five different Karacaoğlan's. It is very difficult to distinguish which is the known Karacaoğlan. It is almost like a Karacaoğlan tradition has formed. Many minstrels / poets used the pseudonym Karacaoğlan for themselves and created their poems under the name Karacaoğlan. For this reason, we have at least 500 Karacaoğlan poems today. Based on these poems we have, how Karacaoğlan worked on death has been examined.

Keywords: Karacaoğlan, death, fate, Azrail, Sırat.

Giriş

Karacaoğlan Türk edebiyatına damgasını vurmuş en büyük saz şairidir. Çok tanınan, en çok şiiri olan ve kendisinden sonra birçok şairi etkileyen[1], adeta bir Karacaoğlan geleneğinin (Başgöz'a göre) oluşmasına sebep olacak kadar güçlü bir saz şairidir. Buna rağmen hayatı hakkında net olarak bir şey söylemek mümkün değildir[2]. Karacaoğlan'ın hangi yüzyılda

[1] Halk şiirinde başlı başına bir ekol olan Karacaoğlan XVII. yüzyıl şairlerinden Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa ve Gevherî, daha sonraki yüzyıllarda Dadaloğlu, Ruhsatî, Dertli, Bayburtlu Zihnî ve Seyrânî başta olmak üzere pek çok şairi etkilemiş ve bu şairler tarafından taklit edilmiştir. Daha yakın devirde ise Rıza Tevfik Bölükbaşı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Külebi'nin bazı şiirlerinde Karacaoğlan'ın etkisi görülür. (Albayrak, 2001: 378).

[2] Karacaoğlan; Türk halk (âşık) edebiyatının yetiştirdiği en önemli isimlerdendir. Halk şairleri arasında hakkında en çok araştırma ve yayın yapılmasına rağmen doğum tarihi bilinmemekte, yaşadığı dönem yüzyıl olarak bile

yaşadığını[3], hangi şiirlerin hangi Karacaoğlan'a ait olduğunu çözmenin önündeki en büyük engel farklı zamanlarda birden fazla Karacaoğlan'ın yaşamış olmasındandır. Başgöz'ün aktardığına göre en az beş Karacaoğlan yaşamıştır. 16. yüzyıldan bu yana kendisine Karacaoğlan deyip Karacaoğlan mahlasıyla şiirler yaratan bu şairlerden hangisinin usta, hangisinin kalfa, hangisinin çırak olduğunu ayırt etmek oldukça güçtür. Bunlardan biri usta âşık, büyük sanatçı. Bu yanı ile çığır açıcı, okul kurucu bir âşık Karacaoğlan. Öteki Karacaoğlanların kimi çırak, kimi kalfa, kimi de yeni yetme; şiirleri sözlü gelenekte daha yayılmaya bile başlamamış. Ama büyük usta, kendinden sonra gelenlerin dilini, dünya görüşünü, kadın ve din anlayışını öylesine etkilemiş, onlara öyle biçim vermiş ki onlar da usta gibi konuşup söylemeye özenmiş, onun gibi yazmayı marifet saymışlar. Karacaoğlan ulu bir ırmak, ötekiler küçük çaylar gibi bu ırmağa katılmışlar. Böylece usta kim, çırak kim ayırmanın kolayı kalmamış (Başgöz, 1992:11). M. Fuat Köprülü Karacaoğlan'ın XVII. yüzyılda yaşamış bir saz şairi olduğunu söyler (Köprülü, 2004: 287-288). Karacaoğlan'ın nereli olduğu hakkında da kesin bilgiler mevcut değildir. Şiirlerinden yola çıkarak nereli olduğu hakkında tahminlerde bulunulmuştur. Genel kanı Çukurovalı Türkmen olduğu yönündedir[4]. Karacaoğlan hakkında vermiş olduğumuz bu kısa bilgiden sonra çalışmanın amacı, evreni ve yöntemi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Çalışmanın amacı, Karacaoğlan'ın ölüm temini nasıl işlendiğini incelemektir. Araştırmanın evreni, Saim Sakaoğlu'nun Karaca Oğlan adlı eserindeki 500 adet şiirdir. Yöntem, "Karaca Oğlan" kitabındaki 500 adet şiir tarandıktan sonra şiirlerde geçen ölüm,

---

tahmin edilememekte, ihtimaller, XV. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başları arasında iki yüzyıldan fazla bir zamanı içine almaktadır. XVI. yüzyıl, hatta belki de XV. yüzyılın sonlarında yaşadığının ileri sürülmesine karşılık Karacaoğlan'a ait şiirlerin en eski örneklerine XVII. yüzyıl cönklerinde rastlandığını, bu şiirlerde geçen olay ve kişilerin XVII. yüzyıla ait olduğu, şiirlerinin dilinin de bu dönemin özelliklerini taşıdığı sanılarak şairin yaşadığı dönemin XVII. yüzyıldan daha önce olamayacağı görüşü benimsenmiştir (Albayrak, 2001: 377- 378). Karacaoğlan'ın 16 ya da 17. yy.'da yaşamış olduğunu savunan görüşler de vardır (Arı, 2006: 93). Hakkında birçok araştırma ve bilimsel yayın yapılmış olmasına rağmen hayatı ile ilgili kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak Karacaoğlan'ın yaşamış olduğu dönem için genel olarak kabul edilen onun XVII. yüzyıl saz şairi olduğudur. Bu dönem bir insan ömrü için çok uzun olacağından bazı araştırmacılar birden fazla Karacaoğlan olabileceğini iddia etmektedir (Atik, 2016: 71).

[3] Karacaoğlan'ın ne zaman doğduğu, nereli olduğu, ne zaman öldüğü hakkında daha fazla bilgi için bk. Saim Sakaoğlu , Karaca Oğlan, Akçağ Yayınları, 2004, s. 111- 209.

[4] Karacaoğlan'ın nereli olduğu hakkında da kesin bilgilere sahip değiliz. Araştırmacılar, şairin Toroslar ve Güney Anadolu'da, özellikle Adana, Maraş, Antep dolaylarında yaşadığını söylemekle beraber, Kırşehir, Kilis ve Rumeli'de de yaşamış olabileceğini söyler (Atik, 2016: 69). Nereli olduğu üstüne değişik görüşler öne sürülmüştür. Bazıları Kozan Dağı yakınındaki Bahçe ilçesinin Varsak (Farsak) köyünde doğduğunu söylerler. Gaziantep'in Barak Türkmenleri de, Kilis'in Musabeyli bucağında yaşayan Çavuşlu Türkmenleri de onu kendi aşiretlerinden sayarlar. Bir başka söylentiye göre Kozan'a bağlı Feke ilçesinin Gökçe köyündendir. Batı Anadolu'da yaşayan Karakeçili aşireti onu kendinden sayar. Mersin'in Silifke, Mut, Gülnar ilçelerinin köylerinde, o yöreden olduğu ileri sürülür. Bir menkıbeye göre de Belgradlı olduğu söylenir. Bu kaynaklardan ve şiirlerinden edinilen bilgilerden çıkarılan, onun Çukurova'da doğup, yörenin Türkmen aşiretleri arasında yaşadığıdır (Yaşar, 2018: 3).

Allah, Cennet, Cehennem, Azrail, Sırat, felek, can, kefen, tabut, yaşlılık vb. kelimeleri belirlenmektir. Belirlenen bu kelimelerin yardımıyla Karacaoğlan'ın ölüm temini nasıl işlediği incelenecektir. Saim Sakaoğlu'nun Karaca Oğlan adlı kitabından alınan şiirler metin içinde kullanılınca yazarının adı S.S şeklinde kısaltılmış, şiirin yer aldığı sayfa numarası, şiirin sayısı ve dörtlüğü kısaltılarak yazılmıştır. Örneğin; S.S, 382, 1/ 3. (Saim Sakaoğlu, Sayfa 382, şiir 1, kıta 3).

Karacaoğlan'ın şiirlerinde ağırlıklı olarak işlenen temaların aşk, gurbet, sevgi ve ayrılık olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen ölüm temasını da işlediği şiirler mevcuttur. Ölüm yaşamın bir gerçeği olarak tüm çıplaklığıyla Karacaoğlan'ın şiirlerinde de kendisine yer bulmuştur.

Karacaoğlan, duygularını gerçekçi biçimde dile getirir. Düşündüklerini açık, anlaşılır bir dille ortaya koyar. Acı, ayrılık, ölüm temalarını işlediği şiirlerinde de bu özelliği göze çarpar. Düşten çok gerçeğe yaslanır. Çıkış noktası yaşanmışlıktır. Ona göre, kişi yaşadığı sürece yaşamdan alabileceklerini almalı, gönlünü dilediğince eğlendirmelidir (Yaşar, 2018: 4). Karacaoğlan dünyevi hayata, hazlara ve güzelliklere alabildiğine bağlı bir insan olarak karşımıza çıkar. Karacaoğlan şiirlerinde doğrudan ve dolaylı olarak ölüm konusunu da işlemiştir. Ölüm Karacaoğlan'da hayat, yaşama sevincinin, aşkın ve güzelliklerin coşkun anlatımı yanında tali bir unsur gibi durur. Ölüm onu dünyevi hazlardan ve güzelliklerden, güzellerden ayırdığı için katlanılmazdır. Ölüm, ayrılık ve yoksulluk birbirini tamamlayan ve sonuçta ölüm gerçeğini hatırlatan kavramlardır (Üçüncü, 2021: 2). Ölüm gerçeğini anlattığı şiirlerinde oldukça fazla dinî motiflere yer vermiştir.

Karacaoğlan şiirlerinde dinî motiflere çok az yer vermiş olduğu iddia edilse de onun birçok dinî kelimeyi, kavramı ve motifi samimi bir söyleyişle kullandığı görülmüştür. Karacaoğlan, mutasavvıf şairler kadar olmasa da şiirlerinde, Allah, melek, kitap, Kur'an, peygamber, ahiret, ölüm, cennet, cehennem ve sırat gibi kelime ve kavramları işlemiştir. Fakat Karacaoğlan'da, mutasavvıf şairlerde olduğu gibi ölüm bir kurtuluş olarak görülmemektedir. Ona göre bu dünyadaki ömrün dünya hazları ve arzuları ile geçmesi önemlidir (Atik, 2016: 69-73). Karacaoğlan'ın şiirlerinde ölüm bir kurtuluş değildir. Karacaoğlan için asıl olan bu dünyadaki ömrü, arzular ve hazlar doğrultusunda geçirmektir (Albayrak, 2001: 378). Karacaoğlan'ın şiirlerindeki ölüm, öte dünya, ahiret hakkındaki inancının tasavvuftaki vuslat anlayışına çok da yakın olmadığı tespit edilmiştir. Bu kısa bilgiden sonra Karacaoğlan'ın şiirlerinde ölüm temini nasıl işlediğine geçebiliriz.

Karacaoğlan'ın "Hakkı'ın kandilinde gizli sır idim" dizesiyle başlayan şiiri adeta yaşımın bir özeti niteliğindedir. Karacaoğlan, anne rahmine düşüşle başladığı şiirini yüz

yaşında Azrail'e can teslim etmekle bitirir. Bu şiir bir insanın doğumundan ölüme kadar olan yaş geçişlerinin genel bir çerçevesini çizer. Adeta insan hayatındaki üç geçiş dönemin özeti gibidir. Doğum öncesiyle başlatıp, ölümle bitirir.

Hakk'ın kandilinde gizli sır idim/ Anamın beline indirdin beni (S.S. 457, 135/ 1). *Karaca'Oğlan der ki yaktın yandırdın/ Ecel şerbetini verdin kandırdın/ Emreyledin Azrâil'i gönderdin/ Hiç de doğmamışa döndürdün beni* (S.S. 458, 135/ 8).

Karacaoğlan dünyaya gelişinin bir anlamı olduğuna inanır. Ölmeden bu gelişin hakkını vermek ister. Bunun için Allah'a yalvarıp ondan yardım diler. On beş kıtalık *isterim* redifli şiirinde Tanrıya *Bârî Hudâ* diye itap eder. Gayet samimi bir dille O'ndan birçok şey ister. Her şeyden önce kendisine uzun bir ömür vermesini ister. *Ömrüm uzun eyle ey Bârî Hudâ/ Hamd-ü senâ şükür etmek isterim/ Çalışıp kazanıp nefis taamlar/ Dişlerim var iken yemek isterim* (S.S. 501, 218/1). Çünkü bir daha dünyaya gelmeyeceğine inanır. *Karacaoğlan der ki bu ne hal bilmem/ Gelmişim dünyaya bir daha gelmem* (S.S 461, 141/4). Bu sebepten hayatın tadını çıkarmak ister.

Karacaoğlan yaşlılıktan en az ölüm kadar korkar. Çünkü yaşlanmak ölümün yaklaştığının habercisidir. Karacaoğlan yaşlanmaktan korkar, bu gerçekle yüzleşirken onu kabul etmek istemez. Aslında yaşlı olmadığını, sakalının kendisini yaşlı gösterdiğini söyleyerek yaşlandığını inkâr etme yoluna gider. Karacaoğlan, on beş yaşında bir kız ile karşılaşır. Kızın kendisine *emmi* demesine çok içerlenir. *Bir kız bana emmi dedi n'eyleleyim* şiirinde durumu şöyle özetler:

Bir yiğide emmi demek güç olur (S.S 506, 225/3). *Sakal seni matkabınan yolayım/ Bir kız bana emmi dedi n'eyleyeyim* (S.S. 506, 225/ 4). *Emmi* kelimesi Anadolu'da genellikle yaşlı adamlar için kullanılan bir ifadedir.

Kocadım da hayır gelmez elimden (S.S 388, 12/4). *Şu halime, şu gönlüme bak benim/ Şahin pençe vurdu, tüyüm ağarttı* (S.S. 499, 215/1). Kuş ölüm sembolü olarak kullanılmaktadır. Tüylerin ağarması da ihtiyarlık işaretidir. Ak saç, aksakal gibi. Kocamak yaşlanmak demektir. Kocayınca insan, vücut eski dinçliğini kaybeder ve şekil bozulmaya başlar. *Kocadım ihtiyar oldum kardaşlar/ Halıma rahmedin bakın yoldaşlar/ Döküldü ağzımda kalmadı dişler* (S.S 502, 218/12).Yaşlılığın başlıca belirtileri; bükülmüş bel, dökülmüş diş, ağarmış saç ve sakaldır.

Karacaoğlan yaş ile ilgi şiirinde insanın elli ile yüz yaş arasındaki fiziksel değişimini açık ve olağanüstü bir betimlemeyle gözler önüne serer. *Ellisinde yaşım yarısın geçti/ Altmışında yoluna yokuş düştü/ Yetmişinde biraz tebdilim şaştı/ Mertebe mertebe indirdin beni/ Sekseninde beratçığım yazıldı/ Doksanında kan damarım üzüldü/ Yüz yaşında âzalarım çözüldü/ Bir sabî masuma döndürdün beni* (S.S 457-458, 135/6,7).

Dünyadaki bütün bu nimetlerden faydalanmak isteyen Karacaoğlan, buna rağmen her şeyin yalan olduğunu, önünde sonunda öleceğinin de bilincindedir. *Yörü bire yalan dünya/ Sana konan göçer bir gün/ İnsan bir ekin misal/ Seni eken biçer bir gün* (S.S 568, 343/1). *Güvercinliktir bu alem/ Konan göçer demedim mi* (S.S 450-451, 122/4). *Yedirdin içirdin hepsi de yalan* (S.S. 502, 128/ 13). *Neyleyeyim şu dünyanın ziynetin/ Âkibeti ölüm olduktan geri/ İstemem bahçemde bülbüller ötsün/ Benim gonca gülüm solduktan geri* (S.S 461, 141/ 1).

Ölüm, dış görünüşü itibariyle korkunçtur. Başta vücut olmak üzere hayattaki her şeyi yok eder (Kaplan, 1973: 17). Ölmekten korkan Karacaoğlan sonunda öleceğini bilir, buna rağmen şimdilik ölmek istemez. Ölümün kendisine biraz daha zaman tanımasını ister. Adeta ölüme peşini bırakması için yalvarır. *Ölüm ardım sıra düşüp de yorulma/ Var git ölüm bir zaman da gene gel/ Âkıbet alırsın komazsın beni/ Var git ölüm bir zamanda gene gel/ Şöyle bir vakitler yiyip içerken/ .../ Gene mi geldin ben senden kaçarken/ .../ Anayı atayı dün aldın yeter/ Var git ölüm bir zaman gene gel* (S.S 474, 167).

Karacaoğlan şiirlerinde ölümü çağrıştıran farklı kelimeler kullanır. *Can* da bunlardan biridir. Can, genellikle ölümü çağrıştıran bir kavramdır. Halk inancında can, kafese konmuş bir kuştur. Ruh ve beden birçok halk bilgisi ürününde kuş ve kafes ilişkisine benzetilerek işlenmiştir[5]. Ölüm, canın kafesten uçup gitmesi olayıdır. Kuş- kafes metaforu ölümü anlatmak için oldukça fazla kullanılmıştır. *Can kafeste duran kuştur/ Elbet uçar gider bir gün* (S.S 568-569, 343/2). Özellikle baykuş, ölüm habercisi bir kuş olarak bilinir. *Mezarımın baş taşına/ Baykuş konar öter bir gün* (S.S 568-569, 343/6). *Yıkılıp bağ ile bostan/ Ne umarsın bu nefisten/ Hümâ gibi şol kafesten/ Bir gün uçar demedim mi* (S.S 450, 122/2).

Azrail, ölüm meleği olarak bilinir. Allah, Azrail'i kullarına verdiği canı geri alması için gönderir. Can verilmiş bir emanettir, vadesi dolunca geri alınır. *Uryan geldim gene uryan giderim/ Ölmemeğe elde fermanım mı var/ Azrâil gelmiş de can talep eyler* (S.S 581, 368/1). Karacaoğlan Allah'a yalvarır. Canını alması için Azrail yerine sevdiğini göndermesini ister. Her insan gibi Karacaoğlan da Azrail'den korkar. *Emreyleyip Azrâil'i gönderme/ Benim canım bir kız alsın Yaradan* (S.S. 248/4).

Azrail'in yerini bazen de felek alır. Felek de tıpkı Azrail gibi can alıcıdır. Fakat felek çoğu zaman kahpelik, hainlik ve hileyle can alır. Bu tabirlerin hiç biri Azrail için kullanılmaz. *Buna felek derler felek/ Ne aman bilir ne dilek* (S.S 497, 221/3). Karacaoğlan feleğe bazı bazı veryansın eder. *Hemen kara yazın bana mı felek* (S.S 471- 472, 162/4). *Bana mı sınadın olan*

[5] Ruhlar genellikle kuş gibi uçup giden bir şekilde tasarlanmıştır. Eski Türklere göre de ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıyla vuku bulurdu (Aydın, 2008: 78;80). Kadim dinî geleneklerde ölüm ruhun bir nefes gibi ağızdan çıktığı şekilde düşünülmüştür (Güç, 2018: 197).

harbini/ Kime şekvâ edem elinden felek (S.S 471, 162/2). Feleğin bir gün kendisine kahpelik etmesinden korkar. *Bir ulu korkum var kahpe felekten/ Bir gün ağı katar aşıma benim* (S.S 498, 213/4). *Çarh-ı felek benim kanım/ Bir gün içer demedim mi* (S.S 450-451, 122/5). Feleğe veryansın eden Karacaoğlan aynı zamanda ondan çok da korkmaktadır. Feleğin kendisine eziyet edeceğinden korkup geri adım atar ve feleğe yalvarır. *Kusurum bilmedim hata işledim/ Kusur benim değil dilimden felek* (S.S 472, 162/3), der.

Ölümü anlatan şiirlerinde sıklıkla Cennet, Cehennem, Sırat Köprüsü'nden bahseder. Cennete gidebilmek için sınavdan geçmek gerek. Bu sınav ise kıldan ince kılıçtan keskin Sırat Köprüsü'nden[6] geçmektir. Fakat Karacaoğlan bu köprüden geçemeyeceğinden korkar. *Ne güzel yapıdır Cennet yapısı/ Çok aradım görünmedi kapısı/ Benim korktucağım yol Sırat Köprüsü/ Cehennem üstüne gerilir bir gün* (S.S 569, 344/2). Dünyada nefsine yenik düşüp günah işlemiş olmaktan çekinmektedir. Sırat, bunun hesabının sorulduğu yerdir. *Bu dünyada adem oğluyum dersin/ Helâlı haramı durmayıp yersin/ Yeme el malını er geç verirsin/ İğneden ipliğe sorulur bir gün* (S.S 569, 344/4). *Sen Sırat Köprüsünden bir gün geçersin/ Amelin eline verilir bir gün* (S.S 569, 344/6).

Karacaoğlan bu sorgundan kaçmak ister, fakat buna gücünün yetmeyeceğini bilir. *İlettiler kıl köprüyü geçmeğe/ Gayrı yolum yoktur dönüp kaçmağa/ Uçmaklık olanlar gitti uçmağa/ Günahkar olanlar yansa gerektir* (S.S 613, 427/3). Hastaların ölmemesi için dua edilmesini ister. Çünkü ölen herkesin yapıp ettikleri Hak katında ayan beyan olacaktır. *Karac'Oğlan der hey gidi ustalar/ Dua eylen geri dönsün hastalar/ Dünyada ettiğim gizli nesteler/ Hak katında ayan olsa gerektir* (S.S 613, 427/4).

Mahşer günü Hakkın emriyle bütün ölüler dirilip Huzur-ı Mahşerde dîvân durulur. *Nice bin senedir çürüyen canlar/ Hakkın emri ile dirilir bir gün* (S.S 569, 344/1) . *Dirilirler dirilirler gelirler/ Huzur-ı mahşerde dîvân dururlar* (S.S 581, 368/2). Sevap ve günahlar için terazi

İZMİR
27 - 28 MART 2021

[6] Sırât; Cehennemin üzerinde kurulu olan kıldan ince, kılıçtan keskin köprüdür. Bir hadîs-i şerifte "Kıyamette mü'minler Cehennem'den kurtulduktan sonra Cennetle Cehennem arasındaki (ikinci bir) köprüde tevkif olunurlar. Burada, dünyada aralarında bulunan (ufak tefek) mezâlimden birbirine hakkın vererek hesaplarlar (Küçük günahlarından da) paklanıp arındıkları zaman bunların cennete girmelerine izin verilir." buyurulmuştur. Mü'minler Sırat üzerinden yıldırım hızıyla ve ayaklar yere değmeden geçeceklerdir. Sıratın bin yılı yokuş, bin yılı iniş, bin yılı düz bir yol olduğuna inanılır. Sırat kelimesi Kur'ân- Kerîm'de "mûstakîm" sıfatıyla birlikte "Sırat--mustakîm (Dosdoğru yol)" eklinde 32 yerde geçer (msl. Fatiha/6, Bakara/ 142, Âl-i İmrân/51, 101; Nisâ/68, 175) (Çabuk, 2007: 89). Karacaoğlan'ın şiirlerinde kıyâmetin bir gün mutlaka kopacağını ve cehennemin üzerine Sırât Köprüsü'nün kurulacağını, ağa, paşa, bey, herkesin bir gün yakasız gömleği giyeceğini, yani öleceğini söylemektedir. Yine bu şiirde mahşer gününde iğneden ipliğe kadar her şeyin sorulacağı, kişinin hesabının eline verileceği, insanların Sırât Köprüsü'nden geçeceği konuları da yer almaktadır. Karacaoğlan, bu şiirinde insanlardan böyle bir akıbete hazır olmalarını, harama helale dikkat etmelerini de istemektedir. Çünkü bir gün gelecek herkes Sırât Köprüsü'nden geçecek ve günahların yazıldığı amel defteri ele verilecektir (Atik, 2016: 80-81).

kurulacaktır. *Yarın mahşerde de sorarlar bizi/ Hak mizan terâzi kurulur bir gün* (S.S 569, 344/5).

Huzur-ı Mahşerde dîvâna duracağı zaman Karacaoğlan Allah'a yalvarır ve o gün kendisini koruyup kollamasını ister. *Kadir Mevlâ'm noksanımı sen yetir* (S.S 581, 368/3).

Karacaoğlan Allah'a yalvarır, kendisini Cennet'e almasını diler. *Cennet-i Âlâ'yı nasip et bana/ Sırat Köprüsünde yolum bağlama* (S.S. 388, 12/1). Vadesi dolup ölünce, Cehenneme atılan kullardan olmamayı diler. *Cehenneme kul seçilip çıkınca/ Kadir Mevlâ'm o kullardan eyleme* (S.S 388, 12/2). *Kadir Mevlâ'm sen bak yüzüme/ Cehennemin ateşiyle dağlama* (S.S 388, 12/3).

Her fani bir gün mutlaka ölüp yakasız gömleği yani kefeni giyecektir. *Ağa olsa paşa olsa beğ olsa/ Yakasız gömleğe sarılır bir gün* (S.S 569, 344/3). Karacaoğlan şiirlerinde kefen yerine zaman zaman "yakasız gömlek" kelimesini kullanılmıştır. *Bir yakasız gömlek bize/ Felek biçer demedim mi* (S.S 450-451, 122/3). *Mahşer yerinde kefenim/ Boynuma takar ağlarım* (S.S 490, 198/4). Kefen biçilmişse eğer mezarın kazılması gerekir artık. *Karac'Oğlan der ki Hak'tan bu nazar/ Biçildi kefenim kazıldı mezar* (S.S 471- 472, 162/4). *Kefenim biçildi kabrim kazıldı/ Mezarım üstü karalandı, gel* (S.S 475, 168/3).

İmam, hoca, tabut, kabir vb. sözler de ölümü anlatmak için kullanılmıştır. *Hocam geldi Yâsinlerden başladı/ Baktım sağ yanıma imam da geldi* (S.S 439, 103/5). Azrail canını almışsa şayet bedeninin kabre girme zamanı gelmiş demektir. *Ezrail göğsüme çöktüğü zaman/ Öyle bilin halım perişan yaman/ Bülbülüm kafesten uçtuğu zaman/ Cesedimi kabre koymak isterim* (S.S. 502, 128/ 14). Beden kabre girmeden önce yapılması gereken dini vecibeler vardır. Bunlardan biri ölü yıkamak için suyun ılıtılmasıdır. *Deşildi kabrim ılıdı suyum* (S.S. 439, 103/ 6). *Yerimi serin bucağa/ Suyumu koyun ocağa* (S.S. 568, 343/3). Cenaze yıkandıktan sonra imam cenaze namazını kıldırır. *Çıkardılar cenazemi yumağa/ İmam namazımı kılsa gerektir* (S.S 613, 427/1). Ölüyü yuma işi bittikten sonra naaş tabuta, tabut da kazılan mezara konur. *Bindirirler cansız ata/ İndirirler tuta tuta/ Var dünyadan yol ahrete/ Yelgin gider salın bir gün* (S.S 569, 343/5). Artık insanoğlu geri dönülmez bir yola girmiştir.

Karacaoğlan bazı şiirlerinde gurbet elde ölmenin çok zor olduğunu anlatır. Çünkü gurbet elde ölenin gözü açık gidecektir. *Ölsem gurbet elde gözüm yumulmaz/ Anam atam bir ağlarım yok benim* (S.S 499, 215/3). Bazen de sevgilisine intizar eder ölünce cenazesine gelmemesini ister. *Ölürsem cenazem eller kaldırsın/ Gelmesin üstüme ilâzım değil* (S.S 477, 173/4).

Ölüm döşeğinde olan hastaların durumunu ise şu şekilde tasvir eder: *Hasta oldum odalarda yatarım/ … / Tutuştu bir uçtan yandı evleri/ Bürüdü dağları duman da geldi/…/ Ecel*

böyle devre zamanda geldi (S.S 439, 103/ 1,3). Ocağı yanmak, dağı duman bürümek deyimleri ölüm anlamına gelir.

Her fani gibi ecel şerbetini o da içecektir. *Karac'Oğlan der ki konup geçersin/ Ecel şerbetini bir gün içersin* (S.S 569, 344/6). Azrail ecel şerbetini içen kişiyi almaya gelir. *Karaca'Oğlan der ki yaktın yandırdın/ Ecel şerbetini verdin kandırdın/ Emreyledin Azrâil'i gönderdin* (S.S 458, 135/8).

Karacaoğlan sonunda dünyanın fani, ölümün gerçek olduğunu anlar, teslim olup Allah'a sığınır. *Medet senden ey Allah'ım/ Teslimdir sana şol canım* (S.S 490, 198/4), der.

Sonuç

Karacaoğlan genellikle aşk, sevgili, gurbet, ayrılık şiirleriyle ün salmış bir saz şairidir. Sade dili ve üslubuyla yaşamın her karesini en doğal şekliyle tasvir etmiş bir şairdir. Bu kadar güçlü bir saz şairinin ölüm gerçeğini görmezden gelmesi mümkün değildir. Muhtemelen bu şiirler yaşlılık dönemlerine denk gelmiş olmalıdır. Ya da çevresinde görmüş olduğu yaşlı ve hasta insanların durumunu gözlemlemesi sonucu yaratılmıştır. Şiirlerinde ölümün gençlere yakışmadığını söyler, bu durum onun genç ölümlerine de şahit olduğunu göstermektedir. Eğer bu şiirler Yeniçeri askeri olan Karacaoğlan tarafından yazılmışsa muhtemelen katılmış olduğu savaşlarda bu duruma şahit olmuştur. Karacaoğlan şiirlerinde bazen direkt bazen dolaylı yolla ölümü anlatır. Ölümü anlattığı şiirlerinde Allah, Azrail, Cennet, Cehennem, Sırat, felek, ecel, kabir, mezar, ılık su, tabut, hoca, imam, kefen, dua, Huzur-ı Mahşer, yaşlılık, hastalık vb. kelimeler kullanılmıştır.

Karacaoğlan ölmeyi hiç istemez, ama her faninin bir gün ecel şerbetinden içip öleceğini bilir. Bu dünya geçicidir. Konan göçer bir gün. Dünyanın nimetlerine aldanıp nefsine uyarak yanlış yapanların Sırat'an geçemeyip Cehenneme gideceğine de inanmaktadır. Bu durum onu çok korkutur. Her şeye rağmen bu dünyaya gelmiş ise göz görünce sevmeyi ve dişi varken yemeyi ister. Hesap günü gelince Rabbi'nin kendisini koruyup kollaması için dua eder. Çünkü o, Allah'ın hiçbir kulunu yalnız bırakmayacağına inanır. Sonuç olarak Karacaoğlan'ın ölüm karşısındaki tutumunu şu mısralarıyla özetleyebiliriz:

Bir ulu korkum var kahpe felekten/ Bir gün ağı katar aşıma benim

...

Ecel şerbetini verdin kandırdın/ Emreyledin Azrâil'i gönderdin

...

Cennet-i Âlâ'yı nasip et bana/ Sırat Köprüsünde yolum bağlama

...

Kadir Mevlâ'm noksanımı sen yetir.

Kaynakça

Albayrak, Nurettin (2001). "Karacaoğlan". TDV İslâm Ansiklopedisi 24. Cilt, s. 377-379.

Arı, Bülent (2006). "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Sevgilinin Giyim Kuşamı". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi, S. 38, s. 93- 106.

Atik, Hikmet (2016). "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Kavramlar". Turkish Studies, S. 11/ 17, s. 69- 92.

Aydın, Mehmet (2008). *Dinler Tarihine Giriş*. Genişletilmiş 4. Baskı. Din Bilimleri Yayınları.

Başgöz, İlhan (1992). Karac'oğlan. Yeni Bilgilerle Üçüncü Baskı. İndiana Üniversitesi Türkçe Programı Yayınları 2. Pan Yayıncılık.

Çabuk, Feriha (2007). "17. YY Âşıklarından Gevheri, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Karacaoğlan ve Ercişli Emrah'ın Şiirlerinde Mistik Unsurlar". Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Güç, Ahmet (2018). "Ruh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35. Cilt, 197-199.

Kaplan, Mehmet (1973). "Yûnus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Manası". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. Cilt XX, 11-26.

Köprülü, Mehmet Fuat Köprülü (2004). Saz Şâirleri I-V. 3. Baskı. Akçağ Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2004). Karaca Oğlan. 1. Baskı. Akçağ Yayınları.

Üçüncü, Kemal. "Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Ölüm Temi. s. 1-9. Erişim Adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/kemal_ucuncu_karacaoglan_siirleri_olum_temi.pdf (09.01. 2021).

Yaşar, Ömer (2018). "Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nda Sapmalar". Fırat Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tez.

Yavuz, Kerim (1999). "Arayış İçindeki Karacaoğlan'ın Dini Beklentisi", III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler 1998, Adana Valiliği Yayınları, s. 648-656.

TÜKETİM KÜLTÜRÜNE EDEBİ BİR BAŞKALDIRI: YENİ KAPİTALİST KÜLTÜRDE* ALTERNATİF BİR YAŞAM FORMUNUN *DOPPLER* ROMANI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ

Arş. Gör. İsmail Uğur AKSOY

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

ORCID ID: 0000-0001-8530-8343

ÖZET

Günümüz maddi üretim ilişkilerinin bir tezahürü olan kapitalizm durağan olmayan yapısıyla tarihsel süreç içerisinde sürekli değişip dönüşmektedir. Öyle ki, seri üretimden ziyade esnek üretimle ön plana çıkan yeni kapitalizm; deneyim, beceri ve sadakat kavramlarını yerinden sökmüş, bahsi geçen mefhumların yerini potansiyel yetenekler, kısa vadeli iş sözleşmeleri ve otomasyon almıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinde meydana gelen söz konusu radikal değişim ilgili yazında geç kapitalizm çağı, sanayi-sonrası toplum, post-Fordizm, postmodernizm, tüketim toplumu veyahut yeni kapitalizm olarak kavramsallaştırılsa da tüm tanımların ortak paydasını gitgide gündelik yaşam pratiklerinin hemen hemen tüm katmanlarını etkisi altına alan tüketim kültürü oluşturmaktadır. Toplumsal zaviyede bireyi kuşattığı ileri sürülen tüketim kültürü, bireylerin tüketim edimlerinin rasyonel zeminden çıktığı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle tüketim görüngüsü peyderpey birincil gereksinimlerden uzaklaşmış, mallar ya da nesneler kullanım değerinden öte simgesel değeriyle temayüz etmeye başlamıştır. Nitekim tüketim ediminin gittikçe temel ihtiyaçlardan ıraklaşması, tüketim mallarının baş döndürücü bir bolluk içinde cereyan etmesi, tüketimi artıran kent uzamlarının yayılımı ve nihayetinde reklamcılık başta olmak üzere tüketimi teşvik eden bir dizi iletişim pratiği, bireyler nezdinde tüketimi bir amaç haline getirmiştir. Böylelikle tüketim davranışı, yeni kapitalizmin kültüründe ussal bir gereksinimin karşılanmasından ziyade bizatihi kendisi bir yaşam formu haline gelmiştir. Ve söz konusu yaşam formunun izlekleri salt iktisadi zaviyede değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve edebiyat alanında kendine yer bulmuştur. Nitekim bu çalışmada da Norveçli yazar Erlend Loe'nin 2004 yılında kaleme aldığı *Doppler* adlı eser, tüketim kültürü bağlamında açık uçlu bir metin olarak addedilmiş ve yorumlamaya tabi tutulmuştur. Metodolojik olarak benimsenen metin çözümlemesi yaklaşımıyla söz konusu edebi eserin tüketim kültürüne yönelik alternatif bir yaşam formunun düşünsel izleklerini sunup sunmadığının ortaya konulması bu çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir. Metinlerin çokanlamlılık arz eden yapısıyla yorumun sabitlenemez ve kapatılamaz doğası göz önüne alındığında söz konusu metne yönelik gerçekleştirilen eleştirel okuma pratiği, çoklu anlamlandırma olasılıklarından sadece birini teşkil etmektedir. Bahsi geçen romanın kurmaca

* Bu çalışmanın başlığı Richard Sennett'in (2009), *Yeni Kapitalizmin Kültürü* adlı eserinde ortaya konulan tezden uyarlanmıştır.

bir eser olduğu tümüyle yadsınmadan gerçekle sahte arasındaki ayrımın gitgide bulanıklaştığı postmodern dönemde, *Doppler* romanı aracılığıyla tüketim kültürüne yönelik alternatif bir yaşam formunun hâlâ insanlık için bir umut olduğu bu çalışma özelinde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kapitalizm, Tüketim Kültürü, Metin Çözümlemesi, Doppler.

GİRİŞ

İnsanlığın tedrici gelişiminde tarihsel ve toplumsal bir uğrağı temsil eden kapitalizm, durağan olmaktan ziyade dinamik bir yapıda cereyan etmektedir. Öyle ki, günümüzde kapitalizm salt maddi üretim ilişkileri üzerinden ele alınamayacağı gibi, piyasada tedavülde olan emtialar da sadece kullanım değeri üzerinden tüketiciyle buluşmamaktadır. Bu çerçevede bakıldığında yeni kapitalizm[1], üretimden ziyade tüketimle temayüz etmektedir. Diğer bir anlatım şekliyle yeni kapitalizm, tüketicilerin rasyonel gereksinimlerinin yerinden söküldüğü; farklılaşma, imaj, kimlik, yaşam formu vb. gereksinimler üzerinden bir malın veya nesnenin kullanım değerinden öte simgesel değeriyle ön plana çıktığı yeni bir düzene tekabül etmektedir. Tüketim ilişkileri ve esnek üretim sistemiyle sivrilen yeni kapitalizm, ilgili yazında geç kapitalizm, sanayi-sonrası toplum, tüketim toplumu, post-Fordizm, post-modernizm veya daha genel bir adlandırmayla Yeni Zamanlar[2] olarak da tanımlanmaktadır. Tüketim kültürünün bireylerin gündelik yaşam rutinlerini ihata ettiği göz önüne alındığında, tüketim edimi de rasyonel olmaktan gitgide uzaklaşmaya başlamıştır. Nitekim Yıldız (2012: 122), günümüzde genel ihtiyaçlar saklı tutulduğunda, bireylerin neyi, neden tükettiğinin ekseriyetle ussal bir açıklamasının olmadığından bahsetmektedir. Tüketim davranışının rasyonel olmaktan gittikçe ıraklaşması, piyasadaki tüketim mallarının muazzam boyutlara erişmesi, reklamcılık ve pazarlama gibi iletişim pratiklerinin sürekli tüketimi teşvik etmesi ve nihayetinde ortaya konulan malların kullanım değerinden ziyade simgesel değeri üzerinden tüketilmesi, gündelik yaşam pratiklerinde tüketim kültürünün bir yaşam formu haline geldiğini göstermektedir. Ve tüketimle sivrilen söz konusu yaşam formu, salt ekonomik bir boyutta cereyan etmeyip toplumsal, kültürel ve edebiyat alanında da bir dışavurum halinde kendini göstermektedir. Tüketimin kişiselleştiği, tüketim edimlerinin ussallıktan çıktığı, gerçekle sahte ihtiyaçlar arasındaki ayrımın gitgide bulanıklaştığı yeni kapitalizmde, tüketim kültürünün alternatifsiz olmadığını Norveçli yazar Erlend Loe'nin 2004 yılında kaleme aldığı *Doppler* adlı edebi eseri üzerinden çözümlemek, bu çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir. Metodolojik olarak benimsenen metin analizi yaklaşımıyla söz konusu roman açık uçlu bir metin olarak addedilmiş ve

[1] Seri üretimden ziyade esnek üretimin ön plana çıktığı, ömür boyu istihdamın ortadan kalktığı, iş hayatında sadakatin, geçmiş deneyimlerin ve becerilerin önemsizleştiği yeni kapitalizmin kültüründe, otomasyon, potansiyel beceriler, kısa vadeli iş sözleşmeleri ve "sabırsız sermaye" girişimleri geçerli hale gelmiştir (Bakınız Sennett, 2009).

[2] "Yeni zamanlar tezi dünyanın, yalnızca nicelikte değil nitelik olarak da değişmekte olduğu, öteki ileri kapitalist toplumların giderek bölünmüşlük, farklılaşma ve parçalanmayla nitelenir hale geldiği; dahası modern kitle toplumlarını niteleyen şeyin homojenleşme, standartlaşma ve ölçek ekonomileriyle örgütleri olduğu yolundadır. Bu, yirminci yüzyılın ilk üçte ikilik bölümünde modernlik deneyimini tanımlayan 'Fordizm'den 'post-Fordizm'e geçiş dediğimiz şeyin özüdür. Ekonomik terimlerle, geçişin ana özelliği eski seri üretim dünyasının bant-sisteminin yerini 'esnek uzmanlaşma'nın almasıdır" (Bakınız Stuart Hall ve Martin Jacques, 1995: 16).

yorumlamaya tabi tutulmuştur. Metinlerin çok anlamlılığıyla yorumun sabitlenemez ve kapatılamaz doğası göz önüne alındığında, bahsi geçen romana yönelik ortaya konulan çözümleme, çoklu anlamlandırma olasılıklarından sadece birini teşkil etmektedir.

BİR YAŞAM FORMU OLARAK TÜKETİM KÜLTÜRÜ

Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren karşılaşılan tüketim olgusu, salt faydacılık ve iktisadi bir süreç üzerinden değil, aynı zamanda göstergelerle sembollerin de dâhil olduğu bir toplumsal ve kültürel süreç olarak ele alınmaktadır (Bocock, 1997: 13). Böylelikle tüketim, yalnızca temel ihtiyaçların karşılanmasından öte öznel ve tesadüfi arzuların, isteklerin, tercihlerin bir bütünü haline gelmektedir (Aygün Cengiz, 2009: 42). Nitekim Zygmunt Bauman da 'tüketicinin yaşadığı gerçeklik haz arayışının kendisidir' ifadesini kullanmaktadır (akt: Yıldız, 2013: 73). Bu doğrultuda düşünülecek olunursa, tüketimin birincil ve ussal gereksinimlerden çıkıp bireyselleştiği, farklılaştığı ve tüketimin bizatihi kendisinin bir amaç haline geldiği yeni kapitalizm, aynı zamanda modernizmden postmodernizme geçiş olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Nitekim David Lyon, tüketimin ve tüketicinin yaşam formunun egemen olduğu bir kültürü, postmodern olarak nitelendirmektedir (akt: Dağtaş, 2012: 79).

Postmodernizm, post-Fordizm, yeni kapitalizm, tüketim toplumu veya geç kapitalizm çağı gibi farklı nosyonlarla ifade edilen bu yeni dönemin ortak paydasını 'tüketim ve kültür' temellendirmektedir (Kılıç, 2014: 109). Postmodern dönemde "tüketim toplumu riayet ve tutumluluk gibi ahlaki kategorileri fiilen yerlerinden etmiş ve yerlerine hazcı tatmin arayışını geçirmiştir" (Stevenson, 2015: 249). Öyle ki, tüketim, Batı kapitalizminde postmodern kavramıyla birlikte salt ihtiyaçlara değil, gitgide artan bir biçimde arzulara dayanan bir görüngü olarak kabul görmektedir. Jean Baudrillard (2021: 101) da tüketim nesnelerine sahip olmayı, "bireyselleştirici, dayanışma kırıcı ve tarihdışılatırıcı" olarak görmektedir.

Böylelikle tüketim mallarını satın alarak ve göstererek toplumsal bir imtiyaz elde eden birey, sunulan yaşam tarzı bağlamında bir proje haline gelmektedir (Kılıç, 2014: 109). O halde yeni kapitalizm veya postmodern dönemde tüketim edimi, salt bir malın kullanım değerinden ibaret olmadığı gibi, tüketim kültürü de yalnızca maddi üretim ilişkileri üzerinden çözümlenemez. Daha ziyade post-endüstriyel çağda, tüketim bir yaşam formu halinde simgesel bir değer üzerinden işlev görmektedir. O halde tüketim olgusu, sosyal ve bireysel kimlik oluşumunun simgesel bir şekilde gerçekleştiği bir süreç haline gelmekte ve tüketilenlerin salt mallar ya da nesneler olmadığı, 'düşüncelerin de tüketildiği' bir sürece dönüştüğü görülmektedir (Aygün Cengiz, 2009: 41). Bu kapsamda ele alındığında tüketici, mütemadiyen sayısı artmakta olan malların veya nesnelerin tüketimine seferber edilmektedir (Stevenson, 2015: 255). Bireylerin tüketime seferber edilme süreci, hem iletişim teknolojileri dolayımıyla reklamcılık, halkla ilişkiler ve pazarlama başta olmak üzere birtakım iletişim pratikleri üzerinden hem de toplumsal uzamların tüketime teşvik eden tasarımıyla gerçekleşmektedir.

Bu durumu kanıtlarcasına alışveriş merkezleri başta olmak üzere yeni tüketim araçlarını 'tüketim katedralleri' olarak nitelendiren George Ritzer (2000: 26), "sürekli daha fazla tüketiciyi kendilerine çekmek için bu tüketim katedrallerinin tüketim için daha büyülü, fantastik ve sihirli ortamlar sunmaları ya da en azından sunuyor gibi görünmeleri" gerektiğini ifade etmektedir. Böylesine büyülü bir tüketim ortamında, piyasadaki mallar veya nesneler de salt işlevleri üzerinden değerlendirilemez. Öyle ki, malların/nesnelerin işlev alanından ziyade gösterge değeri üzerinden anlam kazandığına değinen Baudrillard (2021: 89), tüketim alanının, yan anlamların ön plana çıktığı bu ikincil alana tekabül ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla piyasadaki malların bireyler tarafından tüketilmesi için göstergeler haline gelmesi icap etmektedir (Stevenson: 2015: 249). O halde peyderpey bireyselleşen, kişiselleşen, farklılaşan ve gösterge değeri üzerinden tüketilen mallar ya da nesneler, bireylere bir yaşam formu sunmaktadır. Özetlemek gerekirse; ömür boyu istihdamın sona erdiği, tek bir kurumda kariyer planlamalarının geçerliliğini kaybettiği, otomasyonun yayıldığı, becerilerin değersizleştiği, uzun vade yerine kısa dönemli iş sözleşmelerinin geçerli olduğu ve emek gücünün geçici hale geldiği dönem, yeni kapitalizmin kültürünü imlemektedir (Sennett, 2009: 24-41). Bu durumun toplumsal zaviyedeki tezahürü ise tüketim kültürünün, gündelik yaşam rutinlerinin neredeyse tüm katmanlarını kuşatan bir yayılımı olmuştur. Öyle ki, tüketim artık bir ihtiyacın giderilmesi maksadıyla nesnelerin veya malların satın alınmasını değil, bizatihi bir yaşam formu olarak Baudrillard'ın da vurguladığı gibi, simgesel değerleri üzerinden göstergelerin tüketildiği postmodern veya post-endüstriyel bir çağın işaretleyicisidir. Ve tüketim kültürü üzerinden temellendirilen söz konusu yaşam formu, gerek medya gerekse tüketimin tüm yeni araçları tarafından bir mit haline getirilerek, insanlığın doğal ve evrensel bir pozisyonu olarak sunulmaktadır. Böylelikle hem yeni kapitalizmin kültürü yeniden inşa edilmekte hem de bireyler nezdinde tüketim kültürünün haricinde alternatif bir yaşam formunun olanaksızlığı zihinlere yerleştirilmektedir. Nitekim bu çalışmada da Erlend Loe'nin *Doppler* adlı eseri üzerinden tüketim kültürünün dışlayıcı karakterine rağmen alternatif bir yaşam formunun düşünsel temelleri metin çözümlemesi yaklaşımıyla mercek altına alınmıştır. Bir başka anlatım şekliyle yeni kapitalizmin kültürel alanında, bireyin tüketmeksizin mevcudiyetini sürdürebilme olanağı açık uçlu bir metin olarak addedilen *Doppler* romanı üzerinden yorumlanmıştır.

METİNDE ÇOKANLAMLILIK: BİR YORUMLAMA PRATİĞİ

Medya ve edebiyat alanında eleştirel bir yönelimle konumlanan kültürel çalışmalar ekolü, romandan sinema eserine, reklam metinlerinden televizyon programlarına kadar oldukça geniş bir yelpazede kültürel çıktıları bir metin olarak addetmektedir. Nitekim kültürel çalışmalar tarafından en bilinen ve muhtemelen en önem atfedilen teorik stratejiler; kültürel ürünleri, toplumsal pratikleri ve hatta kurumları "metinler" olarak okumak olmuştur (Turner, 2016: 105). Bu çerçevede ele alınacak olunursa, kültürel çalışmalar perspektifi üzerinden incelenen konu ve yaklaşımlar muhtelif olmakla birlikte metin, anlamlandırma ve yorumlama pratiği neredeyse tüm kültür çözümlemelerinin ortak paydasını teşkil etmektedir. Metinlerin ideolojik ve söylemsel yapılarının okunmasının ve analiz edilmesinin o denli önem kazandığını vurgulayan

Özçetin (2018: 190), kültürel çalışmalar geleneği içinde, ilk dönemdeki kültürel pratiklere atfedilen vurgunun geri plana itildiğini ifade etmektedir. Nihayetinde kültürel çalışmalar ekolünün hemen hemen her şeyi metin temelli yorumlaması bizatihi metin kavramını tanımlama ihtiyacını doğurmaktadır. Metin mefhumunu sistematik olarak inceleyen ilk düşünürlerden biri olan Roland Barthes, metnin edebi eserden farklı olduğuna değinerek, "metin estetik bir ürün değil, anlam aktarıcı bir kılgıdır; bir yapı değil, yapılanmadır; bir nesne değil, bir çalışma ve bir oyundur" şeklinde kavramı anlamlandırmaktadır (akt: Sancar, 2014: 156). Bu tanımlama ışığında, bir metinde gömülü olan anlam örüntülerinin ortaya çıkarılması için derinlemesine bir okuma pratiğine gereksinim duyulmaktadır. Öyle ki, bir metnin kod açımını yapmak, metni şeffaf bir iletiymiş gibi 'okumak' anlamına gelmez; bilakis "sistematik olarak çarpıtılmış iletişim biçimleri" olarak şüpheci bir yorumlayıcıyı epistemolojiye dayanmaktadır (Scannell: 2020: 238).

Bu bakımdan metindeki anlamı açığa çıkarmak, metnin kendi işlevselliği içerisindeki tabakaları ve ipuçlarını ayrıştırmak, tanımlamak ve nihayetinde yorumlamaktır (Sancar, 2014: 156). Postmodernizm üzerinden ele alındığında ise yorumlama pratiğinin sabitlenemez ve kapatılamaz doğası, metnin her okunuşta yeniden farklı anlam kapılarına açılmasına olanak tanımaktadır. Bu bakımdan gerek kültürel formlar gerekse medya çıktıları çokanlamlılık arz etmekte olup, metne dair ortaya konulan her okuma pratiği, metnin değişip dönüşmesine yol açmaktadır. Metindeki anlam; sabit ve durağan olmadığı gibi, anlamlandırma süreci de verili olarak ele alınamaz. Metnin sonsuza açık ve hiçbir özne tarafından durdurulamaz bir okuma pratiği olduğu göz önüne alındığında, metin çözümlemesi, bir metnin tüm anlamlarını değil, muhtemel anlamlarını olanaklı kılacak şekilde biçimleri, kodları kesinlik taşımayan şekilde tespit etmeyi ve anlamın yollarını bulmayı amaçlamaktadır (Sancar, 2014: 157).

Toplumsal yaşamda mana kazanan eserlerin rolünü anlamlandırma pratiği olarak metin çözümlemesi yaklaşımının gerek epistemolojik gerekse metodolojik zaviyede ciddi sorunları olmakla birlikte metinleri daha geniş bir kültürel bağlamda okuması ve metinlerin özgül yorumlarını ortaya çıkarması bakımından dışsal ve nesnelci olarak tanımlanan bilim yöntemlerine bir tepkiyi içermektedir (Tudor, 2018: 409). Nitekim metni temellendiren şey kapalı, verili bir yapıdan ziyade metnin başka metinlere, sair kodlara veya farklı gösterenlere 'açılma noktasıdır' ki bunu yapan şey de metinlerarası ilişkinin bizatihi kendisidir (Sancar, 2014: 158). Postmodern araştırma geleneğinin önemli mefhumlarından birini teşkil eden metinlerarasılık, her metnin kendi bünyesinde diğer metinleri de içerdiği görüşü üzerinden temellendirilmiştir (Güngör, 2018: 252). Diğer bir ifadeyle bir metindeki anlam örüntüsü sair metinlerle eklemlenerek sürekli değişmekte, dönüşmekte ve anlamlandırma pratiği ilanihaye sürmektedir. Tüm bu kavramsal tanımlamaların ışığında, gerek edebi eserlerde gerekse medya çalışmalarında ortaya konulan metin çözümlemesi yaklaşımı, neredeyse tüm kültürel formları açık uçlu bir metin olarak görmekte ve yorumlamaya tabi tutarak metni çözümlemektedir. Metinlerin çokanlamlılık arz ettiği dikkate alındığında, her bir metnin yorumlanması kendine has bir özellik teşkil ederken bir metnin yorumlanma süreci; sabit, durağan ve öngörülebilir

olmadığı gibi, metinde gömülü olan anlam örüntüsü de sabitlenemez ve kapatılamaz bir pratiği teşkil etmektedir. Bu çalışmada da tüketim kültürü bağlamında eleştirel bir okumaya tabi tutulan *Doppler* romanı, açık uçlu bir metin olarak addedilmiş ve çoklu anlamlandırma pratiklerinden olası birine tekabül edecek şekilde araştırmacı tarafından metnin bağlamıyla birlikte yorumlanmıştır.

DOPPLER ROMANIN TEMASI

Norveçli yazar Erlend Loe tarafından 2004 yılında yayımlanan ve 2016 senesinde Türkçeye[3] tercüme edilen *Doppler* adlı edebi eser, bir başarı öyküsünün başkahramanı olan Andreas Doppler'in modern yaşam içinde tüketmeden var olma savaşımını konu edinmektedir. Öyle ki, iki çocuk babası Andreas Doppler, romanın başlangıcında gerek aile hayatında gerekse iş yaşamında örnek olarak gösterilen bir kişi hüviyetindedir. Modern yaşamın getirdiği tüm imkânlara sahip biri olarak resmedilen Doppler'in ormanda bisikletle seyahat ederken düşmesi ve toprakla temas etmesi hayatında bir kırılma anı yaratmıştır. Ormanın sessizliğine ve huzur veren dinginliğine kapılan Doppler, ani bir kararla hem ailesini hem de çok başarılı olduğu işini terk ederek ormanda bir yaşam sürmeye karar vermiştir. Kent hayatının getirdiği tüm açmazlardan bunalan Doppler, ormanda Bongo adı verilen bir geyik yavrusuyla sıra dışı bir yaşamın öznesi haline gelmiştir.

Öyle ki, hiçbir şekilde parayla alışveriş yapmayan, takas ekonomisine geçiş yapılması gerektiğini düşünen ve gündelik yaşamını avcılık ve toplayıcılıkla sürdüren Doppler, romanın devam eden akışı içinde ilginç bir karaktere dönüşmüştür. Roman boyunca Doppler'in hem doğadaki yaşam serüveninin izleri takip edilmekte hem de tüketim odaklı kent yaşamının derinlikli bir eleştirisi okurlara sunulmaktadır. Tüketim ediminin yaşamın tüm katmanlarını kuşattığı bir dönemde, Doppler, süpermarketten parayla alışveriş yapmak yerine avladığı geyik etiyle sütü takas etmek isteyen, televizyon programlarının bireyi saran bayağılığına karşı hayatını Bongo adlı geyiğiyle sürdüren, alternatif bir yaşam tarzının iddialı bir resmini çizmektedir. Modern yaşamda bir mit haline getirilen başarılı olma arzusuna da eleştirel bir perspektifle yaklaşan Doppler, iş yaşamında muazzam başarılara erişmiş biri olarak başarının birey üzerinde sürekli yeniden üretilen tahakkümüne de itiraz etmektedir. Bir metin olarak *Doppler* romanına dair genel bir çerçeve çizildiğinde, kent yaşamından televizyon izleme pratiğine, başarılı olma baskısından gündelik yaşamı kuşatan tüketim çılgınlığına kadar, oldukça geniş bir gösterge çizelgesinde tüketim toplumunun tüm dışlayıcılığına rağmen doğayı, başarısızlığı ve tüketmeksizin var olma mücadelesini seçen Doppler idealize edilmiş bir başkahramanı temsil etmektedir. Nitekim bu çalışma özelinde de *Doppler* adlı edebi eser, tüketim kültürü bağlamında eleştirel bir perspektifle çözümlenmiştir. Sair bir anlatım şekliyle bahsi geçen roman bu çalışmada açık uçlu bir metin olarak konumlandırılmış ve romanda gömülü olan anlam örüntüleri tüketim kültürü bağlamında yoruma tabi tutulmuştur.

[3] Erlend Loe, *Doppler*, çev. Dilek Başak İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 17. Baskı 2020.

TÜKETİM KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA *DOPPLER*'İN METİN ÇÖZÜMLEMESİ

Babasının ölümünün ardından ailesini ve kariyerini geride bırakarak ormanda Bongo adını verdiği bir geyikle kent yaşamından ve tüketim alışkanlıklarından uzak bir hayat süren Andreas Doppler, başarının yerine başarısızlığı, kent yaşamının yerine ormanı ve bireyi kuşatan tüketim çılgınlığının yerine takas ekonomisini yeğleyen alternatif bir yaşam formunun öznesini temsil etmektedir. Modern yaşamın getirdiği tüketim bolluğundan istifade edebilecek tüm olanaklara sahip Doppler, ormanda bisikletle gezinirken yaşadığı bir kazanın ardından kendi yaşamının açmazlarına yönelik bir tefekkürde bulunmaktadır. Öyle ki, kazanın akabinde yere düşen Doppler, ormanın getirdiği iç huzur karşısında kendi yaşamının bir kuşatılmışlık içinde olduğuna karar vermiştir. Ve bu doğrultuda hiç düşünmeden eşini, iki çocuğunu ve başarılarla dolu işini geride bırakmış, ormanda yaşamaya başlamıştır. Romanın başkahramanı olan Doppler'in ormanda yaşamaya karar verişi, onun hayatının radikal bir şekilde dönüşümünü teşkil etmektedir. Doppler, kent yaşamından bunalmış biri olarak ormanda avcılık ve toplayıcılıkla hayatını idame ettiren ve temel gereksinimlerini doğadan karşılayan bir kişi haline gelmiştir.

Hayatından parayı, satın alma davranışını, tüketme isteğini çıkaran Doppler, nihayetinde kent yaşamının tüketime teşvik eden tüm uzamlarını geride bırakmıştır. Birincil gereksinimlerini doğadan karşılamakta zorlandığında satın almak yerine alternatif bir ekonomik model olarak takas ekonomisini hayata geçirmeye çalışmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin tüm normlarına aykırı bir şekilde, avladığı geyik etiyle süpermarketteki sütü takas etmek için market görevlisiyle anlaşmaya çalışmaktadır. "İstediğim şey, elbette bütün kurallara ve işlemlere aykırı. (…) Birçok insan, bu ekonomik modelin modasının geçtiğini düşünüyor; biliyorum; ancak işte buradayım ve et de nefis, ayrıca bu ekonomik model iyi bir şey diyorum. İnsanlar takas yapar" (Loe, 2020: 16). Görüldüğü üzere, mevcut tüketim alışkanlıklarının karşısında konumlanan Doppler, tüketim mallarını para karşılığında satın almak yerine takas ekonomisini yeğlemektedir. Günümüzün tüketim toplumlarının nesneler bakımından bir bolluk toplumu olduğu bilinmektedir. Öyle ki, Baudrillard (2021: 17), "konservelerin, giysilerin, besin maddelerinin ve hazır giyim eşyalarının aşırı fazlalığıyla büyük mağazalar, bolluğun ilk görünümü ve düzenli yeri gibi" ifadesini kullanmıştır. Tüketim toplumunun bir bolluk toplumu olduğuna yönelik bu saptama romanda da karşılığını bulmuştur. "Ülkenin en modern süpermarketlerinden. Göz alabildiğine uzanan, binlerce kron tutan parma salamları ve ev büyüklüğünde peynirlerle kaplı bir taze ürün reyonları var (…)" (Loe, 2020: 17).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Doppler'in terk ettiği kent yaşamı, tüketimin muazzam boyutlara ulaştığı bir bolluk toplumunda cereyan etmektedir. Ve söz konusu bollukta Baudrillard'ın (2021: 15) vurguladığı gibi, bireyler "nesneler tarafından kuşatılmış durumda"dır. Doppler, tüketim kültürünün gündelik yaşamın tüm rutinlerini kuşattığı bir dönemde, avcı-toplayıcı kültürüyle ormanda yaşam süren, para ve kredi kartı kullanmayan, temel gereksinimleri dışında tüketim toplumunun nesnelerine uzak duran ve ihtiyaç duyduğu

malları takas ekonomisiyle ya da romanda yer yer görüldüğü üzere hırsızlıkla sağlayan kişi konumundadır. Oysaki ormanda yaşamaya başlamadan önce bolluk toplumuna koşut oluşturacak şekilde, evinin banyo tadilatının nasıl yapılacağını düşünen ve rekabet halinde olan tüketim malları içerisinde hangisini tercih edeceği konusunda kararsızlık yaşayan bir bireyi temsil etmektedir. Öyle ki "Son günlerde, banyoyu düşünmeden geçen bir anım bile olmamıştı. (…) Fayanslar İtalyan mı İspanyol mu, mat mı yoksa parlak mı olsun ya karımın çok heveslendiği cam mozaiklere mi kalkışsak acaba (…)" (Loe, 2020: 21). Bu alıntı üzerinden değerlendirilecek olunursa Doppler, ormandaki yaşamından önce tüketim toplumunun nesneler bolluğuyla kuşatılmış bir vaziyettedir. Romanın devam eden akışı boyunca, banyo tadilatı eğretilemesi üzerinden tüketim kültürünün tafsilatlı bir eleştirisi sunulmaktadır. Zira banyo küvetinden fayans taşına, musluklardan banyo bataryalarına kadar oldukça geniş bir yelpazede tüketim toplumunun baş döndürücü nesneler kuşatmasına göndermede bulunulmaktadır.

Doppler'in ailesinden, başarılarla dolu işinden, banyo tadilatından ve nihayetinde kentten uzaklaşmasıyla alternatif bir yaşam formu romanda ön plana çıkarılmıştır. Söz konusu yaşam formunda kentin yerini ormanın sessiz derinlikleri alırken, paranın yerini takas kültürü, başarının yerini ise başarısızlığa övgü almıştır. Öyle ki, modern kent yaşamında başarılı olma iştiyakı, birey üzerinde gitgide bir tahakküme dönüşmektedir. Çünkü bireyin başarı olarak addettiği sürekli çalışma ve tüketme pratiği, bir sonraki başarı hamlesinin katalizatörü haline gelmektedir. Koreli filozof Byung-Chul Han performans toplumunda, bireyin, dış bir tahakküm olmaksızın kendi kendisinin girişimcisi olarak addedilen bir *performans öznesi* olarak konumlandırıldığını ifade etmektedir (Han, 2020: 70). Nitekim roman özelinde ele alındığında, Doppler'in ormandan önceki yaşam pratikleri, onun bir *performans öznesi* olduğunu göstermektedir. "Çok başarılı oldum. (…) Yuvada başarılıydım. İlkokulda başarılıydım. Ortaokulda başarılıydım. Lisede iğrenç bir şekilde başarılıydım; yalnızca derslerde değil, sosyal olarak da" (Loe, 2020: 29).

Görüldüğü gibi Doppler, çocukluğundan gençlik yıllarına, okul yaşamından evliliğine kadar hayatının ekseriyetini başarıyla geçirmiştir. Bahsi geçen başarılar, son kertede Doppler üzerinde tahakküme dönüşmüştür. "İnsan bir kez başarılı olmayagörsün, çevresinden övgüler almaya devam etmek için elinden geleni ardına koymaz. Bu, kendi kendine güçlenen, sonlanması gerektiği düşünülemeyecek bir döngü" (Loe, 2020: 30). Söz konusu söyleme bakıldığında başarı, bireyi her seferinde daha fazla başarılı olmaya motive etme noktasında bir kısır döngünün içerisine hapsetmektedir. Başarılı olma pratiği tüketim toplumu bağlamında ele alındığında, bireyi tüketim noktasında da başarılı olmaya teşvik etmektedir. Diğer bir deyişle yeni kapitalizm kültüründe ya da tüketim toplumunda başarının anahtar kavramlarını bireyin mütemadiyen çalışması ve tüketmesi oluşturmaktadır. Doppler ormana taşınmasının ardından gerek tüketim pratiklerini gerekse onun üzerinde tahakküm kuran başarılı olma baskını geride bırakmıştır. Bu durumu kanıtlarcasına romandaki şu hikâyecik önem teşkil etmektedir: "Ölümüm beceriksizce olacak, yaşadığım sürece bir daha asla bir şeyleri başarmaya çalışmayacağım. Hiçbir şey başarmayacağım artık" (Loe, 2020: 30).

Başarılı olma itkisine getirdiği eleştiri ve takas ekonomisine duyduğu bağlılığa ilaveten Doppler, tüketim edimlerinin sürekli yeniden üretildiği ve tüketim araçları tarafından işgal edilen kent yaşamını, tenkit etmiş ve ormana övgüler düzmüştür. Kapitalist üretim ilişkileri ve onun tezahürü olan tüketim kültürünün doğayı tahakküm altına aldığı göz önüne alındığında, Doppler; doğanın araçsallaştırılmasına ve işgal edilmesine karşı çıkmaktadır. Öyle ki, "Dünya insanlara ait değil, insanlar dünyaya ait. Çiçekler bizim kız kardeşimiz; at, büyük kartal ve geyiği saymıyorum bile, hepsi erkek kardeşlerimiz. İnsan nasıl olur da herhangi bir şeyi satabilir ya da satın alabilir? Hava sıcaklığının ya da ağaçlardaki rüzgârın sesinin sahibi kim?" (Loe, 2020: 50). Bahsi geçen alıntıya bakıldığında, doğa üzerinde gitgide tahakküm kuran, doğanın işleyişine müdahale eden ve mevcut üretim ilişkileri doğrultusunda doğayı araçsallaştıran geç kapitalizm çağına yönelik bir hiciv yapılmıştır. Kent yaşamının tüketim odaklı tasarımına ve dışlayıcı karakterine rağmen romanda, ormanın bireyi sarıp sarmalayan doğasına övgüde bulunulmuştur. Bu durumun romandaki karşılığına göz atıldığında: "Orman yıkmaz, yeniden kurar ve her şeyin büyümesine izin verir. Orman her şeyi anlar, her şeyi kucaklar" denilmektedir (Loe, 2020: 50). Her ne kadar aşırı idealize edilmiş bir söylemi içerse de söz konusu alıntıya bakıldığında orman, nesnelerle kuşatılmış tüketim kültürünün taşıyıcısı olan kentlere karşı alternatif bir yaşam alanı olarak resmedilmiştir. Bu kapsamda ele alındığında, romandaki orman eğretilemesi; tüketim kültüründen avcı ve toplayıcı kültüre ya da para ekonomisinden takas ekonomisinin tercih edildiği apayrı bir yaşam formuna geçişin düşünsel izleklerini içermektedir. Bahsi geçen dönüşüm Andreas Doppler'in söylemine yansımıştır: "Bir daha asla fatura ödemeyeceğim. Takastan, hırsızlıktan ve ormandan geçineceğim" (Loe, 2020: 53). Özetlemek gerekirse, Norveçli yazar Erlend Loe tarafından kaleme alınan *Doppler* romanı, süpermarketlerin bolluk toplumunu yansıtan raflarından parayla satın alma davranışına, kent yaşamından başarılı olma baskısına kadar tüketim kültürünün, bireyi, gündelik yaşam rutinlerinin neredeyse tüm katmanlarında çevrelediğini göstermektedir. Aşırı idealize edilmiş seciyesiyle Andreas Doppler'in orman yaşamı, romanda, tüketim toplumunun birey üzerindeki kuşatmasına yöneltilmiş incelikli bir eleştiriyi teşkil etmektedir. O halde bireyin tüketmeden de var olabileceğinin düşünsel izleklerini sunan *Doppler* adlı roman, yeni kapitalizm kültürü ya da tüketim kültürüne yönelik edebi bir başkaldırıyı içermektedir.

İZMİR 27 - 28 MART 2021

DEĞERLENDİRME

Günümüzün maddi üretim ilişkileri; ilgili yazında yeni kapitalizm, geç kapitalizm çağı, sanayi-sonrası toplum veya tüketim toplumu gibi bir dizi kavramsallaştırılma üzerinden ifade edilse de ortak paydayı bireyi toplumsal zaviyede kuşatan tüketim çılgınlığı oluşturmaktadır. Rasyonel gereksinimlerin yerinden söküldüğü, malların kullanım değerinden ziyade gösterge değerleriyle anlam kazandığı ve tüketimin bir mit haline getirildiği dönemde, tüketmeksizin var olma tasavvuru bir ütopya olarak addedilmiştir. Böyle bir yaşamın olanaklı olup olmayacağının kurgusal olarak işlendiği *Doppler* romanı, bu çalışmada açık uçlu bir metin olarak ele alınmış ve tüketim kültürü bağlamında yorumlanmıştır. Gerçekle sahte arasındaki ayrımın ortadan kalktığı ve gerçekliğin taklidinin bizatihi gerçeğin yerini aldığını ifade eden Baudrillard

üzerinden düşünüldüğünde, Andreas Doppler'in romandaki yaşam serüveni bireyin tüketmeksizin de mevcudiyetini idame ettirebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla romanın bir kurmaca olduğu ve Andreas Doppler'in aşırı idealize edilmiş bir başkahraman olduğu gerçeği bütünüyle yadsınmadan, alternatif bir yaşam formunun tüm insanlık için hâlâ bir umut olduğu *Doppler* romanı aracılığıyla bu çalışma özelinde ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Aygün Cengiz, S. (2009). *Modernizm, Otomobil Kültürü ve Reklam*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Baudrillard, J. (2021). *Tüketim Toplumu Söylenceleri/Yapıları*. (çev. N. Tutal & F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (çev. İ. Kutluk). Ankara: Dost Kitabevi.

Dağtaş, B. (2012). *Reklamı Okumak*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Güngör, N. (2018). *İletişim Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hall, S. ve Jacques, M. (1995). *Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Han, B. C. (2020). *Şeffaflık Toplumu*. (çev. H. Barışçan). İstanbul: Metis Yayınları.

Kılıç, N. P. (2014). Yeni Kapitalizm Kültüründe Otomobil Reklamları: Audi ve Skoda Reklamları Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22), 107-129.

Loe, E. (2020). *Doppler*. (çev. D. Başak). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (çev. Ş. S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sennett, R. (2009). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. (çev. A. Onacak). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Scannell, P. (2020). *Medya ve İletişim*. (çev. O. Taş & B. Sümer). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Stevenson, N. (2015). *Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*. (çev. G. Orhon & E. Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Tudor, A. (2018). Kültür Kitle İletişimi ve Toplumsal Etken. E. Mutlu (der.) *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*. (çev. D. Özçetin & B. Özçetin). Ankara: Heretik Yayınları.

Yıldız, N. (2012). "Yeni Zamanlar" ve Yeni Liderlik Anlayışı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, *11*(1), 119-134.

Yıldız, N. (2013). *Aşk Yüzyılı Bitti Aşk'ta, İş'te, Siyaset'te Yeni Zamanlar*. İstanbul: Doğan Kitabevi.

EGE 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

ARAPÇA VE TÜRKÇE FİİL GÖVDELERİNDE ÇATILARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Arş. Gör. Mustafa Altunbay

Bingöl Üniversitesi

0000-0002-0649-4449

Özet

Diller için önemli bir kelime türünü teşkil eden fiiller, birçok dilde kök halinde ya da türetilmiş halde bulunur. Kök halindeki isimlerden ve fiillerden fiil gövdeleri türetilirken her dilin ait olduğu dil ailesinin gramer yapısı ve kuralları belirleyici olmaktadır. Diğer taraftan çoğu dilde fiil gövdelerinin, fiillerin özne ve nesneleriyle ilgili durumlarını ifade eden fiil çatılarıyla yakın bir anlam ilişkisi vardır. Fiil gövdelerinde olduğu gibi fiil çatılarında da her dilde benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Dilbilimciler tarafından etken, edilgen, ettirgen, oldurgan, geçişli, geçişsiz, dönüşlü, işteş gibi kısımlara ayrılan fiil çatılarının farklılıklarını ve benzerliklerini belirleyen faktör, dilin mensup olduğu aile ve sahip olduğu gramer yapısı kadar, dilbilimcilerin benimsedikleri yaklaşımlar ve metotlar ile de yakından ilişkilidir. Tarihsel süreçte dilciler tarafından detaylı bir incelemeye maruz kalan Sami dil ailesine mensup çekimli bir dil olan Arapça ve yapısal olarak sondan eklemeli bir dil olan Altay dil ailesine mensup olan Türkçe, fiil gövdeleri ve ifade ettiği çatı bakımından ortak ve farklı yönlere sahiptir. Arapçada fiil kökleri "bâb" ismi verilen kalıplara sokularak fiil gövdeleri elde edilir. Bu gövdelerin ifade ettikleri anlamlar çatılarla sınırlı değildir ancak her gövde cümledeki özne ve nesneye göre kategorize edilen bir çatıya dâhildir. Diğer taraftan Türkçede fiil gövdeleri isim veya fiil köklerinin sonuna belirli ekler getirilerek elde edilir. Bu eklerin oluşturduğu gövdeler çeşitli fiil çatılarını ifade ederler. Bu çalışmada Arapça ve Türkçe dillerinin her birinde fiil gövdelerinin ifade ettiği fiil çatıları, örnekler verilerek nitel araştırma yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmış; elde edilen veriler karşılaştırma yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Böylece Arapça ve Türkçede fiil gövdeleri türetme yöntemlerinde ve bu gövdelerin ifade ettiği fiil çatılarında dilbilimsel açıdan tespit edilen farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arapça morfoloji, Türkçe morfoloji, fiil gövdesi, fiil çatısı, Arapçada bâblar.

Giriş

Fiiller her dilde önemli bir kelime türünü teşkil etmektedir. Bilindiği gibi fiiller birçok dilde kök halinde ya da türetilmiş halde bulunurlar. Fiil gövdesi, isim veya fiil kökünden

türetilen ve kökle ilişkili daha özel anlamlar ifade eden fiil yapılarıdır[1]. Her dil ailesinin kendisine özgü fiil gövdesi oluşturma yöntemleri ve kuralları vardır. Sözgelimi Ural-Altay dil ailesinden olan Türkçede bir isim veya fiil köküne bir takım yapım ekleri getirilerek fiil gövdesi oluşturulur. Örnek verecek olursak bir fiil kökü olan "dövmek" ten, "dövdürmek", "dövünmek", "dövüşmek" gibi, bir isim olan "göz" den "gözlemek", "gözükmek" gibi fiil gövdeleri oluşturulmuştur. Hint- Avrupa dil ailesinde ise fiil gövdeleri ekseriyetle yön ve durum bildiren edatlardan oluşturulur. Mesela Latincede taşımak anlamında olan "ferre" kökünden "in-ferre"(içeri taşımak yani yüklemek, hamletmek), "con-ferre (beraber taşımak yani toplamak, derlemek)", "di(s)f-ferre" (ayrı taşımak yani ayırmak, ayrılmak) , "trans-ferre" (karşı taşımak yani nakletmek); iş anlamında olan "oper" kökünden "operāre" (işletmek) ve "cooperāre" (birlikte işletmek) gövdeleri türetilmiştir. Sami dil ailesinden olan Arapçada ise üçlü veya dörtlü kök harfler belirli kalıplara girerek fiil gövdelerini oluşturmaktadır. علم (bilmek) kökünden türeyen أعلم(bildirmek), تعلم(öğrenmek) ve استعلم(bilgi istemek) gövdelerindeki gibi.

Gövdeler oluşturulurken kökler, yakın nesneler ve hareketler için genişletilirler.[2] Dolayısıyla her dilde mücerret bir eylemin bilfiil hayatın içinde nesneler ve hareketlere göre alacağı belirli durumlar vardır. Bu durumların en basit şekli fiillerin şahıslara göre çekimidir (conjugation). Daha sonra fiilin öznesine ve nesnesine göre ayrıldığı kategoriler gelir ki bunlara da fiil çatısı denmektedir.

1. Gramer yönünden fiil çatısı kavramı ve fiil gövdesiyle ilişkisi

"Fiil tabanlarında çeşitli manaları ifade etmek üzere yapılan değişikliklere bina veya çatı denilir."[3] Batı dillerinde fiil çatısı, özne ve nesne durumuna göre daha çok etken (active) ve edilgen (passive) olmak üzere iki kısma ayrılır.[4] Geçişli (transitive), geçişsiz (intransitive), ettirgen (causative), dönüşlü (reflexive) gibi Türkçede fiil çatısı olarak kabul edilen yapılar Avrupa dillerinde çatı kapsamına dâhil edilmezler ve çoğunlukla fiil gövdeleriyle kurallı olarak ifade edilmezler. Dolayısıyla farklı dillerde fiil çatıları için bütün dilcilerin ittifak ettiği ortak bir sınıflandırma yoktur. Dillerin fiil çatı sınıflandırması birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bununla birlikte genel olarak fiil çatılarını iki ana gurupta toplayabiliriz: Birincisi fiilin öznesine göre çatılar; ikincisi fiilin nesnesine göre çatılar. Fiilin öznesine göre olan çatılar etken (malum, active) ve edilgen (meçhul, passive), işteş (müşarik, reciprocal), dönüşlü (mutavi', reflexive) ve yoğun (mübalağalı, intensive) kısımlarından ibarettir. Fiilin nesnesine göre çatılar ise geçişli (müteaddi, transitive), geçişsiz (lazım, intransitive), ettirgen (kıyasi müteaddi, causative) şeklindedir.[5]

---

[1] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (Ankara: Bayrak Basım Yayın, 2012), 143.
[2] Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 143.
[3] Faruk Kadri Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 126.
[4] Ahmet Benzer, "Türkçe Öğretiminde çatı konusu ve biçime dayalı yeni bir sınıflama", *Türkçe Öğretimi ve Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2011), 4.
[5] Benzer, *Türkçe Öğretiminde çatı konusu,* 4.

Fiil çatıları fiil gövdelerinin türetiliş amacıyla yakından ilişkilidir. Çünkü fiil gövdesi türetilirken tabi olunan kurallar aynı zamanda kök fiilin hangi çatıya sokulduğunu da ifade eder. Örneğin Türkçede "dövmek" kökü dönüşlü çatıyı ifade edeceği zaman –n ekini alarak[6] "dövünmek" gövdesine dönüştürülür. Arapçada قتل kökü teksir (çokluk, mübalağa) ifade eden çatıda تقتيل şeklini alır. Latincede "canere" (terennüm etmek) kökü (intensive) çatıda "cantāre" (şarkı söylemek) şeklini alır.

Türkçe ve Arapça iki farklı dil ailesine mensup dillerdir. Her iki dilde de gerek fiil gövdelerinin türetilişi ve kategorize edilişi; gerek çatı sınıflandırılması ve kullanım alanları benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Her iki dil üzerine yapılan incelemelerde tarihi süreç, farklı morfolojik ve semantik yaklaşımlar bu kategori ve metot farklılaşmasının oluşmasının temel sebebidir. Bu yaklaşımların daha iyi anlaşılması için öncelikle bu hususiyetlerin her iki dilde de tespit edilerek kıyaslanması ve bulguların netleştirilmesi gerekmektedir.

Bu süreçte öncelikle yapılması gereken, her iki dilde ayrı ayrı fiil gövdelerine ve fiil çatılarına dair nitel verilerin toplanması, tartışılması ve değerlendirilmesidir. Daha sonra bu değerlendirmeler ışığında her iki dildeki verilen kıyaslaması yoluna gidilerek bulgular netleştirilecektir.

Araştırma konusuna dair veriler toplanırken her iki dildeki araştırmalarda takip edilen özgün morfolojik ve semantik yöntemler benimsenmiş ve her iki dile ait veriler öncelikle ayrı olarak ele alınmıştır.

2. Arapçada fiil gövdeleri ve çatıları

Arapça morfolojik bakımdan bükümlü dillerdendir.[7] Bunun yanında Arapça, Sami dillerindeki sessiz kök harflerinin muhafaza edilerek ünlülerle ve öne, sona ve ortaya gelen harflerle yeni kelimeler türetme sistemini de net bir şekilde yansıtmaktadır. Filler Arapçada iki kısım üzere gelirler: Kendisinde fazladan harf olanlar ve kendisinde fazladan harf olmayanlar. Bu iki kısım sülâsi (üç harfli) ve rubâi (dört harfli) olur.[8] Dolayısıyla Arapça sarf (morfoloji) âlimleri fiil köklerini mücerred (مجرد- yalın); gövdelerini ise mezîdun fih (مزيد فيه- artırılmış) şeklinde isimlendirmişlerdir. Mücerredlerde söz konusu olan çatılar sadece etkenlik, edilgenlik, geçişlilik ve geçişsizlik çatılarıdır. Diğer çatıları elde etmek için kök harfler bâb ismi verilen kalıplara sokularak yeni fiil gövdeleri oluşturulur. Arapçada mezdun fih bâblar denilen bu gövdeler oldurganlık ve ettirgenlik (kıyasi müteaddilik), dönüşlülük, işteşlik ve mübalağa gibi

[6] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 143.
[7] Murat Çiftli, "Fiilin Çatısına İlişkin Arapça ve Türkçe Kavramların Karşılaştırılması", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5/2 (Aralık 2019), 1339.
[8] Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek İbnü'l-Esir el-Cezerî, *el-Bedîʿ fî ʿİlmi'l-ʿArabiyye*, thk. Fethi Ahmed ʿAliyyuddîn, (Mekke: Câmiʿatü Ümmü'l-Kurâ, Maʿhedü'l-Buhusü'l ʿİlmiyye, 1420/1999), 3/398.

çatıları ifade ederler.[9] Şimdi bu gövdeleri (bâb) çok az kullanılanları dikkate almayarak sırasıyla açıklamaya çalışacağız:

2.1. İf'âl (إفعال): Bu bâb genel olarak geçişsiz olan fiilleri geçişsiz; geçişli olanları ise bir derece daha geçişli hale getirmeyi yani oldurganlık ve ettirgenlik (kıyasi müteaddilik) çatısını ifade eder.[10] Mesela نزول "inmek", إنزال "indirmek" örneğinde oldurganlık; علم "bilmek", إعلام "bildirmek" örneğinde ise ettirgenlik görevi görmüştür. Örnekler şu şekilde çoğaltılabilir: رجوع– إرجاع (geri dönmek - geri döndermek), خروج – إخراج(çıkmak - çıkarmak), نطق – إنطاق(konuşmak - konuşturmak), سماع – إسماع(işitmek - işittirmek), رؤية- إراءة(görmek - göstermek), ذكر – إذكار(hatırlamak - hatırlatmak).

2.2. Tef'îl (تفعيل): İf'âl bâbı gibi oldurganlık ve ettirgenlik çatılarını ifade eder.[11] Ancak ondan farkı "tedrici olma" anlamını da içinde barındırmasıdır.[12] علم"bilmek" ve تعليم "öğretmek"; نزولinmek ve تنزيل"peyderpey indirmek" örneklerinde olduğu gibi. Aynı zamanda teksir (çokluk, mübalağa) çatısını da ifade edebilmektedir.[13] فتح – تفتيح(açmak - çok açmak), قتل – تقتيل(öldürmek - çok öldürmek) فرق – تفريق(ayırmak - çok ayırmak) gibi. حذر- تحذير (sakınmak - sakındırmak), رواج – ترويج(yaygın olmak - yaygın yapmak), صفاء – تصفية(duru olmak - arındırmak), غلق – تغليق(kapatmak - çok kapatmak), عد – تعداد(saymak - çok saymak), رد – ترداد(geri çevirmek - çok geri çevirmek) şeklinde örnekler çoğaltılabilir.

2.3. Mufâ'ale (مفاعلة): Bu bâbın çatısı fail ve mef'ul arasında işteşlik içindir.[14] Bununla birlikte kökü geçişli ise -Türkçedeki işteş fiillerin tersine-[15] geçişli olurlar: ضرب- مضاربة (vurmak - vuruşmak), سب – سباب(sövmek, sövüşmek), كتاب – مكاتبة(yazmak - yazışmak), جلوس مجالسة (oturmak - karşılıklı oturmak) gibi.

2.4. İnfi'âl (انفعال): Bu bâbın çatısı genellikle dönüşlülük bildirir ancak Türkçe mantığına kıyasla bazen edilgenlik anlamı da bildirir.[16]Ayrıca bu bâbdan gelen gövdeler mutlaka geçişli bir fiil kökünden türetilir ve daima geçişsiz olurlar: صب – انصباب(dökmek - dökülmek), هدم- انهدام(yıkmak - yıkılmak), جذب – انجذاب(çekmek - çekilmek), طي – انطواء (dürmek - dürülmek) gibi. Daha fazla örnek verecek olursak: كسر – انكسار(kırmak - kırılmak), حصر – انحصار(kapatmak, kuşatmak - kapatılmak, kuşatılmak), فصل – انفصال(ayırmak - ayrılmak).

---

[9] Bu gövdelerin anlamları bu çatılarla sınırlı değildir. Çoğunlukla daha özel anlamlar ifade ederler. Arapçada klasik morfoloji anlayışına göre bu gövdeler çatılarından çok ifade ettikleri bu özel anlamlara göre değerlendirilmiştir. Bu konuda bk. Necat Abdulazîm el-Kûfî, *Ebniyetu'l 'ef'âl*, (Amman: Dârü's sekâfe li'n-neşri ve't-tevzi', 1989), 31-62.

[10] Radiyyu'd-dîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib,* thk. Muhammed Nûr el-Hasen, Muhammed ez-Zefzâf, Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'il 'ilmiyye, 1402/1982), 1/86.

[11] Abdullatîf Muhammed el-Hatîb, *el-Mustaksâ fî 'ilmi't-Tasrîf,* (Kuveyt: Dâru'l-'urûbe, 1424/2003), 320.

[12] Abdulazîm, *Ebniyetu'l 'ef'âl*, 50.

[13] Abdulazîm, *Ebniyetu'l 'ef'âl*, 48.

[14] el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, 96.

[15] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 276.

[16] Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 137.

2.5. İfti'âl (افتعال): İnfi'âl bâbı gibi dönüşlülük bildirir ancak bu anlamı daha güçlü ifade eder.[17] Geçişli ya da geçişsiz bir kökten türeyebildiği gibi kendisi de geçişli ya da geçişsiz olabilir: جمع – اجتماع(toplamak - toplanmak), حرق – احتراق(yakmak - yanmak), قرب- اقتراب(yakın olmak - yaklaşmak) صبر – اصطبار(sabretmek - sabretmek), علاء – اعتلاء(yüksek olmak - yücelmek) gibi.

2.6. İf'ilâl (افعلال): Bu bâb, renkler ve kusurları ifade eden sıfatlarda mübalağa anlamı taşımakla birlikte[18] geçişsiz fiil çatısını ifade eder ve fiil köklerinden değil; isim köklerinden türetilir: صفرة – اصفرار(sarılık - sararmak), حمرة - احمرار(kırmızılık - kızarmak), عرج – اعرجاج (topallık - topal olmak), عوج – اعوجاج (eğrilik - eğri olmak) gibi.

2.7. Tefe''ul (تفعل): Dönüşlülük ifade eder. Bu dönüşlülük bazen tef'īl bâbının dönüşlü halidir[19]; bazen de bir nesne ile vasıflanmayı ifade eden bir dönüşlülüktür:[20] تشكيل – تشكل (oluşturmak - oluşmak), تذكير – تذكر(hatırlatmak - hatıra getirmek), تقطيع – تقطع(Parçalamak - parçalanmak), حسرة – تحسر(hayıf - hayıflanmak), نفس – تنفس(nefes - nefeslenmek), جمد – تجمد (buz - buz haline gelmek, donmak).

2.8. Tefâ'ul (تفاعل): Bu bâb çoğunlukla işteş fiil çatısını ifade eder. Tefa''ul tef'îlin dönüşlüsü olduğu gibi; tefâ'ul de mufâ'alenin dönüşlüsüdür.[21] Mufâ'ale bâbından farkı işteşliğin failler arasında olmasıdır.[22] Dönüşlülük çatısını ifade ettiği gibi geçişlilik ifade ettiği de olur[23]: صلح- تصالح(anlaşmak - kendi aralarında anlaşmak), حوار – تحاور(diyalog - kendi aralarında konuşma), سند – تساند(dayanak - birbirine sırt dayamak), سقوط – تساقط(düşmek - düşüşmek), نسخ- تناسخ(kaldırmak - değiştirmek, değişmek), كسل – تكاسل(tembellik - üşenmek), gibi. عطو – تعاطى(uzanmak - erişmek) gibi.

2.9 İstif'âl (استفعال): Genellikle geçişlilik ifade eder[24]. Bazen geşişsizlik ve dönüşlülük de ifade edebilir[25]: بدل – استبدال(değişim - değiştirmek), نور – استنارة(aydınlık - aydınlatmak), ولي– استيلاء(bitişmek - kaplamak, hâkim olmak), راحة – استراحة(rahat - rahatlamak), حال– استحالة (durum - bir duruma gelmek, dönüşmek) gibi. Ayrıca if'âl bâbının dönüşlülüğünü de ifade edebilir.[26] إحكام – استحكام(sağlamlaştırmak - sağlamlaşmak) gibi.

IZMIR
27 - 28 MART 2021

[17] 'Alâuddîn 'Ali b. Muhammed Kuşcu, *'Unkûdu'z-Zevâhir fi's-Sarf*, thk. Ahmed Afîfî, (Kahire: Dâru'l kutubi'l-mısriyye, 1421/2001), 354.
[18] Abdullatîf, *el-Mustaksâ*, 355.
[19] Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 141.
[20] Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 142.
[21] Abdullatîf, *el-Mustaksâ*, 353.
[22] Abdullatîf, *el-Mustaksâ*, 351.
[23] Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 144.
[24] Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 145.
[25] Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri*, 146.
[26] Abdullatîf, *el-Mustaksâ*, 361.

2.10 İfʿîlâl (افعيلال), İfʿîʿâl (افعيعال), İfʿivvâl (افعوال): Bu üç bâbın çatısı geçişsiz fiillerde mübalağa ifade etmek içindir.[27] خضرة – اخضيرار(yeşillik - çok yeşil olmak), خشونة - اخشيشان(sert ve kuru olmak - çok sert ve kuru olmak), خرط – اخرواط(geçmek - çok geçmek, uzamak) gibi.

2.11 İfʿillâl (افعلال): Bu bâbın çatısı dört harfli kök filler için kullanılır ve mübalağa ifade eder.[28] قشعرة - اقشعرار(ürpermek - çok ürpermek) gibi.

Özetleyecek olursak Arapça fiil gövdelerinin ifade ettiği çatılar geçişlilik, geçişsizlik, oldurganlık, ettirgenlik, işteşlik, dönüşlülük ve mübalağa olarak sayılabilir. Bununla birlikte bütün bu çatıların anlamına ilave olarak her fiil gövdesinin ifade ettiği ince anlam farkları da vardır.

3. Türkçede fiil gövdeleri ve çatıları

Türkçede fiil gövdeleri oluşturulurken sondan eklemeli bir sistem kullanılır. Fiil gövdelerini oluşturan ekler fiil yapım ekleridir. Fiil yapım ekleri isimden fiil yapım eki ya da fiilden fiil yapım eki olabilir. Tıpkı Arapça morfolojide her bâbın ifade ettiği çatıdan başka, ifade ettiği özel anlamlar varsa; aynı şekilde Türkçede bu fonksiyonu üstlenen fiil yapım eklerinde de aynı durum söz konusudur.

Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğu için zengin çeşitlilikte bir ek birikimine sahiptir. Dolayısıyla Arapçada fiil gövdeleri ile fiil çatıları arasındaki ilişkiyi incelerken, fiil çatılarının fiil vezinlerine göre incelenmesi daha uygunken, Türkçede fiil gövdelerini teşkil eden eklerin fiil çatıları üzerinden incelenmesi daha uygun olacaktır:

3.1 Geçişli çatı

Geçişli çatıyı ifade eden Türkçe fiil gövdelerinin türetilişinde iki durum söz konusudur: Birincisi geçişsiz fiil kökünden geçişli bir fiil gövdesi türetmektir. İkincisi isim kökünden geçişli bir gövde türetmektir. Burada fiil gövdeleri üzerinde durduğumuz için aslında geçişli olan köklerin durumu göz ardı edilmektedir. Zira geçişlilik veya geçişsizlik fiil kökünde de olan bir durumdur. Bu yüzden bazı kullanımlarda geçişsiz kökü geçişli hale getirmeye geçişli çatı değil; oldurgan çatı ismi kullanılmaktadır.

Geçişsiz bir fiil kökünden geçişli bir fiil gövdesi türeten eklerden en çok kullanılanları şunlardır:

[27] Abdullatîf, *el-Mustaksâ*, 364.
[28] Abdullatîf, *el-Mustaksâ*, 370.

3.1.1 *-r* eki: "Konsonantla biten fiillerin bir kısmına getirilir. Vokalle biten fiillere eklenmez. Konsonantla biten fiillerden de en çok *ç, ş, t* ile bitenlere getirilir"[29]: düşmek - düşürmek, batmak - batırmak, aşmak - aşırmak gibi.

3.1.2 *–t* eki: Daha çok sesliyle biten ve birden fazla heceli fiillere gelir.[30]: kanamak - kanatmak, acımak - acıtmak, türemek - türetmek gibi.

3.1.3 *–dir, -dır* eki: Sesli ile biten tek heceli fiillerle sessizle biten bütün fiillerde kullanılır.[31] dalmak - daldırmak, dönmek - döndürmek, yanmak - yandırmak, yağmak - yağdırmak gibi.

3.2 Geçişsiz çatı

3.2.1 *-ş* eki: Asıl fonksiyonu işteşlik olan bu ek, bir şeye dönüşme ve oluş[32] anlamını da ifade eder. Bu durumda geçişli fiilleri geçişsiz hale getirme fonksiyonu vardır. Girmek - girişmek, bulamak - bulaşmak, zorlamak - zorlaşmak[33] gibi.

3.2.2 *–n* eki: Asıl fonksiyonu dönüşlülük olmakla birlikte oluş anlamı da ifade eder.[34] Görmek - görünmek, taşımak - taşınmak, dolamak - dolanmak gibi.

3.2.3 *–ar,-er* eki: Özellikle renklerde kullanıldığında oluş bildirerek geçişsiz çatıyı ifade eder: Sarı - sararmak, yeşil - yeşermek, gök - göğermek gibi.

3.3 Ettirgen çatı

Geçişli çatıdan farkı aslında geçişli olan bir gövdeden türetilip gövdenin bir derece daha geçişli hale getirilmesidir. Ekleri geçişli çatının ekleriyle aynıdır. İçmek - içirmek, aramak-aratmak, sevmek - sevdirmek, dövmek - dövdürmek, saldırmak - saldırtmak gibi.

3.4 İşteş Çatı

Arapça işteş çatılarda olduğu gibi Türkçe işteş çatılarda eylemi karşılıklı yapma ya da eylemin birçok fail tarafından yapılması söz konusudur.[35] Ayrıca bu ekle yapılan gövdelerde karşılıklı yapma bildiren gövdeler geçişli köklerden; birlikte yapma bildiren gövdeler ise geçişsiz köklerden türetilir.[36] Bununla birlikte Türkçede işteşlik çatısı ifade eden gövdeler

[29] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 279
[30] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 280
[31] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 281
[32] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 275
[33] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 275
[34] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 268
[35] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 275
[36] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 276

çoğunlukla geçişsizdir.[37] "Fakat nadir olarak geçişli olanları da vardır: böl-üş, payla-ş, üle-ş, kap-ış, gör-üş gibi."[38]

Türkçede işteşlik eki sadece –ş ekidir: dövmek - dövüşmek, yazmak - yazışmak, itmek - itişmek, çekmek - çekişmek, uçmak - uçuşmak, koşmak - koşuşmak gibi.

3.5 Dönüşlü Çatı

Dönüşlü çatıyı ifade eden filler çoğunlukla geçişli fiillerden türetilir ve istisnalar dışında geçişsizdir.[39]Asıl dönüşlülük eki –n ekidir. Ancak nadiren –l eki de kullanılır.[40] Dönüşlü çatılara örnek olarak dövmek - dövünmek, yıkamak - yıkanmak, kaşımak - kaşınmak, kıvırmak - kıvranmak, gezmek - gezinmek, aramak - aranmak, ayırmak - ayrılmak kelimeleri verilebilir.

Sonuç

Arapça ve Türkçede fiil gövdeleri ve çatılarına dair buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında şu iki dildeki fiil gövdelerinin ve çatılarının karşılaştırılmasına dair şu sonuçlara ulaşabiliriz:

Arapçada fiil gövdeleri üç veya dört harften ibaret köklerin önüne ortasına ve başına gelen ek harflerin ve ünlü dizinlerinin oluşturduğu vezin adı verilen belirli kalıplar şeklinde oluşturulmaktadır. Türkçede fiil gövdeleri yalın isim ya da emir kipi şeklinde olan köklerin sonuna belirli yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulmaktadır.

Arapçada ve Türkçede fiil gövdeleri hem isimlerden hem fiillerden oluşabilir. Türkçede fiil gövdesinden yeni bir fiil gövdesi türetilebilirken Arapçada bu mümkün değildir.

Arapçada fiil çatıları malum(etken), meçhul(edilgen), müteaddi (geçişli), (lazım) geçişsiz, (müşarik) işteş, mutavı'(dönüşlü) ve mübalağalı (yoğun) şeklinde ayırmak mümkündür. Türkçede fiil çatıları ise etken, edilgen, geçişli, geçişsiz, ettirgen, işteş ve dönüşlü olarak sınıflandırılır.

Her iki dilde de bir fiil gövdesi aynı anda birden fazla çatıyı ifade edebilir. Arapçada bir bâb, Türkçede ise bir ek, çatı anlamlarının dışında özel anlamlar ifade edebilirler. Zira çatı fiilin öznesine ve nesnesine nispetle anlaşılan bir olgudur; fiil gövdesinin bunun dışında ifade edebileceği anlamların olması doğaldır.

[37] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 276
[38] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 276
[39] Ergin, *Türk Dil Bilgisi,* 268
[40] Tahsin Aydoğdu, *Türkçe ve İspanyolcada Fiil Çatısı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 37.

Kaynakça

Ali Kuşçu, ʾAlâuddîn ʾAli b. Muhammed. *ʾUnkûdu'z-zevâhir fi's-sarf*. thk. Ahmed Afîfî. Kahire: Dâru'l Kutubi'l-Mısriyye, 1421/2001.

Aydoğdu, Tahsin. *Türkçe ve İspanyolcada Fiil Çatısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Benzer, Ahmet. "Türkçe Öğretiminde çatı konusu ve biçime dayalı yeni bir sınıflama". *Türkçe Öğretimi ve Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2011), 34-62.

Çiftli, Murat. "Fiilin Çatısına İlişkin Arapça ve Türkçe Kavramların Karşılaştırılması". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5/2 (Aralık 2019), 1335-1365.

Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi.* Ankara: Bayrak Basım Yayın, 2015.

Esterâbâdî, Radiyyu'd-dîn Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu şâfiyeti İbni'l-Hâcib,* thk. Muhammed Nûr el-Hasen, Muhammed ez-Zefzâf, Muhyiddîn Abdulhamîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʾİlmiyye, 1402/1982.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek el-Cezerî. *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*. thk. Fethi Ahmed ʿAliyyuddîn. 4 Cilt. Mekke: Câmiʿatü Ümmü'l-Kurâ, Maʿhedü'l-Buhusü'l-ʿİlmiyye, 1420/1999.

Muhammed, Abdullatîf el-Hatîb. *el-Mustaksâ fî ʿilmi't-tasrîf*, 2 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-ʾUrûbe, 1424/2003.

Necât, Abdulazîm el-Kûfî. *Ebniyetü'l ʿef'âl*. Amman: Dârü's-Sekâfe li'n-neşri ve't-tevziʿ, 1989.

Timurtaş, Faruk Kadri. *Osmanlı Türkçesi Grameri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

EGE ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
İZMİR
27 - 28 MART 2021

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ İDÂDÎ MEKTEPLERDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ: KASTAMONU ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Nurcan ÇEVİK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

0000-0002-7938-5542

Özet

18. yüzyılda Osmanlı Devletinde ilk izleri görülen Batılılaşma girişimleri, 1800 lü yıllarda III. Selim döneminden itibaren hız kazanmaya başlamıştır. İlk olarak askeri alanda kendisini göstermeye başlayan Batılılaşma, Tanzimat döneminde kurulan yenilikçi eğitim kurumları vasıtasıyla sivil ve askeri eğitim alanında da hız kazanmıştır. Bu bağlamda, çeşitli kurumlar meydana getirilmiştir. Bu kurumlardan bir tanesi olarak, 1857 yılında, Maârif-i Umûmiye Nezâreti tesis edilmiştir. Eğitim konusundaki Batılılaşma ve ıslahat girişimleri, 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile belirgin olarak şekillenmiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinde eğitime dair diğer başka meseleler ele alınmakla birlikte, bu nizamnâme ile idâdî mektepleri, bir eğitim kademesi olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu mektepler, 1885 yılından itibaren de imparatorluğun vilayetlerinde kurulmaya başlamıştır. Liselere muadil bir niteliğine sahip olan idâdi mektepleri, yükseköğretim kurumlarına öğrenci hazırlamaktaydı. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise, tıpkı diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi, idâdî mekteplerinde kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. 1883 yılında devreye giren Maârif Hisse-i İane adlı vergi türüyle idâdîlere bir fon sağlanmış oldu. İdâdîlere yönelik bu girişim sayesinde bu mekteplerin sayısı imparatorluk genelinde süratli bir şekilde artmıştır. Bu artışa paralel olarak, bahsi geçen dönemde Kastamonu Vilayetinde de idâdî mektepleri teşkil edilmiştir. Bu bağlamda vilayet sınırları içinde merkez ve sancaklarda olmak üzere altı adet idâdî mektebi kurulmuştur. Kurulan bu mekteplerden bir tanesi Kastamonu vilayet merkezinde faaliyet göstermekteydi. Bu çalışmada, II. Abdülhamid dönemi idâdî mekteplerindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin, taşrada bir örneği olarak, Kastamonu Vilayeti merkez idâdîsindeki eğitime dair meseleler ele alınacaktır. Bu anlamda, idâdîde okutulan dersler, okul programı, eğitimci kadrosu, mektebe yapılan tayinler, görevlilerin sahip olduğu rütbeler, öğrenci sayısı gibi durumlar, temele Maârif salnamelerini kaynak almak üzere, arşiv belgeleri ve Kastamonu vilayet salnamelerindeki mevcut bilgiler ışığında sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, eğitim, öğretim, Kastamonu, idâdî mektebi.

1.Giriş

“Bir şeyi hazırlamaya özgü yer” anlamına gelen idâdî sözcüğü başlangıçta, Tanzimatın ilk devrelerine kadar olan süreçte Batılı tarzda tesis edilen okulların hazırlık sınıfları için kullanılan bir tabir olmuştur. Bununla birlikte 1847 yılında aktif hale gelen rüşdiyelere öğrenci yetiştiren sıbyan mektepleri için de idâdî tanımlaması kullanılmıştır. İdâdiler, lise muadili olan bir kademe olarak, askeri yüksekokul ve sivil yüksekokullara öğrenci hazırlamıştır[1].

[1] Öztürk, Cemil, ‘İdâdî’ TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, C: 21, s. 464.

İdâdî mektepler, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile bir öğretim kademesi olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu nizamnâmede idâdî mektepler hakkında şu maddeler ele alınmıştır[2]:

1. İdâdîlerde, rüşdiye mezunu olup da müslim ve gayrimüslim olan öğrenciler eğitim görecektir.

2. 1 000 hanedan fazla olan her yerde idâdî yapılacaktır.

3. Okul yapım masrafı, öğretmen, hademe maaşları ve giderler vilayet maârif sandığı tarafından sağlanacaktır.

4. Her birinde muâvinle birlikte altı öğretmen yer alacaktır.

5. Yıllık ödenek, görevli giderleriyle birlikte 80 000 kuruş olacaktır.

6. Öğretim süresi 3 yıldır.

1869 nizâmnamesinden sonra, 1876 yılına gelene dek taşrada bir adet, Yanya Yenişehir İdâdîsi[3], İstanbul'da da dört-beş tane idâdî mektebi tesis edilmiştir. Söz konusu mekteplerin sayısının arttırılamamasının ana sebebi parasızlıktır. İdâdîlerin gerek yapım masrafları gerekse giderleri yüksek meblağlar gerektirmekteydi. Dönemin sadrazamı Said Paşa, vergilerde yaptığı çeşitli değişikliklerle maârife bir gelir kalemi ayırmıştır. Bu sayede 1885 yılından itibaren vilayetlerde idâdîler açılmaya başlanmıştır[4].

II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise, idâdî mekteplerinde önemli ilerlemeler olmuştur. 1883 yılında, Maârif Hisse-i İane adlı vergi türüyle idâdîler için gelir sağlanmış oldu. Bu sayesinde ülkede idâdî mekteplerin sayısı artmıştır. 1888 yılına gelindiğinde idâdilerde öğrenim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Bununla birlikte idâdî olan yerlerde bulunan rüşdiyeler, idâdîlerle birleştirilmiştir[5]. Sonuç olarak vilayetlerde bulunan idâdîlerdeki öğrenim süresine baktığımızda, vilayet merkezlerinde yedi sene, sancaklarda ise üç senedir[6]. Böyle bir ayrımın sebebi ise sancaklarda yedi yıllık öğrenim süresi için yeterli parasal olanaklara sahip olunmamasıdır[7].

2. Kastamonu İdâdî Mektebi

II. Abdülhamid döneminden Kastamonu Vilayetinde altı adet idâdî mektebi kurulmuştur. Mekteplerden bir tanesi, Kastamonu vilayet merkezinde hizmet vermekteydi[8]. Bu dönemde vilayette kurulan idâdî mekteplerin yapım masrafı ortalama 321. 575 kuruş iken Kastamonu İdâdîsi, 750. 000 kuruş ile Kastamonu vilayet merkezinde bulunan idâdîler arasında yapım masrafı en fazla olan mektep olmuştur[9].

[2] Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* Ankara, 1991, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 114-115.
[3] Yanya Yenişehir İdâdîsi, taşrada açılan ilk idâdî olma özelliğine sahiptir. Öztürk, Cemil, *a. g. m.,* s. 465.
[4] Kodaman, Bayram, *a. g. e.,* s. 119.
[5] Öztürk, Cemil, a. g. m., s. 465.
[6] Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi,* C: 1-2, İstanbul, 1977, Eser Matbaası, s. 496.
[7] Öztürk, Cemil, *a. g. m.,* s. 465.
[8] **S. M. 1317,** s. 1328; **1318,** s. 1500; **1319**, s. 766-767; **1321,** s. 624-626.

[9] **S. M. 1317,** s. 1328; **1318,** s. 1500; **1319**, s. 766; **1321,** s. 624.

Vilayette bulunan idâdîlerdeki sınıf sayısına baktığımızda; sancaklarda beş adet derslik bulunurken; Kastamonu merkez idâdîsinde yedi adet derslik bulunuyordu. 1907 yılına gelindiğinde durum eşitlenmiş sancaklarda da, vilayet merkezinde olduğu gibi, ders görülen sınıf sayısı yediye çıkarılmıştır[10].

Kastamonu İdâdîsinde verilen derslere baktığımızda; Fransızca, Hikmet, İlm-i Servet, Kavânin, Cebr, Hendese, Mevâlid, Müsellesât, Coğrafya, Usûl-ı Defteri, Lisân-ı Osmani, Ahlak, Edebiyat, Farsi, Türkçe, Ulûm-ı Diniyye, Arabi, Hesâp, Makine, Kozmoğrafya, Resim, Tarih, Malumât-ı Nâfia, İnşa, Kitâbet, Hüsn-ü Hat, İlm-i İnşâ, Malumât-ı Zirâiyye bulunuyordu. İdâdîde okutulan dini kitaplardan birine örnek verecek olursak; 1897 yılına gelindiğinde idâdî programlarına dâhil edilen Ahmed Zühdü Paşanın, fıkıhla ilgili konuları ele aldığı[11], "Mecmuatü'z-Zühdiye" adlı kitabını gösterebiliriz[12].

İdâdide görevli muallimlere baktığımızda, olumsuz davranışlarıyla belgelere konu olanlar da gözlenmektedir. Örneğin; Kastamonu İdâdisinde 1898 yılı ikinci muâvini, bir gayrimüslim olan, Estepan Efendi, buradan önceki görev yeri olan Midilli İdâdîsinde birçok aykırı davranış ve fesatça hareketler göstermiş, mektep öğrencilerinden bir kısmını idare aleyhinde olmakla suçlamış ve mahalli halkını da bu yönde kışkırtarak sükûneti bozmuştur. Ayrıca öğretmenler arasında bir ittifak oluşturma girişiminden dolayı azledilip İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat burada da fesat haberleşmelerini sürdürdüğü için yakalanıp, sorgulanmıştır[13]. Yine mektepteki görevliler hakkında tahkikat yapıldığı ve buna göre bazı muallimlerin muhalif olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; 1900 yılında, Kastamonu İdâdîsi muallimlerinden Rasih Efendi ve Süreyya Bey dönemin muhaliflerdendir[14].

Kastamonu İdâdîsi muallimlerinin kullandıkları yıllık izin sürelerinin belgelerden tam olarak anlaşılmamasının yanında izinlerini uzatmaları durumunda maaşlarında bir kesinti olduğu görülmektedir. Örneğin; 1901 yılında Kastamonu İdâdîsinde görevli olan Mahmud Adil Efendi, bir aydır İstanbul'da izinli bulunduğu halde şahsi işlerini tamamlamak için izin süresinin bir ay daha uzatılmasını talep etmiş, bu talebi kabul edilmekle birlikte maaşı yarı miktarına düşürülmüştür[15].

Maârif salnamelerinde Kastamonu İdâdîsinde 1895-1901 yılları arasındaki eğitimci kadrosu ve bu kadronun vermiş olduğu dersler şu şekilde yer almaktadır[16]:

İZMİR
27 - 28 MART 2021

[10] **B. O. A. DH. MKT.** 2798/ 72.

[11] Oraloğlu, Ali Z., 'Zühdü Paşa' TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013, C:44, s. 538-539.
[12] **B. O. A. MF. MKT.** 368/ 38.
[13] **B. O. A. MF. MKT.** 407/ 33.
[14] **B. O. A. MF. MKT.** 542/ 21.
[15] **B. O. A. MF. MKT.** 585/ 27.
[16] **S. M. 1316**, s. 1120-1121, **1317**, s. 1306-1307, **1318**, s. 1478-1479, **1319**, s. 728-729, **1321**, s. 610-611.

Tablo 1. 1895-1901 yılları arasında Kastamonu İdâdî mektebi eğitimci kadrosu ve verilen dersler

Memuriyet	**Memurun İsmi**			
	1895-1896 Eğitim-Öğretim Yılı	**1896-1897 ve 1897-1898 Eğitim-Öğretim Yılı**	**1898-1899 Eğitim-Öğretim Yılı**	**1900-1901 Eğitim-Öğretim Yılı**
Müdür	Ahmed Müfid Bey[17]	Ahmed Rüşdü Efendi	Hayri Efendi[18]	Süleyman Efendi
Birinci Muavin	Mehmed Muharrem Efendi	İbrahim Edhem Efendi	Adil Efendi	İhsan Efendi
İkinci Muavin	Abdülcelil Efendi	İhsan Efendi	Resmi Efendi	Resmi Efendi
Üçüncü Muavin	Ali Osman Efendi	Raşid Efendi	Sadık Efendi	Sadık Efendi
Doktor	Nikoli Efendi[19]	Nikoli Efendi	Nikoli Efendi	Nikoli Efendi
Kâtip, Satın Alma Memuru ve İmam	Hacı Abdülaziz Efendi	Hacı Abdülaziz Efendi	Hacı Abdülaziz Efendi	Hacı Abdülaziz Efendi
Kâtip ve Anbar Memuru	Numan Efendi	Numan Efendi	Numan Efendi	Numan Efendi
Fransızca, Hikmet, Kavânin ve İlm-i Servet Muallimi	Ahmed Saib Efendi	Ahmed Rüşdü Efendi	Hayri Bey	Süleyman Efendi

[17] Ahmed Müfid Bey'in rütbesi sâniyedir. **S. M. 1316**, s. 1120-1121.
[18] Hayri Efendi, bundan sonra Ankara İdâdîsi müdürlüğüne tayin edilmiştir. **B. O. A. MF. MKT.** 623/ 11.
[19] Nikoli Efendi'nin rütbesi 1895-1896, 1896-1897 ve 1897-1898 Eğitim-Öğretim Yılı'nda "salise", 1898-1899 ve 1900-1901 Eğitim-Öğretim Yılı'nda ise sâniyedir. **1316**, s. 1120-1121, **1317**, s. 1306-1307, **1318**, s. 1478-1479, **1319**, s. 728-729, **1321**, s. 610-611.

Tablo 1. (devam)

Cebr ve Hendese ve Mevâlid ve Müsellesât Muallimi	Rafet Efendi	İhsan Efendi	Adil Efendi	İhsan Efendi
Coğrafya ve Usûl-ı Defteri Muallimi	Arif Efendi	İbrahim Edhem Efendi	Adil Efendi	-
Lisân-ı Osmani, Ahlak, Edebiyat ve Farsi Muallimi	Reşid Efendi	Reşid Efendi	Reşid Efendi	-
Ulûm-ı Diniyye ve Arabi Muallimi	Hafız İsmail Resmi Efendi	Hafız İsmail Resmi Efendi	Resmi Efendi	Hacı Ziya Efendi[20]
Lisân-ı Osmani Muallimi	Sadık Efendi	Sadık Efendi	Resmi Efendi	-
Hesap, Makine ve Kozmoğrafy a Muallimi	Hüsnü Efendi	Hüsnü Efendi	Hüsnü Efendi	Hüsnü Efendi
Arabi Muallimi	İhsan Efendi	İhsan Efendi	İhsan Efendi	Hacı Ziya Efendi
Resim Muallimi	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi
Ermenice Muallimi	Muğrediç Efendi	Muğrediç Efendi	Muğrediç Efendi	Muğrediç Efendi

Kastamonu İdâdîsinde görev alan eğitimcilerin verdikleri derslere baktığımızda, disiplinler arası bir geçişin olduğunu görmekteyiz. Örneğin; yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, İdâdî'de 1898-1899 eğitim-öğretim yılında görev yapan Adil Bey, Cebr, Hendese, Müsellesât, Usûl-ı Defteri gibi matematik alanında dersler verirken; Mevâlid dersi ile doğa biliminden, Coğrafya dersi ile de sosyal bilim alanından da dersler vermiştir[21]. Bununla birlikte mektepte, bir gayrimüslim olan Muğrediç Efendi'nin vermiş olduğu, bir Ermenice dersi olması da dikkat çekmektedir.

[20] Hacı Ziya Efendi, dördüncü derece Mecidi madalyaya sahipti. **S. M. 1321,** s.163.
[21] **S. M. 1316**, s. 1120-1121, **1317**, s. 1306-1307, **1318**, s. 1478-1479, **1319**, s. 728-729, **1321**, s. 610-611.

İdâdi muallimlerinden bir kısmının çeşitli rütbe ve madalyaları bulunuyordu. Bunlardan bahsedecek olursak; mektebin 1895-1896 eğitim-öğretim yılında müdürü olan Ahmed Müfid Bey'in rütbesi sâniye[22] idi[23]. Okulun doktoru olan Nikoli Efendi'nin rütbesi 1895-1896, 1896-1897 ve 1897-1898 eğitim-öğretim yılında salise[24], 1898-1899 ve 1900-1901 eğitim-öğretim yılında ise sâniyedir[25]. İdâdî'de "Hesap, Makine ve Kozmoğrafya Muallimi" olarak görev yapan Hüsnü Efendi'nin ise Hicaz demiryolu madalyası[26] vardı[27]. Mektebin 1900 yılı, Ulûm-ı Diniyye ve Arabi muallimi olan Hacı Ziya Efendi, dördüncü derece Mecidi nişanına[28] sahipti[29].

Kastamonu İdâdî Mektebine yapılan tayinlere göz atacak olursak; 1898 yılına gelindiğinde Midilli İdâdîsi muâvini olan, bir gayrimüslim, Estepan Efendi, Kastamonu İdâdîsine ikinci muâvin olarak atanmıştır[30]. 1898-1899 eğitim-öğretim döneminde Erzurum İdâdîsi müdürü, Abdullah Feyzi Efendi, Kastamonu İdadîsi müdürlüğüne atanmıştır[31]. Ardından aynı önem içinde Abdullah Feyzi Efendi, Kudüs İdâdîsi müdürü Hayri Efendi ile becayiş edilmiştir[32]. 1898-1899 eğitin-öğretim döneminde ise mektebe birinci muâvin olarak atanan, Mamuretülaziz İdâdîsi ikinci muâvini Adil Bey, göreve başlayana kadar onun yerine, Kimya dersi için, Kastamonu Merkez Hastanesi eczâcısı olan Hacı Ziya Bey, Usûl-ı defteri dersi için de mektebin hâlihazırdaki muallimlerinden olan Hüsnü Efendi vekâlet etmişti. Yine bu dönem idâdînin ikinci muâvini olan Sermed Beyin Şam'a atanmasıyla, onun yerine Şam İdâdîsi birinci muâvini olan İhsan Efendi gelmiştir[33].

1901 yılına gelindiğinde İdâdî'de birinci ve ikinci sınıf Arapça muallimliğine Kastamonu Askeri Rüşdiye Mektebi muallimlerinden Osman Efendi atanmıştır[34]. Yine aynı yıl Kitâbet-i Resmiye dersinin mektebin muallimlerinden Sadık Efendiye verildiği görülmektedir[35]. 30 kuruş maaşlı beşinci, altıncı ve yedinci sınıf Arapça muallimi olan Sıddık

---

[22] Sâniye, Mülkiye rütbelerinden biridir. Saliseden büyük, Ûlâ sanisinden küçüktür. Askeri rütbelerden Miralaya denk gelmektedir. Bu rütbe sahipleri resmi günlerde yaka ve kol kapakları pembe çuha üzerine sırma işlemeli olan koyu lacivert setre giyerlerdi ve sırma kayışlı kılıç takarlardı. Bununla birlikte ricalden sayılmadıkları için teşrifata dâhil edilmemişlerdir. "İzzetlü" lakabını kullanmışlardır. Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III,* İstanbul, 1972, Milli Eğitim Basımevi, s. 123.

[23] **S. M. 1316**, s. 1120-1121.

[24] Salise, mülki rütbelerden biri olup, saniyeden küçük rabiadan ise büyüktür. Askeriyede binbaşına karşılık gelir. Resmi günlerde yaka ve kol kapakları mavi çuha üzerine sırma işlemeli koyu lacivert setre giyerlerdi ve sırma kayışlı kılıç takarlardı. Ricalden sayılmadıkları için teşrifata dâhil edilmemişlerdir. "Rifatlü" lakabını kullanmışlardır. Pakalın, Mehmed Zeki, *a. g. e.,* s. 104.

[25] **1316**, s. 1120-1121, **1317**, s. 1306-1307, **1318**, s. 1478-1479, **1319**, s. 728-729, **1321**, s. 610-611.

[26] Hicaz Demiryolu Madalyası, Hicaz demiryoluna ait işlerde hizmet edenlere ve yardımda bulunanlara verilir. Pakalın, Mehmed Zeki, *a. g. e.,* s. 812.

[27] **S. M. 1316**, s. 1120-1121; **1317**, s. 1306-1307; **1318**, s. 1478-1479; **1319**, s. 728-729; **1321**, s. 610-611.

[28] Mecidi Nişanı, sultan Mecid'e istinaden bu isim verilmiştir. İyi hizmet edenlere verilen bu nişan beratla verilirdi. Fakat bu nişana sahip olmak için İlmiye ve Mülkiyedekiler en az 20 sene devlet hizmetinde bulunmalıydı. Nişanın dördüncü rütbesi için 500 kuruş berat harcı alınırdı. Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II,* İstanbul, 1993, Milli Eğitim Basımevi, s. 428.

[29] **S. M. 1321,** s.163.

[30] **B. O. A. MF. MKT.** 407/ 33.

[31] **B. O. A. MF. MKT.** 450/40; **B. O. A. MF. MKT.** 448/ 50.

[32] **B. O. A. MF. MKT.** 479/ 4.

[33] **B. O. A. MF. MKT.** 427/ 15.

[34] Osman Efendi, Kastamonu Askeri Rüşdiye Mektebinde Lisân-ı Osmâni muallimliği yapmaktaydı. Bununla birlikte Darülmuallimin sınav komisyonunda mümeyyiz olarak bulunuyordu. Ayrıca padişahın himayesinde Usûl-ı Fıkıh dalında özet şerh şeklinde, Arapça olarak "Hulasatü'l-efkâr" ve dini ilimler konusunda, Türkçe olarak "Vesiletü'n-necât" kitaplarını yazmış ve bastırmıştır. Kudurî'nin tercümesi olan "Miftahü'l-felâh" ve tecvidle alakalı "Vesiletü'l-gufran" adlı iki eseri de ruhsat verilince baslacağını kendisi ifade etmektedir. Askeri Rüşdiye'den İdâdîye tayinini istemesinin nedeni ise aldığı maaşın kendisine yeterli gelmediğini düşünmesidir. **B. O. A. MF. MKT.** 600/27.

[35] **B. O. A. MF. MKT.** 405/ 73.

Efendi ile 150 kuruş maaşlı altıncı ve yedinci sınıf Edebiyat muallimi olan Osman Efendi, mahiyetlerindeki dersleri maaşlarıyla birlikte değiştirmişlerdir[36]. 1902 yılına gelindiğinde, Kastamonu İdâdîsi birinci muâvini Abdurrahim Efendi ile Amasya İdâdîsi müdürü Osman Efendi becayiş etmişlerdir[37]. 1903 yılında ise, mektebin birinci muâvini olan Osman Efendi azledilip yerine İhsan Efendi getirilmiştir[38]. Yine aynı yıl Coğrafya ve birinci sene Türkçe muallimliğine Mamuretülaziz İdâdîsi muallimlerinden Fuad Efendi tayin edilmiştir[39].

1903 yılı mektebe gerçekleşen tayinlerden bir diğeri de, Hesap, Mâlumât-ı Zirâiyye, Sıhhıye ve Mevâlid derslerini okutmak üzere, Niğde İdâdîsi muallimlerinden, buranın hava ve suyunun kendisine uygun olmadığı gerekçesiyle yer değiştirmek isteyen, Salih Efendi olmuştur[40]. Yine bu yıl idâdînin ikinci muâvini Resmi Efendi Adana idadisine tayin olurken[41], onun yerine de Adana idâdîsi ikinci muâvini olan Vasfi Bey atanmıştır[42]. Bu yıl yapılan tayinlerden bir diğeri ise Tarih, Kitâbet ve Türkçe derslerini okutmak üzere, Bolu İdâdîsi muallimlerinden, Mahmut Efendi olmuştur[43].

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında Kastamonu İdâdîsinde gece ve gündüz eğitim programı uygulanıyordu. Bu duruma paralel olarak da mektepte görevli memurlar, gece ve gündüz memurları olarak ayrılıyordu. İmam, Ambar memuru, depo memuru gibi görevliler, gece memurlarından sayılıp, mektepte yemek yeme hakkına sahip olabiliyordu[44].

İdâdîde öğrenim gören öğrencilerin niteliğine göz atacak olursak, bu öğrencilerin millet sisteminin bir yansıma olarak müslim ve gayrimüslim şeklinde sınıflandırıldığını görmekteyiz. Bu tasnif, vilayetteki bütün idâdîlerde görülmekteydi. Fakat Kastamonu vilayet merkezindeki idâdîde, vilayetin diğer kazalarından farklı olarak gececi-gündüzcü, ücretli-ücretsiz gibi bir sınıflama da mevcuttu[45].

Kastamonu İdâdîsinde 1895-1903 yıllarında öğrenci mevcudu[46] şu şekildedir[47]:

İZMİR
27 - 28 MART 2021

[36] **B. O. A. MF. MKT.** 575/ 17.
[37] **B. O. A. MF. MKT.** 671/ 84.
[38] **B. O. A. MF. MKT.** 692/ 22.
[39] **B. O. A. MF. MKT.** 733/ 13.
[40] **B. O. A. MF. MKT.** 739/ 50.
[41] **B. O. A. MF. MKT.** 763/ 50.
[42] **B. O. A. MF. MKT.** 760/ 19.
[43] **B. O. A. MF. MKT.** 763/ 50.
[44] **B. O. A. MF. MKT.** 631/ 14.
[45] **S. M. 1316,** s. 1121-1122**; 1317**, s. 1307; **1318,** s. 1479; **1319,** s. 729; **1321,** 611.
[46] Bu bilgilere ek olarak mektepte görevli 5 adet de hademe vardı. **S. M. 1316,** s. 1122**; 1317**, s. 1307; **1318,** s. 1479; **1319,** s. 729; **1321,** 611.
[47] **S. M. 1316,** s. 1121-1122**; 1317**, s. 1307; **1318,** s. 1479; **1319,** s. 729; **1321,** 611.

Tablo 2. 1895-1903 yılları arasında Kastamonu İdâdî Mektebi Öğrenci Mevcudu

Eğitim- Öğretim **Yılı**	**Gececi**				**Gündüzcü**		**Toplam**	
	Ücretli		**Ücretsiz**					
1895-1896	Müslim	Gayri müslim	Müslim	Gayri müslim	Müslim	Gayri müslim	Müslim	Gayri Müslim
	15	1	13	0	76	11	153	12
1896-1897	17	1	8	0	109	11	134	12
1897-1898	17	1	8	0	109	11	134	12
1898-1899	19	2	7	1	109	11	135	14
1900-1901	12	2	7	0	96	4	113	6

Tablodan anlaşılacağı üzere idâdîde, 1895-1901 yılları arasında toplamda 725 adet öğrenci eğitim görmekteydi. Bu öğrencilerin çoğu Müslüman olup mektebin gündüzcü kısmında daha fazla öğrenci bulunuyordu. Mektebin gece eğitimi bölümünde ise gerek ücretli gerekse ücretsiz kısmında gayrimüslim öğrenci sayısı çok azdı.

3. Kastamonu İdâdî Mektebi Ziraât Şubesi

1902 yılına gelindiğinde Kastamonu vilayeti merkezinde bulunan idâdî mektebinin bir de ziraat şubesi teşkil edilmiştir[48]. Bu şubede, ikinci sınıf programının eğitim-öğretim döneminin beş buçuk ay geçtikten sonra gönderilmesi dolayısıyla verilmesi gereken derslere yeterli vakit kalmamıştır. Ayrıca Hayvanât-ı Zirâiyye, Nebâtat-ı Zirâiyye gibi derslerin hangi kitaplardan verileceği ve bu derslere ilişkin detaylar açıklanmamış ve bir önceki sene verilen Ameliyât-ı Zirâiyye dersi yeterince gösterilememiştir. Bu durumda da başlangıçta sayıları 13 olan öğrencilerin ziraât şubesi için gerekli olan bilgilerden yeterince faydalanamadıkları, bu durumun da sayılarının altıya düşmesine sebep olduğu görülmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı eksiklerinin tamamlanması adına, bu şubedeki öğretim ertelenerek kalan öğrenciler Kastamonu İdâdîsine nakledilmiştir[49]. 1903 yılında ise söz konusu şubede, dört adet öğrenci bulunuyordu. Bununla beraber mektepte bir adet muallim ve bir adet mubassır görev alıyordu[50]. Söz konusu muallim, Halkalı Ziraât Mektebi mezunlarından Mehmed Münir Bey, birinci sene Mevâlid-i Selâse, Ameliyât-ı Ziraât, Coğrafya, Zirâi, Hendese-i Ameliye-i Ziraiyye derslerini veriyordu[51].

[48] **B. O. A. MF. MKT.** 692/ 18.
[49] **B. O. A. MF. MKT.** 619/ 16.
[50] **S. V. K. 1321,** s. 164.
[51] **B. O. A. MF. MKT.** 750/ 60.

4. Sonuç

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl, diğer pek çok yenilikle birlikte eğitim alanında da yenileşmenin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile eğitim, modern anlamda sistemleştirilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu nizamnâme ile bir ortaöğretim kademesi olarak ortaya çıkan idâdîler, II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, tıpkı diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi sayı olarak artışa geçmiştir.

II. Abdülhamid döneminde Kastamonu vilayeti merkezinde açılan idâdîde gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetleri hakkındaki bilgileri, H. 1316/ M. 1898- H. 1321/M. 1903 yılları arasında çıkarılan Maârif salnamelerinde bulabilmekteyiz. Bu salnamelerle birlikte Maârif Nezâretine ait arşiv belgeleriyle de söz konusu dönemde idâdîlerdeki mevcut durumun nasıl olduğu hakkında fikir sahibi olmaktayız. Buna göre, 750. 000 kuruş masrafla kurulan Kastamonu İdâdîsi, hem müslim hem de gayrimüslim öğrencilerin öğrenim gördüğü gece ve gündüz, ücretli ve ücretsiz eğitim programına sahip olan bir mektep olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplamda 7 sınıf bulunan idâdîde, 1895-1901 yılları arasında, çoğu Müsliman olmak üzere, 725 adet öğrenci eğitim görmüştür. İdâdîde her eğitim döneminde ortalama 10 adet öğretmenle birlikte üç tane müdür muâvini, iki adet yardımcı personel ve bir adet doktor bulunuyordu. 1902 yılına gelindiğinde Kastamonu İdâdîsinin bir de ziraât şubesi kurulmuştur.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlık Arşivi

B. O. A. Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi, 2798/ 72.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 692/ 22.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 733/ 13.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 739/ 50.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 763/ 50.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 760/ 19.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 763/ 50.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 631/ 14.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 600/27.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 405/ 73.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 575/ 17.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 671/ 84.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 407/ 33.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 450/40.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 448/ 50.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 479/ 4.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 427/ 15.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 692/ 18.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 619/ 16.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 750/ 60.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 623/ 11.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 585/ 27.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 407/ 33.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 542/ 21.

B. O. A. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi, 368/ 38.

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maârif Tarihi, C.1-2*, İstanbul, Eser Matbaası.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Oraloğlu, A. Z. (2013). 'Zühdü Paşa' *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 44, s. 538-539.

Öztürk, C. (2000). 'İdâdî' *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 21, s. 464-466.

Pakalın, M. Z. (1972). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III,* İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II,* İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

S. M. 1316 (1898), Def'a 1, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1-1257.

S. M. 1317 (1899), Def'a 2, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1-1496.

S. M. 1318 (1900), Def'a 3, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1-1677.

S. M. 1319 (1901), Def'a 4, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1-985.

S. M. 1321 (1903), Def'a 6, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1-740.

S. V. K. 1321 (1903), Def'a 21, Kastamonu Vilayet Matbaası, ss. 1-388.